

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ

การเสริมสร้างความเป็นหุ้นส่วนยุทธศาสตร์
ด้านทรัพยากรมนุษย์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศมุสลิม

ชุดโครงการ

ไทย – ตะวันออกกลาง

โดย

รศ.พิเชฐฐ์ กาลามเกษตร และคณะ

วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2551

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ชุดโครงการ “ไทย – ตะวันออกกลาง”

คณะผู้วิจัย

สังกัด

1. รศ.พิเชฐฐ์	กาลามเกษตร	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
2. ดร.ศราวุฒิ	อารีย์	ศูนย์มุสลิมศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. นางดลยา	เทียนทอง	ศูนย์มุสลิมศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
4. นายอรรถศักดิ์	มินโด	นักวิจัยอิสระ

โครงการ การเสริมสร้างความเป็นหุ้นส่วนยุทธศาสตร์ด้านทรัพยากรมนุษย์
ระหว่างประเทศไทยกับประเทศมุสลิม

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้ เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้ มีความมุ่งหวังที่จะเสนอแนวทางกำหนดนโยบายความร่วมมือให้แก่วัฒนธรรมในด้านยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลมุสลิม สำเร็จลุล่วงไปได้โดยบุคคลสถาบัน องค์กร ในภาคส่วนต่างๆเป็นจำนวนมาก ซึ่งคณะวิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ แม้จะมีได้เอ่ยนาม

คณะวิจัยขอขอบพระคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สถาบันเอเชียศึกษา ศูนย์มุสลิมศึกษา ที่ร่วมกันสนับสนุนในด้านการกำหนดโครงการและทุนวิจัย ขอขอบคุณ ทาง. สำนักยุทธศาสตร์อุดมศึกษาต่างประเทศ สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ กลุ่มการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน สำนักความร่วมมือเพื่อการพัฒนาต่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ กองตะวันออกเฉียงกลาง กระทรวงการต่างประเทศ .โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ สถานประกอบการต่างๆจำนวน 37 แห่ง โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษามุสลิมในต่างประเทศ และคณะผู้ช่วยเหลือในด้านการเก็บรวบรวมข้อมูล และงานธุรการต่างๆ

คุณประโยชน์ใดๆที่พึงเกิดจากงานชิ้นนี้ ขอให้เป็นคุณงามความดีของสถาบัน และท่านทั้งหลายที่มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกกรณี

คณะวิจัย

ข้อสรุปเชิงบริหาร

Executive Summary

ความนำ

งานวิจัยเรื่องความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์ด้านทรัพยากรมนุษย์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศมุสลิมต้องการสร้างองค์ความรู้และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายโดยจากการพิจารณา 2 ด้านได้แก่ (1) บริบทประเทศมุสลิมที่ประเทศไทยมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์ (2) กรณีการไปศึกษาต่อของนักเรียนมุสลิมไทยในโลกมุสลิม ซึ่งในที่นี่หมายถึงในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษามุสลิมในประเทศมุสลิมทั้งหมดกับบางสถาบันในประเทศที่มุสลิมเป็นส่วนประกอบสำคัญ เหตุผลที่มุ่งพิจารณากลุ่มเป้าหมายนี้ ซึ่งเรียกสั้น ๆ ว่านักเรียนนอก เนื่องจากทรัพยากรบุคคลส่วนนี้ของประเทศมีเป็นจำนวนมาก มีมายาวนาน มีสถานภาพทางสังคมมุสลิมสูง งานวิจัยที่เกี่ยวข้องแสดงว่านักเรียนนอกมีศักยภาพต่อกระบวนการพัฒนาประเทศสูงในหลายด้านที่เกี่ยวข้องกับประเทศโลกอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนที่เป็นนานาชาติประเทศมุสลิม กระนั้นนักเรียนนอกเป็นทรัพยากรของประเทศที่ไม่ได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษจากรัฐบาลในเชิงศักยภาพเชิงสร้างสรรค์ นอกจากเป็นเหตุปัจจัยของความรุนแรง ความไม่สงบต่าง ๆ นอกจากนั้นการศึกษาข้อมูลนักเรียนนอกเป็นหนทางที่เป็นไปได้ง่ายกว่าทางอื่น ในการทำความเข้าใจกระบวนการจัดสรรทุนเพื่อไปศึกษาต่อต่างประเทศ ความต้องการของตลาดแรงงานจากนักเรียนนอกและความต้องการพัฒนาฐานของตนเองของนักเรียนนอก ทั้งนี้ความรู้ที่ได้้นอกจากช่วยปูทางกำหนดนโยบายการพัฒนาศักยภาพของคนกลุ่มนี้ให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาดแรงงานของประเทศและของตัวนักเรียนนอกเองแล้วตนเองยังมีประโยชน์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในภาพกว้างร่วมกันระหว่างประเทศไทยกับนานาชาติประเทศมุสลิม

ข้อค้นพบที่สำคัญ ศักยภาพและความแปลกแยก

ประเทศไทยมีศักยภาพที่จะร่วมมือกับประเทศมุสลิมเป็นอย่างมากด้วยปัจจัยที่อิสลามเป็นระบอบความเชื่ออันเป็นรากฐานให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าลัทธิมุสลิมในระดับวัฒนธรรม ซึ่งกำหนดอัตลักษณ์ของปัจเจกชนและกลุ่มชนมุสลิม ระดับรัฐชาติซึ่งหลอมรวมนานาชาติมุสลิมเกือบ 60 ประเทศ และระดับจักรวรรดิซึ่งเคยมีอำนาจปกครองและสร้างอารยธรรมอันโดดเด่นของโลกในอดีต อิสลามเป็นรากฐานการบูรณาการศาสตร์ทั้งหลาย และเชื่อมโยงมนุษย์ซึ่งมีความหลากหลาย นับว่าอิสลามเป็นพลังรากฐานของสมานฉันท์และสันติภาพเหนือความขัดแย้งของมนุษย์ระหว่างผู้ที่ศรัทธาในระบอบนี้เองซึ่งเรียกว่ามุสลิม และระหว่างมุสลิมกับเพื่อนมนุษย์โดยทั่วไป การมีพลเมืองมุสลิมในประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ไปศึกษาในต่างประเทศมุสลิม ช่วยให้ประเทศไทยมีความเชื่อมโยงอย่างเหนียวแน่นกับประเทศมุสลิมซึ่งประกอบด้วยชาวมุสลิมประมาณ 1 ใน 4 ถึง 1 ใน 3 ของพลโลก นอกจากนั้นประเทศไทยมีสายสัมพันธ์อันดีกับโลกมุสลิมในระดับต่าง ๆ มายาวนานในประวัติศาสตร์ ทั้งยังมีแนวโน้มความพยายามร่วมมือกันเพิ่มขึ้น ถึง

กระนั้นศักยภาพดังกล่าวยังพัฒนาเป็นผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานของการพัฒนาคือทรัพยากรมนุษย์ระหว่างไทยกับประเทศมุสลิม ทั้งนี้ปรากฏช่องว่างหรือความแปลกแยก (alienation) อันเป็นอุปสรรคของการพัฒนาอย่างน้อย 6 ประการ ซึ่งได้แก่

1) ความแปลกแยกในความเข้าใจในอิสลาม

การละเลยทำความเข้าใจในอิสลาม โดยเฉพาะจากกลไกของรัฐ และความไม่กระตือรือร้นของสังคมมุสลิมที่จะให้สังคมทั่วไปรับรู้ มีมาอย่างยาวนาน ความกระตือรือร้นในการทำความเข้าใจในอิสลาม อันเป็นรากเหง้าของโลกมุสลิม ซึ่งรวมทั้งมุสลิมในประเทศไทย อาจนับว่าเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งรวมถึงความรุนแรงระหว่างประเทศร่วมสมัย การขาดความรู้ ความเข้าใจในอิสลาม ความแปลกแยกด้านนี้เกิดขึ้นท่ามกลางความร่วมมือ ความสนับสนุน และการให้สิทธิเสรีภาพแก่มุสลิม

2) ความแปลกแยกในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระดับรัฐบาล

ความสัมพันธ์ที่ประเทศไทยมี หรือ พยายามมีกับรัฐบาลประเทศมุสลิม ยังมีจำกัดอยู่กับประเทศเพื่อนบ้าน ดังกรณี มาเลเซีย และอินโดนีเซีย และกับประเทศมุสลิมในส่วนอื่นเพียงส่วนน้อยของโลกมุสลิม เช่น ปากีสถาน ซาอุดีอาระเบีย คูเวต อิหร่าน ซึ่งเป็นประมาณร้อยละ 15 ของประชาคมประเทศมุสลิม ทั้งนี้ มีผลกระทบถึงสถานภาพของนักเรียนไทยในต่างประเทศมุสลิมที่มีจำนวนประเทศมากกว่าประเทศที่รัฐบาลไทยมีสายสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด หรือ ค่อนข้างใกล้ชิด ความแปลกแยกส่วนนี้นอกจากรัฐจะเสียโอกาสเสริมสร้างความสัมพันธ์กับโลกมุสลิมในวงกว้าง โดยอาศัยมุสลิมในประเทศและต่างประเทศอีกหลายประเทศเป็นสะพานเชื่อมแล้ว ยังสูญเสียความผูกพันกับโลกมุสลิมรวมถึงความไว้วางใจภายในระหว่างรัฐบาลกับมุสลิมในต่างแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับนักเรียนไทยในประเทศมุสลิม

3) ความแปลกแยกในเชิงนโยบายการเป็นหุ้นส่วนยุทธศาสตร์

การเป็นหุ้นส่วนยุทธศาสตร์มีนัยของความร่วมมือกันตั้งแต่ในระดับความคิด การกำหนดนโยบาย การตกลงผลประโยชน์ รวมถึงการมีส่วนร่วมดำเนินการและร่วมรับผิดชอบต่อผลได้ผลเสียที่เกิดจากการปฏิบัติกิจร่วมกัน ข้อมูลโดยทั่วไปมักบ่งชี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านทรัพยากรมนุษย์ กรณีการศึกษาของนักเรียนไทยในโลกมุสลิม ว่าการลงทุนทางการศึกษาแทบทั้งหมดมาจากประเทศมุสลิม หรือสถาบันการศึกษามุสลิมในต่างประเทศ และจากทุนส่วนตัวหรือจากภาคเอกชนมุสลิม เพราะฉะนั้น การพัฒนาบุคลากรมุสลิมดังกล่าว จึงมิได้มีลักษณะเป็นหุ้นส่วนระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลประเทศมุสลิม ทั้งๆที่การลงทุนดังกล่าวเป็นการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของประเทศไทยเอง ซึ่งรัฐบาลไทยควรจะเป็นผู้ลงทุนมากกว่า

4) ความแปลกแยกในฐานะความคิดเชิงการกำหนดนโยบาย

ลักษณะการกำหนดนโยบายของแต่ละประเทศ ย่อมตั้งอยู่บนข้อคำนึงถึงผลประโยชน์ในด้านต่างๆของตน เช่น ในเรื่องเศรษฐกิจ ความมั่นคง ซึ่งเป็นธรรมดาที่ประเทศไทยจะกำหนด

นโยบายต่างประเทศในลักษณะดังกล่าวด้วยการคิดถึงการใช้ประโยชน์จากประเทศคู่สัมพันธก่อนอื่นใด เพราะฉะนั้นประเทศที่เป็นกลุ่มเป้าหมายความสัมพันธ์ของไทย จึงมักเป็นประเทศที่รัฐบาลเล็งเห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับเฉพาะหน้า ซึ่งประเทศเหล่านั้นมักเป็นกลุ่มประเทศที่ร่ำรวย มีอำนาจซื้อสูง หรือมีนัยต่อความมั่นคงของประเทศในระยะสั้น ประเทศประเภทนี้มีทั้งประเทศในกลุ่มเพื่อนบ้านและประเทศที่ห่างไกลออกไป ซึ่งยังเป็นเพียงองค์ประกอบส่วนน้อยของโลกมุสลิม ข้อมูลทางวิจัยบ่งชี้ว่า โลกมุสลิมส่วนใหญ่ แม้แต่ประเทศเหล่านี้เองซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ก็ยังขาดคุณภาพชีวิตที่ดีในแง่มาตรฐานสากล และมุสลิมก็ยอมรับเป็นเครื่องชี้วัดได้ เช่น การศึกษา การสาธารณสุข สถานภาพดังกล่าวเป็นข้อคำนึงว่า ประเทศมุสลิมโดยทั่วไปยังต้องการความช่วยเหลือ คือ เป็นผู้ประสงค์จะเป็น “ผู้รับ” ไม่ใช่ “ผู้ให้” แต่ฝ่ายเดียว เพราะฉะนั้นหากเปรียบเทียบกัน ประเทศไทยมีคุณภาพในหลายด้านที่อาจจะตั้งต้นกำหนดนโยบาย โดยคำนึงว่าประเทศมุสลิมสามารถได้รับอะไรจากประเทศไทย ก่อนที่จะพิจารณาว่า เราจะได้อะไรเป็นการแลกเปลี่ยน การกำหนดนโยบายเช่นนี้อาจตอบสนองความต้องการของประเทศมุสลิมที่จะนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดีจนกลายเป็นรากฐานการเป็นหุ้นส่วนที่แท้จริงและเกิดขึ้นกับโลกมุสลิมส่วนใหญ่ได้ ประเทศมุสลิมมั่งมีที่เราหวังจะเป็นผู้รับนั้น เป็นเป้าหมายของอีกหลายประเทศที่เป็นคู่แข่งกัน ซึ่งประเทศที่มีฐานะดี ย่อมอยู่ในวิสัยที่จะเลือกคบหากับประเทศต่างๆ ได้สูงจนอาจจะเลยบางประเทศไป รวมถึงประเทศที่มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับชนกลุ่มน้อยมุสลิมดังประเทศไทยเป็นต้น การพัฒนาทรัพยากรบุคคลเป็นพื้นฐานของการพัฒนาทุกด้านที่ควรจะได้มีการพิจารณาว่า ประเทศไทยสามารถจะให้อะไรและได้อะไรระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลประเทศมุสลิม เพื่อขยายขอบเขตจำนวนและคุณภาพของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

5) ความแปลกแยกระหว่างรัฐบาลกับมุสลิมในการพัฒนาทรัพยากรระหว่างประเทศ

การขาดการเป็นหุ้นส่วนที่กล่าวมาทั้งหมดอาจเป็นทั้งสาเหตุและข้อบ่งชี้ว่าในการยกระดับทรัพยากรมนุษย์ของประเทศในส่วนมุสลิม รัฐบาลมีส่วนร่วมน้อย สิ่งที่รัฐบาลทำเป็นหลัก คือการไม่ปิดกั้นโอกาสทางการศึกษาต่อในต่างประเทศของมุสลิม โดยที่มิได้มุ่งขยายโอกาสทั้งในแง่การให้ทุนเอง การหาแหล่งทุนจากภายนอกให้ และการขยายสาขาวิชา เป็นต้น เพราะฉะนั้นนักเรียนทุนจึงรู้สึกว่าการที่รัฐบาลปล่อยปละละเลย ไม่มีส่วนร่วมในการยกฐานะดังกล่าว

อนึ่ง การไปศึกษาที่ต้องพึ่งพิงจากตนเองและต่างประเทศดังกล่าว นักเรียนมุสลิมต้องอาศัยแรงจูงใจ แรงกระตุ้นหลักจากศรัทธาในศาสนา ซึ่งอาจรวมถึงค่านิยมของสังคม หรือความเชื่อถือต่อสถาบันการศึกษามุสลิมในต่างประเทศ ผลักดันให้นักศึกษาขวนขวายไปเรียนต่อต่างประเทศในโลกมุสลิม ตามที่ตนเองมีพื้นเพความสามารถในด้านวิชาการ กำลังทรัพย์และโอกาส ในสถานการณ์เช่นนี้ นักเรียนไทยมักมุ่งไปเรียนวิชาทางอิสลามศึกษามากกว่าอย่างอื่น เมื่อกลับมาก็มีมุ่งประกอบอาชีพครูสอนทางด้านอิสลามด้วยความพอใจ แม้จะมีรายได้ไม่พอเพียง

ถึงกับต้องทำอาชีพเสริมก็ตาม ไม่มีความสุขกับการประกอบอาชีพอื่นถึงแม้จะให้รายได้มากกว่าพอก็ตาม

6) ความแปลกแยกระหว่างมุสลิมกับอิสลาม

อิสลาม ซึ่งหมายถึง การยอมตน หรือยอมจำนนต่อพระเป็นเจ้า คือ อัลลอฮ์ เป็นวิถีชีวิตที่ครอบคลุม อันเป็นเครื่องข่ายความซับซ้อนของมิติชีวิตที่แต่ละมิติเชื่อมโยงไปสู่อัลลอฮ์และเป้าหมายสูงสุดของชีวิต เป็นการยอมจำนนทั้งหมด(total submission) ไม่มีมิติใดขาดจากจิตสำนึกเชื่อมโยงตอบสนองต่อพระเป็นเจ้า โดยเหตุนี้เอง วิถีชีวิตอิสลามจึงบูรณาการชีวิตทุกด้าน แม้แต่เรื่องเล็กน้อย ตั้งแต่เรื่องที่ว่าด้วยมารยาทส่วนตัวไปจนถึงเรื่องเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองในทุกระดับ

อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่า นัยความเป็นอิสลามในชีวิตจริงของมุสลิม หรือชีวิตที่มีความหมายมากในแง่อิสลาม คือการมีความรู้สูงในวิชาศาสนา การสั่งสอนวิชาศาสนา รวมถึงการประกอบพิธีศาสนาและการไม่ละเมิดบัญญัติศาสนา ส่วนวิชาการอื่นๆและการใช้วิชาชีพเหล่านั้นมีความหมายทางศาสนาน้อยหรือแทบไม่มีความหมาย โดยนัยที่ว่า การเรียนวิชาและการประกอบวิชาชีพเหล่านี้ ไม่ตั้งอยู่บนความรู้สึกว่าเป็นการกระทำเพื่อพระเป็นเจ้า หรือเป้าหมายสูงสุดของชีวิตเท่ากับ การมี การใช้ และการให้องค์ความรู้ทางศาสนา ความรู้สึกเช่นนี้เป็นลักษณะของการแยกศาสนาออกจากชีวิตด้านอื่น(Secularization) ซึ่งมุสลิมปฏิเสธในเชิงทฤษฎีว่า การแยกดังกล่าวขัดแย้งต่อลักษณะอิสลามที่ครอบคลุมชีวิตทุกด้าน

ความขัดแย้งระหว่างทัศนคติแบ่งแยกดังกล่าวในความเป็นจริงกับทัศนคติยอมรับการครอบคลุมของอิสลามในเชิงทฤษฎี เป็นอุปสรรคต่อการให้คำวิชาสามัญ เชิดชูความรู้ทางอิสลาม ขณะเดียวกันก็ผลักดันให้มุสลิมแสวงหาบูรณาการระหว่างวิชา “ศาสนา” กับวิชาสามัญโดยมีปัจจัยความจำเป็นในโลกปัจจุบัน ที่การดำรงชีวิตปัจจุบันต้องอาศัยความรู้ความสามารถวิชาการต่างๆ ที่สูงเกินวิสัยที่สถาบันการเรียนการสอนอิสลามแต่เดิมจะให้ได้มาเกื้อหนุน เพราะฉะนั้นสถาบันศาสนาโดยทั่วไปยอมรับ หรืออย่างน้อยก็ไม่ปฏิเสธการเรียนวิชาอิสลามศึกษากับวิชาสามัญ การบูรณาการเช่นนี้อาจเรียกว่าบูรณาการในเชิงโครงสร้างหรือรูปแบบ เมื่อใดก็ตามที่มุสลิมรู้สึกว่าการกระทำที่ดี เพื่อพระเป็นเจ้าเป็นเรื่องศาสนา เมื่อนั้นบูรณาการเป็นไปโดยสมบูรณ์ ความรู้สึกเช่นนี้น่าจะมีพลังให้มุสลิมเกิดการเรียนรู้และใช้ชีวิตด้วยความพอใจ ในสาขาวิชาที่หลากหลายมากขึ้น ไม่เกิดช่องว่างมากเกินไประหว่างการใช้ชีวิตในสิ่งที่เรียกว่า “สายศาสนา” กับในสิ่งที่เรียกว่า “สายสามัญ” หรือ “ทางโลก”

การพิจารณาประเด็นดังกล่าว มีความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กลุ่มเป้าหมายมุสลิมในแง่ที่ว่า อิสลามมีพลังในการเปิดกว้างสู่วิชาการและความร่วมมือกันระหว่างมนุษย์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในขณะเดียวกัน เรื่องที่อาจจะไม่ควรทำก็คือ การลดความใส่ใจศึกษาเรียนรู้ และความภูมิใจของมุสลิมที่จะใช้ชีวิตไปกับการศึกษาและสอนวิชาอิสลามศึกษา เนื่องจากความเหนียวแน่นในเรื่องนี้เป็นสิ่งค้ำจุนอิสลาม และ

มุสลิมที่ประเทศไทยมีร่วมกับโลกมุสลิม เป็นสะพานที่เหนียวแน่นเชื่อมต่อระหว่างไทยกับโลกมุสลิม ในทางกลับกันรัฐบาลควรส่งเสริมคุณภาพชีวิตของคนกลุ่มนี้ เอื้ออำนวยให้คนกลุ่มนี้ขยายความเป็นระบอบบูรณาการของอิสลาม ทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ เป็นผู้ชี้นำสังคมให้เห็นว่า วิชาความรู้ต่างๆ ทั้งในด้าน เศรษฐกิจ สังคม สุขภาวะ สิ่งแวดล้อม ฯลฯ เป็นองค์ความรู้ในมิติหนึ่งของอิสลาม ที่ตนเองและสังคมมุสลิมจำเป็นต้องเรียนรู้ ดังที่นักเรียนนอกจำนวนไม่น้อยยอมรับความสำคัญข้อนี้ และพยายามพัฒนาตนเองไปตามความรู้เหล่านั้นแล้ว การปูพื้นฐานที่กว้างขวางและยืดหยุ่นเช่นนี้ควรจะได้รับ ความสำคัญ ในการกำหนดกระบวนการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระหว่างประเทศไทยกับโลกมุสลิม

ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

จากข้อสังเคราะห์ที่กล่าวมา งานวิจัยนี้เห็นว่ารัฐบาลไทย ควรมีนโยบายเสริมกำลังความเป็นหุ้นส่วนยุทธศาสตร์ด้านทรัพยากรมนุษย์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศมุสลิม ดังนี้

1. ในทางการเมืองรัฐบาลควรขยายขอบเขตประเทศคู่สัมพันธ์ จากเดิม เพียงประเทศมุสลิมส่วนน้อยของโลกมุสลิม ให้กว้างขวางครอบคลุมโลกมุสลิมในความหมายรัฐหรือรัฐชาติ ในลักษณะต่างๆ เช่น การแลกเปลี่ยนทางการทูต การค้า การศึกษามนุษยธรรม
2. รัฐบาลควรสร้างฐานความสัมพันธ์จากฐานความสามารถในการสนองความต้องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จากจุดแข็งของประเทศไทยในด้านการศึกษาจากฝ่ายโลกมุสลิม วิชาการหรือด้านอื่นโดยกำหนดแผนพัฒนาทรัพยากรร่วมกัน ในลักษณะต่างๆ เช่น โครงการวิจัยร่วม โครงการแลกเปลี่ยนทางวิชาการ โครงการให้และรับทุนการศึกษาในสาขาวิชาต่างๆที่มีความสำคัญต่อตลาดแรงงาน หรือ การพัฒนาประเทศของแต่ละฝ่าย โครงการดูงานฝึกอบรม โครงการก่อตั้ง หรือ ขยายสถาบันการศึกษาในประเทศไทย หรือในประเทศคู่สัมพันธ์
3. รัฐบาลควรวางแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ร่วมกับประเทศมุสลิมในเชิงรุก จากความต้องการกำลังคนในด้านต่างๆของทั้งสองฝ่าย มิใช่การสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างไว้จุดหมายหรือให้เป็นไปตามยถากรรม เช่น จัดสรรทุนพัฒนามุคัลการผู้เชี่ยวชาญด้านพลังงาน เพื่อเข้าสู่อุตสาหกรรม หรือวิชาการด้านพลังงานสิ้นเปลืองและพลังงานทดแทนในประเทศไทยและประเทศมุสลิม
4. รัฐควรกำหนดนโยบาย ด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ร่วมกับประเทศมุสลิมโดยยึดเอามุสลิม หรือเยาวชนมุสลิมในประเทศเป็นกลุ่มเป้าหมายพิเศษของการพัฒนาใน

สาขาวิชาความรู้ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านสามัญ เพื่อเข้าสู่ตลาดแรงงานทั้งในประเทศไทยและในโลกมุสลิม ที่ทั้งสองฝ่ายกำหนดแผนไว้รองรับล่วงหน้า

5. รัฐบาลควรเตรียมองค์ความรู้และปัจจัยกำลังคนเพื่อรองรับความร่วมมือพื้นฐานในด้านต่างๆกับโลกมุสลิมโดยการจัดให้มีโครงการ หลักสูตร หรือ สถาบันการศึกษาโลกอิสลามระดับสูง ในลักษณะบูรณาการและสหวิทยาการ (Inter disciplinary หรือ multi-disciplinary) และระดับสูงแก่นุคคลทั่วไป เพื่อผลิตนักวิชาการ นักวิจัย หรือผู้เชี่ยวชาญระดับสูงในเรื่องโลกอิสลามที่สามารถตอบสนองความต้องการบุคลากรของภาครัฐ ภาคเอกชนในเรื่องการศึกษาตั้งแต่ระดับปริญญาตรีถึงระดับปริญญาเอก ทั้งนี้โดยเอื้ออำนวยให้เยาวชนมุสลิมเป็นกลุ่มเป้าหมายพิเศษเข้ามาศึกษาด้วยกระบวนการสอบคัดเลือกหรือเตรียมคุณภาพอย่างเข้มงวด ตั้งแต่การศึกษาระดับต้น
6. รัฐบาลควรเสริมกำลังให้ผู้สำเร็จการศึกษาจากโลกมุสลิม เป็นกลุ่มเป้าหมายพิเศษของการพัฒนา เพื่อเป็นกลไกในการพัฒนาชุมชนมุสลิม และความร่วมมือระหว่างประเทศไทยกับประเทศมุสลิมในทุกด้าน โดยให้มีโครงการรณรงค์ขยายความรู้ และการใช้ความรู้เชิงบูรณาการของอิสลาม โครงการยกระดับวิถีสถานะ คุณภาพชีวิต และการศึกษาต่อเนื่องในด้านวิชาชีพต่างๆ จากฐานความรู้เดิม และจากพื้นฐานอาชีพหลักและอาชีพเสริม รวมทั้งการสร้างบุคลากรพิเศษแก่ภาครัฐ และภาคเอกชน โดยการให้ทุน หรือส่งเสริมสนับสนุนแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากโลกมุสลิมให้ศึกษาต่อในประเทศไทย และประเทศตะวันตกในสาขาต่างๆ เช่น รัฐศาสตร์การทูต การศึกษา การบริหารธุรกิจ การบริหารรัฐกิจ เพื่อเข้าสู่ราชการ ด้านต่างประเทศ และองค์กรภาคเอกชนต่างๆที่เกี่ยวข้องกับโลกอิสลาม ที่มีอยู่

บทคัดย่อ

ชื่อเรื่อง การเสริมสร้างความเป็นหุ้นส่วนยุทธศาสตร์ด้านทรัพยากรมนุษย์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศมุสลิม

คำสำคัญ หุ้นส่วนยุทธศาสตร์ ทรัพยากรมนุษย์ ประเทศมุสลิม

คณะผู้วิจัย พิเชฐ งามเกษตร์ อรรถศักดิ์ มินโด สราวุฒิ อารีย์ ดลยา เทียนทอง

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) การใช้ทรัพยากรเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมุสลิม 2) ทศนคติจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องฝ่ายไทยทางด้านการเรียนการสอนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมุสลิม 3) การตอบสนองและความต้องการในตลาดแรงงานไทยจากผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศมุสลิม 4) ความต้องการพัฒนาศักยภาพในตลาดแรงงานไทยของผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศมุสลิม และ 5) เพื่อเสนอแนะแนวทางเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาความร่วมมือด้านการเรียนการสอนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมุสลิม

ทั้งนี้การวิจัยประกอบด้วยการวิจัยภาคเอกสารและภาคสนาม ซึ่งเป็นการศึกษา กลุ่มเป้าหมายจากผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษามุสลิมในต่างประเทศจำนวน 18 ประเทศ องค์กรที่ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษามุสลิมในต่างประเทศเข้าทำงานจำนวน 37 องค์กร หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษามุสลิมในต่างประเทศจำนวน 4 หน่วยงาน การศึกษากลุ่มเป้าหมายอาศัยแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ทางสถิติ ค่าร้อยละ เรดาร์กราฟ และบาร์กราฟ

จากการวิจัยพบว่าประเทศไทย และประเทศมุสลิมมีศักยภาพในด้านความร่วมมือเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สูง เนื่องจากอำนาจอิสลามในการบูรณาการศาสตร์และมนุษย์ซึ่งมีความหลากหลาย สายสัมพันธ์ที่ดีและยาวนานระหว่างประเทศไทยกับประเทศมุสลิม รวมทั้งความพยายามที่จะร่วมมือกันเพิ่มขึ้น และการมีพลเมืองมุสลิมในประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของโลกมุสลิม อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยยังมีความสัมพันธ์กับประเทศมุสลิมบางประเทศ ซึ่งเป็นเพียงส่วนน้อยของโลกมุสลิมเท่านั้น นอกจากนั้น ความสัมพันธ์ก็ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ร่วมกัน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชาติในส่วนที่เป็นมุสลิมด้วยการไปศึกษาในโลกมุสลิมอาศัยทุนแทบทั้งหมดจากชาวมุสลิมเองกับประเทศที่ไปศึกษา ซึ่งมุ่งสร้างบุคลากรที่ประกอบวิชาชีพด้านการสอนศาสนาอิสลาม มิใช่บุคลากรที่สามารถเข้าสู่อาชีพดังที่อิสลามเปิดกว้างให้มีความหมายทางศาสนาด้วย นอกจากนั้นพื้นฐานการศึกษาที่เยาวชนมุสลิมมี แม้จะผนวกวิชาสามัญไว้ด้วย แต่ก็ไม่มีคุณภาพสูงพอที่จะช่วยให้ได้รับทุนในสาขาวิชา นอกเหนือ จากอิสลามศึกษาในมาตรฐานการแข่งขันที่รัฐบาลไทย และรัฐบาลประเทศมุสลิมบางประเทศเปิดโอกาสให้ ผลที่ตามมา คือ คุณภาพการศึกษาและคุณภาพชีวิตของทรัพยากรบุคคลที่เป็นมุสลิมโดยทั่วไปที่จะสำเร็จการศึกษาจากประเทศมุสลิม แต่ก็ยังต่ำกว่าความคาดหวังและความต้องการของตนเองและของตลาดแรงงานเป็นส่วนใหญ่ นับเป็นการสูญเสียโอกาสในการพัฒนาประเทศที่สำคัญ

เพราะฉะนั้นงานวิจัยเรื่องนี้จึงเห็นว่า รัฐบาลควรกำหนดนโยบายสร้างความเป็นหุ้นส่วนยุทธศาสตร์ด้านทรัพยากรมนุษย์ร่วมกับประเทศมุสลิม โดยคำนึงถึงศักยภาพและอุปสรรคในการพัฒนาบนพื้นฐานองค์ความรู้ในอิสลามและมุสลิมอย่างรอบด้าน

Abstract

Title The Enhancing of Strategic Partnership in Human Resource Dimension
Between Thailand and Muslim Countries.

Keywords Strategic Partnership , Human Resource , Muslim Countries

Team of Researcher Pichet Kalamkasait , Athasak Mindo , Srawut Aree , Dollaya Tiantong

The objectives of the Research Project are to find out 1) The allocation of resources for overseas education between Thailand and Muslim countries. 2) The attitude of those concern with education from the Thai part. 3) The need and response in the Thai labor market from Muslim completed education from Muslim countries. 4) The aspiration of the Muslim towards mobilization in the labor market, and 5) Appropriate policies for the government as to help develop cooperation between Thailand and Muslim countries.

The study consists of document as well as field researches. The target groups are 174 Muslims completed education from Muslim countries, 37 their employer organizations and 4 government departments concerned with their overseas education. The target groups are studied by schedules, questionnaires and interview. The analysis is based on statistical , percentile , radar graph , and bar graph.

It is found from the study that Muslim countries in relation to Thailand has long retained potentialities for cooperation among them in development of human resource thanks to the force of Islam towards human and field integration , long positive international relations , their effort to expand mutual cooperation and the existence of Thai Muslim citizens , a part of Muslim world. However the potentiality has been not much realized due to alienation among the Thai government , Islam , Muslims and Muslim world.

The relations are thus limited in terms of the number of Muslim countries and human resource development as well as the lack of governmental financing and facilitating Muslims study abroad which mostly depends on Muslim countries and the Thai Muslim private resources. Furthermore , the mobilization is oriented towards Islamic studies and the making of educational personnels , less conducive to their progress in modern competitive labor market employing secular subjects for which the Thai government and some Muslim countries provide chance but for all well qualified. This accounts for the lack of progress in terms of quality of life and qualification in labor market of the Muslims which though passing higher education from Muslim countries , but are not much prepared for more contribution to the development of the country.

Thus makes it essential for us to propose for the government the policies enhancing of strategic partnership in human resource between Thailand and Muslim countries on the basis of the potentialities and handicaps in light of their Islamic and Muslim conceptual and factual relevances.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	3
ข้อสรุปเชิงบริหาร	4
บทคัดย่อ	10
บทที่ 1 บทนำและกรอบแนวคิดในการวิจัย	20
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา	20
1.2 วัตถุประสงค์	37
1.3 ระเบียบวิธีวิจัย	38
1.4 คำสำคัญ	38
1.5 กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์	39
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	39
บทที่ 2 โลกอิสลาม	40
ความนำ	40
1) ความหมายและองค์ประกอบของโลกอิสลาม	41
ภูมิรัฐศาสตร์ของโลกอิสลาม	42
2) การเกิดประเทศมุสลิมในเวทีโลก	45
3) ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมุสลิม : องค์การระหว่างประเทศมุสลิม	47
4) ความแตกต่างในระบบการปกครองของประเทศมุสลิม	53
5) สภาพทางเศรษฐกิจ สังคมของโลกอิสลาม : เศรษฐกิจการศึกษา สาธารณสุขและการพัฒนาประเทศ	58
6) ประเทศมุสลิมในเศรษฐกิจ การเมืองโลก : ประเทศมุสลิมกับการปฏิรูปสถาบันพหุภาคีระดับโลก	59
7) ชนกลุ่มน้อยมุสลิม	60
8) ผู้ลี้ภัยชาวมุสลิม	62
9) ความหลากหลายด้านวัฒนธรรมในโลกอิสลาม	64
10) ชนกลุ่มน้อยในรัฐมุสลิม	71
11) การพัฒนามนุษย์ในโลกอิสลาม	74
บทที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศมุสลิมในตะวันออกกลาง	82
ความนำ	82

	หน้า
1) ความสัมพันธ์ในประวัติศาสตร์	84
(1.1) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเปอร์เซีย	84
(1.2) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอาหรับ	86
2) ความสัมพันธ์หลังสงครามโลกครั้งที่สอง	87
(2.1) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกาตาร์	88
(2.2) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับคูเวต	88
(2.3) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอิหร่าน	89
(2.4) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับบาห์เรน	89
(2.5) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์	90
(2.6) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโอมาน	90
(2.7) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอียิปต์	90
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ตั้งแต่ประวัติศาสตร์จนถึง	
หลังสงครามโลกครั้งที่สอง	91
ปัจจัยในประเทศ	91
1) ด้านการเมือง	91
2) ด้านเศรษฐกิจ	92
ปัจจัยภายนอกประเทศ	92
1) ด้านการเมือง	92
2) ด้านเศรษฐกิจ	93
3) ความสัมพันธ์ในปัจจุบัน	93
3.1 ด้านการเมือง	94
3.1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกาตาร์	94
3.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับคูเวต	95
3.1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอิหร่าน	96
3.1.4 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับบาห์เรน	96
3.1.5 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์	97
3.1.6 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอียิปต์	98
3.1.7 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโอมาน	98
3.2 ด้านเศรษฐกิจ	99
3.2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกาตาร์	99
3.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับคูเวต	100

	หน้า
3.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับซาอุดีอาระเบีย	101
3.2.4 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอิหร่าน	101
3.2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา	102
3.2.6 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโอมาน	103
3.2.7 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับบาห์เรน	104
3.3 สังคม วัฒนธรรมและอื่นๆ	104
4) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศในตะวันออกกลาง : ปัญหาและแนวโน้มในอนาคต	106
• ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศมุสลิมในเอเชียใต้	109
• ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศมุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	116
• ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศมุสลิมในบริบทการศึกษา	125
บทที่ 4 ผลการวิจัยภาคสนาม	135
ความนำ	135
วิธีวิจัย	135
ข้อจำกัดในการวิจัยภาคสนาม	136
วิธีวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม	136
วิธีนำเสนอข้อมูลภาคสนาม	136
ขอบเขตข้อมูลภาคสนาม	137
(1) ข้อมูลบุคคล	137
1.1 สาระและข้อสังเกตที่สำคัญ	137
1.2 รายละเอียดข้อมูลส่วนบุคคล	138
(2) การใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาทางการศึกษา	
ระหว่างประเทศไทยกับประเทศมุสลิม	147
2.1 สาระและข้อสังเกตที่สำคัญ	147
ข้อเสนอแนะของนักเรียนนอกต่อรัฐบาล	153
2.2 รายละเอียดของการไปศึกษาของนักเรียนนอกแยกตามประเทศ	156
2.3 แหล่งทุนการศึกษาที่ผู้ตอบแบบสอบถามได้รับขณะศึกษา	157
2.4 ลักษณะทุนการศึกษาที่นักเรียนนอกได้รับ	158
2.5 วิธีได้รับทุนการศึกษา	161

	หน้า
2.6 ค่าใช้จ่ายในการศึกษาต่อปีจำแนกตามรายประเทศ	163
2.7 ลำดับการให้ทุนการศึกษาของนักเรียนนอก	164
(3) ทศนคติดจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องฝ่ายไทยในด้านการศึกษา	
ระหว่างประเทศไทยกับประเทศมูสลิม	165
3.1 สารและข้อสังเกตที่สำคัญ	165
3.2 รายละเอียดทศนคติดจากผู้เกี่ยวข้องฝ่ายไทยในด้านการศึกษา	166
3.2.1 สำนักยุทธศาสตร์อุดมศึกษาต่างประเทศ	
กระทรวงศึกษาธิการ	166
3.2.2 กลุ่มการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการ	
ข้าราชการพลเรือน	171
3.2.3 สำนักความร่วมมือเพื่อการพัฒนาต่างประเทศ	
กระทรวงการต่างประเทศ	178
3.2.4 กองตะวันออกเฉียงกลาง กระทรวงการต่างประเทศ	181
(4) การตอบสนองความต้องการในตลาดแรงงานไทยจาก	
ผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศมูสลิม	186
4.1 สารและข้อสังเกตที่สำคัญ	186
4.2 สถานประกอบการที่นักเรียนนอกปฏิบัติงาน	188
4.2.1 ชนิดองค์กร	188
4.2.2 ระยะเวลาในการดำเนินงานขององค์กร	189
4.2.3 บุคลากรขององค์กร	189
4.2.4 วิธีการรับสมัครบุคลากร	190
4.2.5 จำนวนนักเรียนนอกที่ปฏิบัติงานในองค์กร	191
4.2.6 เปรียบเทียบความคาดหวังกับประสบการณ์จริง	
ของผู้ประกอบการต่อคุณสมบัตินักเรียนนอกโดยรวม	193
4.2.7 เปรียบเทียบคุณลักษณะที่คาดหวังกับประสบการณ์จริง	
ของผู้ประกอบการ/เจ้าของกิจการต่อนักเรียนนอกแยก	
ตามชนิดองค์กร	195
4.2.8 เปรียบเทียบความพึงพอใจที่เจ้าของกิจการโดยรวมที่มีต่อ	
นักเรียนนอกแยกตามประเทศที่สำเร็จการศึกษา	203
4.2.9 รายละเอียดจากการสัมภาษณ์ทางโรงพยาบาลบำรุงราษฎร์	204

	หน้า
(5) ความต้องการพัฒนาศักยภาพในตลาดแรงงานไทยของ ผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศมุสลิม	210
5.1 สารและข้อสังเกตที่สำคัญ	210
5.2 ความต้องการพัฒนาศักยภาพในตลาดแรงงาน ไทยของผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศมุสลิม	211
5.2.1 รายละเอียดความต้องการพัฒนาศักยภาพ ในตลาดแรงงานไทย	211
5.2.2 รายละเอียดการเสวนา เรื่อง “นโยบายที่รัฐควรมีใน การเสริมสร้างความร่วมมือพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ระหว่างประเทศไทยกับประเทศมุสลิม”	213
บทที่ 5 การสังเคราะห์สรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	231
1) ศักยภาพ	231
2) ความแปลกแยก	232
1 ความแปลกแยกในความเข้าใจในอิสลาม	233
2 ความแปลกแยกในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระดับรัฐบาล	233
3 ความแปลกแยกในเชิงนโยบายการเป็นหุ้นส่วนยุทธศาสตร์	233
4 ความแปลกแยกในฐานะความคิดเชิงการกำหนดนโยบาย	233
5 ความแปลกแยกระหว่างรัฐบาลกับมุสลิมในการ พัฒนาทรัพยากรระหว่างประเทศ	233
6. ความแปลกแยกระหว่างมุสลิมกับอิสลาม	235
3) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	236
บรรณานุกรม	239
ภาคผนวก 1 แบบสัมภาษณ์กลุ่มนักเรียนนอก	243
ภาคผนวก 2 แบบสัมภาษณ์กลุ่มเจ้าของ/ผู้บริหารองค์กร	251
ภาคผนวก 3 แบบสัมภาษณ์หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับทุนการศึกษา	257
ภาคผนวก 4 หนังสือขอความร่วมมือโครงการวิจัย	258

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1 อัตราการว่างงานของประชากรระหว่างปี 2544-2549	21
แผนภูมิที่ 2 อัตราการว่างงานของประชากรในพื้นที่ภาคใต้ ระหว่างปี 2544-2549	22
แผนภูมิที่ 3 กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ของการวิจัย	39
แผนภูมิที่ 4 องค์ประกอบของโลกอิสลาม ในส่วนต่างๆของโลก	44
แผนภูมิที่ 5 การกระจายตัวของประชากรชาวคริสต์ในตะวันออกกลาง	72
แผนภูมิที่ 6 ภูมิสำเนาของนักเรียนนอกที่ตอบแบบสอบถาม	138
แผนภูมิที่ 7 เพศของนักเรียนนอกที่ตอบแบบสอบถาม	139
แผนภูมิที่ 8 อายุของนักเรียนนอกที่ตอบแบบสอบถาม	140
แผนภูมิที่ 9 สถานภาพครอบครัวของนักเรียนนอกที่ตอบแบบสอบถาม	140
แผนภูมิที่ 10 จำนวนบุตรของนักเรียนนอกที่ตอบแบบสอบถาม	141
แผนภูมิที่ 11 การศึกษาสายสามัญของนักเรียนนอกที่ตอบแบบสอบถาม	141
แผนภูมิที่ 12 การศึกษาสายศาสนาของนักเรียนนอกที่ตอบแบบสอบถาม	142
แผนภูมิที่ 13 อาชีพหลักของนักเรียนนอกที่ตอบแบบสอบถาม	144
แผนภูมิที่ 14 อาชีพเสริมของนักเรียนนอกที่ตอบแบบสอบถาม	145
แผนภูมิที่ 15 รายได้จากอาชีพหลักเมื่อเทียบกับรายจ่าย ของนักเรียนนอกที่ตอบแบบสอบถาม	145
แผนภูมิที่ 16 รายได้จากอาชีพเสริมเมื่อเทียบกับรายได้ อาชีพหลักของนักเรียนนอกที่ตอบแบบสอบถาม	146
แผนภูมิที่ 17 ประเทศที่นักเรียนนอกไปศึกษา	147
แผนภูมิที่ 18 สาขาวิชาที่ได้รับทุนและลักษณะงานของนักเรียนนอก	148
แผนภูมิที่ 19 ข้อเสนอแนะของนักเรียนนอกต่อรัฐบาล	150
แผนภูมิที่ 20 แหล่งทุนหลักและแหล่งทุนรองที่นักเรียนนอกได้รับขณะที่ศึกษาต่างประเทศ	157
แผนภูมิที่ 21 ลักษณะของทุนที่ได้รับจากรัฐบาลต่างประเทศที่ไปศึกษา	158
แผนภูมิที่ 22 แสดงลักษณะทุนจากสถาบันที่ไปศึกษาในต่างประเทศ	159
แผนภูมิที่ 23 ลักษณะทุนจากผู้มีจิตศรัทธาให้แก่ นักเรียนนอก	160
แผนภูมิที่ 24 ลักษณะทุนจากองค์กรสาธารณกุศลให้แก่ นักเรียนนอก	160
แผนภูมิที่ 25 วิธีการได้รับทุนจากรัฐบาลต่างประเทศที่นักเรียนนอกไปศึกษา	161
แผนภูมิที่ 26 วิธีการได้รับทุนจากสถาบันการศึกษาต่างประเทศที่นักเรียนนอกไปศึกษา	162
แผนภูมิที่ 27 วิธีการได้รับทุนจากองค์กรสาธารณกุศลต่างประเทศที่นักเรียนนอกไปศึกษา	162

	หน้า
แผนภูมิที่ 28 เปรียบเทียบแหล่งทุนต่างๆที่นักเรียนนอกได้รับ	164
แผนภูมิที่ 29 ชนิดขององค์กรที่นักเรียนนอกปฏิบัติงาน	188
แผนภูมิที่ 30 ระยะเวลาการก่อตั้งองค์กรที่นักเรียนนอกปฏิบัติงาน	189
แผนภูมิที่ 31 จำนวนบุคลากรองค์กรที่นักเรียนนอกปฏิบัติงาน	189
แผนภูมิที่ 32 วิธีรับบุคลากรที่สำเร็จการศึกษาจากประเทศมุสลิมขององค์กร	190
แผนภูมิที่ 33 สัดส่วนของนักเรียนนอกที่ปฏิบัติงานในหน่วยงานต่างๆ	191
แผนภูมิที่ 34 เปรียบเทียบความคาดหวังกับประสบการณ์จริงขององค์กรต่างๆ ที่มีต่อคุณสมบัติของนักเรียนนอก	194
แผนภูมิที่ 35 เปรียบเทียบความคาดหวังกับประสบการณ์จริงขององค์กรภาครัฐ ที่มีต่อคุณสมบัติของนักเรียนนอก	196
แผนภูมิที่ 36 เปรียบเทียบความคาดหวังกับประสบการณ์จริงขององค์กรศาสนา ที่มีต่อคุณสมบัติของนักเรียนนอก	198
แผนภูมิที่ 37 เปรียบเทียบความคาดหวังกับประสบการณ์จริงของโรงเรียนเอกชนมุสลิม ที่มีต่อคุณสมบัติของนักเรียนนอก	200
แผนภูมิที่ 38 เปรียบเทียบความคาดหวังกับประสบการณ์จริงขององค์กรธุรกิจ ที่มีต่อคุณสมบัติของนักเรียนนอก	202
แผนภูมิที่ 39 เปรียบเทียบความพึงพอใจขององค์กรที่นักเรียนนอกปฏิบัติงาน แยกตามประเทศที่นักเรียนนอกจบการศึกษา	203
แผนภูมิที่ 40 ความต้องการในการพัฒนาศักยภาพในตลาดแรงงานไทยของนักเรียนนอก	212

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ตัวชี้วัดพื้นฐานเกี่ยวกับโลกมุสลิมและโลกที่ไม่ใช่มุสลิม	75
ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบระหว่างประเทศมุสลิมและประเทศที่ไม่ใช่มุสลิม ซึ่งมีรายได้ใกล้เคียงกัน แต่มีระดับของการพัฒนามนุษย์ที่แตกต่างกัน	76
ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบระหว่างประเทศมุสลิมและประเทศที่ไม่ใช่มุสลิม ที่มีรายได้เฉลี่ยใกล้เคียงกัน แต่มีระดับการพัฒนามนุษย์ อัตราการ รู้หนังสือของผู้ใหญ่ และการใช้จ่ายในเรื่องการศึกษาแตกต่างกัน	78
ตารางที่ 4 ความมั่นคงของมนุษย์ เปรียบเทียบระหว่างประเทศมุสลิมและประเทศที่ ไม่ใช่มุสลิม ทั้งประเทศที่มีรายได้ต่ำและประเทศที่มีรายได้สูง	81
ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบประเทศมุสลิมที่มุสลิมไทยต้องการส่งบุตรหลานไปเรียน	132
ตารางที่ 6 ขอบเขตข้อมูลภาคสนามของโครงการ	139
ตารางที่ 7 ความถนัดด้านภาษาต่างๆของนักเรียนนอก	143
ตารางที่ 8 รายละเอียดข้อเสนอแนะของนักเรียนนอกต่อรัฐบาล	151
ตารางที่ 9 ประเทศที่นักเรียนนอกไปศึกษา	156
ตารางที่ 10 ค่าใช้จ่ายในการศึกษาของนักเรียนนอกแยกตามประเทศ	163
ตารางที่ 11 ความคาดหวังกับประสบการณ์จริงต่อคุณสมบัติของนักเรียนนอกแยกตามชนิดองค์กร	187
ตารางที่ 12 จำนวนนักเรียนนอกที่ปฏิบัติงานในองค์กรประเภทต่างๆ	191
ตารางที่ 13 ความคาดหวังกับประสบการณ์จริงขององค์กรต่างๆโดยรวม ที่มีต่อคุณสมบัติของนักเรียนนอก	193
ตารางที่ 14 ความคาดหวังกับประสบการณ์จริงขององค์กรภาครัฐ ที่มีต่อคุณสมบัติของนักเรียนนอก	195
ตารางที่ 15 ความคาดหวังกับประสบการณ์จริงขององค์กรศาสนา ที่มีต่อคุณสมบัติของนักเรียนนอก	197
ตารางที่ 16 ความคาดหวังกับประสบการณ์จริงของสถาบัน/โรงเรียนเอกชนมุสลิม ที่มีต่อคุณสมบัติของนักเรียนนอก	199
ตารางที่ 17 ความคาดหวังกับประสบการณ์จริงขององค์กรธุรกิจ ที่มีต่อคุณสมบัติของนักเรียนนอก	201
ตารางที่ 18 ความต้องการในการพัฒนาศักยภาพในตลาดแรงงานไทยของนักเรียนนอก	211

บทที่ 1

บทนำและกรอบแนวคิดในการวิจัย

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

โลกในยุคปัจจุบันมีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องในหลากหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศ (ICT-Information and Communication Technology) ที่ส่งผลให้โลกเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์อันเป็นยุคของสังคมฐานความรู้ (Knowledge-based Society) โดยความเชื่อที่ว่า การศึกษา คือ พื้นฐานของการพัฒนาในด้านอื่นใด และความรู้ คือ อำนาจอันมหาศาลที่จะช่วยให้บุคคลหรือประเทศอยู่รอด สามารถนำความรู้ไปพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และด้านอื่น ๆ ของชาติ ซึ่งในการดำเนินการพัฒนานั้น ประเทศต่าง ๆ ต้องเผชิญกับความท้าทายในการแข่งขันกันสูงขึ้นทุก ๆ ด้านและทวีความรุนแรงมากขึ้นทุกขณะ หลายประเทศได้ใช้ยุทธศาสตร์การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือระหว่างประเทศ ทั้งในระดับทวิภาคี ไตรภาคี อนุภูมิภาค ภูมิภาค และระดับโลกเพื่อหาแนวร่วมในการพัฒนาความเข้มแข็งของประเทศของตนหรือประเทศในกลุ่มเดียวกัน¹

งานศึกษาของเกื้อ วงศ์บุญสิน และพัชรวลัย วงศ์บุญสิน (2545)² กล่าวว่า ในอดีตที่ผ่านมา กลยุทธ์การแข่งขันทางเศรษฐกิจการค้าของไทยเน้นการผลิตโดยอาศัยแรงงานเข้มข้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับล่าง การเพิ่มบทบาทของแรงงานที่มีทักษะชั้นกลางเพิ่มขึ้นในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา เป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการทางเศรษฐกิจเพื่อรักษาระดับความสามารถในการแข่งขันในเวทีการค้าระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตามโอกาสด้านการแข่งขันทางเศรษฐกิจของไทยในช่วงที่ผ่านมายังขาดความมั่นคง ในขณะที่แรงงานของไทยที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในระดับล่างและกลางเป็นกลุ่มที่เสี่ยงต่อปัญหาหลายประการ ทั้งปัญหาความไม่มั่นคงด้านการจ้างงาน ปัญหาการขาดความพร้อมในตัวของตนเองในการปรับระดับหรือย้ายฐานของตนเองสู่ระดับทักษะฝีมือที่สูงขึ้นในลักษณะที่สามารถเอื้อต่อการแข่งขันของอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออุตสาหกรรม ต้องการปรับตัวให้สามารถแข่งขันได้ด้วยการเปลี่ยนไปใช้เครื่องจักรใหม่ตาม

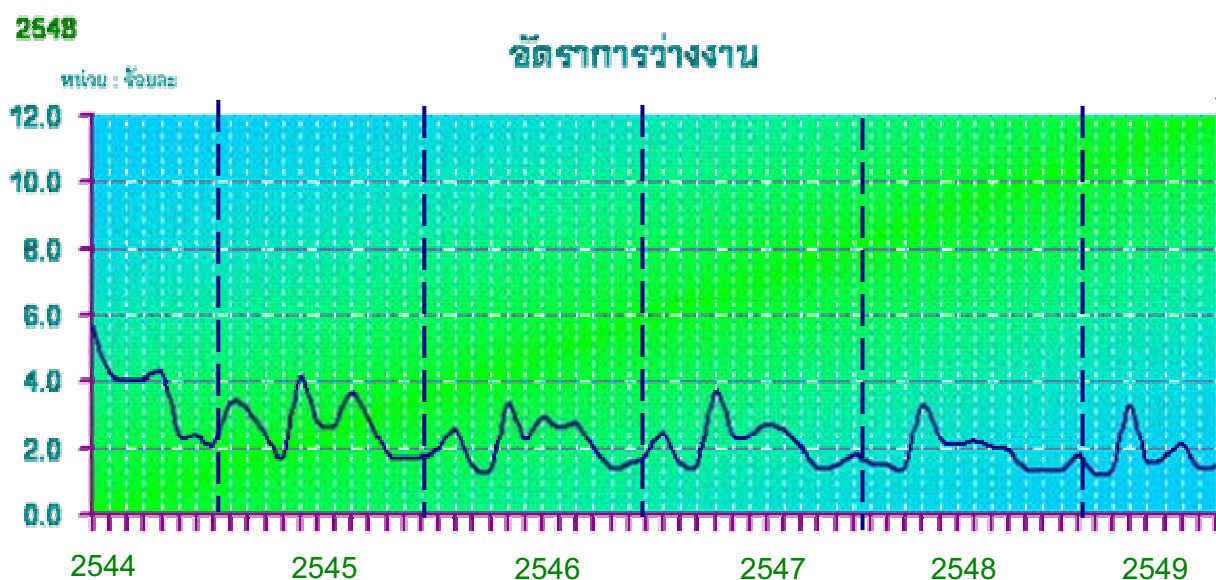
¹ พัทธวลัย วงศ์บุญสิน และคณะ, 2549. การวิจัยเปรียบเทียบการปฏิรูปการศึกษาของประเทศในกลุ่มอาเซียน. กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา.

² เกื้อ วงศ์บุญสิน และพัชรวลัย วงศ์บุญสิน, 2545. "การยกระดับความสามารถในการแข่งขันในระดับสากลผ่านการปรับฐานแรงงานระดับกลางและระดับล่าง." นำเสนอในการสัมมนาวิชาการประจำปี 2545 เรื่อง เฝ้าระวังความท้าทายจากกระแสโลกาภิวัตน์ กลุ่มที่ 5 "การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันระดับสากล" จัดโดยมูลนิธิวิจัยพัฒนา ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระทรวงพาณิชย์ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย วันที่ 14-15 ธันวาคม 2545 โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี (ตีพิมพ์ใน วารสารประชากรศาสตร์ ปีที่ 20 ฉบับที่ 1 มีนาคม 2547: 15-38).

แนวการผลิตแบบพึ่งพาทุนและเครื่องจักรจากต่างประเทศมากขึ้น³ นอกจากนี้ ปัญหาการว่างงาน การทำงานต่ำกว่าระดับการศึกษาได้กลายเป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น

สภาพการจ้างงานในประเทศไทย จากมุมมองด้านภาวะการทำงานของประชากร ปี 2544 – 2549 ทัวระชาอาณาจักร ณ เดือนมิถุนายน 2549 สะท้อนให้เห็นว่า ภาวะการทำงานดังกล่าวยังอยู่ในระดับต่ำและอยู่ในเกณฑ์ที่มีการจ้างงานน่าพอใจ ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาจากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ว่าในช่วงดังกล่าว นั้น ประเทศไทยมีประชากรจำนวน 65.26 ล้านคน ซึ่งเป็นกำลังแรงงานจำนวน 36.39 ล้านคน เป็นผู้มีงานทำจำนวน 35.76 ล้านคน เป็นผู้ว่างงานจำนวน 0.56 ล้านคน เป็นผู้ว่างงานรอฤดูกาลจำนวน 0.072 ล้านคน โดยอัตราการว่างงานเฉลี่ยตั้งแต่ปี 2544-2548 (ระยะ 5 ปี) คิดเป็นร้อยละ 2.35 สำหรับระยะ 6 เดือนแรกของปี 2549 มีอัตราว่างงานเฉลี่ยร้อยละ 1.95

แผนภูมิที่ 1 อัตราการว่างงานของประชากรระหว่างปี 2544-2549

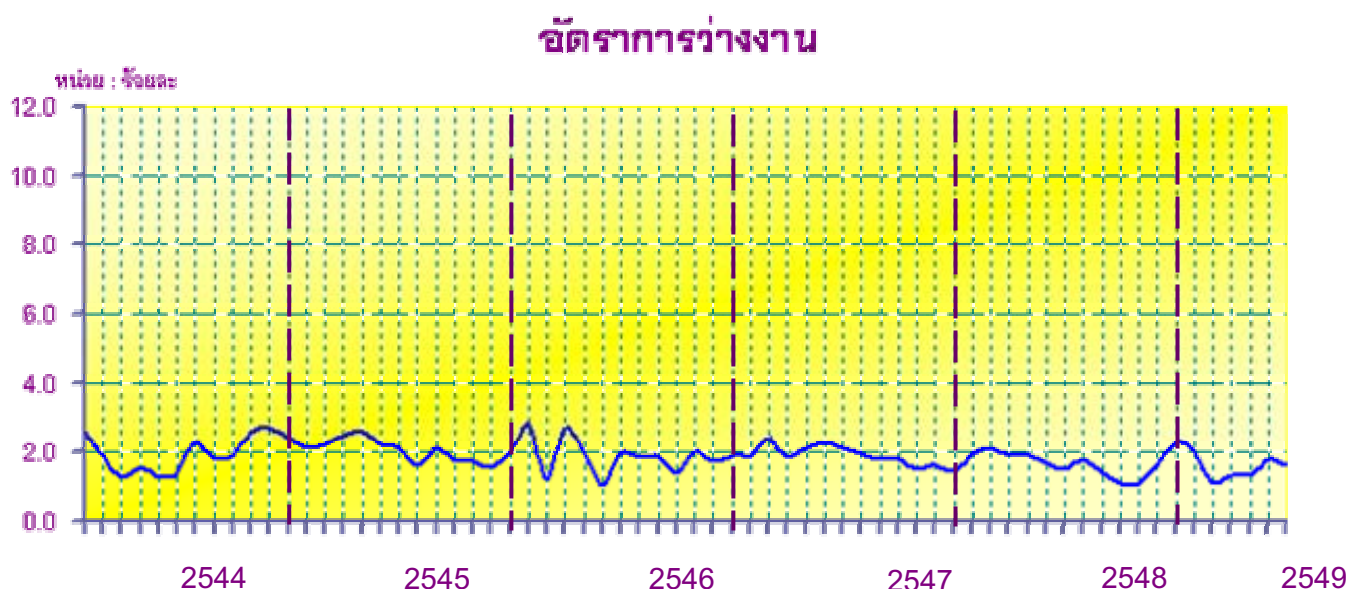
ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ

หน่วย : พันคน

³ พัชรวัลย์ วงศ์บุญสิน และคณะ, 2545 “โครงการทางเลือกทางเศรษฐกิจในบริบทการแข่งขันในยุคโลกาภิวัตน์: กรณีศึกษาอุตสาหกรรมสิ่งทอ” สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), พฤศจิกายน.

เมื่อพิจารณาเป็นรายพื้นที่ อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่ภาคใต้มีปัญหาที่รุนแรงกว่าส่วนอื่นๆ ของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากมุมมองที่ว่า พื้นที่ภาคใต้มีอัตราการว่างงานต่ำกว่าค่าเฉลี่ยระดับประเทศ ถึงแม้ว่าภาวะการทำงานของประชากรอยู่ในระดับน่าพอใจก็ตาม ซึ่งจากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า ภาวะการทำงานของประชากร ปี 2544 – 2549 ในพื้นที่ภาคใต้ ณ เดือนมิถุนายน 2549 พื้นที่ภาคใต้มีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 8.87 ล้านคน มีกำลังแรงงานรวมจำนวน 4.86 ล้านคน เป็นแรงงานที่มีงานทำจำนวน 4.78 ล้านคน เป็นผู้ว่างงาน 0.079 ล้านคน และเป็นผู้ว่างงานรอฤดูกาลจำนวน 0.0016 ล้านคน โดยมีอัตราการว่างงานระหว่างปี 2544-2548 (ระยะเวลา 5 ปี) คิดเป็นร้อยละ 1.98 สำหรับระยะ 6 เดือนแรกของปี 2549 มีอัตราว่างงานเฉลี่ยร้อยละ 1.6

แผนภูมิที่ 2 อัตราการว่างงานของประชากรในพื้นที่ภาคใต้ ระหว่างปี 2544-2549

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ

หน่วย: พันคน

นอกจากนี้ พื้นที่ภาคใต้ยังประสบปัญหาขาดแคลนแรงงาน โดยพื้นที่ภาคใต้ขาดแคลนแรงงานประมาณ 200,000 คน โดยส่วนใหญ่เป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมโดยเฉพาะ อุตสาหกรรมอาหาร ประมง และภาคเกษตร โดยในส่วนจังหวัดสงขลาขาดแคลนแรงงานประมาณ 30,000 คน (ข้อมูลจากประธานสภาอุตสาหกรรมจังหวัดสงขลา) แม้ว่าทางราชการได้อนุญาตให้มีการนำเข้าแรงงานต่างด้าวจากประเทศลาวเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดสงขลาแล้วแต่ยังไม่เพียงพอกับความต้องการ ดังนั้นไทยอาจพิจารณาหาแหล่งนำเข้าแรงงานอื่นๆ เพิ่มเติม ซึ่งแรงงานจากอินโดนีเซียก็มีศักยภาพที่จะนำเข้าเพื่อบรรเทาปัญหาได้

ตลอดทั้งอินโดนีเซียเป็นสมาชิกประเทศ IMT-GT และกำลังผลักดันให้มีการจัดทำข้อตกลงตลาดแรงงานและการยอมรับร่วมกัน (Mutual Recognition Arrangement: MRA) ระหว่างประเทศสมาชิก เพื่อนำไปสู่การเคลื่อนย้ายแรงงานในพื้นที่ IMT-GT โดยแรงงานที่นำเข้ามาจะไม่กระทบหรือแย่งงานคนไทยเนื่องจากเป็นอาชีพที่คนไทยไม่ประสงค์จะทำ ซึ่งในเบื้องต้นไทยอาจจัดทำโครงการนำร่องนำเข้าแรงงานจากอินโดนีเซียประมาณ 1,000 คน โดยเห็นควรให้ใช้กลไกการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวภาครัฐที่มีอยู่แล้ว

การเคลื่อนย้ายแรงงานระหว่างไทยและประเทศเพื่อนบ้าน เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เกี่ยวข้อง จากการวิเคราะห์ของกองวิจัยตลาดแรงงาน กระทรวงแรงงานถึงผลศึกษาความต้องการแรงงาน ในภาพรวมทั้งประเทศภาคการผลิตในระหว่างปี 2548-2550 กล่าวได้ว่าความต้องการแรงงาน ในประเทศมีอัตราการขยายตัวค่อนข้างสูงและทำให้เกิดวิกฤตแรงงานผลศึกษาความต้องการแรงงานในภาพรวมทั้งประเทศภาคการผลิตในระหว่างปี 2548-2550 ดังกล่าวคาดว่าจะเพิ่มเฉลี่ยร้อยละ 2.97 ต่อปี เทียบจากปี 2547 ที่มีความต้องการแรงงานอยู่ที่ 5,476,137 คน โดยประมาณความต้องการแรงงานปี 2548-2550 อยู่ที่ 5,782,365 คน 5,53,897 คน และ 6,130,517 คน ตามลำดับ ซึ่งความต้องการแรงงานในปีนี้เพิ่มขึ้นจากปี 2548 จำนวน 171,532 คน (ร้อยละ 2.97) ปี 2550 เพิ่มจากปี 2548 จำนวน 348,152 คน (ร้อยละ 6.02) โดยมีแนวโน้มในรายอุตสาหกรรม 7 กลุ่มหลักคือ อุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่ม สิ่งทอ เครื่องแต่งกาย ยานยนต์ รองเท้า และ เครื่องหนัง ไม้และผลิตภัณฑ์ไม้ และโลหะขั้นมูลฐาน (เหล็กและเหล็กกล้า) จากการขยายตัว ทางเศรษฐกิจประกอบกับภาวะเจริญพันธุ์ที่ลดลงของไทยทำให้เกิดปัญหาวิกฤตด้านการขาดแคลนแรงงานและจำเป็นต้องนำเข้าแรงงานอย่างถูกกฎหมายจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ลาวและกัมพูชา เป็นต้น

ในขณะเดียวกัน มีการเคลื่อนย้ายของแรงงานไทยไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ซึ่งสำหรับแรงงานไทยที่ขออนุญาตเดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซียตั้งแต่ปี 2541-2549 มีจำนวนทั้งสิ้น 39,137 คน และในช่วง 6 เดือนแรกของปี 2549 มีจำนวน 2,088 คนซึ่งถือได้ว่าเป็นจำนวนค่อนข้างสูง ทั้งนี้ยังไม่รวมแรงงานข้ามแดนเป็นประจำและแรงงานผิดกฎหมายซึ่งไม่สามารถหาตัวเลขได้ โดยแรงงานที่เข้าไปทำงานส่วนใหญ่ เป็นภาคเกษตร เช่น ก่อสร้าง ทำสวน เพาะปลูก รับจ้าง และภาคบริการ เช่น ประกอบกิจการร้านอาหารไทย เป็นต้น ซึ่งในบางกรณีมีรายงานว่าแรงงานไทยที่เข้าไปทั้งถูกกฎหมายและผิดกฎหมายถูกนายจ้างเอาเปรียบด้านค่าจ้างแรงงาน การทำ MRA น่าจะมีส่วนช่วยอำนวยความสะดวกแรงงานไทยที่เข้าไปหางานทำในประเทศมาเลเซียให้ได้รับการปฏิบัติที่ดีจากนายจ้างและได้รับสิทธิคุ้มครองตามกฎหมายอย่างครบถ้วน ตลอดทั้งเป็นการยกระดับฝีมือและสร้างการยอมรับมาตรฐานฝีมือของแรงงานไทยให้มากขึ้น

ด้วยพลวัตของการแข่งขันที่รุนแรงขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์ กลยุทธ์การแข่งขันทางเศรษฐกิจแบบเน้นแรงงานระดับล่างและกลางได้สะท้อนถึงโอกาสแห่งการเสี่ยงอย่างสูงมากขึ้นต่อการสูญเสียความสามารถในการแข่งขันต่อไปอย่างยั่งยืน ในขณะที่อุปทานด้านแรงงานระดับ

ล่างและกลางยังคงมีอยู่มาก⁴ และอาจเพิ่มขึ้นได้ในอนาคต หากประเทศไทยขาดนโยบายการพัฒนาทางเศรษฐกิจและทรัพยากรมนุษย์ที่ชัดเจน การปรับระบบการพัฒนากำลังคนในระดับดังกล่าวให้สามารถก้าวย้ายสู่ระดับที่สูงขึ้น และการสร้างกำลังคนที่จะก้าวเข้ามาเป็นแรงงานใหม่ในระดับทักษะที่สูงขึ้นในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม จึงเป็นหัวใจสำคัญส่วนหนึ่งของการยกระดับความสามารถในการแข่งขันในระดับสากลของไทยในอนาคต

เกื้อ วงศ์บุญสิน และพัชรราวัลย์ วงศ์บุญสิน (2545)⁵ กล่าวว่า ในประเด็นเกี่ยวกับทักษะแรงงานไทยท่ามกลางแนวโน้มใหม่นั้น เป็นที่ยอมรับกันทั้งโดยทั่วไปและในทางวิชาการว่าประเทศต่างๆ ล้วนกำลังอยู่ในบริบทการแข่งขันที่เพิ่มมากขึ้นอย่างเป็นพลวัต ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับสากล ท่ามกลางภาวะดังกล่าว ประเทศต่างๆ ได้พากันปรับตัวจนก่อให้เกิดแนวโน้มใหม่ ซึ่งหมายถึงการที่ประเทศไทยต้องประสบกับภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพยายามเพิ่มมูลค่าต่อหน่วยการผลิตเพื่อธำรงรักษาหรือยกระดับความสามารถในการแข่งขัน

แนวโน้มการเพิ่มมูลค่าต่อหน่วยการผลิต (Value-added) ในการที่จะธำรงรักษาไว้ซึ่งความสามารถในการแข่งขันกับประเทศอื่นนั้น ประเทศหนึ่งๆ อาจเลือกวิธีการลดค่าจ้างแรงงาน ที่แท้จริง (Real wages) (ซึ่งการดำเนินการวิธีนี้อาจส่งผลกระทบต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศได้) หรืออาจเลือกการเพิ่มมูลค่าต่อหน่วยการผลิต (Value-added) ให้สูงขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ โดยอาจปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตสู่การใช้เทคโนโลยีในระดับสูงขึ้น ทั้งนี้ทางเลือกประการแรก หรือวิธีการลดค่าจ้างแรงงานนั้นไม่ใช่ทางเลือกระยะยาว เพราะเป็นการกระทำที่ค้านกับแนวคิดในการพัฒนาให้เศรษฐกิจมีการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งต้องเป็นเศรษฐกิจที่พัฒนาและเจริญเติบโต โดยระดับค่าครองชีพ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ไม่ด้อยลง ในขณะที่ทางเลือกที่สองซึ่งหมายถึงการเน้นเพิ่มมูลค่าต่อหน่วยการผลิตนั้น กำลังเป็นที่สนใจของประเทศต่างๆ อย่างไรก็ตาม หลายประเทศยังไม่มีคำตอบที่ชัดเจนว่าจะเพิ่มมูลค่าต่อหน่วยด้วยวิธีอย่างไร กระนั้นก็ตาม การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตสู่การเน้นเทคโนโลยีขั้นสูงขึ้นดูจะเป็นแนวโน้มที่มีความเด่นชัดมากขึ้นเป็นลำดับ⁶

การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีในการผลิต เพื่อยกระดับความสามารถในการแข่งขันดังกล่าว มีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดต่อแนวโน้มใหม่อีกประการหนึ่ง คือ แนวโน้มความต้องการ

⁴ แรงงานของไทยร้อยละ 68 จบการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษา และภาครัฐมีแนวโน้มจะใช้นโยบายด้านอุปทานแรงงาน (นำเข้าแรงงานระดับล่าง) มากกว่านโยบายด้านอุปสงค์แรงงาน (อบรมเพิ่มเติมแรงงานไทย)

⁵ เกื้อ วงศ์บุญสิน และพัชรราวัลย์ วงศ์บุญสิน, 2545. อ้างแล้ว.

⁶ เกื้อ วงศ์บุญสิน และพัชรราวัลย์ วงศ์บุญสิน, 2545. อ้างแล้ว.

ทรัพยากรมนุษย์ที่มีความยืดหยุ่นและทักษะฝีมือที่สามารถรองรับพัฒนาการอันเป็นพลวัตทางเทคโนโลยี⁷

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นสะท้อนถึงความจำเป็นที่ ประเทศไทย จะต้องยกระดับความรู้พื้นฐานและทักษะฝีมือของทรัพยากรมนุษย์ทั้งที่อยู่ในตลาดแรงงานและที่จะเข้ามาในตลาดแรงงานต่อไป โดยตระหนักว่า องค์ความรู้และทักษะของทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญต่อการเพิ่มมูลค่าต่อหน่วยการผลิตเพื่อธำรงรักษาหรือยกระดับความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจในระดับสากล ซึ่งนอกจากการผลิตในภาคอุตสาหกรรมและการเกษตรอันเคยเป็นหัวใจสำคัญ ของการขยายตัวทางเศรษฐกิจของไทยแล้ว การค้าภาคบริการย่อมจะมีบทบาทมากขึ้นตามแนวโน้มที่เกิดขึ้นในเวทีเศรษฐกิจในระดับภูมิภาค และระดับสากล⁸

ความจำเป็นในการยกระดับความรู้พื้นฐานและทักษะฝีมือของทรัพยากรมนุษย์ ยังอาจสะท้อนได้จากการที่ Peter Drucker⁹ กล่าวว่าสังคมของโลกอนาคตจะเป็นสังคมแห่งความรู้ ที่ไร้พรมแดน ทำให้โอกาสที่จะประสบความสำเร็จมีพอๆ กับโอกาสที่จะล้มเหลว ภาวะดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้ลัทธิปกป้องเศรษฐกิจแนวใหม่ (new protectionism) ในรูปของการปกป้องอุตสาหกรรมการผลิต เนื่องมาจากการลดลงของอุตสาหกรรมการผลิตที่จะพบได้ทั่วไปในประเทศต่างๆ¹⁰

เกื้อ วงศ์บุญสิน และพัชรวลัย วงศ์บุญสิน (2545)¹¹ กล่าวว่า ปัญหาของไทย อยู่ที่ว่า ในการปรับและพัฒนาทักษะแรงงานให้ทันกลุ่มที่พัฒนาแล้ว และแข่งขันได้กับประเทศในกลุ่มเดียวกันนั้น ประเทศไทยจะดำเนินการอย่างไร

จากการสำรวจสถานะการทำงานของประชากรรวมทั่วราชอาณาจักรและสถานะการทำงานของกำลังแรงงานรวมทั่วราชอาณาจักร ปี 2539-2545 เพ็ญพรและคณะ¹² พบ การว่างงานสูงขึ้นจากร้อยละ 1.09 ในปี 2539 เป็นร้อยละ 2.41 ในปี 2545 ในขณะที่ปัญหาการทำงานต่ำกว่าระดับ

⁷ เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2545, “การปรับฐานทรัพยากรมนุษย์ของไทย: แนวทางวิเคราะห์” เอกสารประกอบการประชุม โครงการทักษะแรงงานไทยในอนาคตที่พึงประสงค์ สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 6 กันยายน 2545 ณ ห้องเชียงแสน โรงแรมนารายณ์ กรุงเทพมหานคร.

⁸ มีแนวโน้มที่การค้าภาคบริการจะทวีความสำคัญขึ้นอย่างมากในระดับภูมิภาคและระดับสากล โดยจะมีการแข่งขันกันมากขึ้นในอนาคตอันใกล้ต่อไป ในลักษณะที่การค้าบริการจะกลายเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างมากปัจจัยหนึ่งต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

⁹ Peter Drucker, 2002, “The Next Society.” *Economist*[Online] in http://economist.com/surveys/displayStory.cfm?Story_id=770819 [2002, January 14, 2002].

¹⁰ การปกป้องอุตสาหกรรมการผลิตนั้นจะเป็นในทำนองเดียวกันกับการปกป้องราคาสินค้าเกษตรในอดีต

¹¹ เกื้อ วงศ์บุญสิน และพัชรวลัย วงศ์บุญสิน, 2545. *อ้างแล้ว*.

¹² เพ็ญพร ชีระสวัสดิ์ และคณะ, 2545, “การทำงานต่ำกว่าระดับของแรงงานไทย” เอกสารประกอบการประชุม วิชาการเสนอผลงานวิจัยชุดโครงการทักษะแรงงานไทย สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 23 กันยายน 2545 ณ ห้องบอลรูม โรงแรมนารายณ์ กรุงเทพมหานคร.

ด้านการศึกษาสูงขึ้นอย่างมากจากร้อยละ 9.16 ในปี 2539 เป็นร้อยละ 14.81 ในปี 2545 โดยกำลังแรงงานที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนของผู้ที่ทำงานต่ำระดับด้านการศึกษาสูงที่สุด¹³

หากพิจารณาผลการศึกษาดังกล่าวรวมกับการที่ประเทศไทยยังไม่อาจผลิตผู้ที่มีความรู้ในสายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้อย่างเต็มที่ อาจกล่าวได้ว่า ปัญหาการทำงานต่ำระดับด้านการศึกษาจะเป็นปัญหาที่ท้าทายมากขึ้นของไทยต่อไปในอนาคตเพิ่มเติมจากปัญหาการว่างงาน ปัญหาดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบเพิ่มเติมปัญหาความไม่มั่นคงของทั้งแรงงานและความสามารถในการแข่งขันของไทยในบริบทสากล

ในขณะเดียวกัน เกื้อ วงศ์บุญสิน และพัชรราวัลย์ วงศ์บุญสิน (2545)¹⁴ กล่าวว่า ระบบการศึกษาของไทยในช่วงที่ผ่านมาให้ความสำคัญน้อยมากต่อสายวิชาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี¹⁵ การเน้นหลักสูตรด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้มากยิ่งขึ้นตั้งแต่ระดับมัธยมเป็นอย่างช้านับว่า มีความจำเป็นทั้งในประเภทพื้นฐานและประเภทประยุกต์ เนื่องจากเป็นเงื่อนไขที่มีความสำคัญในลำดับต้นๆ ต่อการที่จะพัฒนาศักยภาพของการส่งออกสำหรับการผลิตสินค้าและบริการประเภทที่มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น เมื่อแนวโน้มที่สำคัญประการหนึ่งในโลกยุคทศวรรษใหม่นี้ คือ การที่ความรู้ต่าง ๆ นั้นมีการพัฒนาอย่างมาก โดยที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว จนทำให้ความรู้ในทศวรรษใหม่นี้ล้าสมัยเร็วมาก ขอบเขตขององค์ความรู้นั้นสามารถขยายตัวได้เป็นสองเท่าในเวลาเพียง 7-10 ปี ซึ่งปัญหาของการที่ความรู้และทักษะต่าง ๆ ที่เคยได้เรียนรู้และฝึกฝนมาต้องล้าสมัยไปอย่างรวดเร็วนี้มีนัยสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การปลูกฝังความรู้และทักษะในเชิงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างเหมาะสมนับเป็นพื้นฐานสำคัญในการปรับฐานทรัพยากรมนุษย์สู่ระดับทักษะที่สูงขึ้นและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในยุคแห่งการแข่งขันทางเศรษฐกิจการค้า เนื่องจากแนวโน้มแรงงานในทศวรรษหน้า จะเน้นแรงงานที่มาจากผู้ที่เข้ารับการศึกษาศาสตร์และสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์เพิ่มมากขึ้น¹⁶

นอกจากฐานด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่อ่อนแล้ว ประเทศไทยมีความเป็นไปได้อย่างมากต่อการปรับตัวเองได้ไม่ทันการณ์ในการแข่งขันระดับสากล ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้น

¹³ สูงกว่ากำลังแรงงานที่สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาก่อนข้างมาก (ร้อยละ 29.8 สำหรับระดับอุดมศึกษา และร้อยละ 45.7 สำหรับระดับมัธยมปลาย)

¹⁴ เกื้อ วงศ์บุญสิน และพัชรราวัลย์ วงศ์บุญสิน, 2545. อ้างแล้ว.

¹⁵ ประเทศไทยสามารถผลิตวิศวกรและนักวิทยาศาสตร์ ตั้งแต่ระดับปริญญาตรีขึ้นไปในจำนวนไม่ถึงครึ่งหนึ่งของความต้องการของประเทศ ซึ่งยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ พบว่า เด็กไทยที่เข้าเรียนในระดับอุดมศึกษาในสายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้น มีสัดส่วนต่ำกว่าของบังคลาเทศและอินเดีย เป็นต้น

¹⁶ ในโลกปัจจุบันนี้ยังมีช่องว่างขนาดใหญ่เกี่ยวกับสัดส่วนของนักศึกษาในระดับอุดมศึกษา ที่เข้าเรียนในสายวิทยาศาสตร์และสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์ ยกตัวอย่างเช่นในประเทศจีนและเกาหลีใต้ มีนักศึกษาในสายวิชาดังกล่าวนี้ถึงร้อยละ 40-50 ของนักศึกษาทั้งหมด ในขณะที่ประเทศไทยและเนปาลอยู่ในกลุ่มประเทศที่มีนักศึกษาในสายวิชานี้ต่ำที่สุดในโลก (ดู Asian Development Bank, *Op.cit.*, p. 202).

ท่ามกลางแรงบีบคั้นของภาวะการแข่งขันที่รุนแรงขึ้นในเวทีการค้า ทั้งในระดับประเทศและระดับสากล ซึ่งทำให้บรรดาผู้ประกอบการทั้งหลายให้ความสำคัญกับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เพื่อยกระดับความสามารถในการแข่งขัน โดยอาศัยแนวคิดจากประเทศอุตสาหกรรมใหม่ และประเทศที่ก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม นั่นคือ การหันไปสู่การผลิตประเภทที่เน้นเทคโนโลยีสูงขึ้น ซึ่งหมายถึงการหันไปสู่ยุทธศาสตร์ของการนำเข้าเทคโนโลยีในระดับที่สูงขึ้นจากต่างประเทศ ประเด็นนี้จึงพิจารณาสำหรับประเทศไทยมีอยู่ว่าลำพังเพียงการยกระดับเทคโนโลยีจะสามารถเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตได้หรือไม่ ในเมื่อคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ในการรองรับเทคโนโลยีใหม่นั้น มีระดับที่แตกต่างกัน ทั้งในระหว่างประเทศกำลังพัฒนาในกลุ่มเดียวกันเอง ดังกล่าวข้างต้น และเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอุตสาหกรรมใหม่ และประเทศที่ก้าวหน้าทางด้านอุตสาหกรรม¹⁷ เช่นญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา ที่การลงทุนซึ่งเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 1 สำหรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ สามารถเพิ่มผลผลิตได้ถึงร้อยละ 3 เนื่องจากฐานของทรัพยากรมนุษย์ที่มีระดับทักษะความชำนาญนั้น เป็นฐานที่มีขนาดใหญ่ เมื่อพิจารณาจากสัดส่วนต่างๆ ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของไทยแล้ว รายจ่ายของประเทศด้านวิจัยและพัฒนาของประเทศไทย มีเพียงประมาณหนึ่งในสี่ของประเทศอินเดีย และประมาณร้อยละ 7 ของประเทศเกาหลีใต้เท่านั้น สถานภาพดังกล่าวของไทยเป็นไปในทำนองเดียวกับประเทศอินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ โดยที่ประเทศมาเลเซียได้ให้ความสำคัญในเรื่องเทคโนโลยีโดยให้งบประมาณ และเน้นเป้าหมายการลงทุนด้านนี้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน

ในโครงการวิจัยวาระแห่งชาติสำหรับไทยในการรักษาและส่งเสริมผลประโยชน์แห่งชาติ: ศึกษากรณียุทธศาสตร์ของไทยต่อการยกระดับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการค้ากับประเทศในเอเชีย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2548) ได้ชี้ให้เห็นว่า จากเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไปในแง่ของภาวะแห่งความผันผวนไม่แน่นอนของปัจจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ การรักษาและส่งเสริมผลประโยชน์แห่งชาติอย่างยั่งยืน เป็นประเด็นที่ทวีความสำคัญมากขึ้นถึงระดับที่ควรเป็นวาระแห่งชาติ และต้องอาศัยความร่วมมือในการบูรณาการความรู้ ความคิดจากแหล่งต่างๆ บนพื้นฐานของความเชี่ยวชาญเฉพาะทางเพื่อบรรลุเป้าหมายได้จริง ในขณะที่ การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจในระดับสากล เป็นส่วนหนึ่งของการรักษาและผลประโยชน์แห่งชาติในศตวรรษที่ 21 การมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับประเทศต่างๆ อย่างยั่งยืน เป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันดังกล่าวของไทย

สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2548) ชี้ให้เห็นว่า ประเทศไทยยังขาดนโยบายในเชิงรุกในการดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศต่างๆ หลายประเทศ รวมถึงประเทศมุสลิมทั้งหลาย ทั้งในที่จะรักษาและส่งเสริมผลประโยชน์แห่งชาติของไทยด้านการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจในระดับสากล โดยยุทธศาสตร์ในการยกระดับ

¹⁷

Ibid.

สมรรถนะ (Capacity Building) ของทรัพยากรมนุษย์ เป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายส่วนหนึ่งในการปรับตัว ต่อการขยายตลาดและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นต่อไป

กล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์ในการยกระดับสมรรถนะ (Capacity Building) ของทรัพยากรมนุษย์ จะเป็นยุทธศาสตร์ที่เสริมต่อยุทธศาสตร์ทางการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในการสร้างพลังทางเศรษฐกิจจากเครือข่ายและทุนทางสังคมประชาสังคมที่นับถือศาสนาอิสลาม¹⁸ ซึ่งจำเป็นต้องยกระดับให้กระชับแน่นขึ้น ทั้งๆ ที่ประเทศไทยและประเทศมุสลิมต่างๆ ได้มีความสัมพันธ์กันมาช้านาน ภายใต้บริบทของความสัมพันธ์แห่งโลกมุสลิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อความสามัคคีปรองดองในโลกอิสลาม ได้กลายมาเป็นประเด็นสำคัญท่ามกลางภาวะความขัดแย้งที่ฝังตัวมานานเช่นกัน

กล่าวคือ ในช่วงทศวรรษที่ 1960 เป็นช่วงเวลาที่เราอาจเรียกได้ว่าเป็น “สงครามเย็นของโลกอาหรับ” (Arab Cold War) หรือภาวะความไม่ลงรอยกันอย่างรุนแรงระหว่าง 2 ฝ่ายมหาอำนาจของโลกอาหรับ ฝ่ายหนึ่งมีอียิปต์ซึ่งมีแนวคิดชาตินิยมอาหรับเป็นผู้นำ กับอีกฝ่ายที่มีซาอุดีอาระเบียเป็นผู้นำ มาตรการที่ซาอุดีอาระเบียใช้ตอบโต้ภัยคุกคามจากลัทธิชาตินิยมของอียิปต์และอุดมการณ์การรวมอาหรับ คือการจัดการประชุมอิสลามนานาชาติขึ้นในปี 1962 ที่เมืองมักกะฮ์ (ในยุคของกษัตริย์ไฟซอล) ซึ่งมีตัวแทนเข้าร่วมมากถึง 43 ประเทศ โดยมีการประกาศว่า “พวกที่ปฏิเสธอิสลาม และบิดเบือนการเรียกร้องของอิสลามภายใต้หน้ากากของลัทธิชาตินิยม ถือเป็นศัตรูตัวฉกาจที่สุดของชาวอาหรับอย่างแท้จริง ซึ่งความรู้เรื่องของชาวอาหรับไม่สามารถแยกออกจากความรู้เรื่องของอิสลาม”¹⁹

ผลสรุปจากการจัดประชุมครั้งนี้ทำให้มีการก่อตั้ง “สันนิบาตมุสลิมโลก” (World Muslim League) ขึ้นมาโดยมีสำนักงานใหญ่อยู่ในมักกะฮ์ เป้าหมายหลักดั้งเดิมขององค์กรคือ การตอบโต้ อุดมการณ์แปลกปลอมทุกอุดมการณ์ และพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องกับอิสลาม และเป็น

¹⁸ ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างไทยประเทศมุสลิม ไม่ว่าจะเป็นไทยกับตะวันออกกลาง พบว่าอยู่ในภาวะที่ไทยขาดดุลการค้ามาเกือบตลอด สินค้านำเข้าส่วนใหญ่คือน้ำมันดิบ น้ำมันสำเร็จรูป โดยไทยมีการส่งออกสินค้าไปยังตะวันออกกลางมูลค่า 2,400 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งสินค้าส่งออกหลัก เช่น เครื่องปรับอากาศ ผ้าผืนและเสื้อผ้าสำเร็จรูป และแม้ว่าจะไม่ต่างอะไรจากเอเชียได้ ทั้งบังคลาเทศและปากีสถาน ซึ่งมีอัตราการส่งออกของไทยในจำนวนไม่มากนัก ประมาณ 229.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐ แต่ไทยก็ยังได้เปรียบดุลการค้า สินค้าการเกษตรของไทยเป็นที่ต้องการของตลาดบังคลาเทศเพราะคุณภาพสินค้าไทยดี และตลาดมีความต้องการสูง แต่ติดอยู่ที่ความสะดวกในการค้าไม่อำนวย เช่น การคมนาคม การจัดทำเรือที่ไม่มีประสิทธิภาพสำหรับปากีสถานซึ่งเป็นประเทศคู่ค้าของไทยแม้จะมีมูลค่าไม่มากและการที่ปากีสถานเป็นเมืองเกษตรกรรมจึงมีการกีดกันสินค้าเกษตรที่จะนำเข้าจากต่างประเทศ ความได้เปรียบของไทยคือการเกษตรของไทยมีคุณภาพและมีการพัฒนามากกว่าปากีสถานอยู่มาก ดังนั้นช่องทางการค้าของไทยในเอเชียใต้คือช่องทางที่น่าสนใจเพราะไทยได้เปรียบอยู่หลายด้าน ส่วนประเทศมุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มาเลเซียจัดเป็น คู่ค้าที่สำคัญของไทย โดยมีมูลค่าการส่งออก 1292.1 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งมีจำนวนการส่งออกที่คงที่ รองลงมา คือ อินโดนีเซีย ซึ่งมูลค่าการส่งออก 1,354.5 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และมีแนวโน้มว่าไทยจะส่งออกมากขึ้น ส่วนบรูไนมีมูลค่าการส่งออกที่น้อยเพียง 40.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และลดลงมาอยู่ที่ 39.9 ล้านดอลลาร์สหรัฐ โดยไทยกับมาเลเซีย ถือเป็นเพื่อนบ้านที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมต่อกัน มาเลเซียมีความต้องการสินค้าเกษตรของไทย โดยเฉพาะข้าว เพราะสินค้าเกษตรของไทยมีคุณภาพ

¹⁹ Ayman Al-Yassini, *Islam and Foreign Policy in Saudi Arabia* (Montreal, 1983) p.13

องค์กรที่ประสานความร่วมมือขององค์กรอิสลามต่าง ๆ ทั่วโลก นับตั้งแต่มีการก่อตั้ง สันนิบาตมุสลิมโลก ทำหน้าที่เป็นองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ (Non-State Actor) ที่ใหญ่ที่สุดในโลกอิสลาม

อย่างไรก็ตาม หลังสงครามปี 1967 โลกอาหรับเกิดภาวะ “สูญญากาศทางอุดมการณ์” อันเนื่องมาจากภาวะเสื่อมถอยของอุดมการณ์ชาตินิยมอาหรับที่ต้องพ่ายแพ้สงครามให้กับอิสราเอล และเกิดเหตุการณ์ความพยายามในการลอบวางเพลิงมัสยิดอัล-อักซอ (Al-Aqsa Mosque) ในกรุงเยรูซาเล็มเมื่อปี 1969 ทั้งสองเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้กระแสแนวคิดการรวมอิสลามเป็นกระแสที่ได้รับการยอมรับมากที่สุดในโลกมุสลิม ซึ่งถือเป็นแนวทางแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างอาหรับกับอิสราเอล ในขณะเดียวกัน ชาอูดีอาระเบียก็ประสบความสำเร็จในการจัดประชุมโลกอิสลามเป็นครั้งแรก ซึ่งมีรัฐมุสลิมเข้าร่วมถึง 25 รัฐ จัดที่กรุงราบาต ประเทศโมร็อกโกในปี 1969

ชาอูดีอาระเบียจึงใช้โอกาสนี้ ปอกรเศรษฐกิจของประเทศที่เติบโตขึ้นจากรายได้น้ำมัน แสดงบทบาทสำคัญในการจัดตั้ง “องค์การการประชุมอิสลาม” (Organization of Islamic Conference : OIC) ขึ้นในปี 1972 โดยมีเป้าหมายที่จะบรรลุถึง “ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของโลกอิสลาม” (Islamic Solidarity) แม้จะไม่ได้ใช้คำว่า “เอกภาพอิสลาม” (Islamic Unity) ก็ตาม

OIC มีการจัดตั้งสถาบันต่าง ๆ ที่มีลักษณะถาวร ซึ่งเป็นช่องทางให้ชาอูดีอาระเบียสามารถแสดงทัศนะของตนเอง และตอกย้ำบทบาทที่พิเศษของประเทศในโลกอิสลาม ทำให้ภาวะผู้นำของชาอูดีอาระเบีย (เมื่อเทียบกับประเทศอาหรับอื่น ๆ) มีความแข็งแกร่งมากขึ้น

เพื่อที่จะบรรลุถึงความสามัคคีปรองดองในโลกอิสลาม สถาบันและหน่วยงานอิสลามด้านต่าง ๆ จึงถูกก่อตั้งขึ้น โดยมีกองทุนงบประมาณของชาอูดีอาระเบียเป็นฐานสำคัญ หนึ่งในหน่วยงานที่สำคัญ คือ “สภายูวชนมุสลิมโลก” (World Assembly of Muslim Youth : WAMY) ซึ่งก่อตั้งขึ้นในเดือนธันวาคม 1972 กิจกรรมของ WAMY ประกอบไปด้วย การสร้างมัสยิดและโรงเรียนสอนศาสนาในต่างประเทศ การมอบทุนการศึกษา สนับสนุนนักเผยแพร่ศาสนา ไปเยี่ยมเยือนชุมชนมุสลิมต่างประเทศ เป็นเจ้าภาพจัดประชุมประจำปีขององค์กรเยาวชนมุสลิม ตลอดจนการตีพิมพ์และแจกจ่ายหนังสือทางศาสนา กิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่คล้ายกับองค์การสันนิบาตมุสลิมโลก²⁰

ในช่วงทศวรรษที่ 1980 รัฐบาลชาอูดีอาระเบียส่งเสริมระบบการศึกษาด้านศาสนาอิสลามให้แก่บรรดานักศึกษาและคณาจารย์ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ รัฐได้เพิ่มงบประมาณมหาศาล เพื่อที่จะขยายมหาวิทยาลัยอิสลามทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นเป็นช่วงเศรษฐกิจ “ขาลง” หรือเป็นช่วงรายได้จากการส่งออกน้ำมันลดลง มหาวิทยาลัย อิหม่าม มุฮัมมัด บินซาอูด (Imam Muhammad bin Saud University) ในกรุงริยาด มหาวิทยาลัยอิสลามในนครมะดีนะฮ์

²⁰ James P. Piscatori, “Islamic Values and National Interest : The Foreign Policy of Saudi Arabia”, ใน Adeed jDawisha, ed., *Islam in Foreign Policy* (London/New York, 1983) p.48

และมหาวิทยาลัยอุมม อัล-กูรออ (Umm al-Qura) ในนครมักกะฮ์เติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่โครงการอื่น ๆ กลับถูกระงับไว้ก่อน

จนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1986 มีนักศึกษาภายในประเทศ 16,000 คนจากทั้งหมด 100,000 คน ที่เรียนต่อด้านอิสลามศึกษา (Islamic Studies) ในช่วงต้นของศตวรรษที่ 1990 ปรากฏว่า 1 ใน 4 ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยทั้งหมดลงชื่อสมัครเป็นสมาชิกในสถาบันต่าง ๆ ทางศาสนา และนักศึกษารุ่นนี้ เมื่อจบการศึกษา ก็เข้าไปทำงานเป็นข้าราชการ เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจ เป็นผู้พิพากษากฎหมายอิสลาม (Shari'a) หรือเป็นครูสอนศาสนาตามมัสยิดต่าง ๆ ในประเทศที่มีกว่า 20,000 แห่ง

ในทศวรรษที่ 1980 กระแสการฟื้นฟูอิสลามจึงกระจายไปทั่วซาอุดีอาระเบีย รวมถึงภายนอกประเทศด้วย เพราะนอกจากซาอุดีอาระเบียจะส่งเสริมเรื่องการศึกษาศาสนาให้นักศึกษาภายในประเทศแล้ว ซาอุดีอาระเบียยังมีนโยบายมอบทุนการศึกษาให้แก่เยาวชนมุสลิมทั่วโลก โดยเฉพาะชาวมุสลิมที่เป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศต่าง ๆ โดยทุนการศึกษาจะถูกมอบผ่านไปทางองค์กรสาธารณกุศล องค์กรมุสลิม โรงเรียน และมหาวิทยาลัยของประเทศต่าง ๆ นอกจากนั้น ประเทศอาหรับที่ร่ำรวยน้ำมันก็มีนโยบายส่งเสริมด้านการศึกษาที่คล้ายคลึงกัน อาทิเช่น ลิเบีย เป็นต้น

ดังได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า การศึกษา ถือเป็นขั้นตอนเบื้องต้นที่สำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ท่านศาสดามุฮัมมัด (ศ็อลย) กล่าวว่า “ การศึกษาหาความรู้เป็นหน้าที่จำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคน ” ²¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาในเรื่องศาสนา ดังนั้น จึงมีการเรียนรู้ในทางโลกและทางศาสนาควบคู่กันไปตั้งแต่เยาว์วัย สำหรับชาวไทยมุสลิมนั้น การศึกษาเล่าเรียนในเรื่องศาสนาอาจเรียนที่บ้านโดยจัดครูมาสอน หรือไปเรียนตามมัสยิดต่าง ๆ กระทั่งไปเรียนในโรงเรียนสอนศาสนาโดยตรง จนเมื่อเติบโตใหญ่ ความต้องการเรียนศาสนาในระดับที่สูงขึ้นได้กลายเป็นเหตุผลประการสำคัญที่ทำให้ชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่ นิยมส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยของประเทศมุสลิมต่าง ๆ ทั้งในภูมิภาคตะวันออกกลาง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียใต้ และแอฟริกา ซึ่งการไปศึกษาต่อดังกล่าวอาจได้รับการสนับสนุนเป็นทุนการศึกษาจากประเทศนั้น ๆ หรือเป็นทุนของผู้ที่ต้องการศึกษาเอง หรือแม้แต่เป็นทุนการศึกษาผ่านทางองค์กรสงเคราะห์มุสลิมที่เป็นเอกชน

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตได้ว่า ในอดีตที่ผ่านมาการที่ชาวไทยมุสลิม รวมทั้งชาวมุสลิมในประเทศต่าง ๆ ต้องการเรียนศาสนาในระดับที่สูงขึ้น ด้วยการไปศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยของประเทศมุสลิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคตะวันออกกลางนั้น เป็นเพราะชาวมุสลิมโดยรวมมักมีค่านิยมที่ต้องการเป็นผู้เชี่ยวชาญทางศาสนาอิสลาม มากกว่าที่จะต้องการประกอบอาชีพอื่น ๆ ดังจะเห็นได้จาก ชาวไทยมุสลิมน้อยคนนักที่จะคิดกลับมารับราชการ

²¹ จรัญ มะลูลีม กิตติมา อมรทัต และพรพิมล ตรีโชติ, ไทยกับโลกมุสลิม ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม, กรุงเทพฯ ฯ(โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539) , หน้า 95.

และบางครั้งไม่สนใจว่ากลับมาแล้วจะมีงานทำหรือไม่ด้วย²² แต่ในปัจจุบันค่านิยมดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปบ้าง กล่าวคือ ชาวไทยมุสลิมที่จบการศึกษาด้านศาสนาจากมหาวิทยาลัยของประเทศมุสลิมต่าง ๆ เริ่มที่จะหันมาสนใจและสร้างก้าวหน้าในสายวิชาชีพอื่น ๆ มากขึ้น นอกเหนือจากความต้องการที่จะเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนา อาทิ การเข้าทำงานในตำแหน่งที่ต้องใช้ความสามารถด้านภาษาอาหรับ (ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ) หรือด้านอิสลามศึกษา (อาจารย์ หรือนักวิชาการในสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาต่าง ๆ) รวมทั้งการเป็นล่ามตามสถานทูตของประเทศมุสลิมต่าง ๆ ที่ใช้ภาษาอาหรับ (ประเทศตะวันออกกลางส่วนใหญ่) ภาษาฟาร์ซี (ประเทศอิหร่าน) ภาษามลายู (มาเลเซีย และอินโดนีเซีย) ภาษาอูรดู และภาษาปัญจาบี (ประเทศปากีสถาน) เป็นต้น

ทั้งนี้ประเทศมุสลิมต่าง ๆ ที่ชาวไทยมุสลิม (สายซุนนี) นิยมไปศึกษาด้านศาสนา ในระดับสูง คือ ภูมิภาคตะวันออกกลาง (โลกอาหรับ) ได้แก่ อียิปต์ ซาอุดีอาระเบีย คูเวต จอร์แดน อิรัก และลิเบีย ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ มาเลเซีย และอินโดนีเซีย ภูมิภาคเอเชียใต้ ได้แก่ ปากีสถาน และอินเดีย ภูมิภาคแอฟริกา ได้แก่ ซูดาน ซึ่งประเทศมุสลิมต่าง ๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะในตะวันออกกลาง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียใต้ นอกจากจะมีความสำคัญในต่อชาวไทยมุสลิมในฐานะที่เป็นกลุ่มประเทศที่มีลักษณะสังคม และวัฒนธรรมบนพื้นฐานศาสนาเดียวกันแล้ว ยังถือเป็นคู่ค้าสำคัญของไทยในที่นับวันจะมองข้ามไม่ได้ โดยเฉพาะในเรื่องอาหารฮาลาล แรงงาน และธนาคารอิสลาม แต่การค้าระหว่างกันส่วนใหญ่ก็มีไม่มาก ไทยยังขาดช่องทางและมีอุปสรรคอยู่หลายด้าน อุปสรรคใหญ่ คือ ความเข้าใจในความแตกต่างในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศาสนา ประเพณี ภาษา ซึ่งเป็นอุปสรรคในการขยายความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างกัน

การติดต่อทางการค้าของไทยในประเทศโลกมุสลิมส่วนใหญ่ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวหรือองค์กรทางศาสนาที่ประเทศมุสลิมมีความมั่นใจ แต่ก็ถือว่าเป็นความสัมพันธ์ทางการค้ายังอยู่ในวงแคบและไม่ยั่งยืน ดังนั้น หากรัฐบาลเล็งเห็นความสำคัญตรงจุดนี้ โดยเข้ามาเป็นตัวประสานและหาตลาดให้ จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการสร้างรายได้ให้กับประเทศ ซึ่งรัฐบาลต้องทำความเข้าใจว่าสินค้าที่จะส่งออกไปประเทศโลกมุสลิมนั้น มีรายละเอียดมากกว่าการส่งออกสินค้าไปยังประเทศอื่น ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าสินค้าของไทยมีเพียงจำนวนน้อยที่ส่งออกไปยังประเทศโลกมุสลิม กรณีอาหารฮาลาลที่ไทยส่งออกเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนว่า รายได้จากอาหารฮาลาลนั้นแตกกระจายไม่มีสัดส่วนที่แน่นอนเพราะเกิดอุปสรรคในการประสานงานระหว่างองค์กร ขาดการติดต่อกันระหว่างหน่วยงานรัฐกับผู้ส่งออก

ผลการศึกษาของพิเชฐฐ์และคณะ (2006) ในโครงการประสานความร่วมมือกับผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศมุสลิม ของศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี (ศพส.) มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นฐานส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยนี้ โดยการศึกษาของพิเชฐฐ์และคณะ ดังกล่าวเกิดจากข้อเสนอ

²² อิมรอน มะลูลีม, “การศึกษาของไทยมุสลิม : ค่านิยมที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลง,” วารสารการศึกษาแห่งชาติ ปีที่ 16 ฉบับที่ 3 (กุมภาพันธ์-มีนาคม 2535), หน้า 37.

ของผู้รับผิดชอบโครงการนี้ เห็นว่า ในฐานะที่ศูนย์มีเป้าหมายสำคัญที่จะช่วยคลี่คลายปัญหาของประเทศที่เกี่ยวเนื่องกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นแหล่งประชากรส่วนใหญ่ของมุสลิม ศูนย์ควรให้ความสำคัญต่อกลุ่มผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศมุสลิม โดยหาองค์ความรู้และเสริมสร้างบทบาทการมีส่วนร่วมพัฒนาประเทศในทุกด้านที่เป็นในเชิงสันติ ทั้งนี้เนื่องจากเห็นว่าบุคคลกลุ่มนี้เป็นปัญญาชนและผู้นำของชุมชนมุสลิม สามารถเป็นกุญแจในการเปลี่ยนแปลงของชาวมุสลิม ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษาและด้านอื่นใดก็ตาม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กล่าวมา โครงการนี้จึงจัดให้มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อแสวงหาข้อเสนอเชิงนโยบายและโครงการพัฒนาต่างๆ ที่บุคคลกลุ่มนี้จะเข้ามามีบทบาทสำคัญในอนาคต

โครงการประสานความร่วมมือกับผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศมุสลิมข้างต้น กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 2 ประการ คือ 1) เพื่อขยายการศึกษาวิจัยสถานการณ์ปัญหาออกไป ระหว่างและภายหลังการศึกษาในประเทศมุสลิม ทรรศนะและข้อเสนอแนะเพื่อป้องกันแก้ไขปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของกลุ่มผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศมุสลิม และ 2) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายและความร่วมมือพัฒนาสันติวิธีระหว่างศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี (ศพส.) กับผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศมุสลิม โดยดำเนินการมาตั้งแต่เดือน มีนาคม 2549 คาดว่าจะสิ้นสุดโครงการในเดือน ธันวาคม 2549 โดยกำหนดจำนวนกลุ่มเป้าหมาย 100 คน ข้อสังเกตและผลที่ได้จากการวิจัย มีดังนี้ คือ

1) กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นผู้สอนวิชาการทางศาสนา และมีความพอใจในระดับสูงกับอาชีพดังกล่าว เห็นว่าอาชีพที่ทำอยู่นั้นสอดคล้องกับวิชาความรู้ที่ร่ำเรียนมา ทั้ง ๆ ที่มีความเห็นว่า รายได้ในอาชีพของตนไม่พอเพียง ข้อมูลส่วนนี้ อาจเป็นสู่ทางการกำหนดนโยบายและโครงการต่างๆ ที่เน้นการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมโดยการจัดโครงการพัฒนาหรือช่วยเหลือทางด้านค่าตอบแทนและสวัสดิการต่างๆ

2) กลุ่มเป้าหมายให้ความสำคัญกับการศึกษาในต่างประเทศ หุ้มเหตความพยายามไปศึกษาด้วยความสามารถของตนเองโดยที่เห็นว่า รัฐบาลให้การสนับสนุนน้อย ข้อมูลส่วนนี้อาจเป็นข้อพิจารณาว่า รัฐบาลอาจมีโครงการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ไปศึกษาต่อเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีอันจะนำไปสู่ความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับกลุ่มเป้าหมาย

3) กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคใต้ (มากกว่าในภาคอื่นโดยเปรียบเทียบ) มีความต้องการจะพัฒนาตนเองในด้านการแสวงหาความรู้และอาชีพเพิ่มเติม ข้อมูลส่วนนี้บ่งชี้ว่ากลุ่มเป้าหมายมีความพร้อมที่จะได้รับความร่วมมือเพื่อพัฒนาศักยภาพในด้านเศรษฐกิจและการศึกษาที่อาจมาจากภาครัฐและภาคส่วนอื่นๆ

4) กลุ่มเป้าหมายมีทัศนคติในเชิงบวกอย่างมากต่อความร่วมมือระหว่างตนเองกับบุคคลและองค์กรที่มีศาสนา วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ข้อมูลส่วนนี้บ่งชี้ว่า ความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรมไม่เป็นอุปสรรคต่อความร่วมมือพัฒนาในทางสันติระหว่างกลุ่มเป้าหมายกับบุคคลหรือองค์กรโดยทั่วไป

5) กลุ่มเป้าหมายโดยส่วนใหญ่เห็นว่า ตนเป็นที่ยอมรับนับถือทางสังคมและมีศักยภาพ ในการพัฒนาสูงกว่าบทบาทที่เป็นจริง ข้อมูลส่วนนี้ประกอบกับความรู้ความสามารถส่วนบุคคล ของกลุ่มเป้าหมาย บ่งชี้ว่า กลุ่มเป้าหมายสามารถเสนอและรองรับโครงการพัฒนาต่างๆ ได้ มากกว่ากิจกรรมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของกลุ่มเป้าหมาย

6) กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เห็นว่า รัฐบาลไทยควรแสวงหาความร่วมมือกับรัฐบาล องค์กร หรือบุคคลที่ได้ไปศึกษามาให้มากกว่าที่เป็นอยู่และตนเองมีความยินดีที่จะให้ความ ร่วมมือในกิจกรรมดังกล่าว ข้อมูลส่วนนี้บ่งชี้ว่า กลุ่มเป้าหมายเป็นศักยภาพสำคัญของประเทศ ในการเสริมสร้างความร่วมมือพัฒนาในทางสันติกับนานาประเทศมุสลิม ในด้านต่างๆ

7) กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ มีความระมัดระวังอย่างสูงมากในการแสดงตน เนื่องจากขาด ความมั่นใจในผลกระทบที่อาจได้รับการเปิดเผยตนเอง ทั้งนี้ อาจมีผลจากสภาพเหตุการณ์ ความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับสังคม และบุคคลต่างๆ ในประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง

จากงานศึกษาของพิเชษฐและคณะ (2006) การกระจายตัวของผู้รับทุนในประเทศไทย แบ่งตามภูมิภาค เรียงลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้

1. ภาคใต้ตอนบน จำนวน 35 คน คิดเป็น 43.21%
2. ภาคใต้ตอนล่างและภาคกลาง จำนวนภาคละ 23 คน คิดเป็น 28.40%

การกระจายตัวของผู้รับทุนตามภูมิภาคต่างไปยังประเทศในตะวันออกกลาง

1. ภาคใต้ตอนบน จำนวน 35 คน เดินทางไปศึกษาต่างประเทศต่าง ๆ ดังนี้
 - 1.1 ประเทศซาอุดี อาระเบีย จำนวน 11 คน
 - 1.2 ประเทศอียิปต์ จำนวน 7 คน
 - 1.3 ประเทศอินเดีย จำนวน 5 คน
 - 1.4 ประเทศปากีสถาน จำนวน 4 คน
 - 1.5 ประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย และอิรักรวมकुवेต ประเทศละ 2 คน
 - 1.6 ประเทศจอร์แดน และลิเบีย ประเทศละ 1 คน
2. ภาคใต้ตอนล่างจำนวน 23 คน เดินทางไปศึกษาต่างประเทศต่าง ๆ ดังนี้
 - 2.1 ประเทศอียิปต์ และชูดาน ประเทศละ 6 คน
 - 2.2 ประเทศซาอุดี อาระเบีย จำนวน 3 คน
 - 2.3 ประเทศปากีสถาน มาเลเซีย อินโดนีเซีย และอิรักรวมकुवेต ประเทศละ 2 คน
3. ภาคกลาง จำนวน 23 คน เดินทางไปศึกษาต่างประเทศต่าง ๆ ดังนี้
 - 3.1 ประเทศอียิปต์ จำนวน 15 คน
 - 3.2 ประเทศอินเดีย จำนวน 7 คน
 - 3.3 ประเทศปากีสถาน จำนวน 1 คน

ประเทศในตะวันออกกลางที่ผู้รับทุนเดินทางไปศึกษา เรียงตามลำดับจำนวนมากไปน้อย ดังนี้

1. ประเทศอียิปต์ จำนวน 28 คน คิดเป็น 34.57%
2. ประเทศซาอุดีอาระเบีย จำนวน 14 คน คิดเป็น 17.28%
3. ประเทศอินเดีย จำนวน 12 คน คิดเป็น 14.81%
4. ประเทศปากีสถาน จำนวน 7 คน คิดเป็น 8.64%
5. ประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย และ อิรักรวมकुवेต ประเทศละ 4 คน คิดเป็น 4.94%
6. ประเทศลิเบียและจอร์แดน ประเทศละ 1 คน คิดเป็น 1.23%

1.2 การจัดยุทธศาสตร์การสนับสนุนการศึกษาของสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ

เมื่อมุสลิมไทยนิยมส่งบุตรหลานของตนไปศึกษา(ด้านศาสนา)ยังประเทศมุสลิมต่างๆ โดยเฉพาะในวันออกกลางด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงมองข้ามความสำคัญไปไม่ได้ ยิ่งเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาการก่อความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มุสลิมส่วนใหญ่อาศัยอยู่ ก็ยิ่งทำให้การไปศึกษาในประเทศมุสลิมต่างๆ กลายเป็นวาระที่เร่งด่วนและสำคัญมากขึ้น

สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ(สมช.)จึงได้จัดทำยุทธศาสตร์การสนับสนุนการศึกษาของนักศึกษาไทยมุสลิมในต่างประเทศ โดยให้คำอธิบายว่า

1) สืบเนื่องจากอดีตและปัจจุบันมีนักศึกษาไทยมุสลิมเป็นจำนวนมากที่เดินทางไปศึกษาต่อในต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศต่างๆในวันออกกลาง เอเชียใต้และประเทศมุสลิมเพื่อนบ้านของประเทศไทย ซึ่งข้อมูลของภาครัฐในปัจจุบันคาดว่าจะมีจำนวน ประมาณ 4,000 ถึง 5,000 คน และคาดว่าจะมีอีกจำนวนมากที่รัฐไม่มีข้อมูล ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ด้วยประชากรชาวไทยมุสลิมอาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่ ส่วนการไปศึกษาจะศึกษาด้านศาสนาอิสลามหรือวิชาอื่นที่เกี่ยวข้อง เพราะตรงกับความต้องการในเรื่องศาสนาและวิถีชีวิตเฉพาะ เมื่อจบการศึกษามาแล้วมักจะกลับมาประกอบอาชีพด้านการสอนศาสนา อาทิ การสอนตาดีกาและปอเนาะ เป็นต้น ในขณะที่ภาครัฐมีการดำเนินการดูแลนักศึกษาไทยมุสลิมเหล่านี้ในเบื้องต้น แต่ยังไม่เป็นระบบที่ชัดเจน ส่งผลให้มีปัญหาเกิดขึ้นหลายปัญหา อาทิ นักศึกษาไทยมุสลิมไม่ได้รับการดูแลจากทางการไทยอย่างทั่วถึง ปัญหาการรับรองวุฒิการศึกษา และปัญหาในการหางานทำหลังสำเร็จการศึกษา เป็นต้น ที่สำคัญปัญหาเหล่านี้ มีความละเอียดอ่อนและเชื่อมโยงต่อการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยตรง รวมทั้ง จะกระทบต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อรองรับการพัฒนาและแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ และของประเทศด้วย

2) การกำหนดแนวทางการจัดการศึกษาต่อนักศึกษาไทยมุสลิมในต่างประเทศอย่างเหมาะสมจะเป็นเรื่องที่มีความสำคัญโดยตรงต่อการพัฒนา และการเสริมสร้างความมั่นคง รวมทั้ง จะเป็นหนทางในการเสริมสร้างความเข้าใจกับสังคมไทยโดยรวมในโลกของการศึกษาที่

เกี่ยวข้องกับโลกมุสลิม ซึ่งจะต้องดำเนินการอย่างสร้างสรรค์และเป็นระบบ ด้วยประเด็นที่มีความละเอียดอ่อนในการสร้างความไว้วางใจ การสร้างความภูมิใจในฐานะเป็นพลเมืองไทยที่จะเข้ามามีส่วนในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาอย่างมีพลังได้

ทั้งนี้ กรอบความคิดที่เป็นพื้นฐานในการกำหนดยุทธศาสตร์ของสมช. คือ

1) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยผ่านการพัฒนาการศึกษาบนการยอมรับในอัตลักษณ์ วิถีชีวิตเฉพาะของนักศึกษาไทยมุสลิม ที่พร้อมกลับมาเป็นพลังแผ่นดินในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาเพื่อเสริมสร้างความมั่นคง

2) แนวทางการสร้างความสมานฉันท์ ที่ยอมรับในความแตกต่างหลากหลายของเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นลักษณะร่วมในความเป็นพลเมืองไทยที่หลากหลายและนำปัญญาที่หลากหลายนั้นมาร่วมกันพัฒนาและแก้ไขปัญหาของประเทศ

3) แนวคิดในการดำเนินการต่อนักศึกษาไทยมุสลิมอย่างสร้างสรรค์ครอบคลุมการแก้ไขปัญหาทั้งในปัจจุบัน และป้องกันปัญหาในอนาคต โดยเฉพาะการส่งเสริมการศึกษาที่ไม่นำไปสู่แนวคิดของการใช้ความรุนแรง และมีแนวทางการบริหารจัดการที่เป็นระบบ ชัดเจน และแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน

4) การเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนในสังคม รวมถึงประเทศและสถาบันการศึกษาในต่างประเทศที่นักศึกษาไทยมุสลิมศึกษา เข้ามามีส่วนรับรู้และให้ความร่วมมือในการพัฒนาและการแก้ปัญหา

ยุทธศาสตร์ที่สำคัญ มีดังนี้

1) ยุทธศาสตร์การดำเนินการก่อนเดินทางไปศึกษาต่อในต่างประเทศโดยมีมาตรการดำเนินการดังนี้

(1.1) ส่งเสริมให้เยาวชนไทยมุสลิมศึกษาระดับอุดมศึกษาภายใน ประเทศ เน้นการจัดการศึกษาและพัฒนาการศึกษาในประเทศให้มีคุณภาพและเหมาะสม สามารถรองรับความต้องการของผู้เรียนและความต้องการในการพัฒนาประเทศได้อย่างแท้จริง โดยการพัฒนา และขยายการศึกษาด้านอิสลามศึกษาในมหาวิทยาลัยในประเทศทั้งของภาครัฐและเอกชนอย่างเหมาะสม ควบคู่ไปกับการศึกษาสายสามัญและสายวิชาชีพ รวมทั้งส่งเสริมให้มหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงของประเทศมุสลิม มาจัดตั้งหรือเปิดสาขาในประเทศไทย

(1.2) เตรียมความพร้อมให้กับนักศึกษาไทยมุสลิมที่ประสงค์จะไปศึกษาต่อในต่างประเทศในทุกสาขา โดยการจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับสถาบันการศึกษาในประเทศมุสลิม สาขาวิชาที่ได้รับรอง โอกาสในการประกอบอาชีพ ข้อมูลสภาพความเป็นอยู่ และค่าใช้จ่ายต่างๆ ในประเทศนั้นๆ รวมทั้ง ข้อมูลการสนับสนุนและการให้ความช่วยเหลือและบริการของสถานทูตไทยในประเทศนั้นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อนักศึกษา ตลอดจนการเผยแพร่ข้อมูล และการจัดอบรมให้คำแนะนำก่อนการเดินทางไปศึกษาต่อ

(1.3) บริหารจัดการทุนการศึกษาและจัดสรรทุนต่างๆจากรัฐบาลไทย ให้มีคณะกรรมการบริหารร่วมระหว่างภาครัฐ ผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชนและภาคเอกชน เพื่อกำหนดแผนการรับทุนการศึกษาจากต่างประเทศ และจากรัฐบาลไทยโดยสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ทุนการศึกษาด้วยทั้งนี้ ให้จัดทำฐานข้อมูล ระเบียบ หลักเกณฑ์ในการจัดสรรทุน และกำหนดขั้นตอนและกระบวนการที่เหมาะสมในการคัดเลือกนักศึกษาเพื่อรับทุนต่างๆ เพื่อให้มีการจัดสรรทุนที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ การประกอบอาชีพ และมีการกระจายทุนไปยังกลุ่มเยาวชนต่างๆที่ขาดโอกาสอย่างทั่วถึง

2) ยุทธศาสตร์การดำเนินการขณะศึกษาในต่างประเทศ โดยมีมาตรการดำเนินการดังนี้

(2.1) สร้างความรู้สึกร่วมของความเป็นพลเมืองไทย และการเป็นตัวแทนของประเทศไทย ที่เป็นกำลังสำคัญของชาติในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของประเทศ โดยการดูแลของหน่วยงานรัฐทั้งในและต่างประเทศอย่างจริงจัง ต่อเนื่องจนเกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ ผูกพัน และภูมิใจในมาตุภูมิ

(2.2) ส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์อย่างสร้างสรรค์ระหว่างหน่วยงานต่างๆของรัฐกับนักศึกษาไทยมุสลิมในต่างประเทศ เช่น การสนับสนุนด้านการเงินความช่วยเหลือทางด้านวิชาการ การดูแลสุขภาพอนามัย กิจกรรมสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษาด้วยกัน และระหว่างนักศึกษา กับสถานทูตและผู้แทนหน่วยงานรัฐในประเทศนั้นๆตลอดจนการอำนวยความสะดวก และการให้ความช่วยเหลืออื่นๆ

(2.3) การช่วยเหลือในการติดต่อกับทางบ้าน สถาบันการศึกษา และหน่วยงานต่างๆในประเทศ

(2.4) ส่งเสริมการรวมตัวเป็นชมรมหรือสมาคม เพื่อความสะดวกในการติดต่อกับสถานทูต และทางราชการในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ

3) ยุทธศาสตร์ภายหลังกลับจากการศึกษาจากต่างประเทศ โดยมีมาตรการดำเนินการ ดังนี้

(3.1) ส่งเสริมและสนับสนุนให้นักศึกษาไทยมุสลิมที่จบการศึกษาจากต่างประเทศกลับภูมิลำเนาอย่างมั่นใจ โดยการสร้างความเข้าใจและทัศนคติที่ดีกับหน่วยงานรับที่เกี่ยวข้องและสังคมโดยรวมต่อนักศึกษาเหล่านี้ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาท้องถิ่นและประเทศ

(3.2) อำนวยความสะดวกและเร่งรัดการเทียบวุฒิและการรับรองวุฒิการศึกษา ให้สามารถนำมาเป็นหลักฐานในการประกอบอาชีพและศึกษาต่อได้โดยเร็ว

(3.3) ส่งเสริมและเปิดโอกาสในการประกอบอาชีพของนักศึกษาไทยมุสลิมที่จบจากต่างประเทศ โดยให้คำแนะนำในด้านอาชีพอย่างเป็นระบบ จัดการฝึกอบรมอาชีพ และร่วมมือกับภาคเอกชน และผู้ประกอบการไทยที่ทำธุรกิจในประเทศมุสลิม เพื่อรองรับการประกอบอาชีพของนักศึกษาเหล่านี้

(3.4) ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายของนักศึกษาไทยมุสลิมที่จบจากต่างประเทศ โดยเฉพาะนักศึกษาที่ได้รับทุนจากรัฐบาล โดยอาจจัดตั้งในลักษณะของสมาคมหรือชมรม เพื่อเป็นเครือข่ายพลังร่วมในการเสนอแนะต่อรัฐบาล ซึ่งอาจดำเนินการในลักษณะงานวิจัยด้านวัฒนธรรม หรือจัดทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศ

4) ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการ โดยมีมาตรการดำเนินการ ดังนี้

(4.1) ให้มีการจัดทำฐานข้อมูลนักศึกษาไทยมุสลิมที่ศึกษาอยู่ในต่างประเทศทั้งหมดอย่างเป็นระบบ ชัดเจน เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลหลักในการบริหารจัดการตามยุทธศาสตร์นี้

(4.2) ให้กระทรวงศึกษาธิการเผยแพร่ ชี้แจง ข้อมูลข่าวสารด้านการศึกษาของโลกมุสลิมต่อสังคม เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแง่มุมการศึกษาของโลกมุสลิมและให้มีการเชื่อมโยงการศึกษาระหว่างมุสลิมกับโลกการศึกษาทั่วไป

(4.3) ให้หน่วยงานรับผิดชอบหลักได้แก่ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ประสานการดำเนินการร่วมกัน เพื่อมุ่งไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์นี้

(4.4) ให้สำนักงานสภาพความมั่นคงแห่งชาติ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน เป็นหน่วยงานหลักในการอำนวยการ ประสานงาน ติดตาม และ ประเมินผล โดยให้นำหนักการประเมินผลทั้งขณะศึกษาในต่างประเทศและภายหลังกลับจากการศึกษาจากต่างประเทศ รวมทั้งการพัฒนาการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์นี้

(4.5) ให้มีการกำหนดแผนงานโครงการและให้มีงบประมาณรองรับการดำเนินการตามยุทธศาสตร์นี้อย่างเป็นระบบชัดเจน

จากพื้นฐานข้อมูลที่ได้กล่าวมา คณะวิจัยเห็นว่า องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเหล่านี้ควรขยายเพิ่มขึ้น เพื่อให้สามารถกำหนดแนวปฏิบัติเป็นนโยบายด้านความร่วมมือพัฒนาทรัพยากรบุคคลของไทยกับต่างประเทศมุสลิมให้มีประสิทธิผลในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแหล่งที่มาของทุนการศึกษา เงื่อนไขของทุนการศึกษา และสาขาที่ให้การสนับสนุนทุนการศึกษา แก่มุสลิมในประเทศไทยเพื่อศึกษาในประเทศมุสลิม และสถาบันการศึกษามุสลิมในต่างประเทศ
2. เพื่อศึกษากระบวนการคัดเลือก และจัดสรรทุนที่ได้รับในข้อ 1 ตลอดจนประสิทธิผลของกระบวนการดังกล่าว
3. เพื่อศึกษาทัศนคติจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องฝ่ายไทยในด้านการศึกษาระหว่างประเทศไทยกับประเทศมุสลิม
4. เพื่อศึกษาการตอบสนองและความต้องการของตลาดแรงงานไทยต่อผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศมุสลิม

5. เพื่อศึกษาความต้องการพัฒนาศักยภาพในตลาดแรงงานไทยของผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศมุสลิม

1.3 ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยประกอบด้วยภาคเอกสาร (Review of Literature) และภาคสนามกับกลุ่มเป้าหมาย 3 กลุ่ม คือ

(1) นักเรียนนอก หรือ ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษามุสลิมในต่างประเทศ จำนวน 174 คน

(2) หน่วยงานหรือองค์กรที่นักเรียนนอกสังกัด จำนวน 37 แห่ง

(3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนการศึกษา และที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับนักเรียนนอกที่ทำงาน จำนวน 5 แห่ง

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย คือ การใช้แบบสัมภาษณ์กับนักเรียนนอกประเทศต่างๆ ที่เลือกแบบ Occasional Random Sampling ใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายอื่นที่เลือกแบบเจาะจง Purposive Random Sampling

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล

- ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับบุคคล เช่น การศึกษา อาชีพ รายได้ จำนวนและสถิติเบื้องต้น วิเคราะห์โดยการหาค่ามัชฌิมเลขคณิต (ค่า \bar{X}) และค่าร้อยละ นำเสนอด้วยตาราง กราฟแท่ง กราฟวงกลม และเรดาร์กราฟ
- ด้านศักยภาพและทัศนคติ ทุกการประเมิน ใช้แบบสอบถามแบบประเมินค่า (Rating Scale) ระดับ 1-5 หาค่ามัชฌิมเลขคณิต (ค่า \bar{X}) นำเสนอด้วยกราฟวงกลม และเรดาร์กราฟ

1.4 คำสำคัญ

ความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์

ความร่วมมือกันตั้งแต่ในระดับความคิด การกำหนดนโยบาย การตกลงผลประโยชน์ รวมถึงการมีส่วนร่วมดำเนินการและร่วมรับผิดชอบต่อผลได้ผลเสียที่เกิดจากการปฏิบัติงานร่วมกัน

ทรัพยากรมนุษย์

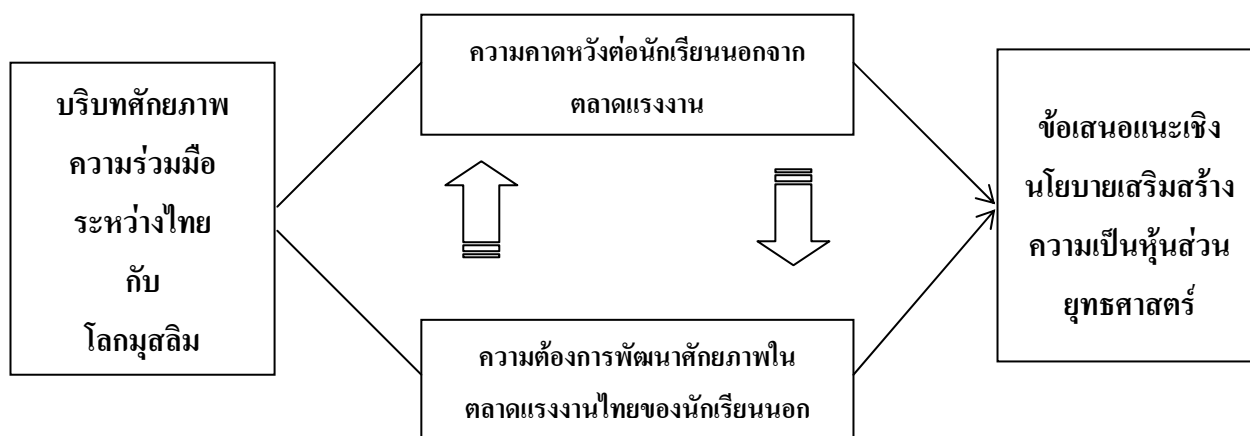
บุคคลที่ประกอบอาชีพหรือมีความสามารถประกอบอาชีพ

นักเรียนนอก

บุคคลที่สำเร็จการศึกษาจากประเทศมุสลิม หรือ สถาบันการศึกษามุสลิมในต่างประเทศ ประเทศมุสลิม

ประเทศที่เป็นสมาชิกขององค์การการประชุมอิสลาม Organization of Islamic Conference (OIC)

1.5 กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์

แผนภูมิที่ 3 แสดงกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ของการวิจัย

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สามารถให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาความร่วมมือทางการศึกษาระหว่างไทยกับประเทศมุสลิม ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. กระบวนการคัดเลือกนักเรียนไทยที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
2. การส่งเสริมนักเรียนไทยตะวันออกกลาง ให้สามารถเรียนสาขาอื่น ๆ ได้
3. ความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทย-ตะวันออกกลาง ในการสนับสนุนและดูแลนักเรียนไทย ทั้งก่อนไปศึกษา ระหว่างศึกษา และหลังสำเร็จการศึกษา
4. แนวทางสนับสนุนนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากตะวันออกกลาง เพื่อกลับเข้าทำงานในตลาดแรงงานของไทย

บทที่ 2

โลกอิสลาม

ความนำ

ความเชื่อมโยงระหว่างประเทศไทยกับประเทศมุสลิมในด้านทรัพยากรมนุษย์และในด้านอื่นใด จะไม่สามารถพิจารณาได้อย่างเบ็ดเสร็จโดยปราศจากความเข้าใจในเรื่องโลกอิสลาม อิสลามโดยสามัญ เป็นชื่อศาสนา(Religion) ซึ่งเป็นระบอบความรู้และวิถีชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานของศาสนาอิสลาม และแม้แต่คำว่าศาสนาที่ใช้เรียก อิสลาม คำภีร์อัลกุรอานใช้คำว่า “ดิน” คำว่าศาสนาอิสลาม หากใช้ตาม คำภีร์ดังกล่าวแล้ว เรียกว่า “ดินุอิสลาม” ซึ่งมีลักษณะเด่นเฉพาะ เป็นระบอบที่ครอบคลุมองค์ความรู้และวิถีชีวิตในทุกด้าน เป็นสิ่งที่ประทานมาจากอัลลอฮ์(พระเป็นเจ้า)สู่มวลมนุษย์ผ่านรอซูล หรือศาสนทูตของพระองค์ ซึ่งความหมายแคบคือ ผ่านศาสดามุฮัมมัด ณ คาบสมุทรอาหรับเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 7 ในความหมายกว้างก็คือ วิธีการดำรงชีวิตที่พระเป็นเจ้าประทานแก่มวลมนุษย์นับแต่เวลาที่พระองค์ทรงให้สายพันธุ์สิ่งมีชีวิตมีมาในโลก ผ่านศาสดาของชนชาติต่างๆจนถึงศาสดามุฮัมมัดซึ่งเป็นศาสนทูตสุดท้าย ก่อนที่โลกนี้จะสิ้นสุดลง องค์ความรู้ถึงสายสัมพันธ์ระหว่างพระเป็นเจ้า จักรวาลซึ่งเป็นสิ่งสร้างของพระองค์ มนุษยชาติและศาสดาในเชิงวิวัฒนาการของอิสลามในแนวนี้เห็นได้ชัดในศาสดายูดาและศาสนาคริสต์ ซึ่งล้วนอุบัติขึ้นในส่วนของโลกตะวันตกเกี่ยวกันทางตะวันออกกลาง คำว่า “มุสลิม” โดยสามัญคือ ผู้นับถือศาสนาอิสลามกับปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานหรือพระคัมภีร์ของอัลลอฮ์ เพราะฉะนั้นมุสลิมจะไม่เรียก และไม่พอใจต่อคำเรียกอิสลามว่า Muhammedanism(ลัทธิมุฮัมมัด) และต่อคำเรียกมุสลิมว่า อิสลามิกชน

โดยสาระสำคัญ อิสลามหมายถึง การยอมของสรรพสิ่งซึ่งล้วนเป็นสิ่งสร้าง(Creation)ต่ออัลลอฮ์ ซึ่งเป็นพระผู้ทรงสร้าง และเป็นสิ่งเดียวที่เป็นพระเป็นเจ้า และหมายถึงสันติ มุสลิม หมายถึงสิ่งที่ยอมต่ออัลลอฮ์ เพราะฉะนั้นอิสลามและมุสลิมจึงมี 3 นัย ซึ่งได้แก่

- (1) ความเป็นจริงของธรรมชาติอันเป็นความผูกพันระหว่างผู้ทรงสร้างและสิ่งถูกสร้างโดยรวมที่ว่าสิ่งทั้งปวงอยู่ภายใต้อำนาจการกำหนดหรือกฎเกณฑ์ของพระเป็นเจ้าซึ่งมีเพียงหนึ่งเดียวคือ อัลลอฮ์ ไม่มีสิ่งใดเป็นพระเจ้านอกจากพระองค์เท่านั้น
- (2) ศีลธรรม คือ ความดีงาม เป็นกฎที่แสดงพระประสงค์ของอัลลอฮ์ ผู้ยอมตามกฎนี้ เรียกว่า มุสลิม
- (3) เป้าหมายแห่งชีวิต ซึ่งอาจเรียกว่า ความงาม นั่นคือ สันติ อันเป็นสิ่งที่มนุษย์พึงปรารถนา บนพื้นฐานศรัทธาในความรู้ถึงธรรมชาติดังกล่าว มุสย้นำพาต่อศีลธรรมซึ่งนำไปสู่สันติ

บนรากฐานของความรู้ความเข้าใจที่กล่าวมา โลกได้มีสมาชิกที่มีความศรัทธา และสังคมของผู้ที่มีศรัทธาและวิถีชีวิตเดียวกันในระดับครอบครัวจนถึงประเทศและจักรวรรดิเด่นเฉพาะ เป็นโลกอีกลักษณะหนึ่ง ที่เรียกว่า โลกอิสลาม

งานวิจัยมุ่งเสนอความรู้เกี่ยวกับความหมายของโลกอิสลาม องค์ประกอบและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ภูมิรัฐศาสตร์ วัฒนธรรม เศรษฐกิจและสังคมโดยรวม เพื่อเป็นพื้นฐานการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศมุสลิมเป็นรายประเทศ ในบทต่อไป ก่อนที่จะถึงรายงานการวิจัยภาคสนาม และการวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ทั้งนี้ บทที่ 2 ว่าด้วยโลกอิสลาม จะครอบคลุมประเด็นต่างๆ 11 ประเด็น คือ

1. ความหมายและองค์ประกอบของโลกอิสลาม
2. การเกิดประเทศมุสลิมในเวทีโลก
3. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมุสลิม : องค์การระหว่างประเทศมุสลิม
4. ความแตกต่างในระบบการปกครองของประเทศมุสลิม
5. สภาพทางเศรษฐกิจ สังคมของโลกอิสลาม : เศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุขและการพัฒนาประเทศ
6. ประเทศมุสลิมในเศรษฐกิจ การเมืองโลก : ประเทศมุสลิมกับการปฏิรูปสถาบันพหุภาคีระดับโลก
7. ชนกลุ่มน้อยมุสลิม
8. ผู้ลี้ภัยชาวมุสลิม
9. ความหลากหลายด้านวัฒนธรรมในโลกอิสลาม
10. ชนกลุ่มน้อยในรัฐมุสลิม
11. การพัฒนามนุษย์ในโลกอิสลาม

(1) ความหมายและองค์ประกอบของโลกอิสลาม

คำว่าโลกอิสลาม เป็นที่กล่าวถึงอย่างแพร่หลาย ในทฤษฎีของคณะวิจัยเรื่องนี้ โลกอิสลามอาจมีความหมาย 3 นัย (1) โลกอิสลามในเชิงวัฒนธรรม (Cultural) คือ ดินแดนทุกแห่งหนในโลกที่ปรากฏมุสลิมหรือผู้นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งรวมถึงมุสลิมชนกลุ่มน้อยและมุสลิมผู้ลี้ภัย (2)โลกอิสลามในเชิงจักรวรรดิ (Imperial) คือ ดินแดนที่ประกอบด้วยชนมุสลิมหลายกลุ่มกระจายในพื้นที่ต่างๆ อาจมีการจัดระเบียบการปกครองภายในของตนเองในลักษณะต่างๆ แต่ทั้งหมดอยู่ภายใต้ศูนย์อำนาจใหญ่ (3)โลกอิสลามในเชิงรัฐ (Nation State)

โดยนัยดังกล่าว โลกอิสลามเริ่มปรากฏขึ้นเมื่อศาสดามุฮัมมัดได้ประกาศอิสลาม เมื่อได้รับโองการที่เรียกว่า “วะฮีย์” (Revelation) ครั้งแรกในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 7 คือ คริสต์ศักราชที่ 610 ณ เมืองมักกะฮ์ คาบสมุทรอาระเบียแล้วมีผู้เลื่อมใสศรัทธา เกิดเป็นกลุ่มชนมุสลิมซึ่งเป็นชนส่วนน้อยของเมือง จนมีการอพยพ(ฮิจาเราะฮ์)ไปยังเมืองมดีนะฮ์ในคริสต์ศักราชที่ 622 เมื่ออพยพไปแล้ว ท่านศาสดาได้เป็นผู้ปกครองเมืองมดีนะฮ์ซึ่งประกอบด้วยชนกลุ่มต่างๆ รวมทั้งชาวยิว ชาวคริสต์ คำว่า “รัฐอิสลาม” เริ่มต้นที่เมืองนี้ ก่อนที่ท่านศาสดามุฮัมมัดจะวะฟาต(เสียชีวิต)ในปีคริสต์ศักราชที่ 632 ท่านศาสดาได้พิชิตเมือง

มักกะฮ์ และอำนาจอิสลามเริ่มขยายไปแต่ละดินแดนส่วนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งดินแดนทางเหนือที่อยู่ภายใต้อำนาจของจักรวรรดิโรมันและเปอร์เซีย การขยายตัวได้ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว โดยผู้สืบทอดอำนาจปกครองต่อจากท่านศาสดา ที่เรียกว่า อัลคูลาฟาอรรอชิดุน(เคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรมทั้งสี่) จนเกิดการปกครองของราชวงศ์ต่างๆซึ่งเรื่องอำนาจและแสดงลักษณะโลกอิสลามในเชิงจักรวรรดิ ยุคนี้สิ้นสุดพร้อมกับการเปลี่ยนโฉมหน้าของประวัติศาสตร์โลก เกิดรัฐต่างๆที่เรียกว่า “รัฐชาติ”(Nation State)หรือประเทศอย่างในปัจจุบัน ซึ่งสังคมมุสลิมในดินแดนต่างๆที่เคยอยู่ภายใต้ศูนย์อำนาจราชวงศ์ผู้นำจักรวรรดิก็ได้กลายเป็นประเทศมุสลิม ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า โลกอิสลามในปัจจุบันไม่มีความหมายในเชิงจักรวรรดิ แต่มีความหมายในเชิงรัฐชาติและในเชิงวัฒนธรรมปรากฏอยู่ในทุกทวีปของโลก ซึ่งส่วนหนึ่ง ปรากฏในลักษณะชนกลุ่มน้อย โลกอิสลามในความหมายทั้งสาม มีความคาบเกี่ยวกันมาตั้งแต่สมัยแรก

ภูมิรัฐศาสตร์ของโลกอิสลาม

“โลกอิสลาม” (Islamic World) ในเชิงวัฒนธรรมและเชิงจักรวรรดิปรากฏให้เห็นในช่วงเวลาเพียงประมาณ 100 ปีหลังการประกาศอิสลามโดยศาสดามุฮัมมัด

ภายหลังการพิชิตมักกะฮ์ของชาวมุสลิม ในปี ค.ศ. 630 ซึ่งติดตามมาด้วยการที่ตัวแทนชนเผ่าต่างๆ แทบทั้งหมด จากทั่วทุกพื้นที่ของคาบสมุทรอาหรับ ได้เดินทางเยือนเมืองหลวงของอิสลาม ณ นครมะดีนะฮ์เพื่อแสดงความสวามิภักดิ์ต่อศาสนทูตมุฮัมมัด ทำให้โลกอิสลามขณะนั้นครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของดินแดนอาหรับ ต่อมาภายใต้การปกครองของเคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรมทั้ง 4¹ ดินแดนของโลกอิสลามเริ่มขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยครอบคลุมไปถึงดินแดนที่เคยเป็นของอาณาจักรซัสซานิดแห่งเปอร์เซีย (Sassanid Empire) ตลอดจนแคว้นแคว้นต่างๆ ที่เคยเป็นของอาณาจักรโรมันไบแซนไทน์อย่างซีเรีย ปาเลสไตน์ และอียิปต์

หลังจากยุคสมัยของ 4 เคาะลีฟะฮ์ ก็มาถึงยุคของราชวงศ์อุมัยยะฮ์ (Umayyah dynasty) ซึ่งเป็นราชวงศ์ที่ย้ายเมืองหลวงของโลกอิสลามจากนครมะดีนะฮ์ไปอยู่ที่กรุงดามัสกัส แล้วขยายดินแดนของโลกอิสลามไปสู่ทิศตะวันออกคือภูมิภาคเอเชียกลางและเอเชียใต้ ส่วนทิศตะวันตกนั้นอิสลามได้แผ่ขยายไปถึงสเปน รวมถึงดินแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือของทวีปแอฟริกา ดังนั้น ยุคของราชวงศ์อุมัยยะฮ์จึงนับเป็นยุคที่สำคัญที่ทำให้ดินแดนของโลกอิสลามขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง

ราชวงศ์อุมัยยะฮ์ล่มสลายลงในช่วงกลางของศตวรรษที่ 8 หลังจากนั้น โลกอิสลามจึงถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วนซึ่งมีศูนย์กลางของอำนาจที่ไม่ลงรอยกัน ส่วนแรกคือราชวงศ์อุมัยยะฮ์ที่ฟื้นขึ้นมาใหม่ในสเปน ส่วนที่สองคืออาณาจักรอับบาซียะฮ์ (Abbasid Empire) ที่มีศูนย์กลางของอำนาจอยู่ในอิรัก แต่ในช่วงศตวรรษต่อ ๆ มา เมื่ออาณาจักรอับบาซียะฮ์แตกออกเป็นเสี่ยง ๆ ดินแดนของโลกอิสลามจำนวน

¹ คอลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรมทั้ง 4 คือผู้นำของโลกอิสลามต่อจากศาสนทูตมุฮัมมัดตามลำดับดังนี้ อบูบักร์ อัศศิดดิค (ค.ศ. 632-634) อุมัร อิบнулค็อฏฏอบ (ค.ศ. 634-644) อุษมาน อิบну อัฟฟาน (ค.ศ. 644-656) อะลี อิบну อับีฏอลิบ (ค.ศ. 656-661)

มากจึงแยกตัวออกไปตั้งตนเป็นอิสระ มีการจัดตั้งระบบสุลต่านและราชวงศ์ต่าง ๆ ขึ้นมามากมาย² ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้การนิยามคำว่า “โลกอิสลาม” ในเชิงจักรวรรดิที่กล่าวมาข้างต้น ไม่สามารถที่จะใช้ได้อีกต่อไป

แม้กระนั้นก็ตามโลกอิสลามในความหมายเชิงวัฒนธรรมมีปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง หากพิจารณาถึงการกระจายตัวของประชากรชาวมุสลิมทั่วโลกอย่างลึกซึ้งในเชิงวัฒนธรรมและรัฐแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ในปัจจุบันชาวมุสลิมที่มีจำนวนอยู่ประมาณ 1,500 ล้านคน หรือ 1 ใน 4 ของประชากรโลกนั้น มาจากกลุ่มชาติพันธุ์และตระกูลภาษาที่แตกต่างกันหลากหลาย ยิ่งกว่านั้น พื้นที่หลัก ๆ ที่มีประชากรมุสลิมอยู่มากหรือเป็นชนกลุ่มใหญ่ในปัจจุบันนั้น ก็แบ่งย่อยออกได้อีกเป็น 57 รัฐ โดยกระจายตัวออกไปอย่างกว้างขวางทั้งในทวีปเอเชียและแอฟริกา หรือแม้แต่ในยุโรป จุดที่น่าสนใจซึ่งไม่ค่อยมีใครคำนึงถึงก็คือ เอเชียใต้ถือเป็นภูมิภาคที่มีประชากรมุสลิมอยู่หนาแน่นที่สุดในโลก ซึ่งมีจำนวนตัวเลขประมาณ 1 ใน 4 ของประชากรมุสลิมทั้งหมด รองลงมาคือประชากรมุสลิมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งในอินโดนีเซีย มาเลเซีย บรูไน และพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยและฟิลิปปินส์ ซึ่งประกอบขึ้นเป็นโลกมลายูมุสลิม ส่วนตะวันออกกลางซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดของศาสนาอิสลามเองนั้น มีประชากรมุสลิมมากเป็นลำดับ 3 หรือมีอยู่ประมาณ 200 ล้านคน ลำดับถัดมาคือชาวมุสลิมเชื้อสายเตอร์กที่อยู่ในตุรกีและดินแดนต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียกลาง โดยมีจำนวนประมาณ 90 ล้านคน ส่วนมุสลิมเปอร์เซียนั้นมีประชากรอยู่ประมาณ 70 ถึง 80 ล้านคน³ และที่เหลือเป็นมุสลิมชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ตามประเทศต่าง ๆ มากกว่า 120 ประเทศทั่วโลก โลกอิสลามในความหมายวัฒนธรรมและรัฐดังกล่าวประกอบด้วยชาวมุสลิม 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ที่กระจุกกระจายอยู่ทั่วโลกในปัจจุบัน ดังนี้

1. กลุ่มประเทศมุสลิมอาหรับ คือ ประเทศมุสลิมซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวอาหรับ ใช้ภาษาอาหรับเป็นภาษากลาง กลุ่มนี้มีทั้งหมด 18 ประเทศ คือ แอลจีเรีย บาห์เรน อียิปต์ อิรัก จอร์แดน คูเวต เลบานอน ลิเบีย โมร็อกโก โอมาน กาตาร์ ซาอุดีอาระเบีย โชมานเลีย ซูดาน ซีเรีย ตูนิเซีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และเยเมน

2. กลุ่มประเทศมุสลิมที่ไม่ใช่อาหรับ คือ ประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม แต่ไม่ใช่ชาวอาหรับและไม่ได้ใช้ภาษาอาหรับเป็นภาษากลาง กลุ่มนี้มีทั้งหมด 38 ประเทศ แบ่งเป็นภูมิภาคต่าง ๆ ดังนี้

- **ภูมิภาคเอเชียและเอเชียกลางมี 15 ประเทศ** ได้แก่ อัฟกานิสถาน อาเซอร์ไบจาน บังกลาเทศ บรูไน อินโดนีเซีย อิหร่าน คาซัคสถาน คีร์กีซสถาน มาเลเซีย มัลดีฟส์ ปากีสถาน ทาจิกิสถาน ตุรกี เติร์กเมนิสถาน อุซเบกิสถาน

² มีงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อิสลามช่วงแรกที่โดดเด่นจำนวนมาก แต่ที่รู้จักกันแพร่หลายคืองานของ อัลเบิร์ต ฮูรานี, **ประวัติศาสตร์ของชนชาติอาหรับ**, จรัญ มะลูลีม (แปล) (กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550) ในภาษาอังกฤษอาจดูได้ที่งานของ Philip K. Hitti, **History of the Arabs**, (London: The Macmillan Press, 1937)

³ M. S. Agwani, **Contemporary West Asia**, (New Delhi: Har-Anand Publications, 1995), p. 234.

- ภูมิภาคแอฟริกา มี 21 ประเทศ ได้แก่ มอริตานิยา บูร์กินาฟาโซ แคมเอรูน แอฟริกากลาง ชาด คอโมโรส โกตดิวัวร์ เจริเทรีย เอธิโอเปีย แกมเบีย กินี กินีบิสเซา จิบูตี มาลี ไนเจอร์ ไนจีเรีย เซเนกัล เซียร์ราลีโอน แทนซาเนีย โตโก และซามัวตะวันตก

- ภูมิภาคยุโรป มี 2 ประเทศ ได้แก่ อัลบาเนีย และบอสเนีย-เฮอร์เซโกวีนา

3. กลุ่มมุสลิมชนกลุ่มน้อยในประเทศที่ไม่ใช่มุสลิม คือ มุสลิมที่กระจัดกระจายอยู่ในประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่ไม่ใช่มุสลิม ซึ่งมีอยู่ทุกมุมโลก เช่น ออสเตรเลีย ฟิลิปปินส์ จีน อินเดีย รัสเซีย มาซิโดเนีย ฝรั่งเศส อังกฤษ สหรัฐอเมริกา อาร์เจนตินา ไทย ฯลฯ มุสลิมชนกลุ่มน้อยเหล่านี้เป็นประชากรส่วนน้อยในประเทศต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า 120 ประเทศทั่วโลก

ทั้งนี้ ในปัจจุบันองค์ประกอบของโลกอิสลาม อาจประมวลเป็นแผนภาพ ดังนี้

แผนภูมิที่ 4 องค์ประกอบของโลกอิสลาม ในส่วนต่างๆของโลก

แม้ว่าประชากรมุสลิมจะมีอยู่เป็นจำนวนมากโดยกระจัดกระจายอยู่ทั่วโลกดังกล่าว แต่ก็ใช่ว่าประชาคมมุสลิมในแต่ละประเทศ หรือ ในแต่ละภูมิภาค จะมีความเหมือนกันในทุก ๆ ด้าน พวกเขามีความแตกต่างกันจากพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่หนึ่ง มีวิถีชีวิตและสถานะภาพทางสังคม-เศรษฐกิจที่แตกต่าง มีวัฒนธรรมและเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ที่หลากหลาย แต่ละประเทศมุสลิมก็จะมีระบอบการเมืองการปกครองที่ไม่เหมือนกัน มุสลิมในบางประเทศเป็นชนกลุ่มน้อย มุสลิมที่อาศัยอยู่ในบางประเทศเป็นผู้ลี้ภัย แต่บาง

ประเทศก็มีมุสลิมเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่จะต้องดูแลชนกลุ่มน้อยที่ไม่ใช่มุสลิม แม้กระนั้น ประเทศมุสลิมเหล่านี้ก็มีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นองค์กรมากมายทั้งในระดับภูมิภาคและระดับนานาชาติภายใต้กรอบแนวคิดเรื่อง “ความเป็นประชาชาติอิสลาม” (Islamic Ummah)

มีข้อสังเกตว่าเมื่อก้าวถึงโลกอิสลามนั้น คนส่วนใหญ่ก็นึกถึงดินแดนอาหรับ แต่แท้จริงแล้ว โลกมุสลิมกินอาณาบริเวณที่กว้างใหญ่ไพศาลกว่าดินแดนอาหรับ กล่าวคือ กินอาณาบริเวณที่พาดยาวจากโมร็อกโกซึ่งตั้งอยู่ปลายตะวันตกเฉียงเหนือสุดของแอฟริกา ยาวไปถึงบรรดาหมู่เกาะน้อยใหญ่ในประเทศอินโดนีเซีย ดังนั้นอิทธิพลของมุสลิมจึงมีอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ที่พาดยาวถึงสามทวีป ซึ่งกินอาณาบริเวณที่ผ่านเขตยุทธศาสตร์ที่สำคัญทางเศรษฐกิจและการเมืองโลก

(2) การเกิดประเทศมุสลิมในเวทีโลก

โลกอิสลามในความหมายเชิงจักรวรรดิ ซึ่งดำรงอยู่ระยะเวลาหนึ่งในประวัติศาสตร์ชนมุสลิม ไม่ได้อยู่ภายใต้ระบอบการปกครองเดียวกันมานานแล้ว ระบอบเคาะลีฟะฮ์เอง เมื่อเกิดขึ้น ก็ถูกลดสถานะลงเหลือการปกครองในระบบราชวงศ์ ดังจะเห็นได้ว่า ในปี ค.ศ. 756 หรือภายหลังการก่อตั้งรัฐอิสลามได้ 100 กว่าปี ก็มีการฝ่าฝืนอำนาจสั่งการของเคาะลีฟะฮ์แล้ว จากการที่เจ้าชายอับดุลเราะห์มานแห่งราชวงศ์อุมัยยะฮ์ ได้แยกตัวออกไปตั้งราชวงศ์ของตนเองที่ “อันดาลุสเซีย” (ในปัจจุบันคือสเปน) พอมาถึงศตวรรษที่ 10 โลกอิสลามก็แตกออกเป็น 3 ราชวงศ์ที่พยายามตั้งตนเป็นเคาะลีฟะฮ์ นั่นคือ ราชวงศ์อับบาซียะฮ์แห่งแบกแดด ราชวงศ์ฟาติมียะฮ์แห่งอียิปต์ และอุมัยยะฮ์แห่งสเปน เป็นต้น

การล้มเลิกระบอบเคาะลีฟะฮ์โดย กะมาล อะตาเตอร์ก แห่งตุรกีในปี ค.ศ. 1924 นับเป็นการสิ้นสุดอย่างเป็นทางการของความเป็นเอกภาพของโลกอิสลาม หรืออิสลามในเชิงจักรวรรดิ ในปี ค.ศ. 1923 ดินแดนอันกว้างใหญ่ของอาณาจักรออตโตมาน ถูกฝ่ายสัมพันธมิตรที่ชนะสงครามโลกแบ่งย่อยออกไป บ้างก็กลายเป็นดินแดนอาณานิคม บ้างก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพล บ้างก็กลายเป็นดินแดนภายใต้อำណัติของตะวันตก ทั้งหมดถูกแบ่งเขตพรมแดนโดยขึ้นอยู่กับการต่อรองระหว่างชาติมหาอำนาจนักล่าอาณานิคม จากรากฐานนี้ รัชชาติของมุสลิมในตะวันออกกลางจึงก่อกำเนิดขึ้น เป็นการกำเนิดของโลกอิสลามในเชิงรัฐ

ดินแดนของทวีปเอเชียและแอฟริกาส่วนใหญ่ตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของอังกฤษ ฝรั่งเศส และเนเธอร์แลนด์ และท้ายที่สุดก็ถูกแบ่งเขตพรมแดนออกเป็นรัฐต่าง ๆ การแบ่งพรมแดนแบบลวก ๆ โดยไม่คำนึงถึงเรื่องเผ่าพันธุ์ ภาษา และภูมิศาสตร์ได้สร้างความยุ่งยากให้แก่รัฐมุสลิมในเวลาต่อมา โดยเฉพาะการกำเนิดของรัฐอิสราเอลในปี ค.ศ. 1948 ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความอยุติธรรมของประเทศเจ้าอาณานิคมที่แบ่งเขตพรมแดนโดยไม่มีกฎเกณฑ์ นับจากนั้นเป็นต้นมา ประเด็นของรัฐอิสราเอลที่เข้ามาอยู่ในดินแดนของชาวปาเลสไตน์ก็กลายเป็นเรื่องสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของโลกอิสลามไป

การปลดปล่อยดินแดนได้อาณานิคมที่เกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เกิดรัฐมุสลิมขึ้นจำนวนมาก เช่น อินโดนีเซีย มาเลเซีย ปากีสถาน โมร็อกโก ตูนิเซีย จอร์แดน ลิเบีย อิรัก ซีเรีย และรัฐต่าง ๆ ในอ่าวเปอร์เซีย ต่อมาภายหลังรัฐอื่น ๆ อย่างเช่น บังกลาเทศ บรูไน บอสเนีย และอีก 6 รัฐ ในภูมิภาคเอเชียกลาง ก็กำเนิดขึ้นเป็นรัฐที่มีอธิปไตย ในปัจจุบันจำนวนของประเทศมุสลิมอยู่ที่ 57 ประเทศ แต่อย่างไรก็ตาม กรอบแนวคิดในเรื่องรัฐ – ชาติ (nation – state) ก็ได้ดับบังแนวคิดเอกภาพมุสลิมโลกในเวลาต่อมา

ความแตกต่างที่สำคัญของประชาชาติอิสลามคือ ความแตกต่างระหว่างอาหรับกับกลุ่มที่ไม่ใช่อาหรับ ชาวอาหรับมีจำนวนร้อยละ 20 ของประชากรมุสลิมทั้งหมด และมุสลิมที่เหลือไม่ใช่อาหรับ ประเทศที่มีประชากรมุสลิมมากที่สุด คือ อินโดนีเซีย ปากีสถาน บังกลาเทศ รวมถึงชนกลุ่มน้อยมุสลิมในอินเดีย ทั้งหมดไม่ใช่ประเทศอาหรับ แต่ประเทศอาหรับที่มีจำนวนประชากรมากที่สุด 60 ล้านคนในอียิปต์นั้น ยังมีจำนวนประชากรมุสลิมน้อยกว่าอินโดนีเซียที่มีประชากรทั้งหมด 240 ล้านคน น้อยกว่าบังกลาเทศที่มีประชากรประมาณ 140 ล้านคน และน้อยกว่าปากีสถานที่มีประชากรทั้งหมด 130 ล้านคน

แม้กระนั้นก็ตาม แนวคิดการรวมตัวกันของกลุ่มอาหรับให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็ปรากฏขึ้นก่อนประชาคมมุสลิมในที่อื่น ๆ โดยการรวมตัวกันของกลุ่มอาหรับนั้น ได้รับการผลักดันส่งเสริมจาก “ขบวนการการรวมอาหรับ” (Pan-Arab Movement) ซึ่งนำโดยผู้นำของอียิปต์ในขณะนั้นคือ กะหมัล อับดุล นาสिर หรือ นัซเซอร์ อีกปัจจัยหนึ่งที่เสริมให้แนวคิดดังกล่าวเป็นพลังที่เข้มแข็งมากขึ้นคือสงครามสุเอซ (Suez) ระหว่างอียิปต์กับชาติมหาอำนาจตะวันตกที่เข้าร่วมกับอิสราเอลในปี 1956 ในช่วงนี้ แนวคิดการรวมอาหรับได้รับความนิยมอย่างสูง ถึงแม้แนวคิดนี้จะจำกัดอยู่เฉพาะแต่ในหมู่รัฐอาหรับ ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยของโลกอิสลามก็ตาม กระแสแนวคิดนี้อาจเรียกเป็นภาษาอาหรับว่า “อุมมะฮ์ อะรอเบียฮ์” (Ummah Arabiya) ซึ่งแคบกว่ากรอบแนวคิดเรื่อง “อุมมะฮ์ อิสลามียะฮ์” (Ummah Islamiya) ที่ใหญ่และครอบคลุมกว่า

ขบวนการรวมอาหรับมีอุดมการณ์ที่สำคัญคือ การต่อต้านพวกไซออนิสต์ ต่อต้านพวกจักรวรรดินิยม และต่อต้านพวกศักดินา (feudalism) แนวคิดรวมอาหรับเห็นเป็นรูปธรรมเมื่อมีความพยายามที่จะสร้างเอกภาพทางการเมืองของอาหรับโดยการตั้งสาธารณรัฐเอกภาพอาหรับ (United Arab Republic : UAR) ขึ้นในปี 1958 ซึ่งเป็นการรวมเอาอียิปต์และซีเรียเข้าร่วมเป็นรัฐเดียวกัน ภายในไม่กี่เดือนต่อมาเยเมนจึงได้เข้าร่วมกับ UAR ในรูปของสหพันธรัฐเรียกว่า “สหรัฐอาหรับ” (United Arab States) แต่เมื่อเกิดการรัฐประหารที่ซีเรียในปี 1961 ซีเรียก็ถอนตัวออกไป อันเป็นผลให้ UAR ต้องยุบตัวลงโดยปริยาย ในปี 1964 อิรักและอียิปต์ก็ประกาศแถลงการณ์ในการจัดตั้ง “สหภาพสังคมนิยมอาหรับ” (Arab Socialist Union) อีก ในขณะเดียวกัน อียิปต์ก็มีความพยายามที่จะรวมตัวกับซูดาน และในปี 1973 ก็มีความพยายามที่จะรวมตัวกับลิเบียอีก แต่ท้ายที่สุดความพยายามในการรวมตัวของรัฐอาหรับก็ไม่เป็นผลอันใด จอร์แดน

เองพยายามที่จะรวมกับอิรักเพื่อจัดตั้งสหพันธรัฐในปี 1958 แต่ความพยายามนี้เช่นกันที่ต้องจบลงด้วยการปฏิวัติในอิรักเมื่อเดือนกรกฎาคม 1958⁴

ความพยายามในการสร้างเอกภาพเช่นนี้ไม่เคยบรรลุผลสำเร็จ ในทางตรงข้าม ความแตกแยกในโลกอาหรับกลับขยายตัวเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเกิดสงครามอ่าวเปอร์เซียในปีค.ศ. 1990 – 1991 ซึ่งเป็นปีที่กองทัพอิรักยกกำลังเข้าไปยึดครองคูเวต เหตุการณ์ครั้งนั้นสร้างความแตกแยกให้รัฐอาหรับอย่างมาก ดังจะเห็นได้ว่าอียิปต์และซีเรียเข้าร่วมกันต่อต้านอิรัก ในขณะที่เยเมนและจอร์แดนก็ต่อต้านจุดยืนของอียิปต์

(3) ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมุสลิม: องค์การระหว่างประเทศมุสลิม

ขบวนการรวมอาหรับถูกแสดงออกมาอย่างเป็นทางการหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในรูปของการรวมกลุ่มกันของชาติอาหรับเป็นองค์การที่เรียกว่า “สันนิบาตอาหรับ” (Arab League) หรือที่เรียกอย่างเป็นทางการว่า “สันนิบาตแห่งรัฐอาหรับ” (League of Arab States: LAS) ซึ่งเป็นสถาบันที่ก่อตั้งขึ้นในปีค.ศ. 1945 โดยมีเป้าหมายที่จะให้เป็นสถาบันที่จะเชื่อมความสัมพันธ์และสร้างความร่วมมือระหว่างชาติอาหรับด้วยกัน ปัจจุบันมีสมาชิกอยู่ 22 ประเทศ แม้กระนั้นก็ตาม โครงสร้างพื้นฐานของการให้ความสนับสนุนแนวคิด “อุมมะฮ์” ที่ก่อตัวขึ้นใหม่นี้ มักถูกรบกวน โดยส่วนหนึ่งเกิดจากความขัดแย้งภายในของโลกอิสลามเอง (intra-Islamic disputes) เช่น กรณีความขัดแย้งระหว่างอียิปต์กับเยเมน อิหร่านกับอิรัก อิรักกับประเทศรอบอ่าวเปอร์เซีย จอร์แดนกับกลุ่ม PLO เยเมนกับประเทศรอบอ่าวเปอร์เซีย เป็นต้น แต่ความขัดแย้งภายในอีกส่วนหนึ่งก็เกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น นโยบาย “แบ่งแยกแล้วปกครอง” ที่ประเทศจักรวรรดินิยมและมหาอำนาจตะวันตกนำมาใช้

ความพ่ายแพ้ของชาวอาหรับในการทำสงครามกับอิสราเอลปี ค.ศ. 1967 และการจากไปของนัซเซอร์ในปี ค.ศ. 1970 ทำให้อุดมการณ์การรวมอาหรับเริ่มเสื่อมคลาย ในช่วงระหว่างทศวรรษที่ 1970 ความพยายามในการรวมตัวกันระหว่างอียิปต์และลิเบียก็ประสบความล้มเหลว อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากสงครามปี 1973 (สงครามอาหรับ-อิสราเอล) รัฐอาหรับก็ได้แสดงให้เห็นถึงการผนึกกำลังกันอีกครั้งในการใช้น้ำมันเป็นอาวุธสำคัญทางเศรษฐกิจและการเมืองในกิจการระหว่างประเทศ ต่อมาการผนึกกำลังกันดังกล่าวจึงแตกสลายไป อันเป็นผลมาจากสองเหตุการณ์สำคัญ นั่นคือ การลงนามในสนธิสัญญาแคมป์เดวิด (Camp David Accords) ระหว่างอียิปต์กับอิสราเอล และเหตุการณ์สงคราม 8 ปี ระหว่างอิรักกับอิหร่าน (1980-1988) ถึงแม้ว่าอุดมการณ์การรวมอาหรับจะถูกนำไปใช้อีกครั้งโดยอดีตนายกรัฐมนตรี ชุสเซน แห่งอิรัก ในความพยายามที่จะกระตุ้นชาติอาหรับให้ต่อต้านกองกำลังผสมของสหประชาชาติในช่วงสงครามอ่าวเปอร์เซียปี 1991 แต่กลับปรากฏว่า มีรัฐอาหรับหลายชาติเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับกองกำลังผสมของสหประชาชาติ

⁴ รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้เพิ่มเติมได้จาก J.P. Sharma, *The Arab Mind : A study of Egypt, Arab Unity and the World*, (Delhi: H.K. Publishers, 1990)

ความแตกแยกภายในของโลกอาหรับในกรณีสงครามอ่าวเปอร์เซีย ได้ทำให้องค์การสันนิบาตอาหรับอ่อนแอลงอย่างเห็นได้ชัด แม้ว่าในอดีต สันนิบาตอาหรับจะสามารถไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งได้บ้างในบางกรณี แต่การที่องค์การไม่สามารถที่จะลงโทษอิรักจากการที่รุกรานและยึดครองคูเวต ซึ่งเป็นประเทศสมาชิกของสันนิบาตอาหรับเหมือนกัน ทำให้สันนิบาตอาหรับสูญเสียความน่าเชื่อถือลงไป เพราะการยึดครองคูเวตนับเป็นการละเมิดกฎบัตรขององค์การอย่างชัดเจน มาตราที่ 2 ของสนธิสัญญาป้องกันร่วมกัน (Joint Defense Treaty) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกฎบัตรสันนิบาตอาหรับได้ระบุเอาไว้ว่า การรุกรานโดยใช้กำลังต่อชาติสมาชิกของสันนิบาต ถือเป็นการรุกรานชาติสมาชิกทั้งหมดและจะต้องถูกขับออกจากการเป็นสมาชิก⁵

ในภาพรวมแล้ว เมื่อองค์การสันนิบาตอาหรับได้เริ่มก่อตั้งขึ้น ประเทศสมาชิกที่เริ่มก่อตั้งองค์การสันนิบาตอาหรับต่างมีความต้องการให้องค์การสันนิบาตอาหรับเป็นแกนกลางของการขยายแนวความคิดการรวมรัฐอาหรับเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความร่วมมือของประเทศอาหรับและชาวอาหรับทั้งหมด แต่อย่างไรก็ตาม แนวความคิดที่จะให้องค์การสันนิบาตอาหรับเป็นแกนกลางขยายแนวความคิดการรวมอาหรับนั้นมีปัญหาและอุปสรรคมากมาย ที่สำคัญคือความแตกแยกและการแข่งขันกันเป็นผู้นำชาวอาหรับทั้งหมดของบางประเทศ ดังนั้น ความแตกแยกที่เกิดจากสงครามอ่าวฯ และการเจรจาสันติภาพกับอิสราเอลจึงนับเป็น 2 ประเด็นหลักที่บั่นถอนเอกภาพของชาวอาหรับ ทำให้องค์การระหว่างประเทศของอาหรับอ่อนแอลง และเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มความร่วมมือที่เล็กกลางของรัฐอาหรับ ซึ่งมีผลประโยชน์แห่งชาติที่คล้ายคลึงกัน หนึ่งในองค์กรที่เวลานั้นก็คือ “สภาความร่วมมือแห่งอ่าวเปอร์เซีย”⁶ (Gulf Cooperation Council : GCC) ซึ่งนับเป็นองค์กรระดับภูมิภาคที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด

GCC ก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1981 โดยเป็นการรวมตัวของ 6 ประเทศในคาบสมุทรอาหรับ (Arabian peninsula) คือ บาห์เรน คูเวต โอมาน กาตาร์ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และซาอุดีอาระเบีย ความสำคัญขององค์กรนี้เพิ่มขึ้นอย่างมากหลังสงครามอ่าวฯ เพราะนอกเหนือจากที่ GCC จะมีรูปแบบความสัมพันธ์ทางการค้าที่หลากหลายแล้ว นโยบายการป้องกันร่วมกันยังดึงดูดให้รัฐสมาชิกมีความใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น แม้ว่ารัฐเหล่านี้จะมีความผูกพันกันทางภูมิศาสตร์ และมีประเพณีวัฒนธรรมเดียวกันอยู่แล้วก็ตาม

การประชุมสุดยอดของประเทศสมาชิกกลุ่ม GCC ที่เกิดขึ้นในเดือนธันวาคม 1994 ที่บาห์เรน ได้มีการเสนอแนะประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่ภูมิภาคตะวันออกกลางกำลังเผชิญอยู่ นอกจากนั้น ยังมีการแถลงการณ์ร่วมกันประณามความรุนแรงและพวกที่ใช้ความรุนแรงอย่างหนัก ไม่ว่าความรุนแรงนั้นจะเกิดจากสาเหตุใด รายงานของกษัตริย์ฟาสัดแห่งซาอุดีอาระเบียที่เสนอในสภา ได้มีการพูดถึงเรื่องการ

⁵ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับองค์การสันนิบาตอาหรับและกติกาก่อตั้งสันนิบาตอาหรับได้ใน Robert W. MacDonald, **The League of Arab States : A Study in the dynamics of Regional Organization**, (Princeton : Princeton University Press, 1965)

⁶ ดูข้อมูลเรื่อง GCC เพิ่มเติมได้ใน ดลยา เทียนทอง, “สภาความร่วมมือแห่งอ่าวเปอร์เซีย”, **เอเชียรายปี** (2549), หน้า 291-299.

ป้องกันภูมิภาคในรูปแบบใหม่และการจัดตั้งกลุ่มทางเศรษฐกิจในโลก พระองค์ทรงส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่แน่นแฟ้นกว่าเดิมซึ่งจะนำไปสู่ความเป็น “ตลาดร่วมของรัฐในอ่าวเปอร์เซีย” รวมถึงการเพิ่มความร่วมมือในการป้องกันร่วมกัน

การประชุมสุดยอดครั้งล่าสุดเกิดขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 2005 ที่กรุงอะบู ดาบี ประเทศสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ โดยมีการหยิบยกหลายประเด็นขึ้นมาพูดคุยกัน ทั้งประเด็นด้านความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคม ในประเด็นด้านความมั่นคงนั้น ที่ประชุมสุดยอดได้ออกแถลงการณ์เรียกร้องให้ตะวันออกกลางเป็นเขตปลอดอาวุธที่มีอานุภาพการทำลายล้างสูง (a zone free of weapons of mass destruction) ส่วนเรื่องการก่อการร้ายนั้น ที่ประชุมได้เรียกร้องให้มีการจัดตั้งศูนย์ต่อต้านการก่อการร้ายระหว่างประเทศตามข้อเสนอของกษัตริย์อับดุลลอฮ์แห่งซาอุดีอาระเบีย ทางด้านเศรษฐกิจนั้น มีการตอกย้ำถึงความพยายามในการสร้างบูรณาการทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศสมาชิก มีการทบทวนพิจารณาเรื่องสหภาพภาษีศุลกากร โดยมีเป้าหมายว่าปี 2007 จะเป็นปีที่กลุ่ม GCC ประสบความสำเร็จในการใช้ระบบภาษีศุลกากรร่วมกัน⁷ เช่นเดียวกันกับเรื่องตลาดร่วมของรัฐในอ่าวเปอร์เซีย ที่ GCC ตั้งเป้าให้ระบบตลาดร่วมเป็นรูปธรรมชัดเจนให้ได้ภายในปี 2007 จากความก้าวหน้าที่เกิดขึ้น ทำให้การรวมตัวของ GCC นับว่าเป็นอีกหนึ่งองค์กรของโลกอิสลามที่ประสบความสำเร็จอย่างมากในโลกปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมีความคาดหวังอย่างมากเกี่ยวกับการที่รัฐอาหรับต้องเป็นตัวแสดงหลักในการแก้ปัญหาของชาวอาหรับในภูมิภาค แต่ก็ปรากฏว่าไม่มีหน่วยงานหรือองค์กรใด ๆ ที่จะสามารถจัดการกับสงคราม 8 ปี ระหว่างอิรักกับอิหร่าน สงครามยึดครองคูเวตของอิรัก หรือแม้แต่ปัญหาปาเลสไตน์ ได้ โดยสรุปแล้ว อาจกล่าวได้ว่า โครงสร้างพื้นฐานของโลกอาหรับหรือที่เรียกว่า “ประชาชาติอาหรับ” หรือ อุมมะฮ์ อะรอเบียฮ์ (Ummah Arabiya) นั้นมีปรากฏให้เห็น แต่ปัญหาคือ โครงสร้างพื้นฐานดังกล่าวยังไม่สามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม เพราะไม่มีความสำคัญทัดเทียมกับกรอบแนวคิดเรื่องรัฐชาติ

เหนือวงล้อมของแนวคิด “ประชาชาติอาหรับ” คือ องค์การการประชุมอิสลาม (Organization of Islamic Conference : OIC) ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1969 ภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ฟัยซ็อลแห่งซาอุดีอาระเบีย อันเป็นความพยายามของพระองค์มาอย่างยาวนานที่จะสร้างความเป็นเอกภาพอิสลามทั่วโลก เหตุการณ์ที่กระตุ้นให้มีการรวมตัวของโลกอิสลาม คือ การลอบวางเพลิงมัสญิดอัล-อักศอในกรุงเยรูซาเล็ม ซึ่งอยู่ภายใต้การยึดครองของอิสราเอล การประชุมสุดยอดของผู้นำรัฐเกิดขึ้นครั้งแรกที่กรุงราบาต (Rabat) ในเดือนกันยายน 1969 ถึงแม้ว่าการประชุมครั้งนั้นจะถูกคว่ำบาตรจากซีเรียและอิรัก แต่ก็ปรากฏว่ามีรัฐอิสลามต่าง ๆ เข้าร่วมถึง 25 ประเทศ อย่างไรก็ตาม อิรักและซีเรียก็เข้าร่วมในเวลาต่อมา การประชุมสุดยอดครั้งแรกตามมาด้วยการประชุมระดับรัฐมนตรีต่างประเทศของโลกอิสลามครั้งแรกในปี ค.ศ. 1970 ที่นครญิดดะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย

⁷ GCC Summit, *Middle East Economic Survey*, <http://www.mees.com>

ประเทศสมาชิกขององค์การ OIC ในปัจจุบันมีอยู่ 57 ประเทศ เพิ่มจากเดิมเมื่อมีประเทศเกิดใหม่ หลังสงครามเย็นเข้าร่วมเป็นสมาชิก โดยเฉพาะ 5 ประเทศในภูมิภาคเอเชียกลาง อันได้แก่ เติร์กเมนิสถาน ทาจิกิสถาน อุซเบกิสถาน คาซัคสถาน และคีร์กีซสถาน รวมถึงอะเซอร์ไบจาน (Azerbaijan) ซึ่งทั้งหมดเคยเป็นส่วนหนึ่งของสหภาพโซเวียต ส่วนบอสเนีย-เฮอร์เซโกวีนา ได้รับการยอมรับให้อยู่ในฐานะ “ผู้สังเกตการณ์” (observer status) ในการประชุมสุดยอดที่คาซาบลังกาของปี ค.ศ. 1994 ต่อมาก็มีอีกหลายๆ ประเทศรวมถึงประเทศไทยที่ได้ทยอยเข้าเป็นสมาชิกในฐานะประเทศผู้สังเกตการณ์เช่นกัน

การประชุมสุดยอดระดับผู้นำจะจัดขึ้นทุก ๆ 3 ปี นอกจากนั้น ยังมีการประชุมประจำปีในทุก ๆ ปีของประเทศสมาชิกในระดับรัฐมนตรีต่างประเทศ ซึ่งเป็นการประชุมเพื่อเตรียมวาระที่จะมีการพิจารณากันในการประชุมสุดยอดและการเลือกตั้งเลขาธิการใหญ่ขององค์การ สำนักงานเลขาธิการของ OIC ในนครญิดดะฮ์มีเจ้าหน้าที่ทั้งหมดประมาณ 150 คน ซึ่งมาจากทั่วทุกแห่งของโลกอิสลาม แต่เมื่อเอาตัวเลขขององค์การภายใต้การกำกับของ OIC อย่างเช่น ธนาคารอิสลามมารวมด้วย เจ้าหน้าที่จะมีอยู่ทั้งหมดประมาณ 1,500 คน⁸

วัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งองค์การแม้จะให้ความสำคัญกับการนำเอานครเยรูซาเล็มกลับมาอยู่ภายใต้การปกครองของอาหรับ แต่หากพิจารณาจากงานด้านการทูตและกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ขององค์การ ก็ต้องถือว่าภารกิจหน้าที่ของ OIC มีอยู่กว้างขวางครอบคลุมปัญหาในมิติต่าง ๆ ของโลกอิสลาม OIC ได้ก่อตั้ง มหาวิทยาลัยอิสลามนานาชาติที่สำคัญ 4 แห่งในมาเลเซีย บังกลาเทศ ยูกันดาและไนเจอร์ มหาวิทยาลัยเหล่านี้ รวมถึงมหาวิทยาลัยนานาชาติอิสลามในปากีสถาน ถือเป็นมหาวิทยาลัยสำคัญ ๆ ของโลกอิสลามที่มีอยู่ 12 แห่ง ซึ่งกระจัดกระจายออกไปในประเทศต่างๆ

การแต่งตั้งตำแหน่งเลขาธิการใหญ่ของ OIC จะเป็นไปในลักษณะหมุนเวียนตามภูมิภาค ไม่ว่าจะเป็นเอเชีย แอฟริกา ตะวันออกกลาง และยุโรป มุสลิมคนแรกที่เข้ารับตำแหน่งเลขาธิการใหญ่เป็นอดีตนายกรัฐมนตรีของประเทศมาเลเซีย ตุนกู อับดุลเราะห์มาน (Tunku Abdul Rahman) ต่อมาตำแหน่งได้ไปอยู่กับ ฮัสซัน ตูฮามิ (Hassan Tohami) ของอียิปต์ อะมาดู กริ กาเย (Amadu Kri Gaye) ของเซเนกัล ฮาบีบ ชัตตี (Habib Chatty) ของตูนิเซีย ซัยยิด ชารีฟุดดีน ปิรซาดา (Syed Sarifuddin Pirzada) ของปากีสถาน ดร. หะมิด อัล-กัبری (Hamid al-Gabri) อดีตนายกรัฐมนตรีไนเจอร์ และผู้ที่ดำรงตำแหน่งคนปัจจุบันคือศาสตราจารย์ เอ็กเมล็ดดีน อิห์ซานอิลู (Prof. Ekmeleddin Ihsanoglu) ซึ่งเป็นคนสัญชาติตุรกี

เลขาธิการท่านต่าง ๆ เหล่านี้ได้ทำหน้าที่ด้วยบุคลิกลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ในขณะเดียวกัน ตำแหน่งผู้ช่วยเลขาธิการใหญ่ก็เช่นเดียวกันที่มีการหมุนเวียนในหมู่ประเทศสมาชิกต่าง ๆ การคัดเลือกเจ้าหน้าที่เหล่านี้ ตลอดจนการเลือกสถานที่จัดการประชุมสุดยอดโดยกระจายไปตามภูมิภาคต่าง ๆ และการประชุมระดับรัฐมนตรีต่างประเทศ ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของรัฐมุสลิมที่ไม่ใช่อาหรับจากทุก ๆ

⁸ ดู <http://www.oic-oci.org/>

ภูมิภาคของโลก อันเป็นการเสริมความรู้สึกลำบากที่แข็งแกร่งให้แก่อัตลักษณ์ของอิสลามในเอเชีย แอฟริกา และตะวันออกกลาง

ในช่วงเวลาที่ผ่านมา OIC สามารถบรรลุความสำเร็จในการดำเนินงานทางการทูตหลายครั้ง ภายใต้ขอบเขตของความเป็น “ภราดรภาพมุสลิม” (Muslim Brotherhood) ในการประชุมสุดยอดที่กรุงลาฮอร์ประเทศปากีสถานเมื่อปี 1974 ทำให้ปากีสถานและบังกลาเทศหันมาประนีประนอมกันหลังจากต้องต่อสู้กันอย่างดุเดือดในสงครามแบ่งแยกดินแดน ในการประชุมสุดยอดที่คูเวต เมื่อปี 1987 OIC ร่วมกับ GCC สามารถคลี่คลายปัญหาการก่อรัฐประหารในรัฐ Sharjah ของ UAE นอกจากนั้น ความพยายามอย่างแข็งขันของ OIC ในการเป็นผู้ไกล่เกลี่ยสงครามระหว่างอิหร่านและอิรัก ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้คู่กรณียุติสงครามกันในที่สุด

นอกจากนั้น OIC ยังมีการดำเนินการเคลื่อนไหวทางการทูตเพื่อที่จะแก้ปัญหาสงครามระหว่างอัฟกานิสถานและอดีตสหภาพโซเวียต รวมถึงสงครามอ่าวเปอร์เซียปี 1990-91 ด้วย และที่สำคัญคือการประชุมสุดยอดในปี ค.ศ. 1994 และ 1998 OIC ได้ออกแถลงการณ์ประณามการก่อการร้ายในทุกรูปแบบ โดยยืนยันว่า การก่อการร้ายเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับค่านิยมและขนบธรรมเนียมอันดีงามของอิสลาม ในการประชุมสุดยอดปี 1994 ซึ่งมีประธานาธิบดี อาลีญา อาลี อิเซทปีโกวิช ของบอสเนียเข้าร่วมประชุมด้วยนั้น OIC ได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษต่อกรณีปัญหาบอสเนีย และได้เสนอแนะให้มีการดำเนินการแบบทวิภาคี โดยประเทศมุสลิม มากกว่าที่จะใช้การแทรกแซงภายใต้ร่มธงของแนวคิด “การรวมอิสลาม” (Pan-Islamism)

หนึ่งในความพยายามที่สำคัญของ OIC คือการเรียกร้องของกษัตริย์ฟัยซอลแห่งซาอุดีอาระเบีย ให้มีการทำความเข้าใจกันมากยิ่งขึ้นระหว่างชาวคริสต์และมุสลิม พระประสงค์ของกษัตริย์ฟัยซอลที่ต้องการสร้างความสัมพันธ์อย่างสร้างสรรค์กับสำนักวาติกันได้รับการสานต่อหลังจากที่พระองค์สิ้นพระชนม์ ทัศนคติเช่นนี้ในการที่จะสร้างความร่วมมือกับชาวคริสต์เกิดขึ้นเกือบที่จะเรียกว่าในเวลาเดียวกันที่สำนักวาติกันได้ให้การยอมรับอิสลามมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม กรอบแนวคิดเรื่อง “ประชาชาติอิสลาม” หรือ อุมมะฮ์ อิสลามียะฮ์ (Ummah Islamiyya) อาจแบ่งออกเป็นภูมิภาคที่มีความแตกต่าง แต่มีความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจร่วมกัน และในบางกรณีก็มีความสัมพันธ์สนิทแน่นทางวัฒนธรรมดังที่ได้กล่าวถึงบ้างแล้วในเรื่อง GCC ซึ่งจนถึงขณะนี้ นับเป็นองค์กรที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด เมื่อเทียบกับองค์กรระดับภูมิภาคอื่น ๆ ของโลกอิสลาม นอกจากนั้น ก็ยังมีการรวมตัวของกลุ่มอื่น ๆ ในระดับภูมิภาคอีก เช่น สหภาพมัฆริบ (Maghreb Union) ก่อตั้งขึ้นในปี 1989 อันประกอบไปด้วยประเทศโมร็อกโก อัลจีเรีย ตูนิเซีย ลิเบีย และมอริตานิยา สภาความร่วมมืออาหรับ (Arab Cooperation Council) ก่อตั้งขึ้นในปี 1989 เช่นกัน โดยมีจอร์แดน อิรัก อียิปต์ และเยเมน เป็นรัฐสมาชิก อย่างไรก็ตาม สงครามอ่าวเปอร์เซียซึ่งทำให้เกิดความแตกแยกของรัฐสมาชิกรวมถึงสงครามกลางเมืองในเยเมน ทำให้องค์กรสมาคมความร่วมมืออาหรับนี้ต้องยุติบทบาทลงโดยปริยาย นอกจากนั้น ก็ยังมี “องค์กรความร่วมมือทางเศรษฐกิจ” ของโลกอิสลามก่อตั้งขึ้นในปี 1993 ซึ่ง

ประกอบไปด้วย 10 ชาตินสมาชิก อันได้แก่ อิหร่าน ตุรกี ปากีสถาน อัฟกานิสถาน และ 6 รัฐใหม่ของภูมิภาคเอเชียกลาง ศักยภาพทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมืองของการรวมตัวของประเทศเหล่านี้มีอยู่สูงมาก แต่ประสิทธิภาพดังกล่าวไม่สามารถถูกนำมาใช้ได้อย่างเต็มที่ อันเนื่องมาจากการช่วงชิงกันระหว่าง ตุรกี อิหร่าน และซาอุดีอาระเบีย (ถึงแม้จะไม่ใช่ว่าประเทศสมาชิก) ในการเข้าไปขยายอิทธิพลในภูมิภาคเอเชียกลาง

ส่วนการรวมตัวของอิสลามในภูมิภาคตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือการก่อตั้งองค์กรที่เรียกว่า “สภาอิสลามเอเชีย” (Asian Islamic Council) ขึ้น ซึ่งมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่กรุงโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา โดยได้รับการช่วยเหลือจากซาอุดีอาระเบีย สภาอิสลามดังกล่าวให้ความสำคัญกับเรื่องศาสนาและวัฒนธรรมเป็นลำดับแรก สมาชิกของสภาฯ มีตัวแทนจากมุสลิมในประเทศต่าง ๆ อาทิเช่น อินโดนีเซีย มาเลเซีย มุสลิมชนกลุ่มน้อยในฟิลิปปินส์ เกาหลี ญี่ปุ่น และประเทศในเอเชียอื่น ๆ ดังนั้น องค์ประกอบขององค์กรจึงเป็นปัจเจกบุคคล ไม่ใช่ตัวแทนรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ในขณะเดียวกัน สภาอิสลามเอเชียก็มีวัตถุประสงค์เน้นหนักไปทางศาสนาและวัฒนธรรม เพราะฉะนั้น การรวมตัวในลักษณะนี้จึงคล้ายคลึงกับองค์การสันนิบาตมุสลิมโลก หรือ “รอบิเฎาะฮ์” (Muslim World League) มากกว่าที่จะเป็นองค์กรระดับภูมิภาคอย่างที่ได้อ้างไว้ก่อนหน้านี้

องค์การ “สันนิบาตมุสลิมโลก” (Rabitat al-Albm al-Islami) ซึ่งก่อตั้งขึ้นโดยได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ฟัยซอลเช่นกันในปี ค.ศ. 1952 มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่นครมักกะฮ์ ซาอุดีอาระเบีย สันนิบาตมุสลิมโลกเป็นองค์กรกึ่งทางการ (quasi-official body) ซึ่งถูกออกแบบมาเพื่อดำเนินงานประสานงานและเป็นองค์กรที่ส่งเสริมในเรื่องศาสนา วัฒนธรรมเยาวชน สวัสดิการ และการบริการสาธารณะ ทั้งภายในและภายนอกราชอาณาจักร การประชุมใหญ่ของสันนิบาตมุสลิมโลก จะมีตัวแทนจากองค์กรต่าง ๆ ของมุสลิมทั่วโลกเข้าร่วมมากกว่า 300 องค์กร

หนึ่งในการดำเนินกิจกรรมที่นับว่าประสบความสำเร็จอย่างยิ่งของสันนิบาตมุสลิมโลกคือการก่อตั้งสำนักนิติศาสตร์อิสลาม (Islamic Figh Academy) ขึ้นมาในปี 1987 ซึ่งมีหน้าที่ชี้ขาดประเด็นปัญหาของกฎหมายอิสลาม (Shari'a) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมุสลิม และประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับศีลธรรมจรรยา ทั้งนี้ นับตั้งแต่การล่มสลายของอาณาจักรออตโตมาน ปรากฏว่าโลกอิสลามขาดอำนาจศูนย์กลางในการที่จะสร้างความปรองดองในหมู่สำนักคิดทางศาสนาที่มีความแตกต่างหลากหลายและการขาดอำนาจส่วนกลางที่จะทำหน้าที่ชี้ขาดวินิจฉัยปัญหาศาสนา (Fatwa) สำนักนิติศาสตร์อิสลามจึงพยายามทำหน้าที่ที่ขาดหายไปของโลกอิสลามดังกล่าว นับจากเริ่มก่อตั้ง มีการออกคำพิพากษาแล้วในปัญหาต่าง ๆ ที่หลากหลายจากช่วงเวลาหนึ่งถึงอีกช่วงเวลาหนึ่ง ผู้ที่ออกคำพิพากษาในอดีตคือ เชค अबดุลอะซีซ บิน บาซ (Sheikh Abdul Aziz Baz) ซึ่งเคยเป็นประธานของหน่วยงาน “วิจัยทางวิทยาศาสตร์ การวินิจฉัยชี้ขาด การเชิญชวน และการชี้นำ” ของซาอุดีอาระเบีย แต่คำพิพากษาลำดับนี้ก็มีผลบังคับใช้เฉพาะในซาอุดีอาระเบีย

อย่างไรก็ตาม คำวินิจฉัยชี้ขาดบางประเด็นก็เกี่ยวข้องกับเรื่องศีลธรรมที่มีผลนอกราชอาณาจักร ยกตัวอย่างเช่น ในปี 1989 อิหร่านได้เรียกร้องให้มุสลิมทั่วโลกสังหารซัลมาน รูซดี (Salman Rushdie) ซึ่งเป็นผู้แต่งหนังสือเรื่อง **โองการปีศาจ** (The Satanic Verses) ที่มุสลิมทุกคนถือว่าเป็นหนังสือที่ลบหลู่ดูหมิ่นศาสนา แต่สันนิบาตมุสลิมโลกโดยผ่านทางสำนักนิติศาสตร์อิสลามได้ตอบโต้โดยชี้ว่าการวินิจฉัยชี้ขาดของอิหร่านไม่สอดคล้องกับค่านิยมอิสลาม ในขณะเดียวกัน สำนักนิติศาสตร์อิสลามได้แนะนำให้ดำเนินคดีกับรูซดีแทน และให้โอกาสกับรูซดีในการกลับใจหากพบว่ามีความผิด⁹ ถึงแม้ว่าคำวินิจฉัยของสำนักนิติศาสตร์อิสลามดังกล่าวจะไม่ได้รับการยอมรับจากอิหร่าน แต่นั่นก็แสดงให้เห็นถึงการเริ่มต้นในความพยายามที่จะทำให้นโยบายอิสลามถูกนำไปใช้ทั่วโลก

โดยสรุปแล้ว เครือข่ายที่ซับซ้อนของโครงสร้างทางการเมืองในโลกอิสลาม ค่อย ๆ ปรากฏขึ้นอย่างช้า ๆ ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา แต่เครือข่ายหรือองค์กรของโลกอิสลามเหล่านี้ก็เข้าไปในลักษณะหลวม ๆ และปราศจากอำนาจหน้าที่ส่วนกลาง อุปสรรคสำคัญของการเกิดประชาคมอิสลามสากลที่มีประสิทธิภาพคือความขัดแย้งภายในของโลกอิสลามด้วยกันเอง โดยเหตุการณ์ที่ทำให้เลวร้ายลงก็คือสงครามอ่าวเปอร์เซีย ในขณะที่อุปสรรคที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การแทรกแซงจากมหาอำนาจภายนอกที่มองว่าพลังอำนาจที่มีประสิทธิภาพของมุสลิมจะไปกีดกันผลประโยชน์ของพวกเขา

(4) ความแตกต่างในระบบการปกครองของประเทศมุสลิม

แม้รัฐอิสลามทั้ง 57 รัฐ ทั่วโลกจะยึดมั่นในแนวคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์ทางศาสนาที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่เนื่องจากลักษณะของรูปแบบทางการเมืองที่แตกต่างกัน ทำให้รัฐเหล่านี้ถูกแบ่งแยกออกจากกัน และดำรงอยู่ในสังคมโลกในลักษณะที่ห่างเหินกัน ความแตกต่างเหล่านี้มีปฏิกิริยาจากการชักจูงและอิทธิพลจากการปกครองของนักล่าอาณานิคม ตลอดจนการตกหลุมพรางของพวกจักรพรรดินิยมใหม่หลังยุคอาณานิคมที่ปัจจุบันได้ปรับยุทธศาสตร์มาล่าเมืองขึ้นทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมแทนการเข้ายึดครองอำนาจของประเทศนั้น ๆ โดยตรง ทั้งนี้สาเหตุประการหนึ่งมาจากการที่รัฐอิสลามต่าง ๆ มีโครงสร้างทางการเมืองที่อ่อนแอจึงไม่อาจที่จะคงไว้ซึ่งลักษณะของรูปแบบทางการเมืองดั้งเดิมของตนเองเอาไว้ได้ อีกทั้งยังขาดความสอดคล้องในโครงสร้างของตนเองทั้งในแง่มุมมองทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม หลายรัฐยอมจำนนอยู่ภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์ในการทำการค้า และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับสหรัฐอเมริกาดีกว่าการคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติโดยรวม

ความแตกต่างกันในรูปแบบทางการเมืองของรัฐมุสลิมต่างๆทำให้เกิดความเข้าใจที่เบี่ยงเบนอย่างหลากหลายเกี่ยวกับลักษณะและรูปแบบการปกครองที่แท้จริงของรัฐอิสลาม รัฐมุสลิมหลายแห่งมักรับเอารูปแบบของโครงสร้างและแนวคิดทางการเมืองแบบตะวันตก ยกตัวอย่างเช่นระบบสถาบันนิติบัญญัติ

⁹ Youssef M. Ibrahim, "Saudi Muslim Weighs Rushdie Trial", **New York Times**, 23 Feb. 1989, A15.

ที่ประกอบไปด้วยสภาเดียวหรือสองสภา กระบวนการยุติธรรมและการพิจารณาความของตุลาการระบอบสังคมนิยม คอมมิวนิสต์ และทุนนิยม เป็นต้น รูปแบบการปกครองต่างๆเหล่านี้เป็นรูปแบบที่ยังคงต้องพัฒนาและติดอยู่กับระบบการเมืองซึ่งถูกถ่ายทอดเป็นแบบแผนมาจากรูปแบบการปกครองในยุคอาณานิคม

ในกรณีของปากีสถานเป็นตัวอย่างที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการศึกษาถึงพัฒนาการของรัฐมุสลิมซึ่งมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาทางการเมืองที่น่าสนใจ ทั้งนี้ก่อนจะมีการแบ่งแยกอนุทวีป ในขณะนั้นปากีสถานถือเป็นส่วนหนึ่งของอินเดียและอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษอยู่กว่า 2 ศตวรรษ เมื่อรัฐสภาอังกฤษมีมติมอบเอกราชให้กับอินเดียพร้อมกับแบ่งอนุทวีปออกเป็นอินเดียและปากีสถานในปี 1947 ทำให้ปากีสถานเป็นเอกราชโดยสมบูรณ์ ซึ่งต่อมาปากีสถานตะวันออกได้แยกตัวออกเป็นประเทศใหม่ในปี 1971 หรือกลายเป็นประเทศบังกลาเทศในปัจจุบันนั่นเอง ปากีสถานมีรัฐธรรมนูญมาแล้วถึง 4 ฉบับและมีการปรับเปลี่ยนไปเพื่อการปรับปรุงโครงสร้างภายในและการลดช่องว่างในด้านอำนาจและวัฒนธรรม ปากีสถานใช้กฎอัยการศึกมาแล้ว 3 ช่วงยุคสมัย โดยได้รับความช่วยเหลือทางเทคนิคจากสหรัฐฯ

จากอดีตที่ผ่านมามีความพยายามอยู่ 2 ครั้งที่สำคัญซึ่งเป็นการพยายามที่จะปลดปล่อยปากีสถานออกจากสถานะที่ต้องพึ่งพิงอยู่กับชาติตะวันตก ความพยายามในช่วงแรกเกิดขึ้นในสมัยของรัฐบาลของประธานาธิบดีอัยยูบ ข่าน (Ayub Khan) ในช่วงระหว่างปี 1958-1969 ซึ่งเป็นการทดลองนำเอา “ประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน” (Basic Democracy) มาใช้ในการปกครองปากีสถานในปี 1962 ความพยายามอีกครั้งหนึ่งเกิดขึ้นในช่วงระหว่างปี 1977-1987 ได้รับการผลักดันโดยรัฐบาลของนายพลเซีย ฎิยา อุลฮัก (Zia ul Haq) ความพยายามในครั้งนี่คือการปฏิรูปโครงสร้างทางการเมืองให้เป็นรูปแบบตามแนวทางของอิสลาม (Nizam-I-Mustafa)

โครงร่างของ “ประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน” ได้รับความสนใจจากทั่วโลก และหากนโยบายดังกล่าวนี้ได้รับการสานต่อยาวนานกว่านี้ ก็อาจถูกนำมาเป็นแบบแผนและกรณีศึกษาให้กับประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม การสิ้นสุดของรัฐบาลประธานาธิบดีอัยยูบข่าน และการขึ้นสู่อำนาจของผู้นำคนต่อ ๆ มา ไม่ว่าจะเป็นนายพล ยะห์ยา ข่าน (Yahya Khan) หรือ ซุลฟีกอร์ อาลี บุคโต (Zulfikar Ali Bhutto) และเหตุการณ์การแยกตัวออกของปากีสถานตะวันออก ทำให้การทดลองดังกล่าวต้องสิ้นสุดลงตามมา

ส่วนนโยบาย Nizam-I-Mustafa นั้น มีแบบแผนโครงร่างที่ต่างจากความพยายามในการปฏิรูปปากีสถานของรัฐบาลของอัยยูบ ข่าน ทั้งนี้ Nizam-I-Mustafa เป็นนโยบายที่พยายามพัฒนารูปแบบทางการเมืองการปกครอง โดยมุ่งเน้นที่จะแก้ไขระบบและรูปแบบของกฎหมายให้เป็นไปตามหลักการของอิสลาม อย่างไรก็ตาม ในขณะที่ยังนโยบายนี้ได้รับความนิยมจากบางกลุ่ม เช่น กลุ่มญามาอะดี อิสลามิ (Jamaat-I-Islami) แต่ก็ถูกต่อต้านจากกลุ่มอื่น ๆ ที่นิยมแนวทางโลกย์วิสัย และในที่สุดนโยบาย Nizam-I-Mustafa ก็ได้เลือนหายและยุติลงไปพร้อมกับการเสียชีวิตของนายพลเซีย อุลฮัก จากเหตุการณ์เครื่องบินตกในปี 1988 ที่ยังคงหาข้อสรุปถึงสาเหตุที่แท้จริงไม่ได้ รัฐบาลชุดต่อมาของนาง เบนาซีร์ บุคโต

(Benazir Bhutto) และนายนาวาซ ชารีฟ (Nawaz Sharif) ตลอดจนนายเปอร์เวซ มุซาร์รอฟ ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญและไม่ใส่ใจกับนโยบาย Nizam-I-mustafa เหมือน รัฐบาลของนายพลเซีย ฎียา อุลฮัก

ส่วนกรณีของซาอุดีอาระเบีย นั้น เป็นประเทศที่มีลักษณะของความเชื่อมโยงกันอย่างเหนียวแน่นทางด้านศาสนา ภาษา และชาติพันธุ์ภายในประเทศ และมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่แตกต่างไปจากที่อื่น ๆ มาตั้งแต่อดีต ซาอุดีอาระเบียจึงสามารถดำเนินรูปแบบการปกครองของตนเองเรื่อยมาอย่างต่อเนื่อง โดยไม่ถูกแทรกแซงโดยตรงจากอำนาจภายนอก ทั้งนี้ซาอุดีอาระเบียได้จัดรูปแบบการปกครองภายในด้วยตนเองโดยยึดมั่นในคัมภีร์กุรอานเป็นรัฐธรรมนูญสูงสุดของประเทศ ด้วยเหตุนี้ ซาอุดีอาระเบียจึงไม่ยอมรับประนีประนอมหรือนำกฎหมายอิสลามมาผสมผสานหรือประยุกต์ให้เข้ากับกฎหมายของอังกฤษและฝรั่งเศส

ซาอุดีอาระเบียใช้กฎหมายอิสลาม ที่เรียกว่า ชะรีอะฮ์ (Sharia) ในการบริหารและดูแลความสงบสุขของบ้านเมือง กฎหมายบางประการเป็นการบูรณาการขึ้นอย่างพิถีพิถันตามสภาพของปัจจัยแวดล้อม เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความจำเป็นใหม่ ๆ ซาอุดีอาระเบียได้ก่อตั้งหน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ ขึ้นก่อนที่จะมีการขยายโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง และค่อย ๆ พัฒนาไปสู่กระบวนการแต่งตั้งผู้แทนสภาที่ปรึกษา หรือ มัจลิส อัล-ชุรอ (Majlis al Shura) ในปี 1993 ดังนั้นรูปแบบการปกครองของซาอุดีอาระเบียจึงแตกต่างไปจากรูปแบบการปกครองตามมโนทัศน์ของชาติตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญตามรูปแบบของอังกฤษ อาจกล่าวได้ว่าซาอุดีอาระเบียเป็นประเทศที่สามารถรักษารูปแบบการปกครองที่มีลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบอิสลามดั้งเดิมของตนเองไว้ได้มากกว่าประเทศอื่น ๆ

รูปแบบการปกครองของอิหร่านถือได้ว่ามีความคล้ายคลึงกับลักษณะการปกครองแบบอิสลามเช่นกัน อิหร่านมีประวัติศาสตร์ในการเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของอาณาจักรเปอร์เซียที่ยิ่งใหญ่ในสมัยไซรัส (Cyrus) และ ดารีอุส (Darius) ในช่วง 600 ปีก่อนคริสต์ศักราช ซึ่งต่อมาถูกพิชิตโดยพวกกรีกโรมัน (Greek Parthian Roman) และอาหรับ ทั้งนี้ในปีคริสต์ศักราช 650 อาณาจักรของราชวงศ์ซัซซานิด ที่ปกครองเปอร์เซียได้ถูกโค่นล้มโดยพวกอาหรับ นับจากนั้นมา อิสลามจึงเข้ามาแทนที่ลัทธิโซโรแอสเตอร์ (Zoroastrianism) ซึ่งเป็นลัทธิที่ถือกำเนิดขึ้นในเปอร์เซียในช่วงศตวรรษที่ 6 หลังจากนั้นภายใต้การปกครองของราชวงศ์มุสลิมต่าง ๆ ที่ปกครองเปอร์เซียอยู่เป็นระยะเวลายาวนาน จึงค่อย ๆ วิวัฒนาการจากระบบการปกครองแบบเดิมไปสู่ระบบของการปกครองบ้านเมืองภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional government) ในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งตามมาด้วยการปกครองของราชวงศ์ เรซา ชาห์ (Reza Shah) และต่อมาคือ ปาห์ลาวี ชาห์ (Pahlavi Shah) ตลอดช่วงเวลาดังกล่าวนี้อิหร่านให้ความสำคัญกับการปกครองในแนวราชาธิปไตยเป็นสำคัญ

จากศตวรรษที่ 20 จนถึงปี 1979 อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมของชาติตะวันตกโดยเฉพาะฝรั่งเศส อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ได้แผ่ขยายเข้ามายังภูมิภาคแห่งนี้อย่างรวดเร็วและในปี 1979 อิมามโคมัยนี (Khomeini) ได้ก่อการปฏิวัติในอิหร่านขึ้นเพื่อปฏิรูประบบการปกครองให้เป็นไปตามแบบฉบับอิสลาม

ซึ่งจากการปฏิวัติครั้งนั้น ยังผลให้รูปแบบการปกครองแทบทุกอย่างที่มีแบบแผนและที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาติตะวันตกทั้งทางด้านอุดมการณ์ โครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ถูกยกเลิกทั้งหมด นอกจากนั้น การเน้นย้ำในความเป็นชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยที่ไม่ใช่อาหรับและการยึดมั่นเชื่อถือในความเป็นอิสลามสายชีอะฮ์ จึงทำให้อิหร่านค่อนข้างที่จะปลีกตัวเองออกห่างจากประชาชาติอิสลามประเทศอื่น ๆ ทั้งในด้านอุดมการณ์ และการติดต่อคบค้าระหว่างกัน ถึงแม้ว่าในระยะหลังอิหร่านจะพยายามเชื่อมความสัมพันธ์กับโลกอิสลามมากขึ้นก็ตาม การพัฒนาของอิหร่านในช่วงศตวรรษที่ 20 ดำเนินไปด้วยความก้าวหน้าโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ทั่วไป

ดังนั้นอิหร่านจึงเป็นอีกประเทศหนึ่งที่ได้พัฒนาระบบการปกครองแบบอิสลามเช่นเดียวกับการพัฒนาของซาอุดีอาระเบีย ซึ่งต่างจากความพยายามที่ไม่ประสบความสำเร็จของปากีสถาน อิหร่านประสบผลสำเร็จด้วยการปลีกตัวเองหรือโคดเคี้ยวตัวเองจากการเกี่ยวข้องกับอำนาจภายนอกที่เป็นภัยคุกคาม มีความหนักแน่น และพยายามลบล้างข้อขัดแย้งของต่างชาติที่เข้ามามีบทบาทในด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรมมาตั้งแต่อดีต อย่างไรก็ตาม การปฏิวัติถือเป็นปัจจัยหลัก ซึ่งทำให้อิหร่านประสบความสำเร็จในการปฏิรูปการปกครอง ทั้งนี้อิหร่านมองว่าการปฏิวัติเป็นวิธีที่มีประสิทธิผลมากกว่าหลักการปฏิรูปแบบค่อยเป็นค่อยไป ด้วยเหตุนี้ อิหร่านจึงสามารถหล่อหลอมระบบการปกครองให้กลับไปเป็นลักษณะที่ค่อนข้างเป็นรูปแบบเดิมของอิสลามเป็นอย่างมาก

อินโดนีเซียเป็นอีกกรณีที่มีลักษณะเฉพาะตัวซึ่งซึมซับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดู ในอินโดนีเซียรูปแบบการปกครองของตะวันตกที่ถูกถ่ายทอดไว้ในยุคอาณานิคมของเนเธอร์แลนด์ยังเป็นรูปแบบที่ไม่ทรงอิทธิพลมากนักต่ออินโดนีเซียในแง่ของการฝังลึกในอุดมการณ์ทางการเมืองซึ่งต่างจากกรณีของอังกฤษที่ทรงอิทธิพลทางด้านความคิดและรูปแบบการปกครองในอินเดียอย่างฝังลึก นอกจากนี้ อินโดนีเซียเป็นประเทศที่ไม่ได้มีประวัติศาสตร์ของการเป็นอาณานิคมที่ยิ่งใหญ่เหมือนเช่นอิหร่าน หรือมีความเป็นอิสลามดั้งเดิมเหมือนเช่นซาอุดีอาระเบีย แม้อิสลามจะแพร่ขยายและมีอิทธิพลอย่างกว้างขวางมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 14 แต่ก็ไม่ได้ครอบคลุมอย่างผูกขาดในทุกหนทุกแห่งไป ศาสนาฮินดูยังคงแพร่หลายอยู่ในหลาย ๆ พื้นที่ของประเทศ อินโดนีเซียหลังยุคอาณานิคมซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1948 ภายใต้การนำของซูการ์โน (Sukarno) และผู้นำคนถัดมาซูฮาร์โต (Suharto) ทำให้หลักการของศาสนาอิสลามถูกเจือปนและผสมผสานกับแนวคิดโลกทัศน์นิยม โดยเฉพาะในหลักคตินิยมเรื่องปัญจศีลา (Pancasila) ที่เน้นหนักในเรื่องหลักการศาสนาแห่งชาติ [National civil religion] ซึ่งมีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับปี 1945 ซึ่งในขณะนั้นอินโดนีเซียยังคงอยู่ภายใต้การปกครองของต่างชาติ

หลัก 5 ประการของเรื่องปัญจศีลา คือ ความรักชาติ มนุษยธรรม (สากลนิยม) การปรึกษาหารือ (ประชาธิปไตย) ความยุติธรรมในสังคม และความเชื่อในอำนาจสูงสุดของพระเจ้า ทั้งนี้โครงสร้างของระบบการปกครองของอินโดนีเซียได้แยกเรื่องศาสนาออกจากการเมืองการปกครองไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งโดยทั่วไปมักเป็นเรื่องที่ลำบากที่จะได้รับการยอมรับจากประชาคมมุสลิมทั่วไป แต่มุสลิมในอินโดนีเซียต่างยอมรับในแนวทางดังกล่าว โดยเฉพาะการนำเอาหลักการอิสลามมาประยุกต์ใช้

กับกฎหมายครอบครัว โครงสร้างพหุสังคม และแนวคิดนิยมทางโลกย์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับในอินโดนีเซีย แม้วัฒนธรรมอิสลามจะไม่ได้ผูกขาดในสังคมอินโดนีเซีย แต่อิสลามก็ยังคงเป็นศาสนาของประชากรกว่าร้อยละ 90 ของประชากรทั้งหมดของประเทศ

รูปแบบการปกครองของรัฐมุสลิมอื่นๆที่ผ่านการเปลี่ยนแปลงและมีความผันผวน นอกเหนือไปจากกรณีข้างต้นได้แก่ โมร็อกโก จอร์แดน ลิเบีย ซิเรีย อิรัก และมาเลเซีย กรณีของโมร็อกโก และจอร์แดนมีความผันผวนและเปลี่ยนแปลงบ่อยครั้งในรูปแบบการปกครองระบอบราชาธิปไตย ในลิเบีย ก่อชชาฟีัยเป็นผู้ริเริ่มแนวคิดในการก่อตั้ง "รัฐสังคมนิยมอาหรับแบบอิสลาม" ส่วนซีเรียและอิรัก (ก่อนที่จะระบอบซัดดัมจะถูกโค่นล้ม) นั้น เป็นประเทศที่รับเอาระบอบสังคมนิยมมาใช้ภายใต้อำนาจนำของพรรคบาร

ในกรณีของมาเลเซียซึ่งเป็นประเทศที่มีอัตราประชากรมุสลิมมากกว่าศาสนาอื่นๆในประเทศเพียงเล็กน้อย และเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่เคยอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษเป็นระยะเวลายาวนาน ได้พัฒนารูปแบบการปกครองของตนเองโดยใช้ทั้งระบบสุลต่านหรือสุลต่านซึ่งสืบทอดตำแหน่งกันทางความสัมพันธ์ทางสายเลือดและระบบรัฐสภา ทั้งนี้ในแต่ละรัฐของมาเลเซียจะมีสุลต่านเป็นของตนเอง สุลต่านเหล่านี้จะมีตำแหน่งเป็นผู้นำของมาเลเซีย (Yand di – pertuan Agong) มีกรอบวาระการดำรงตำแหน่งที่ชัดเจนและเรียงตามลำดับความอาวุโส ส่วนระบบรัฐสภาก็มีการจัดการเลือกตั้งสมาชิกสภาผ่านระบบพรรคการเมือง

อย่างไรก็ตาม วารสารของยุโรปฉบับหนึ่งได้แสดงแผนที่ทางการเมืองของโลกอิสลาม โดยพยายามแยกแยะการเมืองการปกครองของโลกอิสลามว่า มีประเทศมุสลิมหรือประเทศที่มีมุสลิมเป็นชนกลุ่มใหญ่ 11 ประเทศที่ใช้การปกครองแบบเสรีประชาธิปไตย (liberal democracies) อีก 14 ประเทศใช้ระบอบประชาธิปไตยแค่บางส่วน และที่เหลืออีกประมาณ 27 ประเทศ เป็นการปกครองโดยเผด็จการอำนาจนิยมที่มีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป¹⁰

โดยภาพรวมแล้ว จะเห็นได้ว่าประเทศมุสลิมมีความแตกต่างทางระบบการเมือง จากประเทศที่นิยมแนวทางโลกวิสัยที่ใช้ระบบสาธารณรัฐอย่างตุรกี ไปจนถึงระบบรัฐธรรมนูญอิสลามอย่างซาอุดีอาระเบียและอิหร่าน อีกทั้งสถานะทางเศรษฐกิจของประเทศมุสลิมก็มีความหลากหลายแตกต่างกันออกไป

¹⁰ อ้างไว้ใน Saleem Kidwai, "Islam and Democracy: Legitimacy Derived from Consent of the People", *The Fragrance of East*, Vol. V No.3, July to September 2003, p.55.

(5) สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจสังคมของโลกอิสลาม : เศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข และการพัฒนาประเทศ

ตามประเทศต่าง ๆ ก็จะมีสภาพทางเศรษฐกิจตามประเทศที่ตนเองอยู่อาศัย ซึ่งบางประเทศก็ร่ำรวย แต่บางนอกจากประเทศมุสลิมจะมีความแตกต่างกันทางด้านระบอบการปกครองแล้ว สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจของพวกเขายังมีความหลากหลาย แต่โดยส่วนใหญ่ ประชาคมมุสลิมโลกอยู่ในสถานะยากจน แต่ก็มีประชาคมมุสลิมอีกบางส่วนที่อยู่ในประเทศร่ำรวย อันเนื่องมาจากการที่ประเทศนั้น มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่ดี หรือจากการมีทรัพยากรธรรมชาติล้ำค่าในประเทศ จากสถิติผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศต่อหัว (per capita gross domestic product: GDP pc เทียบเป็นเหรียญสหรัฐฯ) ของ UNDP ปี 2004 พบว่าประเทศมุสลิมมีความแตกต่างจากระดับที่เป็นประเทศที่ประชาชนมีรายได้ต่ำสุด คือประเทศเซียร์ราลีโอน (Sierra Leone) (561) มาลาวี (646) ไนเจอร์ (779) ไปจนถึงระดับที่สูงที่สุดคือ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ (24,056) บาห์เรน (20,758) คูเวต (19,384) ซาอุดีอาระเบีย (13,825) ฯลฯ

ในขณะเดียวกัน มุสลิมชนกลุ่มน้อยในหลายประเทศและประเทศมุสลิมส่วนใหญ่ก็ยากจน ประเทศอินเดียซึ่งมีมุสลิมชนกลุ่มน้อยมากที่สุดในนั้น มี GDP pc อยู่ที่ 3,139 เหรียญสหรัฐฯ ส่วนมุสลิมชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ในยุโรป จะมีสภาพทางเศรษฐกิจที่ดีมาก ซึ่งอาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้มุสลิมจากดินแดนต่าง ๆ คืบหน้าที่จะย้ายไปอยู่ที่นั่น เช่น การที่ชาวอัลจีเรียหลังไหลย้ายถิ่นเข้าไปอยู่ในฝรั่งเศส เป็นต้น ตามข้อมูลที่เปิดเผยในการประชุมเศรษฐกิจขององค์การการประชุมอิสลาม (OIC) เมื่อปี 2004 ปรากฏว่า จาก 55 ประเทศสมาชิกของ OIC มีเพียง 5 ประเทศเท่านั้นที่จัดอยู่ในกลุ่มประเทศที่มีรายได้สูง ในขณะที่อีก 21 ประเทศสมาชิกจัดอยู่ในกลุ่มประเทศที่มีรายได้ปานกลาง ส่วนที่เหลืออีก 29 ประเทศเป็นประเทศที่มีรายได้ต่ำ ในการประชุมเดียวกันนี้ ธนาคารเพื่อการพัฒนาอิสลาม (IDB) ได้นำเสนอข้อมูลเพิ่มเติมว่า เนื่องจากร้อยละ 90 ของประเทศสมาชิกของ OIC ทำการค้ากับประเทศต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่เป็นสมาชิกของ OIC ดังนั้น ศักยภาพทางเศรษฐกิจและโอกาสในอนาคตของประเทศสมาชิกของ OIC คงจะต้องขึ้นอยู่กับการพัฒนาของประเทศอุตสาหกรรม รายงานของ IDB ยังระบุอีกว่า ในขณะที่ประเทศสมาชิกของ OIC ในภาคพื้นเอเชียและแอฟริกายังคงรักษาสถานะของเศรษฐกิจมหภาคของตนเอาไว้ได้ แต่ประเทศมุสลิมในกลุ่ม Common Wealth of Independent States (CIS) หรือประเทศในกลุ่มเครือจักรภพซึ่งเพิ่งได้รับเอกราชหลังการล่มสลายของอดีตสหภาพโซเวียต กำลังเผชิญกับเศรษฐกิจมหภาคที่ย่ำแย่

ในขณะเดียวกัน รายงานของ OIC เกี่ยวกับสถานะของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศมุสลิมนั้นได้พูดถึงความยากจนที่ยังแพร่หลาย ความขาดแคลนด้านการบริการทางสาธารณสุขที่เหมาะสมและอัตราการไม่รู้หนังสือของประชากรมุสลิมโลก ตามรายงานการศึกษาของศูนย์อบรมและวิจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และสถิติของประเทศมุสลิม (Statistic Economic and Social Research and Training Center for Islamic Countries) ซึ่งตั้งอยู่ที่กรุงอังการ่า ประเทศตุรกี ได้ระบุไว้ว่า จากประชากร

344 ล้านคนของประชากรทั้งหมดที่เป็นสมาชิกของ OIC จาก 28 ประเทศ ประมาณร้อยละ 37 ต้องทนทุกข์ทรมานจากภาวะความยากจน การไร้การศึกษา และสภาพการณ์ทางสาธารณสุขที่ย่ำแย่

6. ประเทศมุสลิมในเศรษฐกิจ-การเมืองโลก : ประเทศมุสลิมกับการปฏิรูปสถาบันพหุภาคีระดับโลก

หลังจากสงครามเย็นสิ้นสุดลง โลกได้ก้าวเข้าสู่ยุคข้อมูลข่าวสาร การค้าไร้พรมแดน สงครามเศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเปลี่ยนโฉมหน้าไปจากเดิมอย่างมาก อันสืบเนื่องมาจากการล่มสลายของสหภาพโซเวียตในช่วงต้นของทศวรรษที่ 1990 ส่งผลให้โครงสร้างอำนาจของโลกที่เคยเป็นมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เปลี่ยนแปลงจากระบบสองขั้วอำนาจ (bipolarity) ระหว่างสหรัฐอเมริกา ผู้นำของฝ่าย “โลกเสรี” กับสหภาพโซเวียต ผู้นำของประเทศฝ่ายคอมมิวนิสต์ ไปสู่โครงสร้างอำนาจใหม่ที่เป็นขั้วอำนาจเดียว (unipolarity) ภายใต้อำนาจนำของสหรัฐฯ อันเป็นการเปิดศักราชใหม่ของระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดโจทย์ใหม่ ๆ ขึ้นมาให้ขบคิด อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของโลกดังกล่าว

ขณะเดียวกัน โลกยุคใหม่ที่นิยมเรียกกันว่า “โลกาภิวัตน์” (Globalization) ก็เป็นยุคที่เกิดปัญหาและความขัดแย้งแบบใหม่ ๆ ขึ้นมามากมาย อันเป็นปัญหาที่สถาบันหลักทางการเมือง-การปกครองและสถาบันทางสังคมที่ดำรงอยู่ไม่เข้าใจและไม่สามารถแก้ปัญหาได้โดยลำพัง แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย

การสิ้นสุดของสงครามเย็น ยังผลให้เกิดการครอบงำสถาบันพหุภาคีของโลกที่นำโดยประเทศมหาอำนาจ ภาวะการณ์เช่นนี้เห็นได้ชัดเจนจากกรณีสหประชาชาติและองค์การการค้าโลก (WTO) เพราะในขณะที่สหประชาชาติถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของนโยบายสหรัฐฯ WTO ก็ถูกสร้างขึ้นมาให้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจเพื่อรักษาผลประโยชน์ของสหรัฐฯ เช่นกัน

ถึงแม้บทบาทของสหประชาชาติจะเปลี่ยนไปดังกล่าว แต่โลกอิสลามก็ยังไม่ลดละความพยายามที่จะฟื้นฟูสถาบันนี้ให้เป็นเวทีของกลุ่มประเทศในโลกที่สาม พร้อมกับพยายามปฏิรูปเพื่อให้เป็นสถาบันที่เต็มสิ่งที่พวกเขาต้องการให้เต็ม ประเทศในโลกอิสลามมีความรู้สึกที่สหรัฐฯ พยายามลดบทบาทของสหประชาชาติ แล้วค่อย ๆ แทนที่ด้วยองค์การสนธิสัญญาป้องกันแอตแลนติกเหนือ (NATO) ดังนั้นโครงสร้างข้อเสนอให้มีการปฏิรูปสหประชาชาติของประเทศในโลกอิสลามแทบทั้งหมดจึงมีเนื้อหาแกนกลางอยู่ที่แนวคิดการทำให้สหประชาชาติเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น โดยพยายามจำกัดขอบเขตอำนาจการวีโต้ (Veto) ของสมาชิกถาวร ตลอดจนขยายสมาชิกสภาความมั่นคงให้รวมถึงตัวแทนของรัฐในสมาชิกของ

OIC ด้วย พร้อมทั้งเสนอแนะให้มีการสร้างกลไกให้แตกต่าง ๆ ของสหประชาชาติเป็นผลใช้ในทางปฏิบัติได้อย่างแท้จริง¹¹

ในขณะเดียวกัน แม้ว่าประเทศมุสลิมส่วนใหญ่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกของ WTO แต่ประเทศเหล่านี้เกือบทั้งหมดก็ใช้ความพยายามอย่างสูงที่จะปฏิรูป WTO ไปในทิศทางที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงทิศทางการพัฒนาที่พวกเขาต้องการ ประเด็นที่ WTO ให้ความสนใจเป็นหลัก คือ การเปิดเสรีทางการค้าอย่างครอบคลุมทั่วโลก แต่ในสายตาของโลกอิสลาม ถือเป็นการเปิดตลาดของประเทศกำลังพัฒนาทั้งหมดให้แก่สินค้าหรือผลผลิตอุตสาหกรรมของประเทศพัฒนาแล้ว ซึ่งอาจนำไปสู่ความเสียหายของอุตสาหกรรมในประเทศกำลังพัฒนาได้ อีกทั้งยังจะทำให้เกิดภาวะการตกงานอย่างหนัก และราคาผลผลิตเกี่ยวกับเกษตรภัณฑ์ที่จะเพิ่มสูงขึ้น ด้วยเหตุนี้ ประเทศมุสลิมจึงได้ร่วมกับประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายในการชะลอการเติบโตของโลกาภิวัตน์ทางการค้า แล้วเปลี่ยนจุดสนใจจากการเปิดเสรีทางการค้าไปสู่การพัฒนาด้านเทคโนโลยีและการแลกเปลี่ยนเทคโนโลยีระหว่างกัน

ในความพยายามของโลกอิสลามในด้านนี้ ต้องถือว่าไม่ค่อยบรรลุความสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งนี้เป็นผลมาจากระบบโลกแบบขั้วอำนาจเดียวที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม กลุ่มประเทศในโลกอิสลามก็ยังเล็งเห็นถึงความสำคัญของการปฏิรูปสถาบันพหุภาคีระดับโลก ถึงแม้ความพยายามนี้จะยังอยู่ห่างไกลจากความเป็นจริงก็ตาม

7. ชนกลุ่มน้อยมุสลิม (Muslim Minorities)

โครงสร้างของโลกอิสลามแต่เดิมนั้นแบ่งโลกออกเป็น 3 ส่วนคือ ดารุสสลาม (ดินแดนแห่งสันติ) ดารุลฆัรบ (ดินแดนข้าศึก) และดาร์ชชุห์ หรือ ดาร์ละหัด (แดนสัญญาพันธไมตรี) หากนำมาเปรียบเทียบกับยุคปัจจุบัน โลกในส่วนแรกนั้นก็อาจหมายถึงแผ่นดินที่ปกครองโดยมุสลิม หรือเป็นดินแดนที่สถาบันต่าง ๆ ของมุสลิมเจริญรุ่งเรือง ส่วนโลกที่ 2 และ 3 นั้นก็หมายถึงประเทศที่ปกครองโดยผู้ที่ไม่ใช่มุสลิม¹²

ดาร์สสลาม(ดินแดนแห่งสันติ) ครอบคลุมถึงรัฐต่าง ๆ ที่ประกาศให้อิสลามเป็นองค์ประกอบสำคัญของรัฐ อย่างเช่น ปากีสถานและซาอุดีอาระเบีย เป็นต้น นอกจากนั้น ยังรวมถึงกลุ่มประเทศที่มีประชากรมุสลิมเป็นชนกลุ่มใหญ่ถึงแม้ว่าจะไม่มีการประกาศอย่างเป็นทางการว่าเป็น “รัฐอิสลาม” ก็ตาม ตัวอย่างเช่น อินโดนีเซีย กลุ่มประเทศดังกล่าวนี้ยากต่อการจำแนก เพราะประเทศที่มีประชากรมุสลิมเป็นชนกลุ่มใหญ่ในปัจจุบันมีอยู่ 50 กว่าประเทศ ซึ่งทั้งหมดเป็นสมาชิกขององค์การการประชุมอิสลาม (OIC)

¹¹ สำหรับโครงร่างข้อเสนอในการปฏิรูปสหประชาชาติของประเทศในโลกอิสลาม ดู Hasan Na'afa, *Islah Al-Oman Al-Motthida (United Nations Reform)*, (Cairo : Center for Political Research and Studies of Cairo University, 1995)

¹² คำทั้ง 2 นั้นยังถูกแปลความหมายให้เป็น “ดินแดนแห่งศรัทธา” (Realm of Belief) กับ “ดินแดนแห่งผู้ไม่ศรัทธา” (Realm of Disbelief)

ส่วนประเภทที่ 2 หรือ “ดินแดนข้าศึก” ในปัจจุบันคงจะไม่เหมาะสมที่จะมองในบริบททางการเมืองเรื่องการทำสงคราม แต่น่าจะหมายถึงกลุ่มนี้ว่าเป็นประเทศที่ชนกลุ่มน้อยมุสลิมอาศัยอยู่โดยที่พวกเขาถูกกดขี่ข่มเหง ไม่สามารถปฏิบัติตามหลักการศาสนาได้อย่างอิสระ และบางกรณีอาจถูกทำร้ายจนถึงระดับที่เรียกว่าการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ เช่น บอสเนีย แคมียร์ ปาเลสไตน์ ฯลฯ ประเภทที่ 3 คือ แดนสัญญาพันธไมตรี หรือ ดารุซซุลห์ (Dar al – Sulh) หรือ ดารุล อะห์ด (Dar al – ‘ahd) อาจหมายถึงชนกลุ่มน้อยมุสลิมที่อาศัยอยู่ตามประเทศต่าง ๆ อย่างสันติภายในดินแดนที่ปกครองโดยรัฐบาลที่ไม่ใช่มุสลิม นั่นหมายถึงพวกเขาสามารถปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนาได้อย่างเต็มที่และอิสระ โดยไม่ได้รับการกดขี่ข่มเหงแต่อย่างใด¹³

ชนกลุ่มน้อยมุสลิมที่อาศัยอยู่ใน “แดนข้าศึก” และ “แดนสัญญาพันธไมตรี” มีจำนวนทั้งหมดคิดเป็น 1 ใน 3 ของประชากรมุสลิมทั่วโลก ถึงแม้ว่าตัวเลขที่ชัดเจนจะมีการถกเถียงกันอยู่อย่างมากก็ตาม แม้กระนั้นคงจะปฏิเสธไม่ได้ว่า ประเทศที่มีชนกลุ่มน้อยมุสลิมมากที่สุดจำนวนมากกว่า 140 ล้านคน คือ อินเดีย หรือประกอบเป็นร้อยละ 14 ของประชากรทั้งประเทศ นอกจากนั้น ก่อนที่สหภาพโซเวียตจะล่มสลาย มุสลิมชนกลุ่มน้อยในประเทศนี้ก็มิได้อยู่สูงถึงร้อยละ 15 ของประชากรทั้งหมด แต่เมื่อเกิดรัฐขึ้นใหม่ในภูมิภาคเอเชียกลาง มุสลิมชนกลุ่มน้อยที่เหลืออยู่ในรัสเซียก็เหลืออยู่เพียงประมาณร้อยละ 3 ของประชากรทั้งประเทศ ส่วนประเทศจีนนั้น มีมุสลิมเป็นชนกลุ่มน้อยกว่า 50 ล้านคน ในแอฟริกาใต้ประชากรมุสลิมมีอยู่เกือบ 40 ล้านคนหรือคิดเป็นร้อยละ 3 ของประชากรทั้งหมด ส่วนประเทศที่มีชนกลุ่มน้อยมุสลิมน้อยที่สุดคือ ลิทัวเนีย (Lithuania) ซึ่งมีจำนวนร้อยละ 0.1 ของประชากรทั้งหมดเท่านั้น

โดยทางภูมิศาสตร์แล้ว ชนกลุ่มน้อยมุสลิมจะกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในประเทศหนึ่ง ๆ คือไม่ได้อาศัยอยู่เป็นกลุ่มก้อนใหญ่ ๆ แต่ก็มีไม่น้อย อาทิเช่น มุสลิมในประเทศจีน แคมียร์ ฟิลิปปินส์ หรือแม้แต่ในภาคใต้ของไทย ที่มุสลิมกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งเกิดจากความเป็นมาทางประวัติศาสตร์โดยมีเรื่องชาติพันธุ์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญด้วย ในกรณีดังกล่าวนี้ มุสลิมอาจประกอบขึ้นเป็นชนกลุ่มใหญ่ในพื้นที่หรือในดินแดนของพวกเขา แต่หากพิจารณาในระดับประเทศแล้ว มุสลิมเหล่านี้ถือว่าเป็นชนกลุ่มน้อย อย่างไรก็ตาม จากมุสลิมชนกลุ่มน้อยทั้งหมด ก็มีเฉพาะมุสลิมของฟิลิปปินส์ทางภาคใต้ มุสลิมในแคมียร์ ไชปรัส บอสเนียและในระดับที่ลดน้อยลงไปยังอิริเทรีย (Eritrea) ที่ยังคงไม่สามารถลงรอยประสานกับรัฐบาลในประเทศของพวกเขามานานหลายปี เฉพาะกรณีของอิริเทรียเท่านั้นที่ประสบความสำเร็จในการแยกออกมาเป็นรัฐเอกราช ความไม่พอใจของชาวมุสลิมในที่อื่น ๆ ก็คงพอมิบัง โดยเฉพาะในยุโรป และกำลังเพิ่มขึ้นหลังเหตุการณ์ 9/11 แต่ก็ไม่ถึงขั้นที่จะเรียกร้องให้มีการแบ่งแยกดินแดน

¹³ งานที่อธิบายสภาพและปัญหาของชนกลุ่มน้อยมุสลิมทั่วโลกได้ละเอียดและสะท้อนความจริงได้เป็นอย่างดีคืองานของ M. Ali Kettani, **Muslim Minorities in the World Today**, (London and New York: Mansell publishing Limited, 1986)

ปัญหาชนกลุ่มน้อยมุสลิมเกิดขึ้นมานานแล้ว แต่ก็เพิ่งได้รับความสนใจอย่างเป็นระบบเมื่อไม่นานมานี้ โดยเฉพาะเรื่องบทบาทของพวกเขา สถาบันกิจการชนกลุ่มน้อยมุสลิม (The Institute of Muslim Minority Affairs) ได้รับการก่อตั้งขึ้นในปี 1976 ที่มหาวิทยาลัยคิงส์อับดุลอะซีซ ในกรุงญิดดะฮ์ ซาอุดีอาระเบีย วารสารของสถาบันนี้มีการตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานชิ้นเยี่ยมอย่างต่อเนื่องในกรุงลอนดอน นอกจากนั้น การสัมมนาในระดับระหว่างประเทศว่าด้วยเรื่องชนกลุ่มน้อยมุสลิมก็มีการจัดขึ้นหลายครั้ง เริ่มจากที่กรุงลอนดอนในปี 1978 ต่อมาก็จัดขึ้นอีกเมื่อปี 1981 ที่กรุง Sherbrooke ประเทศแคนาดา และจัดขึ้นอีกในกรุง Perth ประเทศออสเตรเลียในปี 1984 และอีกหลาย ๆ ครั้ง มีการศึกษาเรื่องมุสลิมชนกลุ่มน้อยมากขึ้นจนทำให้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ หน่วยงานที่เชี่ยวชาญด้านนี้เริ่มมีปรากฏให้เห็น ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีการเชื่อมต่อทางการสื่อสารและการทำตลาดสื่อสิ่งพิมพ์ พัฒนาการต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นการเสริมพลังให้อัตลักษณ์มุสลิมมีความแข็งแกร่งภายในมุสลิมชนกลุ่มน้อยของแต่ละประเทศ และท้ายที่สุดอาจส่งผลถึงแบบแผนที่มุสลิมชนกลุ่มน้อยเคยถูกปฏิบัติในประเทศหรือดินแดนที่พวกเขาอาศัยอยู่ สิ่งที่ยังขาดหายไปอาจจะเป็นเรื่องการมีตัวแทนของแต่ละมุสลิมชนกลุ่มน้อยอย่างเป็นทางการในสถาบันรัฐที่ใหญ่ที่สุดของโลกอิสลามอย่างองค์การการประชุมอิสลาม (OIC)

(8) ผู้ลี้ภัยชาวมุสลิม

นอกจากมุสลิมชนกลุ่มน้อยแล้ว อีกประเภทหนึ่งที่ต้องกล่าวถึงคือผู้ลี้ภัย (refugees) หรือ ผู้อพยพย้ายถิ่น (migrants) ซึ่งเป็นกลุ่มที่หนีออกมาจากดินแดนที่ตนเองถูกกดขี่หรือดินแดนที่ตกอยู่ในสภาพสับสนวุ่นวายหรือดินแดนที่ถูกยึดครอง (เช่น กรณีย์ อัฟกานิสถาน ปาเลสไตน์ และบอสเนีย เป็นต้น) โดยที่คนกลุ่มนี้ยังไม่ได้ตั้งหลักแหล่งถาวรในดินแดนใหม่ กลุ่มนี้รวมถึงพวกที่เป็นผู้ลี้ภัยที่ยังคงอยู่ในประเทศของตน เช่น ชาวอะเซอร์ (Azeris) จำนวนนับล้านในอะเซอร์ไบจาน พวกพิหาร (Biharis) ในบังกลาเทศ ชาวอัฟกันในอัฟกานิสถาน ชาวเชเชนในเชเชเนีย หรือมุสลิมในบอสเนีย ผู้ลี้ภัยทั้งหมดเหล่านี้ไม่ว่าจะอยู่ในดินแดนของพวกเขาหรือต้องอพยพไปอยู่ต่างแดน จะถูกเรียกว่า คารุลมุฮาญิรีน (แดนแห่งผู้ลี้ภัย) ซึ่งคงจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะเกิดความทับซ้อนกันบางอย่างระหว่างผู้ลี้ภัยกับชนกลุ่มน้อย อย่างไรก็ตาม กลุ่มมุสลิมประเภทนี้ก็ไม่ได้ร่วมเป็นสมาชิกอยู่ในองค์กรที่เป็นทางการของโลกอิสลามอย่าง OIC หรือสันนิบาตอาหรับแต่อย่างใด

ปัญหาของผู้ลี้ภัยชาวมุสลิม นั้นได้รับความสนใจน้อยกว่ามุสลิมชนกลุ่มน้อย จำนวนตัวเลขของผู้ลี้ภัยชาวมุสลิมผันแปรอยู่บ่อย ๆ และเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ตัวเลขอาจเพิ่มสูงขึ้นหากเกิดสถานการณ์ความรุนแรงขึ้นในดินแดนที่มีมุสลิมอาศัยอยู่มาก เช่น ในปี 1995 ตัวเลขของผู้ลี้ภัยเพิ่มขึ้นอีก 3 แสนคน ซึ่งเป็นพวกที่หนีออกมาจากกรุงกรอซนี (Grozny) ในเชเชเนีย อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากปฏิบัติการทางทหารของรัสเซีย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้ลี้ภัยชาวมุสลิมที่ใหญ่เป็นอันดับ 2 ในปัจจุบันคือชาวอัฟกันที่มีจำนวน 2.1 ล้านคน ซึ่งอพยพไปอยู่ที่ปากีสถาน อิหร่าน อิรัก และประเทศอื่น ๆ ส่วนผู้ลี้ภัยมุสลิมที่ใหญ่ที่สุด ซึ่งถือ

เป็นผู้ลี้ภัยที่เก่าแก่ที่สุดเช่นกันของโลกอิสลามยุคใหม่คือชาวปาเลสไตน์ซึ่งมีจำนวนกว่า 4 ล้านคนที่อาศัยอยู่ตามแคมป์ผู้ลี้ภัยในประเทศจอร์แดน เลบานอน ซีเรีย ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจอร์แดน (West Bank) และกาซา ที่เหลือกระจายอยู่ตามประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ส่วนชาวพหุวัฒนธรรมก็ติดอยู่ในบังกลาเทศ เพราะพวกเขาเป็นพลเมืองของปากีสถานที่พูดภาษาอูรดู (Urdu) ซึ่งมีจำนวนประมาณ 200,000 คน¹⁴

ในช่วงเริ่มต้นของศตวรรษที่ 21 ปรากฏว่าผู้ลี้ภัยชาวมุสลิมมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอีก จากการที่สหรัฐฯใช้กำลังเข้าไปรุกรานและยึดครองอัฟกานิสถานและอิรัก ดังที่รายงานแนวนโหมโลกปี 2006 ของสำนักงานข้าหลวงใหญ่เพื่อผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (UNHCR) ได้ชี้ว่า สถานการณ์ความรุนแรงในอิรักเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้จำนวนผู้ลี้ภัยทั่วโลกพุ่งสูงขึ้น โดยภายในสิ้นปี 2006 ประชากรผู้ลี้ภัยทั่วโลกมีจำนวนทั้งสิ้นราว 9.9 ล้านคน เพิ่มขึ้นจากเดิมถึง 1.2 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 14 ตัวเลขดังกล่าวยังเป็นจำนวนผู้อพยพชาวอิรัก 1.2 ล้านคน ที่ต้องการลี้ภัยไปจอร์แดนและซีเรียในช่วงเวลาเดียวกัน นอกจากนั้น ยังมีชาวอิรักอีกกว่า 300,000 คน ที่ได้หลบหนีไปยังประเทศอื่น ทำให้จำนวนผู้อพยพอิรักในปีที่ผ่านมา มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 1.5 ล้านคน¹⁵ เป็นผลทำให้ผู้อพยพในอิรักมีจำนวนมากเป็นอันดับ 3 รองจากอัฟกานิสถานที่มีผู้อพยพมากถึง 2.1 ล้านคน ความจริงกรณีของอิรัก จำนวนผู้ลี้ภัยมุสลิมในประเทศนี้เพิ่มขึ้นมานับตั้งแต่สหประชาชาติผ่านมติคว่ำบาตรอิรักในช่วงหลังสงครามอ่าวเปอร์เซียครั้งแรก จนนำไปสู่ความหายนะโดยรวมของผู้บริสุทธิ์ชาวอิรักจำนวนมาก

อย่างไรก็ตาม ตัวเลขในรายงานของ UNHCR ยังไม่ได้นับรวมผู้อพยพชาวปาเลสไตน์ที่มีอยู่ราว 4.3 ล้านคนที่อาศัยอยู่ในจอร์แดน เลบานอน ซีเรีย และเขตปกครองตนเองปาเลสไตน์ที่อยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานบรรเทาทุกข์ของสหประชาชาติ ในรายงานฉบับเดียวกันนี้ UNHCR ยังได้แสดงความกังวลกับกลุ่มบุคคลที่น่าเป็นห่วง เช่น คนไร้สัญชาติ ผู้คนถิ่น และผู้พลัดถิ่น ซึ่งในปี 2006 คนกลุ่มนี้มีจำนวนราว 32.9 ล้านคน เพิ่มขึ้นจากปี 2005 ถึงร้อยละ 56¹⁶

ผู้ลี้ภัยหรือผู้อพยพในสายตาของอิสลามนั้น เป็นผู้ที่อยู่ในสถานะพิเศษที่ประชาชาติอิสลามทั้งมวลจะต้องให้ความช่วยเหลือ ท่านศาสดามุฮัมมัดเองก็เคยเป็นผู้ลี้ภัยโดยท่านได้ลี้ภัยออกจากเมืองมักกะฮ์ไปสู่นครมะดีนะฮ์ และท่านก็ได้รับความช่วยเหลือจากมุสลิมชาวมะดีนะฮ์เป็นอย่างดี ช่วงที่ท่านอพยพไปนั้นเป็นปี 622 ด้วยเหตุนี้ ผู้ลี้ภัยชาวมุสลิมจึงมีสำนึกร่วมกันในเรื่อง “ฮิจเราะฮ์” หรือ “การอพยพย้ายถิ่น” ซึ่งรวมถึง การย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาที่หลบภัยหรือการปกป้องคุ้มครอง ความจริง ปฏิทินอิสลามนั้น ไม่ได้เริ่มต้นตอนที่ศาสนทูตมุฮัมมัดถือกำเนิด หรือเริ่มเผยแพรศาสนา แต่เริ่มต้นตอนที่ศาสนทูตมุฮัมมัดได้อพยพไปจากมักกะฮ์ไปยังนครมะดีนะฮ์ เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกคุกคามนั่นเอง

¹⁴ คูตารางแสดงจำนวนผู้ลี้ภัยมุสลิมในประเทศต่าง ๆ ทั้งหมดที่มีอยู่ในปัจจุบันได้ในภาคผนวกที่ 5 ท้ายเล่ม

¹⁵ “สงครามอิรักทำให้ผู้ลี้ภัยโลกพุ่ง”, มติชนรายวัน, 20 มิถุนายน 2550, หน้า 21.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

(9) ความหลากหลายด้านวัฒนธรรมในโลกอิสลาม

ศาสนาอิสลามเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปถึงความเป็นแบบแผนอันสมบูรณ์และมีเพียงแบบแผนเดียว หากแต่การตีความพฤติกรรมและการกระทำของชาวมุสลิมต่างหากที่มีความแตกต่างกันอันเนื่องมาจากการมีวิถีการดำเนินชีวิตตามโครงสร้างในองค์ประกอบทางการเมืองและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป อาจกล่าวได้ว่าบทบัญญัติทางศาสนาที่ชาวมุสลิมทั้งหมดให้การยอมรับและเชื่อถือศรัทธาอย่างเหนียวแน่น คือ การเชื่อมั่นในความเป็นเอกะของพระผู้เป็นเจ้าอย่างสมบูรณ์ (อัตเตฮาดิด) การศรัทธาในความประเสริฐของพระมหาคัมภีร์อัล-กุรอานของพระผู้เป็นเจ้าซึ่งประทานลงมายังศาสดามุฮัมมัดผ่านญิบรีล (Gabriel) ของพระองค์ การศรัทธาว่ามุฮัมมัดคือศาสนทูตองค์สุดท้ายจากพระผู้เป็นเจ้า และหลักการปฏิบัติ 5 ประการ อันได้แก่ การปฏิญาณตนในหลักการศรัทธา การละหมาดวันละห้าเวลา การถือศีลอดในเดือนเราะมะฎอน การบริจาคซะกาต และการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ที่นครมักกะฮ์

หลักความเชื่อและการศรัทธาเหล่านี้ถือเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปทั้งในมุสลิมสายซุนนีและชีอะฮ์ หรือแม้กระทั่งกลุ่มอะห์มาดียะฮ์ (Ahmadiyyah) ซึ่งเป็นกลุ่มที่ถูกมองโดยปาเกิสถานและซาอุดีอาระเบียและที่อื่น ๆ ว่าเป็นกลุ่มศาสนานอกกรีต นอกจากนี้ หลักการข้างต้นยังเป็นที่ยอมรับในบรรดาสำนักรณิศาสตร์อิสลาม ที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับทั้ง 4 สำนัก ได้แก่ ฮัมบะลี หะนะฟี มาลิกี และ ชาฟีอี

รูปแบบของอิสลามที่ปรากฏในซาอุดีอาระเบียถูกผสมผสานและได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดของขบวนการสะละฟียะฮ์ ของ มุฮัมมัด อับดุล และ คำสอนของ มุฮัมมัด อิบน์ อับดุล วะหะฮาบ อย่างไรก็ตาม การใช้คำว่า “สะละฟียะฮ์” และ “วะหะฮาบียะฮ์” ก็ไม่เป็นที่ยอมรับตามทัศนะของซาอุดีอาระเบียเอง เพราะเชื่อว่ารูปแบบในซาอุดีอาระเบียเป็นรูปแบบที่แท้จริงของอิสลามและเป็นรูปแบบที่มีความบริสุทธิ์มากที่สุดโดยตั้งอยู่บนสมมติฐานหลายประการ ดังนี้

ประการแรกในแง่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ซาอุดีอาระเบียเป็นสถานที่ประสูติของศาสนทูตมุฮัมมัด เป็นสถานที่ที่ท่านได้รับคัมภีร์อัล-กุรอาน เป็นสถานที่ที่ท่านได้ใช้ชีวิตอยู่และประกาศศาสนาและเป็นที่ฝังศพของท่าน ประการที่สอง การที่ซาอุดีอาระเบียนั้น ปราศจากการครอบงำของสถาบันทางศาสนาที่ดำรงอยู่ในยุคก่อนอิสลาม กล่าวคือ สังคมอาระเบียในยุคก่อนอิสลามค่อนข้างจะเป็นสังคมที่ผู้คนยังปลอดคลัทธิติ ไม่ได้อยู่ภายใต้อิทธิพลของศาสนาใด ดังนั้น การปรากฏขึ้นมาของอิสลามในยุคนั้นจึงไม่ถือเป็นเงื่อนไขที่รุนแรงมากนัก และไม่ได้มีการคัดแปลงแก้ไขหรือปรับปรุงบนพื้นฐานของการแข่งขันและการแย่งชิงพื้นที่ทางศาสนาแต่อย่างใด ประการสุดท้าย ซาอุดีอาระเบียไม่ได้ถูกรอบงำโดยอิทธิพลของนักล่าอาณานิคม การปกครองของออตโตมานใน แคว้นหิญาซ ก็เป็นการปกครองของมุสลิม และอิทธิพลของบริษัทอะราเมโก (Aramco) ในเขตพื้นที่ อัล-ฮาซา ก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่ออิสลามแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ รูปแบบของอิสลามในซาอุดีอาระเบียจึงยังคงความดั้งเดิมไว้ได้มากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของผู้นับถือศาสนาอิสลามในดินแดนอื่น ๆ

ปัจจัยสำคัญที่สุดสองประการที่ส่งผลกระทบและมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมมุสลิม คือ การปกครองของอาณานิคม และวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีมาก่อนยุคอิสลาม ดังจะเห็นได้ว่า การปกครองของฝรั่งเศสในแอฟริกาเหนือและประเทศแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออก (Levant) ก่อให้เกิดการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมอาหรับกับฝรั่งเศสขึ้นในดินแดนแถบนั้น ประเทศเลบานอนโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่กรุงเบรุตเป็นอีกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในด้านสถาปัตยกรรมสภาพแวดล้อมและประเพณีปฏิบัติ ซึ่งเป็นไปในลักษณะของฝรั่งเศสมากกว่าที่จะเป็นรูปแบบของอิสลาม การเผยแพร่การทำหล้าฮัจญ์ในแอฟริกาเหนือคือสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของการทอดทิ้งหลักคำสอนดั้งเดิมของอิสลาม อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงในด้านแนวคิดและค่านิยมในตุรกีในลักษณะที่เน้นไปทางโลกวิสัย ไม่ได้เป็นผลมาจากอิทธิพลของอำนาจการยึดครองของพวกอาณานิคม หากแต่มาจากความต้องการที่จะลอกเลียนแบบวัฒนธรรมยุโรปโดยได้รับแรงจูงใจพิเศษมาจาก กะมัล อตาเตอร์ก (Kamal Ataturk) บิดาผู้ก่อตั้งตุรกีสมัยใหม่

ในอินเดียและอินโดนีเซียพบว่าวัฒนธรรมฮินดูมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้นับถือศาสนาอิสลามเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ในปัจจุบันอินเดียและปากีสถานยังมีชาวมุสลิมที่บำเพ็ญตบะ มีการเพิกขานกบฏและหลุมฝังศพซึ่งเป็นการกระทำที่ต้องห้ามในชาอูคิอะเราะเบีย กล่าวคือเป็นความเชื่อในลักษณะของความลึกลับ ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิซูฟี และการผสมผสานระหว่างศาสนาฮินดูกับศาสนาโซโรแอสเตอร์ของเปอร์เซียในยุคก่อนอิสลาม ความเชื่อและพฤติกรรมเหล่านี้มักเป็นการเสริมเติมแต่งและบิดเบือนหลักการของอิสลามโดยมักจะพบมากในหมู่มุสลิมที่อาศัยอยู่ตามชนบท ฉะนั้นบรรดาผู้ที่ประกอบพิธีกรรมดังกล่าวเหล่านี้จึงถูกจำแนกออกเป็นอีกจำพวกหนึ่งซึ่งนักวิเคราะห์บางท่านเรียกว่า “Indic Islam” ในอินโดนีเซีย ผู้นับถือลัทธิลึกลับที่มีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์จะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยึดมั่น คิลปะฮินดูและการดนตรีตลอดจนการแสดงของเกาชนับว่ามีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่ออิสลามในอินโดนีเซีย

ในขณะเดียวกัน การตั้งรัฐบาลพื้นฐานของการแตกแยกออกมาในความคิดทางศาสนาของอิหร่านอาจได้รับอิทธิพลมาจากสมัยของเปอร์เซียก่อนยุคอิสลาม ทั้งนี้ความนิยมในการปกครองระบอบกษัตริย์ที่สืบทอดบัลลังก์ตามความสัมพันธ์ทางสายเลือดและอำนาจของอิมาม (imam) และผู้นำสูงสุดทางศาสนาของมุสลิมสายชีอะฮ์ ตลอดจนการปกครองระบบสมณศักดิ์ ค่านิยมในความโอ้อาหฺรฺราและการแต่งกายในชุดเต็มยศ เป็นสิ่งที่ได้รับการเชิดชูสรรเสริญและเป็นสิ่งที่แสดงถึงความรุ่งโรจน์ของเปอร์เซียในสมัยกษัตริย์ไซรัส (Cyrus)

ด้วยเหตุนี้จึงมีความเป็นไปได้ว่า อิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงของเปอร์เซียต่อการยอมรับความเป็นอิสลามสายชีอะฮ์จึงอาจเกิดขึ้นมาจากสภาพการณ์และปัจจัยดังกล่าวในสมัยเปอร์เซียโบราณ Peter J.

Chelkowski และ Ehsan Yarshater ได้อธิบายไว้ว่า การแสดงออกถึงความเคารพเลื่อมใสต่อท่านสุเ็น และการทำร้ายตัวเองให้เกิดความเจ็บปวดเป็นลักษณะพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกับสมัยเปอร์เซียโบราณ¹⁷

ในอียิปต์มีการผสมผสานทางด้านวัฒนธรรมอย่างซับซ้อนซึ่งได้รับอิทธิพลจากภายนอกมา นับตั้งแต่ยุคล่าอาณานิคม การเข้ามาของอิสลามในอียิปต์ เริ่มตั้งแต่ศตวรรษที่ 7 สามารถเปลี่ยนความเชื่อของผู้คนในเรื่องศาสนาได้ แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมือง-ศาสนาที่มีลักษณะอำนาจนิยม ซึ่งมีมาแต่ดั้งเดิมในยุคของฟาโรห์ลงได้ นอกจากนั้น การที่อียิปต์เคยอยู่ภายใต้การปกครองของนโปเลียน เป็นเวลา 12 ปี (ค.ศ. 1799-1801) ก่อให้เกิดความรู้สึกในความเป็นชาตินิยมและการรับเอารูปแบบของกฎหมายและระบบข้าราชการของฝรั่งเศสเข้ามาใช้ในอียิปต์ ในยุคต่อมาภายใต้การปกครองของ มุฮัมมัด อาลี มีการหลั่งไหลเข้ามาของชาวต่างชาติจากอังกฤษ ฝรั่งเศส และตุรกีเพิ่มมากยิ่งขึ้นเพื่อให้การช่วยเหลือทางเทคนิค (technical assistance) ต่อมาเมื่ออียิปต์ถูกรอบครองโดยอังกฤษนับตั้งแต่ปี 1882 จนกระทั่งได้รับเอกราชในปี 1922 อียิปต์ได้ถูกถ่ายทอดและซึมซับแบบแผนและสถาบันทางการเมืองการปกครองจากอังกฤษอย่างมาก¹⁸ ในลักษณะเดียวกับอินเดียที่ถูกปกครองโดยอังกฤษเป็นระยะเวลายาวนานมาก่อนหน้านี้แล้ว

อย่างไรก็ตาม การผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมของพวกล่าอาณานิคม ส่งผลให้เกิดการต่อต้านโดยกลุ่มมุสลิมหัวอนุรักษ์นิยม ซึ่งเป็นปัญหาท้าทายรัฐบาลและเสถียรภาพทางการเมืองของอียิปต์อย่างร้ายแรงมาตลอด

การแบ่งแยกออกเป็นนิกายในศาสนาอิสลามถือเป็นสิ่งที่ไม่ได้มีการประกาศอย่างเป็นทางการ หรือไม่มีในบทบัญญัติของอิสลามแต่อย่างใด และไม่เหมือนกับลักษณะของความเป็นนิกายต่าง ๆ ของศาสนาคริสต์ ซึ่งตามข้อมูลของ World Almanac ปี 1995 ระบุว่า เพียงในสหรัฐอเมริกาประเทศเดียวนี้นิกายของศาสนาคริสต์ที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันถึง 167 นิกาย ศรีสต์ศาสนิกชนสังกัดนิกายแบปติสต์ (Baptists) ก่อนข้างที่จะเป็นนิกายที่มีหัวคือร้อนมากที่สุด (fractious) และมีความเชื่อทางด้านศาสนาที่แตกต่างกันออกไปถึง 21 ประเภท แต่อิสลามไม่ยอมรับต่อการแบ่งแยกหรือการแตกออกเป็นนิกายต่าง ๆ เหมือนอย่างการแบ่งแยกในศาสนาคริสต์ คำว่า “นิกาย” (ซึ่งเป็นตัวจำแนกประเภทหรือกลุ่มต่าง ๆ ในคริสต์ศาสนา) จึงเป็นวลีที่มุสลิมทั่วไปเห็นว่ายังคงขาดความเหมาะสมในการกำหนดความแตกต่างของชาวมุสลิม ทั้งนี้คำว่า “แบบนิยม/แนวทางนิยม” (Modalities) น่าจะเหมาะสมมากกว่าในบริบทของการจำแนกความแตกต่างในหมู่นักชาวมุสลิม

อิมรอน มะลูลิม ได้กล่าวไว้ในงานศึกษาเรื่อง **ปรัชญาอิสลาม** ว่า ความหมายของคำว่า “นิกาย” ที่ใช้กันในศาสนาอื่นนั้น ไม่อาจนำมาใช้ในอิสลามได้เนื่องจาก 1. อิสลามยึดถือความเป็นพี่น้องกันแบบที่

¹⁷ Ehsan Yarshater, "Ta'ziyeh and Pre-Islamic Mourning Rites in Iran," in Peter J. Chelkowski, ed., **Ta'ziyeh: Ritual and Drama in Iran** (New York: New York University Press and Soroush, 1979)

¹⁸ ดูประวัติศาสตร์ทางการเมืองของอียิปต์ตั้งแต่ยุคที่นโปเลียนปกครองถึงยุคของอังกฤษได้ใน Jean and Simonne, **Egypt in Transition**, (London: Methuen, 1958), pp.39-82.

ไม่มีในศาสนาอื่น 2. การแบ่งแยกแตกต่างกันในอิสลามนั้น ส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่ที่หลักการขั้นพื้นฐาน กลุ่มต่าง ๆ ที่แบ่งแยกกันนั้น มิได้มีความขัดแย้งในเรื่องหลักการขั้นพื้นฐาน 3. สาเหตุของการแบ่งแยกในอิสลามนั้น แตกต่างจากการแบ่งแยกของศาสนาอื่นมาก เพราะไม่ได้เกิดจากความไม่สมบูรณ์ของระบบหรือความไม่สอดคล้องของระบบต่อความต้องการของมนุษย์ แต่อิสลามนั้น ความแตกต่างเกิดขึ้นจากสาเหตุด้านการเมือง และอิทธิพลของต่างชาติ¹⁹

โดยภาพรวมแล้ว ศาสนาอิสลามนั้นไม่มีการแบ่งแยกในเรื่องของนิกาย หากแต่การแบ่งแยกนั้นเกิดขึ้นมาเองจากความแตกต่างในแนวคิดของชาวมุสลิม ซึ่งโดยหลัก ๆ แล้วแบ่งออกเป็นสองสายที่สำคัญได้แก่ มุสลิมที่ยึดถือแนวทางซุนนี (Sunni) และแนวทางชีอะฮ์ (Shia) โดยเฉลี่ยแล้วมุสลิมร้อยละ 85 ยึดถือแนวทางซุนนี ทั้งนี้ในส่วนของชีอะฮ์มีอิหร่านที่เป็นรัฐในอุดมการณ์ทางศาสนา และอาจเรียกได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ที่เข้มแข็งของชาวชีอะฮ์เลยก็ว่าได้ จำนวนประชากรชีอะฮ์มีจำนวนมากในบางประเทศ เช่น ปากีสถาน อิรัก ซีเรีย เลบานอน เป็นต้น ในปากีสถานร้อยละ 30 ของประชากรทั้งหมดเป็นมุสลิมชีอะฮ์ ในอิรักมีประชากรกว่าครึ่งหนึ่งของประเทศเป็นมุสลิมชีอะฮ์ แม้รัฐบาลอิรักภายใต้การนำของ (อดีต) ประธานาธิบดี ซัดดัม ฮุสเซน (Saddam Hussein) จะเป็นมุสลิมซุนนีกี่ตาม ในซีเรียกลุ่มอาลาวี (Alawi) ซึ่งเป็นกลุ่มย่อยหนึ่งของอิสลามสายชีอะฮ์ ถือเป็นกลุ่มที่ทรงอิทธิพลในการปกครองซีเรียภายใต้การนำของตระกูลอัลอัสซาด (al-Asad) สำหรับเลบานอน แม้ชีอะฮ์จะเป็นชนกลุ่มน้อย แต่ก็ยังเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญภายในประเทศ นอกจากนั้น ในแถบฝั่งทะเลด้านตะวันออกของซาอุดีอาระเบียก็ยังมีมุสลิมชีอะฮ์ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่อีกประมาณร้อยละ 15 ของประชากรทั่วประเทศ²⁰

ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างซุนนีและชีอะฮ์อยู่ที่บทบาทของผู้นำทางศาสนา หรืออิมาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งและสถานภาพของอายะตุลลอฮ์ การศรัทธาในตัวผู้นำทางศาสนาอย่างสูงของชาวชีอะฮ์ได้นำพาพวกเขาไปสู่ความเชื่อที่เกินขอบเขตความรู้ธรรมดา ๆ พวกเขาเชื่อว่า อิมามทั้ง 12 ท่านเป็นผู้ที่มีความสำคัญสูงสุดรองจากศาสนทูตมุฮัมมัด อิมามเหล่านี้ ไม่เคยทำอะไรผิดพลาดเพราะได้รับการชี้นำจากพระเจ้าโดยตรง และอิมามท่านสุดท้าย หรือ อิมามมะหฺดีนั้น ชาวชีอะฮ์เชื่อว่า ท่านถูกเก็บซ่อนเอาไว้และจะกลับมาปรากฏอีกครั้งในช่วงเวลาที่เกิดวิกฤติ ดังกล่าวนี้อธิบายความเชื่อของชาวชีอะฮ์ซึ่งบางเรื่องเป็นความเชื่อที่ถูกปฏิเสธโดยมุสลิมซุนนี

ชีอะฮ์ปรากฏขึ้นครั้งแรกในปีคริสต์ศักราชที่ 632 จากภาวะความไม่เห็นพ้องต้องกันเกี่ยวกับการดำรงตำแหน่งผู้นำอิสลามภายหลังการเสียชีวิตของศาสนทูตมุฮัมมัด แนวคิดหลักของมุสลิมส่วนมากเชื่อว่าผู้ที่ขึ้นมาเป็นผู้นำอิสลามควรถูกคัดเลือกมาจากผู้ที่เป็นมิตรสหายและสาวกของท่านศาสดามุฮัมมัด กลุ่มที่มีแนวคิดดังกล่าวนี้จึงเป็นที่รู้จักกันในนาม “มุสลิมซุนนี” ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ที่มีแนวคิดว่าตำแหน่งผู้นำอิสลามควรสืบทอดโดยท่านอาลี ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องและบุตรเขยของศาสดามุฮัมมัด และตกทอด

¹⁹ อิมรอน มะลูลิม, **ปรัชญาอิสลาม (Muslim Philosophy)**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ทางนำ, 2534) หน้า 19

²⁰ http://www.cfr.org/publication/10903/shiite_muslims_in_the_middle_east.html

ต่อท่านฮาซัน และ ท่านฮุเซน กลุ่มดังกล่าวเหล่านี้จึงเป็นที่รู้จักกันในนาม “มุสลิมชีอะฮ์” และวิกฤตการณ์สำคัญที่ก่อให้เกิดจุดเดือดในหมู่ชีอะฮ์และความขัดแย้งระหว่างซุนนีและชีอะฮ์คือเหตุการณ์ลอบสังหารท่านฮุเซนอย่างโหดเหี้ยมในปีคริสต์ศักราชที่ 680 ที่เมืองกัรบลาฮ์²¹ (เมืองสำคัญเมืองหนึ่งของอิรักปัจจุบัน) เหตุการณ์นี้กลายเป็นสัญลักษณ์ที่ยิ่งใหญ่ต่อความรู้สึกโศกเศร้าในทุกชุมชนของชาวชีอะฮ์ โดยจะมีการเดินเป็นขบวน การเขียนตีตัวเอง ซึ่งเป็นการรำลึกถึงวันที่ท่านฮุเซนถูกสังหารอย่างโหดร้าย

นอกจากนั้น ชีอะฮ์ยังแตกแขนงออกเป็นสายย่อยและกลุ่มต่าง ๆ อีกมากมาย ที่สำคัญคือ 1. อิบนาอะชะริยะฮ์ มีผู้ปฏิบัติตามส่วนใหญ่อยู่ในอิหร่านและอิรัก 2. ซัยดียะฮ์ และอะลาวี มีผู้ปฏิบัติตามส่วนใหญ่อยู่ในเยเมน 3. คอริณียะฮ์ ส่วนใหญ่อยู่ในบางพื้นที่ในแอฟริกาเหนือ และ 4. และกลุ่มชีอะฮ์สายอิสมาอิลียะฮ์ เป็นกลุ่มที่กระจายอยู่ทั่วทุกมุมโลก ส่วนใหญ่อยู่ในอินเดีย²² มีสำนักงานบัญชาการใหญ่อยู่ที่กรุงเจนีวาและมีเจ้าชายคาริม ช่าน ซึ่งเป็นอิมามของพวกเขาเป็นผู้นำสูงสุด ชีอะฮ์อิสมาอิลียะฮ์ เน้นหนักในด้านการให้ความรักต่อเพื่อนมนุษย์ ด้วยเหตุผลทางด้านสังคม พวกเขาไม่ยอมรับการเน้นหนักในเรื่องการตีความในตัวของคัมภีร์มากจนเกินไป กลุ่มชีอะฮ์อิสมาอิลียะฮ์ได้ให้การช่วยเหลือและสนับสนุนการพัฒนาในกิจการด้านสังคมในดินแดนชนบทที่ห่างไกลหลายแห่ง รวมทั้งศูนย์บริการทางการแพทย์และวิทยาลัยในเมืองการจี ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางการให้บริการทางการแพทย์แห่งหนึ่งที่ทันสมัยที่สุดในโลกอิสลาม

กลุ่มดังกล่าวนี้ไม่สนใจเข้าร่วมในกิจกรรมทางการเมืองหรือแม้กระทั่งการเข้าทำงานในหน่วยงานของภาครัฐ ดังนั้นพวกเขาจึงไม่ใช่เป็นกลุ่มที่ถูกจับตามองอย่างเคลือบแคลงสงสัยในสังคมมุสลิมโลก ต่างจากอิหร่านที่ทรงอิทธิพลเหนือเอเชียกลาง เลบานอน และอิรัก (หลังสงคราม ค.ศ. 2003) ตลอดจนมีขีดความสามารถด้านการทหารและการพัฒนานิวเคลียร์ที่แข็งแกร่งมากยิ่งขึ้นจนเป็นที่วิตกกังวลต่อรัฐมุสลิมอื่น ๆ รวมทั้งชาติตะวันตกบางประเทศ พัฒนาการที่เข้มแข็งมากยิ่งขึ้นของอิหร่านยังผลให้ชีอะฮ์ในสายตาของชนภายนอกเปลี่ยนไปจากที่เคยถูกมองอย่างดูถูกหรือการวางท่าเหนือกว่าโดยฝ่ายซุนนี เปลี่ยนเป็นการมองด้วยความน่าเกรงขามหรือแม้กระทั่งด้วยความหวาดกลัว โดยเฉพาะประเทศรอบ ๆ อ่าวเปอร์เซีย ความรู้สึกดังกล่าวเหล่านี้ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือเป็นผลมาจากหลักการของอิสลามแต่อย่างใด เช่นเดียวกับจุดกำเนิดของชีอะฮ์ในศตวรรษก่อน ๆ ที่มีสาเหตุมาจากการที่พวกเขาเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในอำนาจด้านการเมือง

นอกจากซุนนีและชีอะฮ์แล้วยังมีอีกกลุ่มหนึ่งที่มีแนวคิดผิดแปลกออกไป คือ กลุ่มอะห์มะดียะฮ์ (หรือเป็นที่รู้จักกันในชื่อ มिरซา และ ก๊อดยานี) ก่อตั้งโดย มिरซา ชูลาม อะห์มัด (Mirza Ghulam Ahmad) ผู้ซึ่งมาจากหมู่บ้านกอดีียน (Qadian) ในอินเดีย กลุ่มดังกล่าวนี้ประสบความสำเร็จในการเผยแพร่แนวคิดและขยายเข้าไปในปากีสถาน แต่ก็ถูกประกาศเป็นกลุ่มชนที่ “ไม่ใช่มุสลิม” โดยสมัชชาแห่งชาติปากีสถาน

²¹ ดูประวัติความขัดแย้งระหว่างซุนนี-ชีอะฮ์โดยย่อได้ใน <http://en.wikipedia.org/wiki/Shi'ite>

²² บรรจง บินกาชัน, **สารานุกรมอิสลาม: ฉบับเยาวชนและผู้เริ่มสนใจ**, (กรุงเทพฯ: อัล อะมีน, 2547), หน้า 104.

ในปี 1974 เนื่องจากกลุ่มดังกล่าวปฏิเสธการเป็นศาสนทูตท่านสุดท้ายของศาสดามุฮัมมัด ซึ่งพวกเขาเชื่อว่าผู้ก่อตั้งแนวคิดอะห์มะดียะฮ์หรือมีรซา ชูลาม อะห์มัด เป็นศาสดาต่อจากมุฮัมมัด กลุ่มอะห์มะดียะฮ์เผยแพร่แนวคิดของตนอย่างแข็งขันในทุกแห่งหนที่พวกเขาได้เข้าไปตั้งรกราก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแอฟริกาเหนือ

ในอีกด้านหนึ่ง ยังมีมุสลิมที่ยึดมั่นและเชื่อถือในเรื่องของความลับในอิสลาม พวกนี้เป็นที่รู้จักกันและเรียกกันว่าลัทธิซูฟี (Sufism) พบมากในมุสลิมสายซุนนี พวกซูฟีพยายามค้นหาการเข้าถึงพระเจ้าโดยตรงผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การบำเพ็ญพรต หรือไม่ก็การแสดงออกถึงความรู้สึกปลาบปลื้มอย่างเหลือล้นโดยการกระโดดโลดเต้น การขับร้อง และการเข้าฌานหรือนั่งสมาธิ ลัทธิซูฟีถือเป็นอีกลัทธิหนึ่งที่มีอิทธิพลไม่น้อยในอิสลามและแพร่กระจายทั่วไปในโลกอิสลาม²³

นอกเหนือไปจากการแตกแขนงออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว ยังมีการปรากฏขึ้นของสำนักตีความในบทบัญญัติทางนิติศาสตร์อิสลามมากมายในช่วง 2 ศตวรรษหลังจากการเสียชีวิตของศาสดามุฮัมมัดในคริสต์ศักราชที่ 63 ทั้งนี้ในปัจจุบันมีอยู่ 4 สำนักที่มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในโลกอิสลามสายซุนนี อันได้แก่ ฮัมบาลี (Hanbali) หะนะฟี (Hanafi) มาลิกี (Maliki) และ ชาฟีอี (Shafi'i)²⁴ ชื่อของสำนักนิติศาสตร์อิสลามเหล่านี้ตั้งขึ้นตามชื่อของเจ้าสำนัก ซึ่งเป็นปราชญ์ผู้ทรงอิทธิพลทางความคิดของอิสลาม ทั้ง 4 สำนักคิดนี้ยึดมั่นในหลักการศรัทธาเดียวกันและไม่มีการบิดเบือนหรือเบี่ยงเบนแก่นแท้ในหลักการอิสลาม ความแตกต่างระหว่างปราชญ์เหล่านี้อยู่ที่การพิจารณาความน่าเชื่อถือและการยอมรับในชะดีษ²⁵ ต่างๆ ตามความชัดเจนของหลักฐานและสายรายงานในชะดีษนั้น ๆ และการตัดสินปัญหาความคลุมเครือในประเด็นใดประเด็นหนึ่งตามความเห็นของเสียงส่วนใหญ่ของนักวิชาการหรือด้วยเหตุผลและการใช้ข้อเปรียบเทียบในตัวเองและการตีความจากคัมภีร์กุรอาน อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในโลกอิสลามว่าชาวมุสลิมสามารถยึดถือและปฏิบัติตามแนวทางของสำนักใดก็ได้จากทั้ง 4 สำนักนี้ ชาอูดิอาระเบียเองก็ให้การยอมรับในความถูกต้องตามกฎหมายของทั้ง 4 สำนักนี้ผ่านศาลชะรีอะฮ์ของประเทศ

²³ ดูรายละเอียดเรื่องซูฟีได้ใน อิมรอน มะลูลิม, **ปรัชญาอิสลาม, อ้างแล้ว**, หน้า 83-102

²⁴ มัซฮับชาฟีอี มีผู้ปฏิบัติตามส่วนใหญ่อยู่ในเอเชียอาคเนย์ มัซฮับหะนะฟี มีผู้ปฏิบัติตามส่วนใหญ่อยู่ในอินเดียและปากีสถาน มัซฮับมาลิกี มีผู้ปฏิบัติตามส่วนใหญ่อยู่ในแอฟริกา และมัซฮับฮัมบาลี มีผู้ปฏิบัติตามส่วนใหญ่อยู่ในแอฟริกา

²⁵ ชะดีษ หมายถึง บันทึกคำพูด การประพฤติปฏิบัติ จริยวัตร ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตของนบีมุฮัมมัดตั้งแต่ท่านได้รับการแต่งตั้งจากอัลลอฮ์ให้เป็นศาสนทูต (รอซูล) ของพระองค์เมื่อตอนอายุได้ 40 ปี จนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิตของท่านเมื่ออายุได้ 63 ปี นอกจากนั้น การกระทำอะไรก็ตามของบรรดาสาวกต่อนานท่านศาสนทูต และท่านได้อนุมัติหรือไม่ได้ห้าม ก็จัดอยู่ในความหมายของคำว่าชะดีษด้วยเช่นกัน โดยภาษาแล้ว คำว่า “ชะดีษ” หมายถึง “เรื่องเล่าข่าว” นอกจากนี้แล้ว ชะดีษยังถูกเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ซุนนะฮ์” ซึ่งหมายความว่า “การปฏิบัติ” “ขนบธรรมเนียม” หรือ “วิถีชีวิต” อีกด้วย ทั้งนี้ ชะดีษและซุนนะฮ์ถือเป็นแหล่งอ้างอิงทางกฎหมายอิสลามที่มีความสำคัญเป็นอันดับสองรองจากอัล-กุรอาน ในขณะเดียวกัน ก็ทำหน้าที่เป็นตัวอย่างหรือขยายรายละเอียดตัวของอัล-กุรอาน

ความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์และภาษานับได้ว่าเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความซับซ้อนในโลกอิสลามเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับสภาพและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมุสลิมในแต่ละพื้นที่ ภาษาอาหรับเป็นภาษาที่ใช้ในคัมภีร์อัล-กุรอาน ซึ่งถูกแปลเป็นภาษาอื่น ๆ มากมาย ในศาสนพิธี การเข้าเฝ้าพระเจ้า ที่เรียกว่า การละหมาด หรือ การนมาสของชาวมุสลิมนั้น มุสลิมที่ไม่ได้พูดภาษาอาหรับก็ต้องอ่านโองการคัมภีร์อัล-กุรอานเป็นภาษาอาหรับโดยการท่องจำ แต่กระนั้นก็ตาม ภาษาอาหรับก็ไม่ได้เป็นภาษาที่ใช้กันทั่วไปในรัฐมุสลิมนอกเหนือจาก 22 รัฐในแถบประเทศอาหรับหรือในชุมชนอาหรับ ทั้งนี้มีหลายร้อยภาษาที่มุสลิมใช้ในการสนทนาพูดคุยกัน เช่น ภาษาเปอร์เซีย อูรดู มรายาห์ ซาฮาดี บังกาลี ตุรกี เบิร์เบอร์ มลายู เป็นต้น ภาษาเหล่านี้มีรากฐานมาจากตระกูลของภาษาต่าง ๆ มากมายและมีลักษณะการเขียนที่แตกต่างกัน (แม้ในบางครั้งจะมีความคล้ายคลึงและเกี่ยวข้องกัน) แม้จะมีความพยายามในการสอนภาษาอาหรับในทุกชุมชนที่มีมุสลิมอาศัยอยู่ แต่ก็ยังคงไม่อาจกล่าวได้ว่าภาษาอาหรับเป็นภาษาสากลที่ใช้ได้ในทุกหนทุกแห่งทั่วไปในโลกอิสลาม

Richard V. Weekes จำแนกว่าในประชาชาติมุสลิมนั้นมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันอยู่ทั้งหมดประมาณ 300 กลุ่ม ในจำนวนนี้ 96 กลุ่มมีจำนวนประชากรมากกว่า 100,000 คน ซึ่งในจำนวน 96 กลุ่มดังกล่าวนี้ เมื่อรวมประชากรทั้งหมดแล้ว มีมากกว่าร้อยละ 92 ของประชากรมุสลิมทั่วโลก²⁶ กลุ่มเหล่านี้ไม่ได้หมายความว่า เป็นชนกลุ่มน้อยภายในศาสนา แต่เป็นเพียงกลุ่มชนที่มีที่มาทางด้านชาติพันธุ์ที่ไม่เหมือนกันและในบางกรณีก็ใช้ภาษาที่แตกต่างกันจากชนส่วนมากในประเทศที่พวกเขาอาศัยอยู่ กลุ่มชนเหล่านี้มักมีภูมิลำเนาอยู่ตามบริเวณที่ห่างจากแนวพรมแดนของประเทศหรือตามตะเข็บชายแดนระหว่างประเทศ

อีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับพฤติกรรมและวัฒนธรรมในอิสลาม คือ วัฒนธรรมของชนหมู่มากที่ไม่ใช่มุสลิมซึ่งมีอิทธิพลกระทบต่อสังคมมุสลิมที่เป็นชนกลุ่มน้อยของประเทศต่าง ๆ ในลักษณะของการเลียนแบบพฤติกรรมทางด้านวัฒนธรรมโดยเฉพาะในยุโรปและอเมริกาเหนือ ชาวมุสลิมรุ่นแรกที่ได้อพยพเข้าไปในประเทศที่ไม่ใช่มุสลิมต่างวิตกกังวลกับประเด็นดังกล่าวนี้ เมื่อพวกเขาเห็นว่าลูกหลานของพวกเขาได้ให้การยอมรับกับค่านิยมและพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ศาสนาอิสลามสอนเป็นเรื่องผิด เช่น การตั้งท้องของวัยรุ่นก่อนวัยอันควรและก่อนการสมรส การสำส่อนทางเพศ การทำแท้ง การเสพยาเสพติดมึนเมา การแต่งกายไม่เหมาะสม สื่อลามก และการปฏิเสธจริยธรรมอิสลาม ทั้งนี้บรรดากลุ่มองค์กรมุสลิมก็ได้พยายามแสวงหามาตรการต่าง ๆ ขึ้นมาแก้ไขและรับมือกับปัญหาดังกล่าว องค์กรเหล่านี้ได้แก่ องค์กรเพื่อสังคมอิสลามแห่งอเมริกาเหนือ (Islamic Society of North America) องค์กรสันนิบาตมุสลิมโลก (World Muslim League) และองค์กรสภามุสลิมยุโรป (European Muslim Council) เป็นต้น

²⁶ ดู Richard V. Weekes, **Muslim Peoples**, (UK: Greenwood Press, 1984)

(10) ชนกลุ่มน้อยในรัฐมุสลิม

กฎหมายอิสลามเป็นกฎหมายที่ให้ความเอาใจใส่และให้ความสำคัญต่อการปกป้องคุ้มครองชนกลุ่มน้อยที่ไม่ใช่มุสลิมซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนหรือรัฐอิสลาม ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า อิสลามให้การยอมรับในสถานภาพพิเศษของผู้นับถือศาสนาユดา (ชาวยิว) และชาวคริสต์ ว่าเป็นอะฮ์ลุดดีนาบ หรือ “ชาวคัมภีร์” (People of the Book) ซึ่งหมายถึงบรรดาผู้ที่ศรัทธาในคัมภีร์เก่า (Old Testament) หรือเล่มต้นฉบับของศาสนาคริสต์ (Bible) ชนกลุ่มน้อยในรัฐมุสลิมอาจจำแนกได้ 2 ประเภทกว้าง ๆ คือ

1. พลเมืองที่ไม่ใช่มุสลิมที่เรียกว่า “ซิมมียะ” (Dhimmis)

นักนิติศาสตร์อิสลามเรียกพลเมืองที่นับถือศาสนาอื่นที่อาศัยอยู่ในประเทศมุสลิมว่าชาว “ซิมมียะ” (People of the Covenant) อันหมายถึงพลเมืองต่างศาสนาที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองดูแลของประเทศมุสลิม คำเรียกเช่นนี้ไม่ได้บ่งชี้ว่าพลเมืองเหล่านี้เป็นพลเมืองชั้นสองของประเทศ แต่มีความหมายว่าเป็น “บรรดาผู้ที่อยู่ใต้พันธะสัญญาและความคุ้มครอง” เพราะพวกเขากลายเป็นผู้ที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองของศาสนา มุฮัมมัด และชาวมุสลิมทุกคนอย่างถาวร²⁷

2. ผู้ได้รับการคุ้มครองอารักขา (มุสตะมัน)

ประเภทนี้คือชนต่างศาสนาที่ไม่ใช่มุสลิม แต่ได้เดินทางเข้ามาในประเทศมุสลิม แล้วพำนักอยู่ที่นั่นเพื่อทำงานหรือทำกิจการอื่น ๆ นักนิติศาสตร์อิสลามเรียกกลุ่มคนประเภทนี้ว่าชาว “มุสตะมัน” หรือ “มูอัสด” หมายถึงผู้อาศัยที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองอารักขาของอิสลามหรือผู้ที่อยู่ภายใต้พันธะสัญญา (seekers of protection)

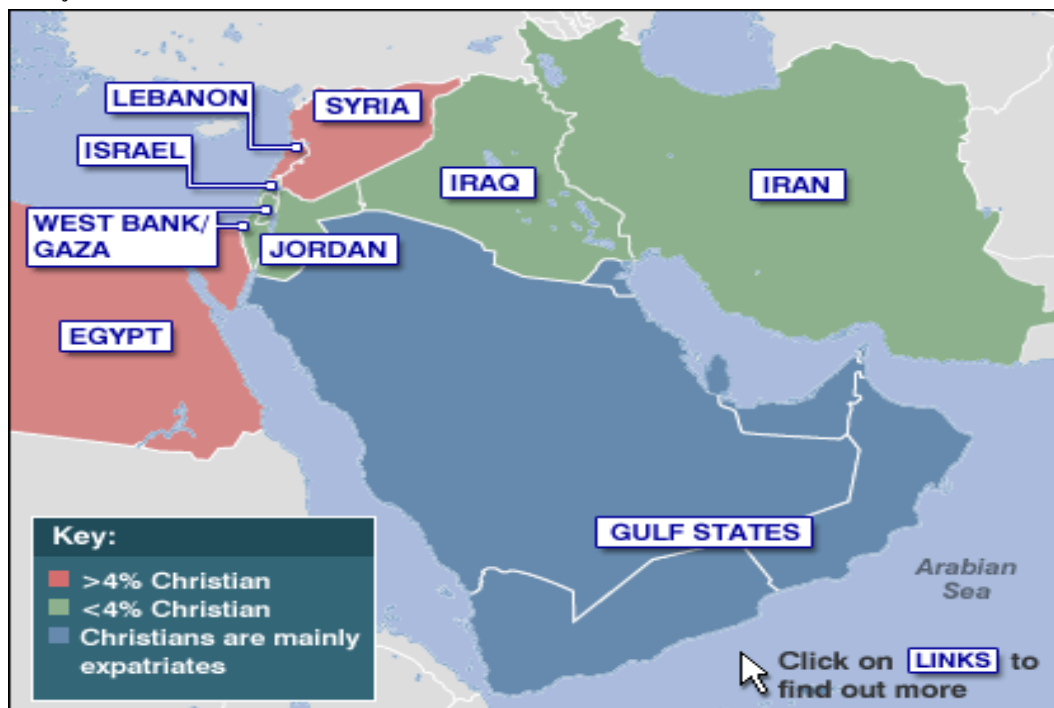
ผู้ที่ไม่ใช่มุสลิมทั้ง 2 ประเภทนี้ มีสิทธิทั่วไป เช่น ได้รับการอนุญาตให้อ่านบทสวดทางศาสนา ก่อนการเชือดสัตว์เพื่อเป็นอาหารที่ถูกต้องตามหลักการของศาสนาของพวกเขาในรัฐมุสลิม ได้รับการประกันถึงสิทธิในการเคารพบูชา สิทธิในการออกเสียงและแสดงความคิดเห็น และสิทธิการดำรงตำแหน่งหน้าที่ระดับสูงในงานด้านการปกครองของภาครัฐ อย่างไรก็ตาม อาจมีข้อยกเว้นในสิทธิบางประการอันจะเป็นการก่อให้เกิดผลเสียต่อธรรมชาติของสังคมมุสลิมดั้งเดิม ซึ่งภายใต้ข้อยกเว้นนี้ รัฐมุสลิมบางรัฐได้จำกัดอิสรภาพในการเคารพบูชาและสิทธิของคนที่ไม่ใช่มุสลิมในการดำรงตำแหน่งต่าง ๆ

มีชาวคริสต์เป็นจำนวนมากอาศัยอยู่ในรัฐมุสลิมต่างๆ พวกเขาเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีบทบาทสำคัญในรัฐนั้นๆ ในภูมิภาคตะวันออกกลางเพียงแห่งเดียวประมาณการว่ามีผู้นับถือศาสนาคริสต์อยู่ราว 12 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 10 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ในเลบานอนก่อนเกิดสงครามกลางเมืองมีประชากรที่นับถือศาสนาคริสต์เกือบร้อยละ 40 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ชาวคอปต์ (Copts: ชาว

²⁷ Al- Zuhaily Wahbah, *al-Islam wa ghairi al-muslimin (Islam and non-Muslim)*, (Damascus: Dar al-Maktabi, 1998), pp.60-61 อ้างไว้ใน สอิลห์ หุสซัยน์ อัลอายัด. *สิทธิของชนต่างศาสนาในประเทศอิสลาม*. อุษมาน อิดริส (ถอดความและเรียบเรียง) , (วิทยาลัยอิสลามยะลา: เอดิสัน เพรส โปรดักส์, 2005), หน้า 17

อียิปต์สมัยกรีกและโรมันโบราณที่นับถือศาสนาคริสต์) ประมาณ 8 ล้านคนในอียิปต์ ในซีเรียอีกประมาณ 1 ล้านคน และอีกร้อยละ 10 ของชาวปาเลสไตน์พลัดถิ่นที่เป็นชาวคริสต์²⁸

แผนที่ที่ 5 การกระจายตัวของประชากรชาวคริสต์ในตะวันออกกลาง

แหล่งที่มา: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4499668.stm

รัฐมุสลิมส่วนใหญ่ได้ดำรงไว้ซึ่งความเสมอภาคในสังคมและให้ความสำคัญต่อชนกลุ่มน้อยโดยไม่เลือกปฏิบัติ ยกตัวอย่างเช่นปากีสถานที่ได้แต่งตั้ง เอ อาร์ คอร์นีเลียส (A.R. Cornelius) ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกขึ้นดำรงตำแหน่งหัวหน้าผู้พิพากษาศาลสูงสุดอยู่นานหลายปี ชาวคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในปากีสถานส่วนใหญ่มีบรรพบุรุษที่สืบเชื้อสายมาจากชาวกัว (Goa) ในประเทศอินเดีย ภายใต้การนำของโยเซฟ การ์ดินัล โคร์เดโร (Joseph Cardinal Cordeiro) กรรมสิทธิ์ที่ดินอันมีค่าของโบสถ์คริสต์นิกายคาทอลิกและอังกลิกัน (Anglican) ไม่เคยถูกคุกคามด้วยการขู่ให้เคลื่อนย้ายหรือเวนคืนแต่อย่างใด แม้ในบางแห่งจะไม่ได้เปิดใช้ก็ตาม

ในประเทศจอร์แดน แม้จะมีชุมชนคริสต์อยู่ไม่มากนัก แต่พวกเขาก็ได้เข้ามา มีบทบาทและดำรงตำแหน่งสำคัญๆทางการเมือง เช่น ดร. กามาล อบู จับบาร์ (Dr. Kamal Abu Jabar) เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศของจอร์แดน ส่วนอิรักซึ่งมีประชากรชาวคริสต์อยู่ประมาณร้อยละ 3 (ส่วนใหญ่เป็นคริสต์นิกาย Chaldean, Nestorian, Orthodox, Catholic และ Protestant) มี ฆูริก อาซิส ชาวคริสต์นิกายคอลเดีย (Chaldean) เคยดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี และในอียิปต์มี บูโตรส บูโตรส มา

²⁸ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับชาวคริสต์เตียนในตะวันออกกลางได้ใน http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4499668.stm

ลี (Boutros Boutros Ghali) ชาวคริสต์คอปท์เคยดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีก่อนที่จะได้รับการแต่งตั้งเป็นเลขาธิการสหประชาชาติ ในโมร็อกโกมีชุมชนชาวคริสต์และชาวยิวอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก พวกเขามีฐานะที่มั่งคั่งและเฟื่องฟูอยู่ในประเทศนี้ สำหรับตุรกีที่ประกาศตัวชัดเจนว่าเป็นรัฐทางโลก (Secular State) ซึ่งพยายามเลียนแบบยุโรป ได้ให้การคุ้มครองสถานภาพและดำเนินนโยบายที่ค่อนข้างอ่อนโยนต่อชนกลุ่มน้อยชาวคริสต์ภายในประเทศของตนเป็นอย่างมาก

กระนั้นก็ตาม ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ที่อาศัยอยู่ในรัฐมุสลิมก็มักมีความรู้สึกไม่เชื่อมั่นในสถานภาพของพวกเขาที่ได้รับการรับรองโดยผู้ปกครองชาวมุสลิม แม้กฎหมายดั้งเดิมของอิสลามได้ให้การปกป้องคุ้มครองพวกเขาอย่างเต็มที่ก็ตาม อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติต่อชนกลุ่มน้อยในรัฐมุสลิมก็ไม่ได้เป็นไปในมาตรฐานเดียวกันทั้งหมด บางประเทศยังคงเลือกปฏิบัติบนบรรทัดฐานที่แตกต่างกัน เช่น ซาอุดีอาระเบียยังคงไม่อนุญาตให้มีการสร้างสิ่งปลูกสร้างเดี่ยวต่างหากสำหรับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของผู้ที่ไม่ได้นับถือศาสนาอิสลาม²⁹ กลุ่มนิกายบาไฮ (Bahai) ซึ่งถือกำเนิดขึ้นในเปอร์เซีย ถูกประกาศห้ามและประณามว่าเป็นพวกนอกศาสนาในรัฐมุสลิมต่างๆ เนื่องจากพวกเขามีความเชื่อและแนวคิดที่ขัดต่อหลักการของอิสลาม ทั้งนี้พวกบาไฮไม่เชื่อในความเป็นศาสนทูตท่านสุดท้ายของมุฮัมมัด ในอีกด้านหนึ่งซูดานและลิเบียก็ได้เคยปฏิบัติการใช้ความรุนแรงต่อต้านกลุ่มชนที่ไม่ใช่มุสลิมในประเทศของตน ในอียิปต์รัฐบาลก็ประสบปัญหาในการที่ไม่อาจจะควบคุมพวกหัวรุนแรงที่มุ่งเป้าการโจมตีไปที่ชาวคริสต์คอปท์ได้

อนึ่ง ผลประโยชน์สำคัญที่โลกอิสลามได้รับจากการที่มีชาวคริสต์อยู่ร่วมในดินแดนก็คือ การที่ชาวคริสต์เหล่านี้จะเป็นตัวกลางเชื่อมต่อระหว่างโลกอิสลามกับโลกตะวันตก

แม้ชาวคริสต์ในตะวันออกกลางจะมีสถานภาพเป็นชนกลุ่มน้อยแต่อิทธิพลของพวกเขาในภูมิภาคแห่งนี้กลับมีความลึกซึ้งและกว้างขวางเป็นอย่างยิ่ง พวกเขามีสถาบันทางการศึกษาที่เก่าแก่และได้มาตรฐานหลายแห่งในภูมิภาคนี้ เช่น มหาวิทยาลัยอเมริกันแห่งกรุงเบรุต (American University of Beirut) ก่อตั้งขึ้นในปี 1866 ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยของชาวคริสต์นิกาย โปรเตสแตนต์ (Protestant) และมหาวิทยาลัยเซนต์ โจเซฟ (Saint Joseph) ในเบรุต ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยของชาวคริสต์คาทอลิกนิกายเยซูอิต (Jesuit) ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 1881 มหาวิทยาลัยเหล่านี้ให้การศึกษาวិทยาการทางการแพทย์ การเมือง วิทยาศาสตร์ ฯลฯ แก่ผู้นำปัญญาชนของตะวันออกกลาง นอกจากนั้น ยังมีวิทยาลัยโรเบิร์ต (Robert College) ในกรุงอิสตันบูล ที่ให้การศึกษาลักษณะเดียวกันแม้จะมีอิทธิพลน้อยกว่ามหาวิทยาลัยอื่นๆก็ตาม

²⁹ ในเขตคาบสมุทรอาระเบีย อิสลามไม่อนุญาตให้มีการสร้างศาสนสถานนอกจากมัสยิดเท่านั้น และไม่อนุญาตให้ชนต่างศาสนิกปฏิบัติศาสนกิจของตนอย่างโจ่งแจ้ง และไม่อนุญาตให้มีศาสนานอื่นโดดเด่นเคียงข้างอิสลาม เพราะคาบสมุทรอาหรับเป็นเขตพิเศษ (เป็นแผ่นดินต้องห้าม) ในบัญญัติอิสลามที่ไม่เหมือนกับเขตอื่น ๆ ด้วยความพิเศษนี้ จึงเป็นหน้าที่ของซาอุดีอาระเบียที่จะต้องปกป้องรักษา ไม่ให้ใครเข้ามาตั้งศาสนสถานในเขตนี้

การให้การศึกษาอบรมของมหาวิทยาลัยเหล่านี้เปิดกว้างสำหรับคนทุกชาติพันธุ์และโดยเฉพาะต่อบรรดาผู้นำชั้นสูง โดยไม่จำกัดถึงสถานภาพทางศาสนาว่าจะเป็นมุสลิมหรือชาวคริสต์ ในที่นี้พบว่าผู้ที่เข้ารับการศึกษจากสถาบันเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นมุสลิม

โบสถ์อาหรับในตะวันออกกลางนับได้ว่าเป็นตัวเชื่อมที่ทรงอิทธิพลอย่างมากในการประสานความสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมกับชาวคริสต์ ผู้นำคริสต์ที่มีบทบาทสำคัญในที่นี้ ได้แก่ แฟรง ซากราน (Frank Sakran) ตัวแทนศาสนจักรกรีกออร์ทอดอกซ์อาหรับ ในองค์การสภาคริสต์จักรสากล (World Council of Churches) และในสหรัฐอเมริกาคือ หัวหน้านาบาทหลวง ฟิลิป อี ซาลิบา (Philip E. Saliba) มหาสังฆนายกแห่งโบสถ์ออร์ทอดอกซ์ ซึ่งได้จัดการสานเสวนาระหว่างผู้นำตะวันออกกลางและผู้นำชาวคริสต์อยู่เป็นประจำ อิทธิพลและบทบาทของผู้นำชาวคริสต์เหล่านี้ได้รับการยกย่องเป็นอย่างมาก แม้กระทั่งนาย เกาะดะฟี (Qadafi) ผู้นำลิเบีย บุคคลผู้ซึ่งมักไม่ปรากฏในสื่อของอเมริกาในทางที่ดีหรือในความไม่เป็นผู้ที่น่านิยมนั้น ยังพูดและปฏิบัติในเชิงสร้างสรรค์ต่อการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างชาวมุสลิมและชาวคริสต์

(11) การพัฒนามนุษย์ในโลกอิสลาม

โลกในยุคปัจจุบันประกอบไปด้วยดินแดนและประเทศต่างๆ รวมกันทั้งหมด 207 ประเทศ ในจำนวนนี้ 57 ประเทศเป็นสมาชิกขององค์การการประชุมอิสลาม (Organization of Islamic Conference-OIC) โดยประเทศเหล่านี้จัดเป็นประเทศมุสลิม หรือที่มักเรียกกันโดยรวมว่า “โลกอิสลาม” (Muslim World) หากพิจารณาจากการคำนวณของสหประชาชาติ ประชากรโลกมีจำนวนรวมกันทั้งหมดในปัจจุบันประมาณ 6.13 พันล้านคน โดยมีประชากรมุสลิมทั้งหมดประมาณร้อยละ 21.4 ขณะเดียวกันพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ครอบคลุมทั้งโลกมีอยู่ประมาณ 103 ล้านตารางกิโลเมตร ในจำนวนนี้พื้นที่ของโลกอิสลามรวมกันทั้งหมดจะมีอยู่ประมาณ 30.51 ล้านตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 22.80 ของพื้นที่ทั้งหมดในโลก

หากพิจารณาจากแผนที่โลกจะเห็นได้ว่า โลกอิสลามยื่นขยายจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือของแอฟริกา (โมร็อกโก) ไปจนถึงภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อินโดนีเซีย) จากมหาสมุทรแอตแลนติกไปจนถึงแปซิฟิก ทะเลเมดิเตอร์เรเนียนและมหาสมุทรอินเดีย มีประมาณการกันไว้ว่า โลกอิสลามผลิตยางพาราและปอกระเจา (Jute) มากกว่า 3 ใน 4 จากผลผลิตทั้งหมดของโลก ทรัพยากรน้ำมัน 2 ใน 3 ของโลกอยู่ในประเทศมุสลิม นอกจากนั้น น้ำมันปาล์ม 2 ใน 3 ของโลก และเครื่องเทศมากกว่า 2 ใน 3 ของโลกยังได้มาจากโลกอิสลาม อีกทั้งโลกอิสลามยังมีดีบุกและแร่ธาตุฟอสเฟตกว่าครึ่งหนึ่งของโลก และยังเป็นแหล่งผลิตก๊าซธรรมชาติเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้น โลกอิสลามยังผลิตฝ้าย กาแฟ ชา ขนแกะ ยูเรเนียม ธาตุโลหะแมงกานีส ธาตุโคบอลต์ (cobalt) และทรัพยากรอื่นๆ อีกหลายชนิดที่โลกอิสลามสามารถผลิตได้ในปริมาณที่มาก

แม้กระนั้น ก็เป็นที่น่าเสียดายที่แม้จะมีทรัพยากรธรรมชาติมากมายขนาดนั้น แต่ในแง่ของการพัฒนามนุษย์ กลับปรากฏว่าประชากรมุสลิมโลกจัดอยู่ในประเภทกลุ่มคนที่ยังด้อยพัฒนา (Human Under-development) ดังนั้น การพิจารณาเชิงเปรียบเทียบในภาพกว้างๆ ระหว่างโลกอิสลามกับโลกที่ไม่ใช่อิสลามจึงน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา

ตารางที่ 1 ตัวชี้วัดพื้นฐานเกี่ยวกับโลกมุสลิมและโลกที่ไม่ใช่มุสลิม

ประเภท	โลกมุสลิม		โลกที่ไม่ใช่มุสลิม	
	ประเทศรายได้สูง	ประเทศรายได้ต่ำ	ประเทศรายได้สูง	ประเทศรายได้ต่ำ
- ประชากรประเภทอยู่ต่ำกว่าเส้นความยากจนระหว่างประเทศ (%)	---	33.8	---	27.6
- รายได้ต่อหัว (per capita GDP (เหรียญสหรัฐ))	8,6112	613	26,180	2,512
- อัตราการเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (%)	-0.7	-0.2	2.6	1.5
- อายุเฉลี่ย (ปี)	72	58	79	64
- อัตราการเติบโตของจำนวนประชากร (%)	2.1	2.2	0.5	1.4
- ประชากรที่ขาดแคลนน้ำสะอาด (%)	19	36	6	28
- จำนวนแพทย์ต่อประชากร 100,000 คน	123	82	273	115

แหล่งที่มา : ธนาคารโลก, 2000 ; UNDP, 2001

หมายเหตุ : การแบ่งประเทศที่มีรายได้สูง-ต่ำ ใช้รายงานของการพัฒนาโลกปี 2000/2001 เป็นมาตรฐาน ซึ่งเป็นรายงานที่เน้นประเด็นความยากจนเป็นหลัก ในการแบ่งดังกล่าว ประเทศที่มีรายได้สูงและปานกลางค่อนข้างสูง จะจัดอยู่ในประเภท “ประเทศที่มีรายได้สูง” (GNP per capita US\$ 2,996 หรือสูงกว่า) ขณะที่ประเทศที่มีรายได้ต่ำหรือรายได้ปานกลางค่อนข้างต่ำ จะจัดอยู่ในประเภท “ประเทศที่มีรายได้ต่ำ” (GNP per capita US\$ 2,995 หรือน้อยกว่า) ตามการแบ่งประเภทเช่นนี้ จากประเทศอิสลาม 57 ประเทศ มีแค่ 11 ประเทศ คือ บาห์เรน บรูไน กาบอน คูเวต เลบานอน ลิเบีย มาเลเซีย โอมาน กาตาร์ ซาอุดีอาระเบีย และสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ เท่านั้นที่จัดว่าเป็นประเทศที่มีรายได้สูง ในขณะที่ประเทศที่เหลืออีกกว่า 40 ประเทศ จัดเป็นประเทศที่มีรายได้ต่ำ

ในปัจจุบัน โลกอิสลามโดยรวมต้องเผชิญกับปัญหาท้าทายมากมาย หนึ่งในนั้นก็คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มะห์บูบ อุล-ฮัก *(Mahbub ul Haq) ได้อธิบายไว้ว่า “ลำดับการพัฒนาของประเทศมุสลิมโดยทั่วไปมักต่ำกว่าการจัดลำดับรายได้ต่อหัว (per capita ranks) อันแสดงให้เห็นว่า รายได้ของพวกเขาไม่ได้ถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของประชากรของประเทศเหล่านี้อย่างเต็มที่นัก ดัชนีพัฒนามนุษย์ (Human Development Index: HDI) โดยรวมของประเทศมุสลิม 49 ประเทศอยู่ที่ 0.393 เท่านั้น ซึ่งจัดว่าโลกอิสลามอยู่ในประเภทกลุ่มคนที่ยังด้อยพัฒนา

หากพิจารณาจากรายงานการพัฒนามนุษย์ ปี ค.ศ. 2001 จะพบว่า ประเทศมุสลิม 44 ประเทศ มีมาตรฐาน HDI ที่ต่ำกว่าระดับมาตรฐานของโลกทั่วไป ยิ่งกว่านั้น ในกลุ่มประเทศที่มีรายได้ใกล้เคียงกัน ประเทศมุสลิมจำนวนมากก็ยังมีพัฒนามนุษย์ที่ต่ำกว่าประเทศที่ไม่ใช่มุสลิม (ที่มีรายได้ใกล้เคียงกัน)

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบระหว่างประเทศมุสลิมและประเทศที่ไม่ใช่มุสลิม ซึ่งมีรายได้ใกล้เคียงกัน แต่มีระดับของการพัฒนามนุษย์ที่แตกต่างกัน

ประเทศ	การจัดลำดับ HDI	รายได้ประชากรต่อหัวต่อปี (GDP per capita)	อายุเฉลี่ย (ปี)	อัตราการรู้หนังสือ (%)
ประเทศรายได้สูง				
● นิวซีแลนด์	19	19,104	77.4	99.0
● UAE	45	18,162	75.1	75.1
ประเทศรายได้ต่ำ				
● เวียดนาม	101	1,860	67.8	93.1
● Guinea	150	1,934	47.1	35.0

แหล่งที่มา : UNDP, 2001

ข้อมูลข้างต้นชี้ให้เห็นว่า ภายในกลุ่มประเทศที่มีรายได้สูงซึ่งมีรายได้ใกล้เคียงกัน การจัดลำดับ HDI ของโลก จัดให้ UAE อยู่ในลำดับที่ 45 แต่นิวซีแลนด์อยู่ในลำดับที่ 19 เช่นเดียวกัน สำหรับประเทศที่มีรายได้ต่ำ ปรากฏว่าประเทศ Guinea จัดอยู่ในลำดับที่ 150 ขณะที่เวียดนามนั้นจัดอยู่ในลำดับที่ 101 เท่านั้นเอง อัตราการรู้หนังสือในนิวซีแลนด์และเวียดนามคือ ร้อยละ 99 กับ 93.1 ตามลำดับ แต่สำหรับ UAE กับ Guinea อยู่ที่ร้อยละ 75.1 และ 35.0 ตามลำดับ สถานการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึง (นอกเหนือจากปัจจัยอื่นๆ) ความผิดพลาดในการจัดการบริหารทรัพยากรในประเทศมุสลิม ซึ่งเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้การพัฒนามนุษย์ของประเทศมุสลิมเป็นไปอย่างล่าช้า

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าในช่วงทศวรรษที่ 1990 ประเทศมุสลิมจำนวนมากมีความก้าวหน้ามากขึ้นในเรื่องของการพัฒนามนุษย์ แต่ในยุคโลกาภิวัตน์ร่วมสมัยนี้ และการแข่งขัน ความก้าวหน้า

ดังกล่าวยังถือว่าไม่เพียงพอ (ตามมาตรฐานของ UNDP) ตามการศึกษาของ UNDP นั้น จากประเทศมุสลิมทั้งหมด 57 ประเทศ 34 ประเทศมีลำดับลดลงในการจัดลำดับ HDI ของโลก ในขณะเดียวกัน ถึงแม้ว่าบางประเทศที่ไม่ใช่มุสลิม ซึ่งเป็นประเทศที่มีรายได้สูงจะตกลำดับของการจัดลำดับ HDI ของโลก แต่พวกเขาก็ยังจัดอยู่ในประเทศระดับต้นๆ ของ HDI ของโลก ทั้งนี้ความเติบโตเฉลี่ยของ HDI ของโลกอิสลามโดยรวมอยู่ที่ร้อยละ 29.2 (UNDP, 1999 ; 200,2001)

การศึกษาในโลกอิสลาม

อิสลามให้ความสำคัญต่อการศึกษามาก หลักคำสอนทางศาสนาเน้นย้ำให้มุสลิมทั้งชายและหญิงแสวงหาความรู้ โองการแรกของคัมภีร์อัล-กุรอานสั่งใช้ให้ศาสนทูตมุฮัมมัดอ่าน เรียนรู้และทำความเข้าใจ (Quran, 96 : 1-4) ตามคำสอนของอัล-กุรอานแล้ว พระเป็นเจ้าได้ประทานความสามารถให้แก่มนุษย์ในการสังเกต คิดและเขียนด้วยปากกา เพื่อที่ว่าเขาจะได้เผยแพร่ความรู้ออกไปอย่างกว้างขวาง และรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของพวกเขาไว้เป็นมรดกตกทอดต่ออนุชนรุ่นหลัง ในคัมภีร์อัล-กุรอาน ความรู้และการศึกษาได้รับการเน้นย้ำถึงความสำคัญอย่างสูง อัล-กุรอานให้เกียรติบรรดาผู้มีความรู้ ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ และให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์ แต่น่าเสียดายที่ในโลกอิสลามร่วมสมัยนั้น คำสอนเหล่านี้กลับถูกละเลย คำสอนของอิสลามกลายเป็นแค่เรื่องทฤษฎีที่ไม่นำมาสู่การปฏิบัติ

ในแง่ของการปฏิบัตินั้น โลกอิสลามยังล้าหลังในเรื่องการศึกษา ความจริงคำสอนทางศาสนา (ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาสากลว่าด้วยเรื่องสิทธิมนุษยชนที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์ในการประชุมสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติเมื่อปี ค.ศ. 1948) ถือว่าการศึกษเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ในขณะเดียวกัน “การประชุมระดับโลกว่าด้วยเรื่องการศึกษาสำหรับทุกคน” (World Conference on Education for All) ซึ่งจัดร่วมกันโดย UNESCO UNICEF UNDP และ ธนาคารโลก ในปี ค.ศ. 1990 ณ หาดจอมเทียน พัทยา ประเทศไทย ได้มีการออกประกาศ “ปรัชญาสากลว่าด้วยเรื่องการศึกษาสำหรับทุกคน (World Declaration on Education for all)” ซึ่งเรียกร้องให้ประเทศต่าง ๆ ทั้งหมด จัดเตรียมการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่พลเมืองของแต่ละประเทศอย่างเท่าเทียม

อย่างไรก็ตาม ในประเทศมุสลิมหลาย ๆ ประเทศ สถานะของภาคส่วนทางการศึกษานั้นตกต่ำ ยกตัวอย่างเช่น ในปาเกีสถานจากสถิติของรัฐบาลในปี 2001 พบว่า อัตราผู้รู้หนังสือของประเทศทั้งหมดมีเพียงร้อยละ 49 (ผู้ชายร้อยละ 61.3 ส่วนผู้หญิงร้อยละ 36.8) อัตราการรู้หนังสือดังกล่าวมีความแตกต่างหลากหลายในประเทศดัดข้ามแคว้นต่างๆ และพื้นที่ในชนบทและเมือง เป็นที่น่าเสียดายว่า กว่าครึ่งศตวรรษ หลังจากประเทศได้รับเอกราช ปาเกีสถานยังคงจัดอยู่ในหมู่ประเทศที่มีอัตราผู้รู้หนังสือต่ำที่สุดประเทศหนึ่งของโลก³⁰

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบระหว่างประเทศมุสลิมและประเทศที่ไม่ใช่มุสลิมที่มีรายได้เฉลี่ยใกล้เคียงกัน แต่มีระดับการพัฒนามนุษย์ อัตราการรู้หนังสือของผู้ใหญ่ และการใช้จ่ายในเรื่องการศึกษาแตกต่างกัน

ประเทศ	การจัดลำดับ HDI	GDP per capita (เหรียญสหรัฐฯ)	อัตราการรู้หนังสือ ของผู้ใหญ่	ค่าใช้จ่ายสาธารณะ ต่อการศึกษา
ประเทศรายได้สูง				
● สเปน	21	18,079	97.6	5.0
● กาตาร์	48	18,789	80.8	3.4
ประเทศรายได้ต่ำ				
● โมงโกเลีย	116	1,711	62.3	5.7
● มอริตานิ	139	1,609	41.6	5.1

แหล่งที่มา : UNDP, 2001

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า แม้ว่าจะมีรายได้ต่อหัวต่อปีเฉลี่ยใกล้เคียงกัน แต่ในแง่ของการพัฒนามนุษย์ กาตาร์กับมอริตานิกลับยังล้าหลังสเปนและมองโกเลียในหลายๆ ด้าน ในด้านอัตราการรู้หนังสือของประเทศมุสลิมทั้ง 2 ยังอยู่ในระดับต่ำกว่าประเทศที่ไม่ใช่มุสลิมอยู่มาก สถานการณ์เช่นนี้ สะท้อนให้เห็นว่า โลกอิสลามต้องลงทุนทางด้านการศึกษาให้มากกว่าเดิม อย่างไรก็ตาม สัดส่วนของงบประมาณในการใช้จ่ายในเรื่องการศึกษาของรัฐบาลทั้งของกาตาร์และมอริตานิ ก็ยังต่ำกว่าในสเปนและมองโกเลียตามลำดับ สถานการณ์เช่นนี้ทำให้เกิดประเด็นคำถามที่น่ากังวลขึ้นมาว่า ประเทศมุสลิมจะสร้างความก้าวหน้าในแง่ของการพัฒนามนุษย์ได้อย่างไรในโลกยุคโลกาภิวัตน์ร่วมสมัย

ความมั่นคงของมนุษย์

ความมั่นคงของมนุษย์ถือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ แต่ก็มีแนวคิดที่แตกต่างกัน หลายหลายเกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์ โดยในปัจจุบัน ความมั่นคงของมนุษย์มีความหมายมากกว่าการป้องกันพรมแดนทางภูมิศาสตร์ของประเทศ ตามคำอธิบายของ UNDP ความมั่นคงของมนุษย์คือ

- ความมั่นคงของมนุษย์ถือเป็นความกังวลห่วงใยระดับสากล (ทั้งสำหรับประเทศในโลกที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา)
- เมื่อความมั่นคงของผู้คนที่อาศัยของส่วนใดของโลกก็ตามถูกทำลาย ผลกระทบจะมีต่อความมั่นคงของผู้คนในส่วนอื่นๆ ของโลกเช่นกัน

- ความมั่นคงของมนุษย์นั้นมีศูนย์กลางอยู่ที่ผู้คน ดังเช่นที่เรื่องนี้เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของมวลชน
- ความหมายรวมถึงความมั่นคงจากความหวาดหวั่น จากโรคภัยไข้เจ็บ จากการถูกละเมิด และจากการถูกขัดขวางในการดำเนินชีวิตประจำวัน
- ความมั่นคงของมนุษย์ไม่ใช่ตัวแทนของกรอบแนวคิดกว้างๆ ของการพัฒนามนุษย์ แต่ถือเป็นเงื่อนไขแรกของมันมากกว่า นอกจากนั้น มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นระหว่างความมั่นคงของมนุษย์กับการพัฒนามนุษย์ ความก้าวหน้าในด้านใดด้านหนึ่งจะเกื้อหนุนอีกด้านหนึ่ง

ตารางที่ 4 ความมั่นคงของมนุษย์ เปรียบเทียบระหว่างประเทศมุสลิมและประเทศที่ไม่ใช่มุสลิม ทั้งประเทศที่มีรายได้ต่ำและประเทศที่มีรายได้สูง

ประเทศ/ภูมิภาค	การจัดลำดับ HDI	การใช้จ่าย งบประมาณ ด้านการศึกษา (GDP per capita)	การใช้จ่าย งบประมาณ ด้านสาธารณสุข (% ของ GDP)	การใช้จ่าย งบประมาณ ด้านการทหาร (% ของ GDP)
ประเทศรายได้สูง (ตะวันออกกลาง)				
● อิสราเอล	22	7.6	6.0	8.1
● UAE	45	1.7	0.8	3.2
ประเทศรายได้ต่ำ (เอเชียใต้)				
● เนปาล	129	3.2	1.3	0.9
● ปากีสถาน	127	2.7	0.9	4.4

ในปัจจุบันภูมิภาคตะวันออกกลางและเอเชียใต้นับเป็นภูมิภาคที่ย่างยากและเปราะบางของโลก หากพิจารณาจากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า ประเทศอิสราเอลและ UAE จัดอยู่ในประเภทประเทศที่มีรายได้สูง และมีการพัฒนามนุษย์ในระดับที่สูง เมื่อเทียบกับเนปาลและปากีสถาน ซึ่งเป็นประเทศที่มีรายได้ต่ำและไม่ค่อยมีการพัฒนามนุษย์ในลำดับต้นๆ ของโลก ข้อมูลตามตารางชี้ว่า ในกรณีของอิสราเอล แม้จะใช้จ่ายงบประมาณไปทางด้านการทหารอย่างสูงเมื่อเทียบกับ UAE แต่ประเทศนี้ก็มีการจัดการบริหารที่ดีในการใช้ประโยชน์จากทุนทางการเงิน รวมถึงการใช้งบประมาณในสัดส่วนที่มากในภาคการศึกษาและสาธารณสุข ในทางตรงข้ามข้อมูลของ UAE กลับแสดงภาพที่ไม่น่าชื่นชม ด้วยเหตุนี้ आयुเฉลี่ยของประชากรและอัตราผู้รู้หนังสือของอิสราเอลจึงอยู่ในระดับที่สูงกว่าของ UAE ในภูมิภาคเอเชียใต้

เนปาลและปากีสถานเกือบจะเรียกได้ว่าอยู่ในระดับเดียวกันในแง่ของการพัฒนา และต้องเผชิญกับภัยคุกคามต่อความมั่นคงแห่งชาติของพวกเขา³¹ อย่างไรก็ตาม สัดส่วนการใช้จ่ายงบประมาณในเรื่องของการศึกษาและสาธารณสุขของเนปาลกลับสูงกว่าของปากีสถานอย่างเห็นได้ชัด ทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นว่าประเทศที่ไม่ใช่มุสลิมสามารถบริหารจัดการทรัพยากรทางการเงินอย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าประเทศมุสลิม

โดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่า การพัฒนามนุษย์ของโลกอิสลาม ยังอยู่ในระดับต่ำ เมื่อเทียบกับโลกที่ไม่ใช่อิสลาม อะบูสุลัยมาน (Abu Sulayman) นักวิชาการมุสลิมผู้มีชื่อเสียงได้กล่าวไว้ว่า “ความอ่อนแอภายใน ก่อนข้างล้าหลัง ความท้อแท้หมดหวัง ปัญหาความขัดแย้ง ความทุกข์ยากจากภาวะตรึงเครียดภายใน และมักถูกควบคุมและละเมิดโดยอำนาจต่างชาติ ทำให้โลกอิสลามตกอยู่ในสภาวะวิกฤต สำหรับมุสลิมแล้วประวัติศาสตร์สมัยใหม่ทั้งหมดถือเป็นโศกนาฏกรรม ในยุคสมัยต่าง ๆ ช่วงที่การปฏิวัติอิสลามได้รับชัยชนะอย่างท่วมท้น มุสลิมนั้นเป็นผู้ที่เก็บรักษาอารยธรรม และเป็นทั้งศูนย์กลางและผู้นำของอารยธรรมโลก แต่ในปัจจุบันรัฐมุสลิมไม่ได้เป็นทั้งผู้นำหรือหุ้นส่วน และทั้งมุสลิมและอิสลามมักถูกพิจารณาในการเมืองโลกว่าไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าตัวสร้างปัญหา ในประเทศมุสลิม มักเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่จะกล่าวโทษพลังอำนาจภายนอก และพวกเขาก็ยินดีนิยมว่าเป็นเหตุให้ทุกอย่างแย่ลง แม้ว่าธรรมเนียมปฏิบัติเช่นนี้อาจช่วยให้เห็นถึงความไม่พอใจและอุปสรรคปัญหามากมายที่มุสลิมต้องเผชิญ แต่มันก็ไม่สามารถอธิบายมูลเหตุของความตกต่ำภายในได้”

คำกล่าวของอะบูสุลัยมานนับเป็นข้อสรุปที่สอดคล้องกับผลลัพธ์ของการวิเคราะห์ข้างต้นที่สะท้อนออกมาให้เห็นถึงสถานะความด้อยในเรื่องการพัฒนาของมนุษยของโลกอิสลาม

สรุป

อิสลามเป็นระบอบการดำรงชีวิตที่มีลักษณะเด่นเฉพาะ การเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาในระบอบดังกล่าวได้ก่อกำเนิดปัจเจกชนและสังคมผู้ศรัทธาตั้งแต่ระดับเล็กไปจนถึงรัฐชาติหรือประเทศและจักรวรรดิที่เรืองอำนาจในประวัติศาสตร์อารยธรรมของโลก ปัจจุบันแม้โลกอิสลามในเชิงจักรวรรดิจะไม่มี แต่โลกอิสลามในแง่วัฒนธรรมและรัฐยังคงอยู่ รวมกันเป็นองค์ประกอบของโลกอิสลามที่มีพื้นที่เชิงประชากรและภูมิศาสตร์ ถึงประมาณ 1 ใน 4 - 1 ใน 3 ของโลก โลกอิสลามมีความหลากหลายในเชิงวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ แนวคิดทางศาสนา เศรษฐกิจ สังคมและระบบการเมืองการปกครอง หากตัดสินโดยมาตรฐานความเจริญที่ใช้ความเป็นประชาธิปไตย ฐานะเศรษฐกิจ คุณภาพชีวิตและการศึกษา โลกมุสลิมส่วนใหญ่ยังอยู่ในสถานะที่ต่ำ อยู่ในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาหรือด้อยพัฒนา เพราะเหตุนี้ความเด่นของโลกมุสลิม คือ พลังยึดเหนี่ยว หลอมรวม แผ่ขยายปริมาณและสายสัมพันธ์ทางสังคมของผู้

ศรัทธาที่ไร้ข้อจำกัดในชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรมและพรมแดนทางวัตถุ รวมทั้งความหลากหลายของ
สภาพภูมิศาสตร์และทรัพยากร องค์ประกอบต่างๆเหล่านี้ มีความเกี่ยวโยงกัน มีผลกระทบต่อกันภายใน
โลกมุสลิม และระหว่างโลกมุสลิมกับโลกทั่วไปอย่างสลับซับซ้อน

บทที่ 3

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศมุสลิมในตะวันออกกลาง

ความนำ

ลักษณะพื้นฐานทั่วไปของตะวันออกกลาง

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโลกมุสลิมมีมายาวนานคู่กับประวัติศาสตร์ชาติไทยไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง แม้ว่าประเทศมุสลิมในตะวันออกกลางเป็นส่วนหนึ่งของนานาประเทศมุสลิม งานวิจัยนี้จะนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับโลกมุสลิมในส่วนนี้เป็นพิเศษ เนื่องจากเป็นดินแดนที่มีความสำคัญสูงสุดในทางศาสนา ในฐานะเป็นแหล่งกำเนิดอิสลามทั้งในแง่ของความรู้และภาษาอาหรับซึ่งเป็นภาษาของคัมภีร์อัลกุรอาน เป็นประเทศเป้าหมายที่นักเรียนมุ่งไปศึกษาความรู้ เป็นศูนย์รวมทางศาสนาพิธีฮัจญ์ ที่มุสลิมทั่วโลกมุ่งไปประกอบ ควมรู้กับการเป็นดินแดนการเมือง การค้าและอุตสาหกรรมน้ำมันที่เป็นอิทธิพลหลักของโลก

ประเทศมุสลิม คือ ประเทศที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งมีทั้งแนวคิดซุนนี (Sunni) ชีอะฮ์ (Shi'a) และอื่นๆ แต่โดยมากแล้ว ประเทศมุสลิมส่วนใหญ่จะยึดถือสำนักคิดซุนนี (ร้อยละ 85) ประเทศมุสลิมจะมีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์อยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ทั้งในเอเชีย ยุโรป และแอฟริกา ดังนี้

1) เอเชีย

(1.1) เอเชียตะวันตก(Southwest Asia) หรือที่รู้จักกันดีว่าตะวันออกกลาง (Middle East) ประเทศในตะวันออกกลางเกือบทั้งหมดเป็นมุสลิม ยกเว้นอิสราเอล ประกอบด้วยประเทศบาห์เรน อิรัก อิหร่าน อิสราเอล จอร์แดน คูเวต เลบานอน โอมาน กาตาร์ ซาอุดีอาระเบีย ซีเรีย ตุรกี สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และเยเมน รวมทั้งปาเลสไตน์

(1.2) เอเชียกลาง (Central Asia) ได้แก่ ประเทศอัฟกานิสถาน อาเซอร์ไบจาน คาซัคสถาน คีร์กีซสถาน ทาจิกิสถาน เติร์กเมนิสถาน และอุซเบกิสถาน

(1.3) เอเชียใต้ (South Asia) ได้แก่ ประเทศปากีสถาน บังกลาเทศและมัลดีฟส์

(1.4) เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia) ได้แก่ มาเลเซีย อินโดนีเซีย และบรูไน

2) ยุโรป ได้แก่ ประเทศอัลบาเนีย บอสเนีย และเฮอร์เซโกวีนา

3) แอฟริกา ได้แก่ ประเทศโมร็อกโก อัลจีเรีย ตูนิเซีย ลิเบีย มาลี ไนจีเรีย เซเนกัล โชมเลีย อีริเทรีย จิบูตี และซูดาน

อย่างไรก็ตาม สำหรับในงานวิจัยเรื่องนี้ จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศมุสลิมเฉพาะในเอเชียเท่านั้น ซึ่งประกอบด้วย ประเทศในตะวันออกกลาง ประเทศมุสลิมใน

เอเชียใต้ และประเทศมุสลิมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะมุ่งเน้นกล่าวถึงประเทศใน ตะวันออกกลางเป็นหลัก เนื่องจากเป็นดินแดนที่มีประเทศมุสลิมจำนวนมากที่สุด

ตะวันออกกลางเป็นภูมิภาคที่มีพื้นที่ 8.6 ล้านตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยประเทศ มุสลิมเกือบ ทั้งหมด ดังนี้ บาห์เรน อิรัก อิหร่าน อิสราเอล จอร์แดน คูเวต เลบานอน โอมาน กาตาร์ ซาอุดีอาระเบีย ซีเรีย ตุรกี สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และเยเมน รวมทั้ง ปาเลสไตน์ (นอกจากนี้ยังนับ รวมอียิปต์ ชูดาน และลิเบีย เป็นส่วนหนึ่งของตะวันออกกลางด้วย แม้ว่าโดยพื้นที่แล้วอยู่ในแอฟริกา ก็ตาม)

ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศมุสลิมในตะวันออกกลางดังกล่าวมีเชื้อสายอาหรับและบางส่วน มีเชื้อสายเปอร์เซีย เคิร์ด เคิร์ก เบอ์เบอร์ พุซตูน และโซมาเลีย โดยส่วนใหญ่เป็นมุสลิมสำนักคิด ซุนนี และมีบางส่วนเป็นมุสลิมแนวคิดชีอะฮ์

ในด้านความสำคัญนั้น ตะวันออกกลางเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่คาบเกี่ยวระหว่าง 3 ทวีป คือ เอเชีย แอฟริกาและยุโรป มีทะเลสำคัญ ได้แก่ ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ทะเลแดง อ่าวเปอร์เซีย ทะเล แดงแคสเปียน ทะเลดำ และมหาสมุทรอินเดีย ทั้งยังมีช่องแคบสำคัญ ได้แก่ ช่องแคบฮอร์มุซ ช่องแคบมะละกา และช่องแคบฮอร์มุซ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นศูนย์กลางการคมนาคมทางน้ำและอากาศที่ สำคัญของโลก นอกจากนี้ตะวันออกกลางยังมีความสำคัญยิ่งในด้านพลังงาน กล่าวคือ เป็นภูมิภาคที่อุดม สมบูรณ์ด้วยน้ำมันและก๊าซธรรมชาติโดยสามารถผลิตน้ำมันได้ 1 ใน 3 ของปริมาณน้ำมันที่ผลิตในโลก และมีปริมาณน้ำมันสำรองถึง 1 ใน 2 ของโลก โดยซาอุดีอาระเบียเป็นประเทศที่มีปริมาณน้ำมันสำรอง มากที่สุดในโลกประมาณ 260 พันล้านบาร์เรล หรือ 1 ใน 4 ของปริมาณน้ำมันสำรองโลก ขณะเดียวกัน ตะวันออกกลางก็เป็นแหล่งก๊าซธรรมชาติที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก โดยมีปริมาณก๊าซธรรมชาติสำรอง ร้อยละ 30 ของโลก ซึ่งอิหร่านจัดเป็นประเทศที่มีปริมาณสำรองเป็นอันดับสองของโลก (รองจากรัสเซีย) มีถึงประมาณ 20,007 พันล้านคิวบิกฟุต หรือประมาณร้อยละ 14.6 ของปริมาณก๊าซธรรมชาติของโลก

อนึ่ง ตะวันออกกลางยังเป็นภูมิภาคที่เป็นจุดกำเนิดของศาสนาอิสลาม โดยเป็นที่ตั้งของนคร ที่สำคัญทางศาสนาอิสลาม คือ นครมักกะฮ์ มดีนะฮ์ และเยรูซาเล็มอีกด้วย

เพื่อความเข้าใจเพิ่มขึ้นบทนี้จะกล่าวถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งพิจารณาความสัมพันธ์ ระหว่างไทยกับประเทศตะวันออกกลางเป็น 4 ประเด็น ประกอบด้วย

- 1) ความสัมพันธ์ในประวัติศาสตร์
- 2) ความสัมพันธ์หลังสงครามโลกครั้งที่สอง
- 3) ความสัมพันธ์ในปัจจุบัน
- 4) ปัญหาและแนวโน้มความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกลุ่มประเทศตะวันออกกลาง

1) ความสัมพันธ์ในประวัติศาสตร์

ในบรรดาชนเชื้อสายต่างๆ ในตะวันออกกลาง ไม่ว่าจะเป็นเปอร์เซีย (อิหร่าน) อาหรับ (ชนส่วนใหญ่ของประเทศในตะวันออกกลาง) เคิร์ด เคิร์ก เบอร์เบอร์ พุซตูน และโซมาเลีย ชาวเปอร์เซียและอาหรับถือเป็นกลุ่มชนที่มีความสำคัญและผูกพันกับไทยทั้งในทางศาสนา เศรษฐกิจ และการเมืองมาตั้งแต่ในสมัยโบราณเลยทีเดียว¹ ซึ่งจะกล่าวโดยสังเขป ดังนี้¹

(1.1) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเปอร์เซีย

เปอร์เซีย หรืออิหร่าน จัดได้ว่ามีความใกล้ชิดกับไทยมายาวนานที่สุด เนื่องจากมีการค้นพบเหรียญกษาปณ์ต่างๆ ในสมัยชัชชานิยะฮ์ของอิหร่าน (ราว 600 ปีก่อนคริสตกาล) ในพื้นที่บางส่วนของประเทศไทย² ซึ่งถือเป็นหลักฐานทางโบราณคดีชิ้นสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า อิหร่านมีความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์กับไทยมายาวนาน และต่อมาในราวต้นศตวรรษที่ 16 ภายหลังจากที่ศาสนาอิสลามได้เผยแผ่เข้าไปในอิหร่านแล้ว ได้มีพ่อค้าชาวอิหร่านหลายคนเริ่มเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา โดยปรากฏหลักฐานเริ่มแรกในยุคสมเด็จพระนเรศวรมหาราช นับได้ว่าเป็นอย่างก้าวสำคัญ ในการเปิดหน้าประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอิหร่านในระดับประชาชนอย่างเป็นทางการและเป็นรูปธรรมชัดเจน นอกจากนี้ยังมีชาวอิหร่านที่เดินทางเข้ามาตั้งรกราก และรับราชการจนได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนางสำคัญ นั่นคือ เกลอะหมัด คูมี ซึ่งเดินทางมาจากอิหร่านเพื่อเผยแพร่นิกายอิสลามในหมู่ชาวไทยและตั้งด่านการค้า โดยท่านเริ่มเข้ารับราชการในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถเรื่อยมาในยุคพระเจ้าทรงธรรมจนถึงยุคพระเจ้าปราสาททอง ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าพระยาบวรราชนายก และสุดท้ายท่านได้รับตำแหน่งเจ้าพระยา เกลอะหมัดรัตนปดิวดี นอกจากนี้ยังมีน้องชายของเกลอะหมัด คูมี คือ อากอ มุฮัมหมัด ซึ่งก็เข้ารับราชการในยุคสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จนดำรงตำแหน่งพระคลัง (เจ้ากรมพระคลัง) ได้รับพระราชทานนามว่าออกพระศรีนาวรัตน์³

อาจกล่าวได้ว่า ช่วงศตวรรษที่ 16 - 17 เป็นระยะเวลาที่รุ่งเรืองของชาวอิหร่าน ในกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างมาก เนื่องจากพระมหากษัตริย์ไทยในช่วงนั้น ไม่ว่าจะเป็นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสนับสนุนชาวอิหร่าน รวมทั้งลูกหลานให้เข้ารับราชการจนเติบโตใหญ่ โดยได้พระราชทานที่ดินเพื่อสร้างมัสยิดหรือที่เรียกว่ากุฎีและสร้างที่อยู่อาศัย จนขยายกลายเป็นชุมชนชาวอิหร่านขนาดใหญ่บริเวณบ้านท้ายคูและท่ากาย

¹ คลยา เทียนทอง, “ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกลุ่มประเทศตะวันออกกลาง (หน่วยที่ 13),” เอกสารการสอนชุดวิชา ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับต่างประเทศ (หน่วยที่ 11 – 15) สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2549), หน้า 2-27.

² ศูนย์วัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูต สาธารณรัฐอิสลามอิหร่าน, ความสัมพันธ์อิหร่าน-ไทย ทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม, (กรุงเทพฯ : 2003), หน้า 2.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 407.

นอกจากนี้ การที่ชาวอิหร่านได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนจนขยายกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ก็ได้ส่งผลทำให้เกิดการผสมผสานทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีระหว่างกันในระดับประชาชน ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องการแต่งงาน การนับถือศาสนา และโดยเฉพาะในเรื่องสถาปัตยกรรมเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม ซึ่งได้แก่ การจัดสร้างมัสยิดหรือกุฎีเพื่อประกอบศาสนกิจ รวมทั้งในเรื่องศิลปวรรณคดี ดังจะเห็นได้จาก มีการแต่งหนังสืออิหร่านราชธรรม และการใช้ภาษาเปอร์เซียก็ได้เข้ามาเผยแพร่และมีอิทธิพลต่อสังคมไทยไม่น้อย เช่น คำว่า กุหลาบ กระดาษ กัญชา ผ้าขาวม้า และแฮมพู เป็นต้น

นอกเหนือจากความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการที่ปรากฏระหว่างไทย กับอิหร่าน ในลักษณะของการที่ชาวอิหร่านเข้ามาเผยแผ่ศาสนาอิสลามและเข้ามาติดต่อค้าขาย ตลอดจนเข้ามารับราชการในราชสำนักไทยดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอิหร่านในมิติทางการเมืองอย่างเป็นทางการอีกด้วย หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ทางการทูตในระดับอาณาจักรระหว่างไทยกับอิหร่าน นั่นคือ ในช่วงปลายศตวรรษที่ 17 ประมาณพ.ศ. 2211⁴ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ทรงส่งราชทูตไทยไปเจริญสัมพันธไมตรียังราชสำนักอิหร่านที่เมืองอิสฟาฮาน (เมืองหลวงของอิหร่านขณะนั้น) และต่อจากนั้นในพ.ศ. 2223 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ทรงส่งราชทูตไทยไปเยือนอิหร่านอีก รวมทั้งครั้งสุดท้ายเมื่อพ.ศ. 2225 ก็ทรงโปรดให้คณะทูตไทยไปเยือนอิหร่าน การส่งราชทูตไปเยือนอิหร่านดังกล่าวเท่ากับเป็นการเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตของไทยกับประเทศในตะวันออกกลางเป็นครั้งแรกเลยทีเดียว อันส่งผลให้เกิดปฏิกริยาในการสานต่อความสัมพันธ์ในระยะต่อมา โดยพระเจ้าชาห์สุลัยมานแห่งราชวงศ์สะฟาวิดของอิหร่าน (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2045 - 2265) ก็ได้ทรงตอบแทนราชไมตรีสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ด้วยการส่งคณะทูตอิหร่านมายังกรุงศรีอยุธยา ซึ่งนอกจากจะทรงมีพระประสงค์ที่จะตอบแทนราชไมตรีกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาแล้ว พระเจ้าชาห์สุลัยมานยังทรงมีพระประสงค์ที่จะเผยแผ่ศาสนาอิสลามนิกายชีอะฮ์เข้ามายังดินแดนกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย ทั้งนี้คณะทูตอิหร่านได้เดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยา เมื่อพ.ศ. 2229 (ค.ศ. 1686) ตรงกับแผ่นดินของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ซึ่งเป็ญยุคที่ไทยมีการฟื้นฟูทั้งในทางวัฒนธรรม อักษรศาสตร์ และการค้า

อย่างไรก็ดี ภายหลังสมัยอยุธยาเข้าสู่สมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับอิหร่านไม่ปรากฏชัดเจน จะมีก็แต่การที่ผู้สืบเชื้อสายของท่านเลกอะหมัด คูมี และอากอ มุฮัมหมัด ซึ่งได้หลบล้อมผานกลืนกับชนเชื้อสายไทยจนกลายเป็นคนไทยอย่างเต็มตัว ได้เข้ารับราชการเป็นขุนนางใหญ่สืบต่อตามกันมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มินามว่า ‘บุณนาค’ ซึ่งในสมัยที่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี

⁴ พลาคัย สิทธิธัญกิจ, ประวัติศาสตร์ไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตลาด พับลิชชิ่ง, 2547, หน้า 800.

⁵ พลาคัย สิทธิธัญกิจ, ประวัติศาสตร์ไทย, หน้า 844.

ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งออกพระยาขลาโหม ซึ่งเป็นตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมที่รับผิดชอบดูแลฝ่ายทหารทั้งหมด

นอกจากนี้ที่น่าสนใจ คือ มีชาวตุรกีซึ่งถือกำเนิดที่เมืองบูโอซกีเข้ามารับราชการในราชสำนักไทย จนเติบโตก้าวหน้าได้เป็นเจ้าเมืองเพชรบุรีอีกด้วย⁶

(1.2) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอาหรับ

สืบเนื่องมาจากการที่ชาวอาหรับได้เดินทางมาค้าขาย และอยู่อาศัยในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยก่อนอิสลาม โดยลมมรสุมที่พัดในมหาสมุทรอินเดียมีส่วนสำคัญที่ทำให้ชาวอาหรับเหล่านั้นเข้ามาในอาณาบริเวณนี้ การติดต่อกันทางการค้าในฤดูมรสุม ทำให้พ่อค้าชาวอาหรับมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยอยู่ตามศูนย์การค้าเป็นการชั่วคราว พวกเขาจึงก่อสร้างที่พักสินค้าจนกว่าจะถึงเวลาลมมรสุมจะพัดพาไปยังถิ่นของพวกเขา บางรายอาศัยอยู่ในบริเวณนี้เป็นการถาวร และภายหลังจากศาสนาอิสลามกำเนิดแล้ว ได้มีพ่อค้าชาวอาหรับเป็นจำนวนมากอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณนี้และเผยแผ่ศาสนาอิสลามไปด้วย โดยสันนิษฐานว่าราวคริสต์ศตวรรษที่ 7 ศาสนาอิสลามได้เผยแผ่เข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁷

หลังจากนั้น ในช่วงศตวรรษที่ 15 ชาวอาหรับก็ได้เดินทางเข้ามาค้าขายและเผยแผ่ศาสนาอิสลามเข้ามายังอาณาจักรปัตตานี⁸ และต่อจากนั้น ศาสนาอิสลามซึ่งถือกำเนิดจากดินแดนตะวันออกกลาง ก็ได้กลายเป็นที่ยอมรับของทั้งระดับชาวบ้านและชนชั้นปกครองของอาณาจักรปัตตานี กระทั่งเมื่ออาณาจักรปัตตานี ซึ่งผู้ปกครองและประชากรเกือบทั้งหมดเป็นมุสลิมได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของอาณาจักรไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 อาณาจักรปัตตานีได้ถูกยกระดับให้เป็นมณฑล กลายเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนไทย จนเมื่อ พ.ศ. 2476 มณฑลปัตตานีได้ถูกแบ่งแยกออกเป็น 3 จังหวัด คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน⁹ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ในช่วงศตวรรษที่ 15 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอาหรับได้เริ่มปรากฏชัดในอาณาบริเวณแถบปัตตานี ซึ่งตกอยู่ใต้อิทธิพลของไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมา โดยผ่านการเผยแผ่ศาสนาอิสลามและการติดต่อค้าขายเป็นสำคัญ

ต่อมาเมื่อเข้าสู่สมัยปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ในช่วงรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ไทยต้องอยู่ภายใต้ภาวะบีบคั้นอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมภายนอกประเทศ ที่ต้องเผชิญกับกระแสการล่าอาณานิคม

⁶ ศูนย์วัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูต สาธารณรัฐอิสลามอิหร่าน, ความสัมพันธ์อิหร่าน-ไทย ทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม, หน้า 448.

⁷ เสาวนีย์ จิตต์หมวด, กลุ่มชาติพันธุ์: ชาวไทยมุสลิม, (กรุงเทพฯ : กองทุนสง่ารัฐจิตร, 2531), หน้า 62.

⁸ Teeuw and Wyatt 1970 : 4 อ้างใน อ.บางนรา (นามแฝง), ปัตตานีในอดีตและปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ : ชมรมแสงเทียน, 2519), หน้า 13.

⁹ เสาวนีย์ จิตต์หมวด, กลุ่มชาติพันธุ์: ชาวไทยมุสลิม, หน้า 79 – 84.

นิคมอย่างรุนแรงจากมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษ และฝรั่งเศส ไทยจึงอ่อนไหวอยู่แต่กับการเตรียมรับมือกับภัยคุกคามดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดินภายในประเทศ การปรับปรุงกฎระเบียบและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยังล้าหลังให้ทันสมัยขึ้น และที่สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 ของไทย พระองค์ทรงมีสายพระเนตรที่ยาวไกล พระองค์ได้ดำเนินวิเทศব্যทางทูตด้วยการเสด็จประพาสยุโรปถึงสองครั้ง โดยในครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2440 เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับมหาอำนาจอิตาลี สเปน เนเธอร์แลนด์ สวิตเซอร์แลนด์ และเยอรมัน โดยมีอียิปต์ ซึ่งเป็นประเทศในตะวันออกยุโรปหลายประเทศ ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส เดนมาร์ก สวีเดน เบลเยียม อิตาลี ออสเตรีย กลางรวมอยู่ด้วย ทั้งนี้นอกจากจะเป็นไปเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาอารยประเทศแล้ว ยังเป็นไปเพื่อร่วมปรึกษาหารือในการแก้ไขปัญหามันเมืองของไทย ซึ่งกำลังถูกคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยมอย่างรุนแรง อาจกล่าวได้ว่าการเสด็จเยือนนานาประเทศดังกล่าวได้ส่งผลอย่างดียิ่งในทางการเมือง ทำให้ไทยมีสัญญาทางไมตรีกับหลายประเทศเพิ่มขึ้น อาทิ อิตาลี สเปน และรัสเซีย เป็นต้น

อย่างไรก็ดี นอกเหนือจากความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอียิปต์ ซึ่งปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังกล่าว ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศอื่นๆ ในตะวันออกกลางกลับยังไม่มี ความชัดเจน รวมทั้งกับอิหร่านก็ไม่มี ความเคลื่อนไหวในการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเป็นทางการโดยตรง จะมีเพียงแต่การติดต่อค้าขายของพ่อค้าชาวอิหร่านที่เดินทางเข้ามาประเทศไทย รวมถึงการผูกพันทางในทางอ้อมระหว่างไทยกับอิหร่านในลักษณะของการที่ผู้สืบเชื้อสายชาวอิหร่านได้รับราชการจนเติบโตกลายเป็นขุนนางผู้มีบทบาทและอำนาจในราชสำนักไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 นั่นคือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ตระกูลบุญนาค) ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากเผ่ากะหมัดในสมัยอยุธยา นั่นเอง

2) ความสัมพันธ์หลังสงครามโลกครั้งที่สอง

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงในพ.ศ. 2488 (ค.ศ. 1945) หลายประเทศในตะวันออกกลางเป็นอิสระหลุดพ้นจากการเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก เช่น บาห์เรน โอมาน สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และซีเรีย เป็นต้น อันส่งผลต่อเนื่องให้การเริ่มต้นความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศในตะวันออกกลางอย่างเป็นทางการในระดับรัฐบาล ก็เกิดขึ้นตามกันมาเป็นลำดับ เริ่มจากการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับอียิปต์เมื่อวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2497 ตามมาด้วยการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับอิสราเอลในเดือนมีนาคมในปีเดียวกัน การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับอิหร่านเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2498 การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับซีเรียในวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2499 และการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับอิรักเมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2499 ส่วนซาอุดีอาระเบียมีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับไทยเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2500 และต่อมาได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจอร์แดนเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2509 ต่อมาในอีกเกือบ 10 ปี ไทยกับสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ก็

สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันเมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2518 ขณะที่ไทยกับบาห์เรน สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันเมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2520 ไทยกับโอมานเมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2523 พร้อมกันนี้ในปีเดียวกัน ไทยกับกาตาร์ก็สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม ไทยกับคูเวตเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2526 ไทยกับเยเมนเมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2526 และไทยกับโมร็อกโกสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันในวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2528¹⁰

ทั้งนี้ ตลอดระยะเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือในช่วงสงครามเย็นเป็นต้นมานับจากการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย กับกลุ่มประเทศตะวันออกกลางดังกล่าว ความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายในระดับทวิภาคี มักปรากฏในรูปของการเดินทางแลกเปลี่ยนไปมาหาสู่ระหว่างกันในระดับราชวงศ์ และรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับรัฐบาล ทั้งนี้ก็เพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างกันให้แน่นแฟ้นขึ้นโดยมีความมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ จะเห็นได้ว่าการเดินทางไปเยือนระหว่างกัน โดยเฉพาะจากฝ่ายไทย มีประเด็นทางเศรษฐกิจเป็นประเด็นสำคัญในการเจรจาหรือในระดับรัฐบาล และส่วนใหญ่จะเกิดจากการดำเนินความสัมพันธ์เชิงรุกจากฝ่ายไทย อันส่งผลตามมาให้เกิดความขยายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างกัน โดยเฉพาะจะเห็นได้ชัดเจนในช่วงทศวรรษที่ 1980 (พ.ศ. 2523 - 2533) ซึ่งจะขอยกตัวอย่างความสัมพันธ์ในระดับทวิภาคี ระหว่างไทยกับกลุ่มประเทศตะวันออกกลางที่ปรากฏในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังต่อไปนี้¹¹

(2.1) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกาตาร์

เมื่อ พ.ศ. 2527 ร้อยตรีประภาส ลิ้มปะพันธุ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยเดินทางเยือนกาตาร์เพื่อส่งเสริมการค้าและกระชับความสัมพันธ์ระหว่างกัน ขณะที่รัฐมนตรีต่างประเทศกาตาร์และคณะแวะพักที่กรุงเทพฯ เป็นการส่วนตัวเมื่อวันที่ 26 - 28 สิงหาคม พ.ศ. 2531

(2.2) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับคูเวต

ในระหว่างวันที่ 12 - 14 สิงหาคม 2526 และ วันที่ 16 - 17 มกราคม 2527 ร้อยตรีประภาส ลิ้มปะพันธุ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทย เดินทางเยือนคูเวต และในปีถัดมา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยก็เดินทางเยือนคูเวตตามคำเชิญของรองรัฐมนตรี

¹⁰ ข้อมูล (อัดสำเนา) จากกองตะวันออกกลาง กรมเอเชียใต้ ตะวันออกกลาง และแอฟริกา กระทรวงการต่างประเทศ, พฤษภาคม 2543

¹¹ ข้อมูลจากกองตะวันออกกลาง กรมเอเชียใต้ ตะวันออกกลางและแอฟริกา กระทรวงการต่างประเทศในเวปไซต์ <http://www.mfa.go.th>

กระทรวงการต่างประเทศคูเวต ในระหว่างวันที่ 1-4 กุมภาพันธ์ 2528 นอกจากนี้ นายเลียว วัชรพงศ์ รัฐมนตรีช่วยกระทรวงมหาดไทยของไทย ได้เดินทางเยือนคูเวต ระหว่างวันที่ 30 มิถุนายน - 1 กรกฎาคม 2530 และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงน้ำมันคูเวตก็ได้เดินทางเยือนไทยระหว่างวันที่ 23-25 กันยายน 2530 และในระหว่างวันที่ 21-23 มีนาคม 2532 นายกร ทัพพะรังสี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงประจำสำนักนายกรัฐมนตรีของไทยได้เดินทางเยือนคูเวตตามคำเชิญรัฐมนตรีว่าการกระทรวงน้ำมันของคูเวต ขณะที่ฝ่ายคูเวต ชัยค์ อะลี เคาลีฟะห์ อัล-สะบะห์ (Sheikh Ali Khalifa Al-Sabah) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงน้ำมันของคูเวตเดินทางเยือนไทยระหว่างวันที่ 27-31 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2533 และ ดร.เราะซิด อัล อะมีรี (Rasheed Al-Ameeri) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงน้ำมันของคูเวต เดินทางเยือนไทยระหว่างวันที่ 31 สิงหาคม - 4 กันยายน 2533 ในฐานะผู้แทนพิเศษของเจ้าผู้ครองรัฐคูเวตเพื่อขอความสนับสนุนจากไทยต่อรัฐบาลที่ขอรับรองของคูเวต และยืนยันการดำเนินการลงทุนต่อไปในประเทศไทย นอกจากนี้ นายยะห์ยา ฟะฮัด อัล-สุมัยด์ (Yahya Fahad Al-Sumaid) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการเคหะในฐานะแขกพิเศษของเจ้าผู้ครองนครรัฐคูเวต เดินทางเยือนไทยระหว่างวันที่ 28-30 พฤศจิกายน 2533

2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอิหร่าน

ในช่วงก่อนปฏิวัติอิสลาม ค.ศ. 1979 (พ.ศ.2522) อิหร่านอยู่ภายใต้การปกครองโดยระบอบกษัตริย์ ในระดับราชวงศ์ของทั้งสองประเทศได้มีการแลกเปลี่ยนการเดินทางไปเยือนระหว่างกันเป็นระยะ กล่าวคือ ในระหว่างวันที่ 23 - 30 เมษายน พ.ศ. 2510 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศอิหร่านอย่างเป็นทางการ ต่อมาในวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2511 สมเด็จพระจักรพรรดิ และสมเด็จพระราชินีแห่งอิหร่านได้เสด็จเยือนประเทศไทย และในปีต่อมารัฐบาลไทยได้ทูลเชิญสมเด็จพระราชชนนีของสมเด็จพระราชินีแห่งอิหร่านในโอกาสที่พระองค์เสด็จเยือนประเทศไทยในระหว่างวันที่ 28 กันยายน ถึงวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2512 มาเป็นแขกของรัฐบาล โดยได้ทรงเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถด้วย¹²

2.4 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับบาห์เรน

โดยทั่วไปแล้ว ไทยมีความสัมพันธ์อันดีกับบาห์เรนและไม่มีความขัดแย้งกันในทางการเมือง และที่สำคัญในกรณีปัญหาแก้มปูชา บาห์เรนได้ออกเสียงสนับสนุนไทยและอาเซียนในเวทีสหประชาชาติ ตามข้อมติสหประชาชาติเกี่ยวกับสถานการณ์ในแก้มปูชาและปัญหาที่หนึ่งของแก้มปูชาประชาธิปไตย นอกจากนี้ไทยกับบาห์เรนยังได้มีการเดินทางเยือนระหว่างกัน อาทิ ร้อยตรีประพาส ลิ้มปะพันธุ์ รัฐมนตรีช่วยกระทรวงการต่างประเทศ ได้เดินทางเยือนบาห์เรน เมื่อพ.ศ. 2527 เพื่อส่งเสริม

¹² มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2512 , (ข้อมูลจากศูนย์สารสนเทศ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี)

ความสัมพันธ์และแสวงหาช่องทางในการขยายการค้าระหว่างกัน ต่อมานายเลียว วัชรพุกก์ รัฐมนตรีช่วยกระทรวงมหาดไทย เดินทางเยือนบาห์เรน เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2530 เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ความร่วมมือระหว่างกัน รวมทั้งเยี่ยมเยียนให้กำลังใจแรงงานไทย และที่สำคัญในระหว่างวันที่ 13-15 มีนาคม 2532 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ เยือนบาห์เรนอย่างเป็นทางการ ตามคำกราบทูลเชิญของ ชัยค์ ฆะมัด บิน อีซา อัล-คอลีฟ (Shaikh Hamad Bin Isa Al-Khalif) มกุฎราชกุมารบาห์เรนในขณะนั้น

2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์

เมื่อเดือนพฤษภาคม 2520 นายอุปติส ปาจริยางกูร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยได้เชิญ ชัยค์ อะห์มัด เคาะลีฟะห์ อัล-สุวัยดี (Sheikh Ahmed Khalifa Al-Suweidi) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ นายฮัมดัน บิน เราะซิด อัล-มักตูม (Hamdan Bin Rashed Al Maktoum) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังและอุตสาหกรรม และนายสะอีด อัล-อูตัยบะฮ์ (Saeed Al-Oteiba) รัฐมนตรีว่าการการปิโตรเลียมและทรัพยากรของสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์เดินทางเยือนไทย และในเดือนธันวาคม 2523 นายวิศิษฐ์ ดันสังจา รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพาณิชย์ของไทย ได้เดินทางไปเยือนซาอุดีอาระเบีย อียิปต์ คูเวต โอมาน และสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ต่อมาในเดือนมกราคม 2527 ร้อยตรีประพาส ลิ้มปะพันธุ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และคณะผู้แทนไทย เดินทางไปเยือนกรุงอะบูดาบี นอกจากนี้เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2530 นายเลียว วัชรพุกก์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้เดินทางไปเยือนสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ความร่วมมือระหว่างไทยกับสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ รวมทั้งเยี่ยมเยียนแรงงานไทยอีกด้วย

2.6 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโอมาน

ในระหว่างวันที่ 4 - 7 กุมภาพันธ์ 2528 พลอากาศเอกสิทธิ เสวตศิลา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทย ได้เดินทางเยือนโอมาน และ ในปีต่อมาเรือโท สุทธิ มหาสันทนะ รัฐมนตรีว่าการประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ได้เป็นผู้แทนของรัฐบาลไทยไปร่วมพิธีฉลองวันชาติครบ 15 ของโอมานระหว่างวันที่ 18-19 พฤศจิกายน 2528 และเมื่อวันที่ 4-8 พฤษภาคม 2529 คณะของผู้ว่าการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทยไปเจรจาทำความตกลงซื้อน้ำมันจากโอมาน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ เยือนโอมานอย่างเป็นทางการตามคำกราบบังคมทูลเชิญฯ ของรัฐบาลโอมาน ระหว่างวันที่ 8-10 มีนาคม 2532 อีกด้วย

2.7 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอียิปต์

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ เยือนอียิปต์อย่างเป็นทางการเมื่อเดือนธันวาคม 2531 และนอกจากนี้ในระดับรัฐบาลของสองประเทศยังได้มีการลงนามความตกลง

ทางการค้าไทย-อียิปต์เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2527 โดยความตกลงดังกล่าวมีผลบังคับใช้ ณ วันลงนาม และตามมาด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมว่าด้วยความร่วมมือทวิภาคีไทย-อียิปต์ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2532 ซึ่งลงนามโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยและอียิปต์

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ตั้งแต่ในประวัติศาสตร์จนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกลุ่มประเทศตะวันออกกลางยังปรากฏในระดับพหุภาคีโดยเป็นไปในลักษณะของการเป็นสมาชิกร่วมกันในองค์กรระดับโลก ซึ่งได้แก่ สหประชาชาติ (United Nation - UN) หรือกลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด (Non Aligned Movement - NAM) ซึ่งไทยกับอิหร่านเป็นสมาชิกอย่างใดก็ได้ เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศในตะวันออกกลางนับจากสมัยโบราณเข้าสู่สมัยปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ จนมาถึงสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น มีปัจจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศหลายด้าน ที่มีอิทธิพลในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่าย ดังนี้

ปัจจัยภายในประเทศ

1) ด้านการเมือง

ปัจจัยภายในประเทศด้านการเมือง โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับมโนทัศน์ของผู้นำ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศในตะวันออกกลาง ดังจะเห็นได้ชัดเจนในสมัยโบราณในยุคของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชของไทย พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถและเล็งเห็นการณ์ไกล ทรงมุ่งเน้นในการเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศทั้งตะวันตกและตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับอิหร่าน หรือเปอร์เซียในขณะนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อเสริมสร้างผลประโยชน์ในทางการค้าและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่างๆ ประกอบกับเพื่อเป็นการระลึกถึงความสำคัญของชาวอิหร่าน ในฐานะที่เคยเป็นกองกำลังร่วมกับชาวฝรั่งเศสในการให้ความช่วยเหลือพระองค์ก้าวขึ้นสู่ราชบัลลังก์จนสำเร็จ¹³ สิ่งต่างๆ เหล่านี้จึงส่งผลผลักดันให้พระองค์ดำเนินการสร้างสัมพันธกับอิหร่านอย่างกระชับแน่นและเป็นรูปธรรม ด้วยการส่งราชทูตไทยไปเจริญสัมพันธไมตรีอย่างเป็นทางการหลายครั้ง ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาไปที่ มโนทัศน์ หรือมุมมองของกษัตริย์อิหร่านนามว่าพระเจ้าชาฮ์สุลัยมาน ก็พบว่ามีความสำคัญต่อการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอิหร่านเช่นกัน เนื่องจากทรงพระปรีชาสามารถชาญฉลาด และมีมุมมองที่กว้างไกล ทรงมีพระราชประสงค์ให้ศาสนาอิสลามนิกายชีอะฮ์เข้ามาเผยแพร่ยังดินแดนไทย จึงทรงส่งราชทูตอิหร่านมาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยเป็นการตอบแทนเมื่อ พ.ศ. 2292 อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการใช้นโยบายการทูตในเชิงวัฒนธรรม

¹³ อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน พลดิษฐ์ สิทธิชัยภูมิ, ประวัติศาสตร์ไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตลาดา พับลิชชิ่ง, 2547, หน้า 847 – 848.

2) ด้านเศรษฐกิจ

ปัจจัยภายในประเทศด้านเศรษฐกิจของไทย ยังเป็นอีกตัวที่มีอิทธิพลในการกำหนดความสัมพันธ์กับประเทศในตะวันออกกลาง กล่าวคือ เมื่อเข้าสู่สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงทศวรรษที่ 1980 เป็นช่วงระยะเวลาที่ไทยต้องประสบกับปัญหาเศรษฐกิจภายในประเทศรุนแรงหลายทาง โดยเฉพาะแรงกดดันจากการขาดดุลการค้าอย่างรุนแรง อีกทั้งประสบกับปัญหาทางการค้ากับสหรัฐฯ อย่างหนัก กอปรกับหนี้สินต่างประเทศที่เพิ่มอย่างรวดเร็ว การขาดแคลนเงินสำรองคงคลัง การล้มละลายของกลุ่มเกษตรกร ธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม อันนำไปสู่การปลดคนงานและปัญหาการว่างงานตามมา รวมทั้งค่าครองชีพที่ถีบตัวสูงขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้รัฐบาลไทยยุคพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ จำต้องหันมาใช้แนวทางการทูตนำการค้ากับประเทศต่างๆ ทั่วโลก รวมทั้งกับกลุ่มประเทศตะวันออกกลางด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปภายใต้การสร้างความสัมพันธ์แบบรอบด้าน (Omnidirectional Policy) อันจะทำให้ความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการค้าระหว่างประเทศในระดับทวิภาคีขยายตัวมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้ว่า ในช่วงปี 2526 และ 2527 ร้อยตรีประภาส ลิ้มปะพันธุ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทย อยู่ในระหว่างเดินทางเยือนกลุ่มประเทศ GCC (Gulf Cooperation Council - GCC) หลายประเทศ อาทิ คูเวต บาห์เรน กาตาร์ และสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ซึ่งเป็นกลุ่มประเทศร่ำรวยน้ำมันรอบอ่าวเปอร์เซีย โดยมีความมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจและการค้าระหว่างกัน

ปัจจัยภายนอกประเทศ

1) ด้านการเมือง

แม้ว่าสภาพแวดล้อมภายนอกประเทศ โดยเฉพาะในทางการเมืองในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือในช่วงสงครามเย็น จะเป็นไปในลักษณะที่เกิดการแบ่งแยกเป็น 2 ขั้วอำนาจ คือ ฝ่ายโลกเสรีนำโดยสหรัฐฯ และฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์นำโดยรัสเซียก็ตาม แต่การที่ไทยอยู่ในฝ่ายโลกเสรีภายใต้การนำของสหรัฐฯ นั้น ก็ได้เป็นอุปสรรคต่อการมีความสัมพันธ์กับกลุ่มประเทศตะวันออกกลาง อาทิ คูเวต กาตาร์ บาห์เรน โอมาน อียิปต์ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และอิหร่าน เนื่องจากประเทศเหล่านี้ส่วนใหญ่นิยมตะวันตก และปกครองโดยระบอบกษัตริย์ซึ่งต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อยู่แล้ว จะมีก็อียิปต์ที่ปกครองในระบอบประธานาธิบดี แต่อียิปต์ก็มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับสหรัฐฯ เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในสมัยประธานาธิบดีอันวาร์ ซาดัต (Anwar Sadat) ซึ่งได้ร่วมลงนามในสนธิสัญญาแคมป์เดวิด (สนธิสัญญาสันติภาพระหว่างอียิปต์กับอิสราเอลที่แคมป์เดวิด ประเทศสหรัฐอเมริกา) ดังนั้น จะเห็นได้ว่าลักษณะของการเมืองระหว่างประเทศในช่วงสงครามเย็นได้ส่งผลทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศตะวันออกกลางดังกล่าวเป็นไปด้วยดี แม้ว่าจะไม่ได้ใกล้ชิดกันอย่างแนบแน่นก็ตาม

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าในกรณีอิหร่านนั้น แม้ว่าในช่วงแรกที่อยู่ภายใต้การปกครองระบอบกษัตริย์จะมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับสหรัฐฯ แต่ภายหลังเกิดการปฏิวัติอิสลามในอิหร่านเมื่อพ.ศ. 2522 (ค.ศ. 1979) ความสัมพันธ์ระหว่างอิหร่านกับสหรัฐฯ ก็ขาดสะบั้นลง และนับแต่นั้นมาสหรัฐฯ กับอิหร่านก็ยืนอยู่กันคนละขั้วและเป็นศัตรูกันอย่างชัดเจน ดังนั้นสภาพการเมืองระหว่างประเทศที่เปลี่ยนไปในลักษณะเช่นนี้ จึงมีส่วนส่งผลทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทย กับอิหร่านภายหลังการปฏิวัติอิสลาม (ตั้งแต่พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา) ค่อนข้างจะห่างเหินไม่ค่อยมีการติดต่อสัมพันธ์กันเท่าที่ควร เนื่องจากไทยให้ความสำคัญกับสหรัฐฯ ในฐานะมหาอำนาจโลกเสรีที่เป็นหลักประกันความมั่นคงในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นภัยคุกคามความมั่นคงที่ร้ายแรงสำหรับไทยในขณะนั้น

2) ด้านเศรษฐกิจ

นอกเหนือจากสภาพแวดล้อมทางการเมืองระหว่างประเทศจะเป็นปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับตะวันออกกลางดังกล่าวแล้ว สภาพเศรษฐกิจระหว่างประเทศสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ 1980 ยังเป็นปัจจัยภายนอกอีกปัจจัยในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับตะวันออกกลางด้วยเช่นกัน เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวได้เกิดวิกฤตการณ์น้ำมันโลก และความผันผวนของภาวะเศรษฐกิจโลก ส่งผลทำให้ไทยต้องหันมาส่งเสริมความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจทั้งในทางการค้าและการลงทุนกับประเทศต่างๆ ทั่วโลก โดยเฉพาะกับกลุ่มประเทศร่ำรวยน้ำมันในแถบตะวันออกกลาง เช่น กาตาร์ คูเวต และสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ เป็นต้น

3) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศในตะวันออกกลางในปัจจุบัน

เมื่อสงครามเย็นสิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2533 (ค.ศ. 1990) โลกก็เข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นยุคที่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมีลักษณะข้ามพรมแดน มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารกระจายไปทั่ว เครือข่ายความร่วมมือระหว่างรัฐปรากฏขึ้นมากมายหลายระดับ ลัทธิอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกันไม่ใช่อุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอีกต่อไป จุดมุ่งเน้นของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในยุคโลกาภิวัตน์ จะอยู่ที่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การค้าและการลงทุนมากกว่าผลประโยชน์ทางความมั่นคง

แต่ภายหลังการเกิดเหตุการณ์ 11 กันยายน พ.ศ. 2544 (ค.ศ. 2001) ประเด็นความมั่นคงได้หวนกลับมามีความสำคัญมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องภัยคุกคามจากการก่อการร้าย (terrorism) ซึ่งได้กลายเป็นปัญหาระดับโลกที่นานาประเทศหันเห และตระหนักถึงความจำเป็นในการป้องกันและปราบปรามเป็นอย่างมาก

กระนั้นก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างไทยประเทศในตะวันออกกลางก็ยังคงปรากฏทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยยังคงเป็นไปในลักษณะของการเดินทางไปเยือน แลกเปลี่ยนระหว่างกันเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการกระชับความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และที่

สำคัญจะเป็นการส่งเสริมผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจระหว่างกันมากยิ่งขึ้น นั่นเอง ดังจะเห็นได้ว่าการเดินทางไปเยือนระหว่างกันทั้งในระดับราชวงศ์ และแกนนำของรัฐบาลไทยกับประเทศสมาชิกกลุ่ม GCC อาทิ กาตาร์ บาห์เรน สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และคูเวต รวมถึงกับอิหร่านก็มีการเดินทางแลกเปลี่ยนไปเยือนระหว่างกันบ่อยครั้งขึ้น แม้จะก่อนหน้านี้ในช่วงหลังการปฏิวัติอิสลามในระยะแรกความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอิหร่านค่อนข้างห่างเหินก็ตาม ดังตัวอย่างความสัมพันธ์ที่หยิบยกมาพิจารณาต่อไปนี้¹⁴

3.1 ด้านการเมือง

3.1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกาตาร์

เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2541 (ค.ศ. 1998) ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยและคณะเยือนกาตาร์อย่างเป็นทางการ ในปีต่อมาซัยค์ ฮามัด บิน เคาะลีฟะฮ์ อัล-ธานี (Shaikh Hamad Bin Khalifa Al-Thani) เจ้าผู้ครองรัฐกาตาร์เสด็จเยือนประเทศไทยอย่างเป็นทางการในฐานะแขกของรัฐบาลระหว่างวันที่ 11-15 เมษายน 2542 นายอับดุล เราะห์มาน บิน ฮามัด อัล อัดดียะห์ (Abdul Rehman Bin Hamad Al-Attiyah) ปลัดกระทรวงการต่างประเทศกาตาร์เยือนไทยเพื่อร่วมการประชุมอัสซีด ครั้งที่ 10 ที่กรุงเทพฯ และพบหารือทวิภาคีกับปลัดกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2543 นายสุรเกียรติ์ เสถียรไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทย เดินทางเยือนกาตาร์อย่างเป็นทางการระหว่างวันที่ 7-9 กรกฎาคม พ.ศ. 2544 ฯพลฯ ซัยค์ ฮามัด บิน ฟัยซอล อัลธานี (H.E.Shaikh Hamad bin Faisal Al Thani) รัฐมนตรีเศรษฐกิจและการค้าของกาตาร์เข้าร่วมประชุม Asia Cooperation Dialogue ที่จังหวัดเพชรบุรี ระหว่างวันที่ 18-19 มิถุนายน 2545 และครั้งที่ 2 ที่จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ 20 - 22 กรกฎาคม 2546 นายกร ทัพพะรังสี รองนายกรัฐมนตรีของไทย เดินทางเยือนกาตาร์ ระหว่างวันที่ 8-12 กันยายน 2545 ร้อยตรีประพาส ลิ้มปะพันธุ์ ผู้ช่วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงาน นำคณะเยือนประเทศในตะวันออกกลาง รวมทั้งกาตาร์ ระหว่างวันที่ 17-21 พฤษภาคม 2546 นอกจากนี้นางอุไรวรรณ เทียนทอง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานของไทย และคณะเดินทางเยือนสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ กาตาร์ คูเวต และบาห์เรนระหว่างวันที่ 3-9 เมษายน 2547 และล่าสุดนายวันมูหะมัดนอร์ มะทา รองนายกรัฐมนตรีของไทยและคณะ เดินทางเยือนคูเวต กาตาร์ และบาห์เรน ในระหว่างวันที่ 23 - 30 เมษายน 2547

¹⁴ ข้อมูลกองตะวันออกกลาง กรมเอเชียใต้ ตะวันออกกลาง และแอฟริกา กระทรวงการต่างประเทศ, กุมภาพันธ์ 2543

3.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับคูเวต

ในระหว่างวันที่ 27 - 31 กุมภาพันธ์ 2533 ชัยค์ อาลี เคาะลีฟะฮ์ อัล-สะบาห์ (Sheikh Ali Khalifa Al-Sabah) รัฐมนตรีกระทรวงน้ำมันคูเวตเดินทางเยือนไทย ดร.เราะชีด อัล- อะมีรี (Rasheed Al-Ameeri) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงน้ำมันคูเวตเยือนไทยระหว่างวันที่ 31 สิงหาคม - 4 กันยายน 2533 ในฐานะผู้แทนพิเศษของเจ้าผู้ครองรัฐคูเวตเพื่อขอความสนับสนุนจากไทยต่อรัฐบาลที่ชอบธรรมของคูเวต และยืนยันการดำเนินการลงทุนต่อไปในประเทศไทย นาย ยะห์ยา ฟีฮัด อัล-สุมัยด์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการเคหะในฐานะแขกพิเศษของเจ้าผู้ครองนครรัฐคูเวต เดินทางเยือนไทยระหว่างวันที่ 28-30 พฤศจิกายน 2533 ดร.อาทิตย์ อุไรรัตน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทย ได้เดินทางไปเข้าเฝ้าเจ้าผู้ครองรัฐคูเวตที่เยือนเมืองฏอฮ์ฟ ของซาอุดีอาระเบีย เพื่อแสดงการสนับสนุนต่อรัฐบาลคูเวตในการต่อต้านการยึดครองของอิรัก ในระหว่างวันที่ 29 ธันวาคม 2533 - 2 มกราคม 2534 ม.ร.ว. เกษม สโมสร์ เกษมศรี รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีของไทย ได้นำคณะสันถวไมตรีของไทยเยือนคูเวต เมื่อวันที่ 6-7 พฤษภาคม 2534 โดยได้เข้าเฝ้า Sheikh Saad Al-Sabah มกุฎราชกุมารและนายกรัฐมนตรีคูเวต ดร. Ahmed Al -Rubei รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการคูเวต ในฐานะผู้แทนพิเศษของเจ้าผู้ครองนคร เดินทางเยือนไทยอย่างเป็นทางการ เมื่อเดือนมีนาคม 2536 นายวันมูหะมัดนอร์ มะทา รองประธานรัฐสภาของไทย เดินทางเยือนคูเวต เมื่อเดือนเมษายน 2536 ดร.Ali Ahmad Al-Gaghli รัฐมนตรีว่าการกระทรวงน้ำมันคูเวต เดินทางเยือนไทยในฐานะของรัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรม เมื่อวันที่ 5-8 พฤษภาคม 2536

นาย Ghazi Al-Rayes เอกอัครราชทูตประเทศคูเวตประจำกรุงปักกิ่ง ประเทศจีน เดินทางเยือนไทยในฐานะผู้แทนพิเศษของรองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศคูเวต เมื่อวันที่ 22 - 25 สิงหาคม 2536 Sheikh Saad Al-Abdullah Al-Sabah มกุฎราชกุมารและนายกรัฐมนตรีคูเวต เดินทางเยือนไทยระหว่างวันที่ 10-12 เมษายน 2538 นับเป็นการเยือนระดับสูงครั้งประวัติศาสตร์ ในความสัมพันธ์ไทย-คูเวต พลเอก เชษฐา ฐานะจาโร ผู้บัญชาการทหารบก ในฐานะประธานคณะกรรมการโอลิมปิกแห่งประเทศไทยเดินทางเยือนคูเวต ระหว่างวันที่ 22 - 23 กันยายน 2540 นาย Ahmad Khaled Al-Kulaib รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานและกิจการสังคมคูเวต เข้าร่วมประชุมกลุ่มประเทศในภูมิภาคเอเชีย - แปซิฟิกของ ILO ครั้งที่ 12 ที่กรุงเทพฯ ระหว่างวันที่ 9 - 11 ธันวาคม 2540 นาย Talal Al Ayyar รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และรัฐมนตรีกระทรวงไฟฟ้าและน้ำของคูเวต เดินทางมาเยือนไทยเพื่อเข้าร่วมการประชุมระดับรัฐมนตรีของ ILO ภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ระหว่างวันที่ 29-30 สิงหาคม 2544 และได้เข้าพบ นายปองพล อดิเรกสาร รองนายกรัฐมนตรีและนายเดช บุญ-หลง รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ร้อยตรีประภาส ลิ้มปะพันธุ์ ผู้ช่วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานและคณะเดินทางเยือนตะวันออกกลาง รวมทั้งคูเวต ในระหว่างวันที่ 17 - 21 พฤษภาคม 2546 เพื่อขยายตลาดแรงงานในภูมิภาคตะวันออก

กลางนอกจากนี้ นายวันมูหะมัดนอร์ มะทา และคณะได้เดินทางเยือนตะวันออกกลาง รวมทั้งคูเวต ระหว่างวันที่ 23 - 30 เมษายน 2547

3.1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอิหร่าน

ในระหว่างวันที่ 12-15 กุมภาพันธ์ 2540 นาย Mir Mohammadi รองประธานาธิบดีอิหร่าน เดินทางเยือนไทย นาย Mostafa Morsali รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศอิหร่าน เดินทางเยือนไทยระหว่างวันที่ 27 กุมภาพันธ์ - 1 มีนาคม 2540 นาย Mir Bagheri ที่ปรึกษาประธานาธิบดีและ เลขาธิการสภาสูงเยาวชนแห่งอิหร่านเยือนไทยระหว่างวันที่ 17-18 มีนาคม 2540 นายวันมูหะมัดนอร์ มะทา ประธานรัฐสภาไทยเดินทางเยือน อิหร่านระหว่างวันที่ 7-12 มิถุนายน 2540 นาย Amin Zadeh รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศของอิหร่าน เดินทางเยือนไทยในฐานะของกระทรวงการ ต่างประเทศไทยวันที่ 1-4 มีนาคม 2541 ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศได้เดินทาง เยือนอิหร่านอย่างเป็นทางการระหว่างวันที่ 20-23 พฤศจิกายน 2541 นาย Ali Akbar Nategh Noori ประธานรัฐสภาอิหร่านเยือนไทยอย่างเป็นทางการในฐานะแขกของรัฐสภาไทย ระหว่างวันที่ 29 พฤศจิกายน - 2 ธันวาคม 2541 และไทยระหว่างวันที่ 2-7 กรกฎาคม 2542 ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของไทยได้เดินทางเยือนอิหร่าน เพื่อเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการร่วมว่า ด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจ การพาณิชย์ อุตสาหกรรม เทคโนโลยีการเกษตรและวิทยาศาสตร์ไทย- อิหร่าน ครั้งที่ 5 ในฐานะหัวหน้าคณะผู้แทนไทยระหว่างวันที่ 2-7 กรกฎาคม 2542 นายสุภชัย พานิชภักดิ์ รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ของไทย ได้เดินทางเยือนอิหร่านอย่างเป็นทางการ ระหว่างวันที่ 24-27 กันยายน 2542 นาย Kamal Kharrazi รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการ ต่างประเทศอิหร่านเดินทางเยือนประเทศไทยเพื่อเข้าร่วมการประชุม ESCAP ครั้งที่ 57 ที่กรุงเทพฯ และได้เข้าพบหารือราชการกับ นายสุรเกียรติ์ เสถียรไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อวันที่ 23 - 24 เมษายน 2544 นาย Seyed Ahmad Motamedi รัฐมนตรีว่าการกระทรวงไปรษณีย์โทร เลขและโทรศัพท์ของอิหร่านเดินทางเยือนไทยในฐานะประธานร่วมในการประชุมคณะกรรมการร่วม ไทย-อิหร่าน ครั้งที่ 6 เมื่อวันที่ 23 - 25 เมษายน 2545 นอกจากนี้ที่สำคัญ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จฯ เยือนประเทศอิหร่าน ตามคำกราบทูลเชิญของรัฐบาลอิหร่าน ในระหว่าง วันที่ 17 - 21 เมษายน 2547 อีกด้วย

3.1.4. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับบาห์เรน

ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เดินทางเยือนบาห์เรนอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 24-25 พฤศจิกายน 2541 H.H Shaikh Khalifa Bin Salman Al-Khalifa นายกรัฐมนตรี บาห์เรนเสด็จเยือนไทยเป็นการส่วนพระองค์ ระหว่างวันที่ 22-27 ตุลาคม 2542 H.H Shaikh Khalifa Bin Salman Al-Kjalifa หัวหน้าคณะผู้แทนบาห์เรนในการประชุมองค์การ ครั้งที่ 10 เดินทางมาเยือนไทยเพื่อ

ร่วมการประชุมฯ และพบหารือทวิภาคีกับ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และ นายชวณ หลีก ภัย นายกรัฐมนตรี เพื่อมอบสารจากนายกรัฐมนตรีบาห์เรน H.H Shaikh Khalifa Bin Salman Al-Kjalifa นายกรัฐมนตรีบาห์เรน เดินทางเยือนไทยระหว่างวันที่ 31 มกราคม – 1 กุมภาพันธ์ 2544 ในฐานะแขกของรัฐบาลโดยได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และต่อมา H.H Shaikh Khalifa Bin Salman Al-Kjalifa นายกรัฐมนตรีบาห์เรนและคณะได้เสด็จฯ เยือนไทยอย่างเป็นทางการในลักษณะ Official Working Visit ระหว่างวันที่ 1-3 พฤศจิกายน 2544

นายสุรเกียรติ์ เสถียรไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทย นำคณะนักธุรกิจเดินทางไปเยือนบาห์เรนในฐานะแขกของรัฐมนตรีต่างประเทศบาห์เรน ระหว่างวันที่ 31 มีนาคม – 1 เมษายน 2545 นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์ รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังของไทย เดินทางเยือนบาห์เรนเพื่อเข้าร่วมการประชุม Gulf Investment Forum และหารือข้อราชการกับ นายกรัฐมนตรีบาห์เรนและรัฐมนตรีกระทรวงการคลังของบาห์เรน ในระหว่างวันที่ 8-10 เมษายน 2545 นายอดิศักดิ์ โปธารามิก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ของไทย เดินทางเยือนบาห์เรนในฐานะแขกของ รัฐมนตรีการค้าและอุตสาหกรรมของบาห์เรน ระหว่างวันที่ 29 เมษายน – 2 พฤษภาคม 2545 เพื่อหารือ เรื่องการจัดตั้งเขตการค้าเสรี และการจัดตั้งศูนย์แสดงสินค้าและกระจายสินค้าไทยในบาห์เรน H.H Shaikh Khalifa Bin Salman Al-Kjalifa นายกรัฐมนตรีบาห์เรน เสด็จฯ เยือนไทยในลักษณะ Working Visit ระหว่างวันที่ 20-22 พฤษภาคม 2545 เพื่อหารือข้อราชการเกี่ยวกับความคืบหน้าของความสัมพันธ์ ทวิภาคีในด้านต่างๆ และร่วมเป็นประธานในพิธีลงนาม ความตกลง ในการส่งเสริมและคุ้มครองการลงทุนระหว่างรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังของทั้งสองฝ่าย และพินิจดำรงค์โท ดร. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีของไทย และคณะ เดินทางเยือนบาห์เรนอย่างเป็นทางการ ในฐานะแขกของรัฐบาล บาห์เรน ในระหว่างวันที่ 10-11 เมษายน 2545

3.1.5. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์

เมื่อวันที่ 7-8 พฤษภาคม 2534 ม.ร.ว. เกษมสโมสร เกษมศรี รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีของไทย เดินทางไปเยือนคูไบ คณะของรองอธิบดีกรมเอเชียใต้ ตะวันออกกลางและแอฟริกา กระทรวงการต่างประเทศของไทย เดินทางไปเยือนตะวันออกกลาง รวมทั้งคูไบและอาบูดาบี เมื่อเดือนกันยายน – ตุลาคม 2535 ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ รัฐมนตรีช่วยกระทรวงการต่างประเทศของไทย นำคณะผู้แทน และนักธุรกิจไปเยือนคูไบ เมื่อวันที่ 15-19 ตุลาคม 2536 เพื่อขยายสู่ทางความร่วมมือด้านการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยว นาวาอากาศตรีประสงค์ สุ่นศิริ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทย มีหนังสือเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2536 เชิญ Sheikh Hamdan Bin Rishid Al Maktoum รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังและอุตสาหกรรมและสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์มาเยือนไทย นายเกียรติชัย ชัยเชาวรัตน์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยของไทย และคณะเดินทางเยือนสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ เพื่อดูงานด้านกิจการไฟฟ้า ระหว่างวันที่ 6-8 มีนาคม 2540 นายสุวิทย์ คุณกิตติ รัฐมนตรีว่าการ

กระทรวงยุติธรรม ของไทย และคณะเดินทางเยือนสหราชอาณาจักรอัมเรตส์ เพื่อศึกษาดูงานระบบงานศาล ระหว่างวันที่ 8-9 พฤษภาคม 2540

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เสด็จฯ เยือนสหราชอาณาจักรอัมเรตส์เป็นการส่วนพระองค์ ระหว่างวันที่ 11-15 มีนาคม 2541 ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทย เยือนสหราชอาณาจักรอัมเรตส์อย่างเป็นทางการ เมื่อเดือนมิถุนายน 2541 H.H. Sheikh Fahim Bin Sultan Al-Qassimi รัฐมนตรีว่าการเศรษฐกิจและการค้าของสหราชอาณาจักรอัมเรตส์เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนร่วมการประชุมองค์ัด ครั้งที่ 10 ณ กรุงทพฯ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2543 และได้หารือทวิภาคีกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทย ดร.สุรเกียรติ์ เสถียรไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเดินทางเยือนสหราชอาณาจักรอัมเรตส์ อย่างเป็นทางการ ระหว่างวันที่ 15-16 กุมภาพันธ์ 2547 และนางอุไรวรรณ เทียนทอง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงาน และคณะเดินทางเยือนสหราชอาณาจักรอัมเรตส์ อย่างเป็นทางการ ระหว่างวันที่ 9-10 เมษายน 2547

3.1.6. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอียิปต์

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์อัครราชกุมารี เสด็จฯเยือนอียิปต์อย่างเป็นทางการ ในเดือนมกราคม 2536 คณะผู้แทนภาครัฐ ซึ่งส่วนใหญ่มาจากรัฐสภาของไทย 14 คณะ ได้เดินทางไปเยือนอียิปต์ 14 คณะ ในปี 2538 นาย Amr Moussa รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศประเทศของอียิปต์เดินทางเยือนไทย ในปี 2539 จุฬาราชมนตรีของไทยเดินทางเยือนอียิปต์เพื่อเข้าร่วมประชุมศาสนาอิสลามในปี 2542 ประธานคณะกรรมการการต่างประเทศของวุฒิสภาไทย เดินทางเยือนอียิปต์ ในปี 2544

3.1.7. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโอมาน

นาย Haitham bin Tariq Al-Asid ปลัดกระทรวงการต่างประเทศโอมาน เดินทางมาเยือนไทย เมื่อเดือนกันยายน 2537 นายมารุต บุณนาค ประธานรัฐสภาไทยพร้อมคณะเดินทางเยือนโอมานระหว่างวันที่ 24-26 มกราคม 2538 สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เสด็จฯ เยือนโอมานเป็นการส่วนพระองค์ ระหว่างวันที่ 15-18 มีนาคม 2541 ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และคณะเดินทางเยือนโอมานอย่างเป็นทางการ ระหว่างวันที่ 7-9 มิถุนายน 2541 Sheikh Suhail Bhawan ประธาน Bahwan Group ของโอมานเดินทางมาเยือนไทยในฐานะแขกของกระทรวงฯ ระหว่างวันที่ 19-20 มิถุนายน 2543 H.E. Mr Yusuf bin Alawi bin Abdullah รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศโอมาน เดินทางมาเยือนไทยในฐานะแขกของกระทรวงการต่างประเทศ ระหว่างวันที่ 12-16 กรกฎาคม 2543

3.2 ด้านเศรษฐกิจ

ในบรรดาประเทศในตะวันออกกลาง ที่มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางการค้า สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มประเทศที่มีรายได้หลักจากการส่งน้ำมันเป็นสินค้าออก ได้แก่ อิหร่าน รวมทั้งประเทศอาหรับโดยส่วนใหญ่ เช่น เยเมน ซิเรีย และประเทศอ่าวกลุ่ม GCC ได้แก่ ซาอุดีอาระเบีย คูเวต บาห์เรน โอมาน กาตาร์ และสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ เป็นต้น 2) กลุ่มประเทศที่มีรายได้หลักจากการส่งออกสินค้าที่มีใช้น้ำมัน ได้แก่ อิสราเอล เลบานอน และตุรกี

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาทั้ง 2 กลุ่มในระยะเวลาที่ผ่านมา พบว่าไทยมีนโยบายพุ่งเป้าไปที่กลุ่มประเทศที่มีรายได้หลักจากการส่งน้ำมันเป็นสินค้าออกมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศอ่าวใน กลุ่ม GCC ซึ่งจะเห็นได้จากในรอบ 4 ปี (พ.ศ. 2543 – 2546) ปริมาณการค้าระหว่างไทยกับประเทศกลุ่ม GCC อยู่ใน 6 อันดับแรกของปริมาณการค้าระหว่างไทยกับภูมิภาคตะวันออกกลาง โดยมีมูลค่าการค้ารวมระหว่างไทยกับสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์สูงเป็นอันดับ 1 รองลงมา คือ ซาอุดีอาระเบียอันดับ 2 โอมานอันดับ 3 และกาตาร์อันดับ 6 แต่กระนั้นจะพบว่าบาห์เรนเป็นประเทศในกลุ่ม GCC ที่มีมูลค่าการค้ารวมกับไทยน้อยที่สุดอยู่ถึงอันดับ 11 (ดังตารางข้างล่าง) แต่ไทยก็ได้ดำเนินความพยายามที่จะเพิ่มปริมาณการค้ากับบาห์เรนให้มากขึ้นโดยการจัดตั้งเขตการค้าเสรี (Free Trade Area – FTA) ระหว่างกันขึ้นภายใต้กรอบความตกลงการเป็นพันธมิตรทางเศรษฐกิจระหว่างกัน เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2545¹⁵ จึงนับเป็นอย่างก้าวสำคัญของการขยายการค้าระหว่างไทยกับบาห์เรนอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ทั้งนี้สินค้าสำคัญของไทยส่วนใหญ่ที่ส่งออกไปยังกลุ่มประเทศ GCC ได้แก่ ข้าว น้ำตาลทราย สิ่งทอ เครื่องปรับอากาศและชิ้นส่วน และรถยนต์ เป็นต้น ขณะที่สินค้านำเข้าสำคัญจากกลุ่มประเทศนี้ ได้แก่ น้ำมันดิบ สินแร่โลหะอื่นๆ และเคมีภัณฑ์

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับกลุ่มประเทศตะวันออกกลางเป็นรายประเทศ โดยเฉพาะในยุคหลังสงครามเย็นที่เรียกว่ายุคโลกาภิวัตน์ พบว่ามีทั้งในลักษณะของการติดต่อค้าขาย การค้าและการลงทุน รวมถึงการให้บริการ ควบคู่ไปกับการส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างกันแบบทวิภาคีในรูปแบบต่างๆมากขึ้น อีกทั้งได้มีการพัฒนาความร่วมมือทางการค้าและการลงทุนระหว่างกัน ภายใต้กรอบของกฎหมายและข้อตกลงต่างๆ ทั้งนี้เพื่อเอื้อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อกันทั้งสองฝ่ายให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จากตัวอย่างบางประเทศ ดังต่อไปนี้

3.2.1. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกาตาร์

กาตาร์จัดเป็นคู่ค้าอันดับ 4 ของไทยในบรรดากลุ่มประเทศรอบอ่าวเปอร์เซีย การค้าระหว่างไทย-กาตาร์ ระหว่างปี 2546 มีมูลค่า 494.1 ล้านดอลลาร์สหรัฐ โดยไทยส่งออกสินค้าไปกาตาร์มูลค่า 28.1 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และนำเข้าจากกาตาร์ 466 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ไทยจึงขาดดุลการค้ากับกาตาร์ แต่

¹⁵ดูรายละเอียดในหัวข้อ เขตการค้าเสรี ของกรมเจรจาการค้า กระทรวงพาณิชย์ ใน <http://www.moc.go.th>.

อย่างไรก็ดี การส่งออกของไทยมีการขยายตัวเพิ่มขึ้น โดยในปี 2545 และ 2546 มีการขยายตัวร้อยละ 14.7 และ 25.3 ตามลำดับ ทั้งนี้สินค้าส่งออกของไทยไปกาตาร์ที่สำคัญ ได้แก่ เครื่องปรับอากาศและส่วนประกอบ ลิฟต์ บันไดเลื่อน เสื้อผ้าสำเร็จรูป ยานพาหนะ อุปกรณ์และส่วนประกอบ อาหารทะเลกระป๋อง ฯลฯ เป็นต้น ส่วนสินค้าที่ไทยนำเข้าจากกาตาร์ที่สำคัญ ได้แก่ น้ำมันดิบ ปุ๋ย เคมีภัณฑ์ เสื้อผ้า รองเท้า ผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นๆ และสิ่งพิมพ์ ฯลฯ เป็นต้น ในด้านการให้บริการด้านแรงงาน พบว่า มีแรงงานไทยในกาตาร์อยู่ประมาณ 2,500 คน¹⁶ โดยเป็นแรงงานช่างฝีมืออาชีพและกึ่งฝีมืออาชีพ ทำงานในเขตอุตสาหกรรม และโรงงาน ธุรกิจบริการ ก่อสร้าง สายการบินกาตาร์ โรงแรม และภัตตาคารต่างๆ

ในส่วนกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับกาตาร์มีการจัดทำขึ้นได้แก่ การลงนามความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจและวิชาการระหว่างกัน เมื่อวันที่ 12 เมษายน 2542 (ระหว่างการเสด็จเยือนไทยของเจ้าผู้ครองรัฐกาตาร์) การลงนามในความตกลงว่าด้วยการบริการเดินอากาศ เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2534 ปัจจุบันสายการบิน Qatar Airways ทำการบินเส้นทางโดฮา – กรุงเทพฯ และกลับ สัปดาห์ละ 1 ครั้ง และเส้นทาง โดฮา – กรุงเทพฯ – มานีลา และกลับ สัปดาห์ละ 2 เที่ยวบิน แต่การบินไทยยังไม่ได้บินไปกาตาร์ การลงนามในบันทึกความเข้าใจ (MOU) ว่าด้วยความร่วมมือระหว่างกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2541 (ระหว่างการเยือนกาตาร์ของดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ อธิบดีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ) นอกจากนี้ กาตาร์ยังได้เสนอขอทำความตกลงทางกฎหมายต่างๆ อาทิ ข้อเสนอว่าด้วยการส่งเสริมและคุ้มครองการลงทุนเมื่อปี 2540 (แต่ในปี 2543 ก็ยังไม่ได้เริ่มการเจรจาหารือ) การเจรจาทำความตกลงยกเว้นการเก็บภาษีซ้อนรอบแรก ซึ่งมีขึ้นที่กรุงโดฮา รัฐกาตาร์ และมีการลงนามย่อระหว่างกันไปแล้ว ข้อเสนอร่างความตกลงร่วมมือว่าด้วยการจ้างงานและร่างความตกลงร่วมมือระหว่างสภาหอการค้ากับสภาหอการค้าและอุตสาหกรรมของกาตาร์ และข้อเสนอให้มีบันทึกความเข้าใจ (MOU) ว่าด้วยความร่วมมือด้านสุขภาพกับไทย ขณะที่ฝ่ายไทยได้เสนอให้มีบันทึกความเข้าใจ (MOU) ว่าด้วยความร่วมมือด้านก่อสร้างกับกาตาร์

3.2.2. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับคูเวต

การค้าระหว่างไทยกับคูเวตในปี 2546 คิดเป็นมูลค่า 247.6 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ โดยไทยเป็นฝ่ายขาดดุลการค้า 83.7 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ โดยสินค้าส่งออกของไทยไปคูเวตได้แก่ เสื้อผ้าสำเร็จรูป เครื่องปรับอากาศและส่วนประกอบ อาหารทะเลกระป๋อง ปูนซีเมนต์ ยานพาหนะ อุปกรณ์และส่วนประกอบ รองเท้า และชิ้นส่วน ผ้าผืน ฯลฯ ส่วนสินค้านำเข้าจากคูเวต ได้แก่ น้ำมันดิบ เคมีภัณฑ์ น้ำมันหล่อลื่น และน้ำมันเบรค สินแร่โลหะอื่นๆ ผ้าผืน ฯลฯ ในด้านแรงงาน มีแรงงานไทยอยู่ในคูเวตประมาณ 3,500 คน¹⁷ โดยทำงานในภาคเอกชนในประเภทกิจการรับเหมาขุดเจาะและประกอบท่อส่ง

¹⁶ ข้อมูลกองตรวจออกกลาง กรมเอเชียใต้ ตะวันออกกลาง และแอฟริกา กระทรวงการต่างประเทศ, กุมภาพันธ์ 2543.

¹⁷ ข้อมูลกองตรวจออกกลาง กระทรวงการต่างประเทศ, กุมภาพันธ์ 2543

น้ำมัน รับเหมาก่อสร้าง อยู่ต่อเรือ อยู่ซ่อมรถยนต์ โรงงานเฟอร์นิเจอร์ ร้านเสริมสวย และตัดเย็บเสื้อผ้าสตรี ส่วนในด้านการลงทุนระหว่างกัน บริษัท Kuwait Petroleum International (Thailand) หรือ KPI ได้ลงทุนด้านสถานีบริการน้ำมัน Q8 ในไทย นอกจากการลงทุนด้านสถานีบริการน้ำมันแล้ว คูเวตยังมีแผนจะลงทุนด้านโรงกลั่นน้ำมันในลักษณะลงทุนร่วมร้อยละ 50 เพราะเห็นว่าไทยอาจจะเป็นศูนย์กลางการส่งน้ำมันภายในภูมิภาครวมทั้งจีนตอนใต้ ในปี 2544 การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) ได้ทำสัญญาซื้อน้ำมันจาก Kuwait Petroleum Company ในปริมาณไตรมาส ละ 200,000 บาร์เรล

นอกจากนี้ ไทยกับคูเวตยังมีกลไกความร่วมมือทางเศรษฐกิจในลักษณะทวิภาคีระหว่างกัน ซึ่งได้แก่ คณะกรรมการการค้าร่วม (JC) ไทย-คูเวต โดยมีการประชุมครั้งแรกเมื่อเดือนตุลาคม 2542 ที่กรุงเทพฯ (การจัดตั้งคณะกรรมการการค้าร่วมฯ เป็นไปตามความตกลงทางด้านการเศรษฐกิจและการค้า ซึ่งได้ลงนามเมื่อปี 2530) ทั้งสองฝ่ายได้หารือที่จะขยายความร่วมมือทางด้านการค้า การลงทุน การเงิน การธนาคาร อุตสาหกรรม ความร่วมมือทางวิชาการ การท่องเที่ยวและความร่วมมือระหว่างภาคเอกชน

3.2.3. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับซาอุดีอาระเบีย

ปริมาณการค้าระหว่างไทยกับซาอุดีอาระเบียสูงเป็นอันดับ 2 รองจากสหรัฐอเมริกาและอิตาลี โดยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2534 - 2544 ปริมาณการค้ารวมระหว่างไทยและซาอุดีอาระเบียมีปริมาณเพิ่มขึ้น แต่ส่วนใหญ่แล้วไทยจะเป็นฝ่ายขาดดุลการค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี 2544 ไทยขาดดุลการค้าซาอุดีอาระเบียถึง 4,600.4 ล้านบาท สินค้าส่งออกสำคัญของไทยไปยังซาอุดีอาระเบีย ได้แก่ รถยนต์และส่วนประกอบ เครื่องปรับอากาศ และสิ่งทอ ส่วนสินค้าสำคัญที่ไทยนำเข้าได้แก่ น้ำมันดิบ เคมีภัณฑ์ และปฏิกิริยา เป็นต้น

ในด้านข้อตกลงทางกฎหมายไทยกับซาอุดีอาระเบียได้ลงนามในความ ตกลงว่าด้วยการยกเว้น การเก็บภาษีซ้อนในปี 2537 และลงนามในเอกสารพิธีการ (Process-Verbal) เพื่อการแลกเปลี่ยนสัตยาบันสารความตกลงเพื่อการยกเว้นภาษีจากกิจการขนส่งทางอากาศ ในเดือนเมษายน 2539

3.2.4. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอิหร่าน

การค้าระหว่างไทยกับอิหร่าน ยังมีปริมาณไม่สูงมากนัก แม้ว่าปริมาณการค้าของไทยจะเป็นอันดับที่ 1 ของประเทศในกลุ่มอาเซียนที่อิหร่านค้าขายด้วยและไทยจะได้เปรียบดุลการค้ากับอิหร่านก็ตาม กล่าวคือ ไทยเป็นคู่ค้าอันดับที่ 18 ที่อิหร่านนำเข้าสินค้า(อิหร่านนำเข้าสินค้าจากไทยมีปริมาณ 213, 693, 933 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ) ขณะที่ไทยเป็นคู่ค้าอันดับที่ 19 ที่อิหร่านส่งสินค้ามาขาย (อิหร่านส่งสินค้าออกมายังไทยในปริมาณ 52,443,957 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ) และจัดได้ว่าอิหร่านเป็นคู่ค้าอันดับที่ 7 ของประเทศในกลุ่มตะวันออกกลางที่ไทยค้าขายด้วย โดยในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2540 - 2544) ไทยนำเข้าสินค้าจากอิหร่านเฉลี่ยปีละ 193.54 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ และพบว่าในปี 2544 มีมูลค่าการค้าระหว่างกัน 9,254.6 ล้านบาท ลดลงจากปี 2543 ที่มีมูลค่าการค้าระหว่างกัน 19,751.3 ล้านบาท ส่วนในปี 2545 ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงสิงหาคม มีมูลค่าการค้าระหว่างกัน 139.57 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ

โดยไทยส่งสินค้าออกไปยังอิหร่าน 106.88 ล้านเหรียญสหรัฐ ฯ และนำสินค้าเข้าจากอิหร่าน 32.69 ล้านเหรียญสหรัฐ ฯ โดยสินค้าที่ไทยส่งออกป้ออิหร่าน 10 อันดับแรกได้แก่ ข้าว น้ำตาลทราย เหล็ก เหล็กกล้า และผลิตภัณฑ์ ด้ายและเส้นใยประดิษฐ์ ยางพารา ผ้าผืนเส้นใยประดิษฐ์ สิ่งทออื่น ๆ เครื่องปรับอากาศ และส่วนประกอบ เครื่องจักรกลและส่วนประกอบของเครื่องจักรกล ส่วนสินค้าที่ไทยนำเข้าจากอิหร่าน อาทิ เหล็กและเหล็กกล้า สินแร่โลหะอื่น ๆ และเศษโลหะ เคมีภัณฑ์ ปลาหมึกสดแช่เย็นแช่แข็ง น้ำมันหล่อลื่น และน้ำมันเบรก เป็นต้น

ในด้านการส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับอิหร่านอย่างเป็นทางการได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการความร่วมมือด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจ การพาณิชย์อุตสาหกรรม เทคนิคการเกษตร และวิทยาศาสตร์ (Joint Commission - JC) ระหว่างไทย - อิหร่าน ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมสินค้าที่ไม่ใช่น้ำมันและขจัดอุปสรรคทางการค้าระหว่างกัน โดยได้มีการลงนามจัดตั้งเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2533 ซึ่งได้มีการประชุมคณะกรรมการร่วมไปแล้ว 5 ครั้ง ผลของการประชุมแต่ละครั้งก่อให้เกิดความร่วมมือผ่านข้อตกลงทางกฎหมายในเรื่องต่างๆระหว่างกัน ดังนี้ ความตกลงว่าด้วยการขนส่งทางอากาศ ความตกลงว่าด้วยการขนส่งทางเรือ ความร่วมมือด้านศุลกากร ความร่วมมือด้านการขนส่ง และคมนาคมระหว่างอิหร่าน - ไทย - ประเทศที่สามในเอเชียกลาง และเมื่อไทยเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมครั้งที่ 6 ในระหว่างวันที่ 23 - 25 เมษายน 2545 ไทยและอิหร่านได้ประสบความสำเร็จในการลงนามในข้อตกลงและบันทึก ดังต่อไปนี้ความตกลงว่าด้วยการบริการเดินอากาศ และบันทึกความเข้าใจด้วยความร่วมมือด้านการท่องเที่ยว

3.2.5. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา

สหรัฐอเมริกาเป็นคู่ค้าลำดับที่ 1 ของไทยในตะวันออกกลาง การค้าปี 2546 ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาที่มีมูลค่า 2,763.5 ล้านเหรียญสหรัฐ ฯ จำแนกเป็นมูลค่าการส่งออก 757 ล้านเหรียญสหรัฐ ฯ สินค้าส่งออกสำคัญได้แก่ ผ้าผืน เสื้อผ้าสำเร็จรูป รองเท้าและชิ้นส่วน เครื่องปรับอากาศ และส่วนประกอบ อัญมณีและเครื่องประดับ ฯลฯ สินค้านำเข้าสำคัญ ได้แก่ น้ำมันดิบ สินแร่โลหะอื่น ๆ และเศษโลหะ น้ำมันหล่อลื่น และน้ำมันเบรก น้ำมันสำเร็จรูป เคมีภัณฑ์ เงินแท่ง และทองคำ ฯลฯ ทั้งนี้ไทยนำเข้าน้ำมันจากสหรัฐอเมริกาเป็นอันดับหนึ่งจากกลุ่มประเทศตะวันออกกลาง ในปี 2546 ไทยนำเข้าน้ำมันดิบจากสหรัฐอเมริกาปริมาณ 200,000 บาร์เรล หรือเท่ากับร้อยละ 25 ของการนำเข้าน้ำมันดิบของไทย (ไทยนำเข้าน้ำมันดิบจากตะวันออกกลางประมาณร้อยละ 72 ของการนำเข้าทั้งหมด) ในด้านการลงทุน มีบริษัทไทย 2 บริษัทเข้าไปลงทุนในสหรัฐอเมริกา คือ บริษัทเจริญโภคภัณฑ์ ด้าน Trading Company และบริษัท Cristal Garment นอกจากนี้ บริษัท FEAP International (UAE) L.L.C. และบริษัท Regal Group of Co's ได้ดำเนินโครงการให้ความช่วยเหลือทางการเงิน (Credit line) แก่บริษัทของไทยที่มีปัญหาขาดสภาพคล่อง โดยหลักการของการให้ความช่วยเหลือดังกล่าวคือ การเข้าร่วมทุนชั่วคราว จัดหาวัตถุดิบป้อนโรงงาน และหาตลาดให้ โดยมีการแบ่งผลกำไรตามที่ตกลง

กัน แต่ไม่ใช่การให้เงินกู้เพื่อคดดอกเบี้ย ขณะที่ธนาคาร National Bank of Abu Dhabi ได้เสนอโครงการที่จะให้สินเชื่อแก่ผู้ส่งออกของไทยที่จะส่งสินค้าไปขายในสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ โดยเป็นการให้สินเชื่อในรูปแบบการค้าต่อธนาคาร (ทางฝ่ายไทย ได้แก่ ธนาคารกรุงเทพ ไทยทูลุ กรุงศรีอยุธยา กสิกรไทย) ในด้านแรงงาน มีคนไทยอยู่ในสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ทั้งหมดประมาณ 2,000 คน (ปี 2547) ส่วนใหญ่เป็นแรงงานฝีมือ ทำงานในภาคอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ธุรกิจบริการ และธุรกิจก่อสร้างในรัฐดูไบ รัฐตอนเหนือ และรัฐอะบูดาบี

ด้านการจัดทำข้อตกลงในเรื่องต่างๆ ภายใต้กรอบพันธทาง กฎหมาย ในการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างกันนั้น มีการจัดทำ ดังต่อไปนี้ความตกลงว่าด้วยการบริการเดินอากาศระหว่างกันลงนามเมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2533 ความตกลงว่าด้วยการยกเว้นการเก็บภาษีขึ้นลงนามระหว่างกันแล้วเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2543(ระหว่างการเยือนสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ของ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ) ความตกลงเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองการลงทุน ฝ่ายสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์สร้างฯ ให้ฝ่ายไทยพิจารณาเมื่อ ปี 2541 แต่ในปี 2543 ยังไม่มีการเจรจาระหว่างกันจนถึงปัจจุบัน และความตกลงว่าด้วยความร่วมมือด้านเศรษฐกิจและการค้า ฝ่ายยูเออีสร้างฯ ให้ฝ่ายไทยพิจารณาเมื่อปี 2544 ไทยสร้างฯ กลับไปให้สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์พิจารณาช่วงปลายปี 2546

3.2.6. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโอมาน

โอมานเป็นคู่ค้าสำคัญอันดับ 2 ของไทยในกลุ่มประเทศตะวันออกกลาง โดยในปี 2542 มีมูลค่าการค้ารวม 1,078 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ จำแนกเป็นการส่งออกมูลค่า 27.2 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และการนำเข้ามูลค่า 1,050.8 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ สินค้าส่งออกสำคัญได้แก่ เครื่องปรับอากาศและส่วนประกอบ ยานพาหนะ อุปกรณ์และส่วนประกอบ เสื้อผ้าสำเร็จรูป สินค้านำเข้าสำคัญได้แก่ น้ำมันดิบ ไทยนำเข้าน้ำมันจากโอมานเป็นอันดับ 1 เมื่อเทียบกับการนำเข้าน้ำมันจากน้ำมันกระทำผ่านนายหน้ามิได้ซื้อขายโดยตรง ทางด้านการลงทุนการลงทุน มีบริษัทชั้นนำของโอมานสนใจที่จะมาลงทุนในประเทศไทย เช่น บริษัท Omar Zawawi Establishment (OMZEST) เป็นบริษัทที่ใหญ่ที่สุดในโอมาน ซึ่งสนใจจะร่วมลงทุนกับบริษัทของไทยในสาขาอิเล็กทรอนิกส์ แอร์ ตู้เย็น รวมทั้งสนใจที่จะร่วมลงทุนกับบริษัทของไทยที่มีปัญหาสภาพคล่อง หรือมีปัญหาทางการเงินกับธนาคารของไทย และบริษัท Bahwa Group สนใจประเภทอาหารกระป๋อง ไตรคมนามคม ตลอดจนสนใจจะร่วมลงทุนกับบริษัทของไทยในสาขาสังหาริมทรัพย์ สถาบันการเงิน และอุตสาหกรรมขนาดกลาง รวมทั้ง บริษัท Zubair Group เคยส่งผู้แทนเดินทางเยือนไทยเพื่อดูคู่มือการลงทุนและสนใจในโครงการหลายโครงการของไทยประเทศอื่นๆ

ทั้งนี้ภายใต้กรอบข้อตกลงทางกฎหมายด้านการค้าและการลงทุนระหว่างไทยกับโอมานมีการจัดทำ ความตกลงทางการค้าระหว่างไทยกับโอมานในเดือนมิถุนายน 2541และความตกลงเพื่อเว้นการเก็บภาษีขึ้น ส่วนความตกลงเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองการลงทุนฝ่ายโอมานทาบตามให้มีการเจรจาที่กรุงเทพฯ เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2540 แต่ฝ่ายไทยขอเลื่อนออกไปก่อน

3.2.7. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับบาห์เรน

สินค้าออกที่สำคัญของไทยไปบาห์เรน ได้แก่ เครื่องปรับอากาศและส่วนประกอบ เสื้อผ้าสำเร็จรูป อัญมณี และเครื่องประดับ ทองแดง ผ้าผืน ยานพาหนะ อุปกรณ์และส่วนประกอบ ตู้เย็น ตู้แช่แข็งและส่วนประกอบ ผลิตภัณฑ์พลาสติก อาหารทะเลกระป๋อง เครื่องใช้สำหรับเดินทาง ขณะที่สินค้านำเข้าจากบาห์เรนที่สำคัญ ได้แก่ สินแร่โลหะเศษ เศษโลหะ เคมีภัณฑ์ ปุ๋ย กระดาษ และเยื่อกระดาษ ปลาหมึกแช่แข็ง ไม้ซุง ไม้แปรรูป สิ่งพิมพ์ สิ่งทอ ผ้าผืน

ด้านข้อตกลงทางเศรษฐกิจภายใต้กรอบทางกฎหมายระหว่างไทยกับบาห์เรน มีดังนี้ ความตกลงทางการบินระหว่างไทยกับบาห์เรน เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2521 โดยปัจจุบันบาห์เรนบินในนามของสายการบินกัลฟ์แอร์ (ซึ่งประกอบด้วย 4 ประเทศ คือ บาห์เรน โอมาน กาตาร์ และสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์) การบินไทยจะเริ่มเปิดเที่ยวบินไปยังกรุงมานามาในเดือนพฤศจิกายน 2545 และ สายการบิน Gulf Air ก็ได้เปิดเที่ยวบินบินจากบาห์เรนมาไทย ความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจ การค้าและวิชาการระหว่างไทยกับบาห์เรน โดยได้ลงนามย่อระหว่างกันเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2542 และจัดทำความตกลงเพื่อยกเว้นการเก็บภาษีซ้อน ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติเมื่อวันที่ 18 กันยายน 2544 และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของทั้งสองฝ่ายได้ลงนามความตกลงทั้งสองฉบับเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2544 ความตกลงเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองการลงทุนโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังของทั้งสองฝ่ายได้ลงนามความตกลงฯ ร่วมกันในระหว่างการเยือนไทยของนายกรัฐมนตรีบาห์เรนในวันที่ 21 พฤษภาคม ความตกลงในการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมระดับสูง (High Joint Commission) ระหว่างไทย-บาห์เรน เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2545 ที่กรุงมานามา ในระหว่างการเยือนบาห์เรนของพันตำรวจโท ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีของไทย และแถลงการณ์ร่วมเพื่อจัดทำ Closer Economic Partnership (CEP) ในการจัดตั้งเขตการค้าเสรี เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2545 ที่กรุงมานามา รวมทั้งการจัดทำเขตการค้าเสรีระหว่างไทยกับบาห์เรน ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2545

3.3 สังคม วัฒนธรรม และอื่นๆ

นอกเหนือจากความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกลุ่มประเทศตะวันออกกลางทางการเมืองและเศรษฐกิจดังที่กล่าวมาแล้ว ยังปรากฏความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกลุ่มประเทศตะวันออกกลางในทางสังคม วัฒนธรรม และอื่นๆ ในระดับรัฐบาล จะเห็นได้จากการลงนามในความร่วมมือทางวิชาการระหว่างไทยกับบาห์เรน ไทยกับอียิปต์ และไทยกับอิหร่าน รวมทั้งความร่วมมือทางวัฒนธรรมระหว่างไทยกับอิหร่าน และการที่ไทยเคยส่งคณะผู้เชี่ยวชาญด้านฝนเทียมไปช่วยโอมาน เมื่อปี 2530 และต่อมาในปี 2534 โอมานทบทวนที่จะทำความตกลงกับไทยเกี่ยวกับการทำฝนเทียม ซึ่งขณะนี้ฝ่ายไทยเห็นชอบในหลักการทำความตกลงกับโอมานในรูปของ Specific Agreement ซึ่งเป็นความตกลงรูปแบบหนึ่งที่มีลักษณะเป็นการเอาบริการไปแลกเปลี่ยนกับประโยชน์ ที่ฝ่ายไทยจะได้รับ กล่าวคือ ฝ่ายไทยจะระบุสิ่งที่

ต้องการลงไปในความตกลงลักษณะนี้เลย นอกจากนี้ไทยยังเริ่มให้ความช่วยเหลือทางวิชาการแก่โอมาน ตั้งแต่ปี 2530 ภายใต้โครงการความช่วยเหลือทางวิชาการของไทยโดยรัฐบาลไทยให้ทุนฝึกอบรมประจำปี ในสาขาต่างๆ เช่น สาธารณสุข เกษตร การสื่อสาร เป็นต้น

ส่วนซาอุดีอาระเบีย รัฐบาลไทยเคยได้รับความช่วยเหลือตามโครงการเงินกู้จากกองทุน ซาอุดีอาระเบียเพื่อการพัฒนา (The Saudi Fund for Development) โดยเมื่อปี 2524 รัฐบาลไทยได้เคยกู้เงิน จากกองทุนฯ เป็นจำนวนเงินประมาณ 175 ล้านบาท หรือประมาณ 51.47 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาโครงการไฟฟ้าท้องถิ่น ได้แก่ โครงการไฟฟ้าลิกไนท์แม่เมาะ หน่วยที่ 4 ของการ ไฟฟ้าฝ่ายผลิต และโครงการเร่งรัดพัฒนาไฟฟ้าชนบทระยะที่ 2 ของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค นอกจากนี้ธนาคาร เพื่อการพัฒนาอิสลาม (IDB) ของซาอุดีอาระเบีย ได้อนุมัติเงินช่วยเหลือโครงการสร้างอาคารมหาวิทยาลัย อิมามมุฮัมหมัด อิบน์ ซาอุด ที่จังหวัดยะลา ประมาณ 32 ล้านบาท เมื่อปี 2528 และต่อมาเมื่อปี 2533 ประธาน IDB ได้เดินทางมาเป็นประธานในพิธีเปิดอาคารเรียนดังกล่าวด้วย

ขณะที่กับอิหร่านมีการร่วมมือทางด้านเทคนิค การเกษตร และวิทยาศาสตร์ผ่านกลไก คณะกรรมาธิการร่วมว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจ การพาณิชย์อุตสาหกรรม เทคนิค การเกษตรและ วิทยาศาสตร์ (Joint Commission – JC) ไทย - อิหร่าน นอกจากนี้ในช่วงภาวะวิกฤติซึ่งอิหร่านประสบภัย พิบัติจากแผ่นดินไหว รัฐบาลไทยยังได้จัดส่งแพทย์และพยาบาลไปช่วยดูแลบรรเทาทุกข์ อีกด้วย

สำหรับความสัมพันธ์กับอิรัก ภายหลังสงครามอ่าวเปอร์เซียสิ้นสุดลงในปี 2534 อิรักซึ่งตั้ง ประสบปัญหาขาดแคลนอาหารและยาและมีโรคระบาดอย่างรุนแรงอันสืบเนื่องมาจากมาตรการคว่ำบาตร ทางเศรษฐกิจจากสหประชาชาติ อิรักได้ร้องขอความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมจากมิตรประเทศรวมทั้ง ไทย ซึ่งรัฐบาลไทยได้ให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมแก่อิรักได้แก่ บริจาคเงินสดจำนวน 2,000 ดอลลาร์สหรัฐฯ ผ่านโครงการให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมแก่อิรักของสหประชาชาติ (UN Inter Agency Plan of Action for Humanitarian Assistance to Iraq) ในปี 2536 และสภากาชาดไทยยังได้บริจาค ยาจำนวนหนึ่งแก่สภากาชาดอินเดียแดงอิรักด้วยเมื่อเดือนพฤษภาคม 2536 รวมทั้งปี 2537 ได้มอบยารักษา โรค (Tenormin) มูลค่า 200,000 บาท

นอกจากนี้ยังปรากฏความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกลุ่มประเทศตะวันออกกลางทางสังคม วัฒนธรรมและอื่นๆอย่างไม่เป็นทางการในระดับประชาชนอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ ระหว่างไทยกับซาอุดีอาระเบีย นั่นคือการที่ในแต่ละปีมีมุสลิมชาวไทยเป็นจำนวนมากได้เดินทางไปแสวง บุญที่นครมักกะห์เพื่อประกอบพิธีฮัจญ์ ซึ่งเริ่มมานานกว่า 70 ปีแล้ว โดยในปัจจุบันการเดินทางสะดวก มากยิ่งขึ้นเพราะมีสายการบินระหว่างกรุงเทพฯ กับซาอุดีอาระเบียแล้ว

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศตะวันออก กลางในยุคโลกาภิวัตน์แล้ว พบว่ามีผลประโยชน์ร่วมที่สำคัญ คือ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เนื่องจาก ไทยต้องพึ่งพาการนำเข้าน้ำมันเป็นจำนวนมากจากกลุ่มประเทศตะวันออกกลางและขณะเดียวกันกลุ่ม ประเทศตะวันออกกลางเองก็อาศัยการนำเข้าสินค้าเกษตรต่างๆ ผลิตภัณฑ์สิ่งทอ เสื้อผ้าสำเร็จรูป

เครื่องใช้ไฟฟ้า และเครื่องปรับอากาศจากไทย แต่ผลประโยชน์ร่วมทางเศรษฐกิจระหว่างกันดังกล่าว ฝ่ายไทยจะเสียเปรียบกว่าเพราะเหตุว่าน้ำมันเป็นสินค้าที่ไทยจำเป็นต้องพึ่งพาการนำเข้าจากกลุ่มประเทศตะวันออกกลางเป็นหลัก ซึ่งประเทศกลุ่มตะวันออกกลางส่วนใหญ่เป็นผู้กำหนดการผลิตและควบคุมราคาน้ำมันโลกผ่านกลไกองค์กร OPEC และ OAPEC ขณะที่สินค้าอุปโภคและบริโภคต่างๆ ที่กลุ่มประเทศตะวันออกกลางนำเข้าจากไทย เป็นสินค้าทั่วไปไม่ใช่มีเพียงไทยประเทศเดียวที่ผลิต ซึ่งปัจจุบันก็มีหลายประเทศที่ผลิตและเป็นคู่แข่งที่สำคัญของไทยไม่ว่าจะเป็นจีน เวียดนาม ปากีสถาน หรือมาเลเซีย เป็นต้น

ทั้งนี้ในภาพรวมของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับตะวันออกกลางจัดได้ว่ามีมูลค่าต่ำสุด เมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นและจะเห็นได้ว่าในความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างกันจะมุ่งเน้นด้านการค้าเป็นหลัก โดยมีมูลค่าการค้าประมาณร้อยละ 6.2 ซึ่งก็ยังถือว่าอยู่ในระดับที่ต่ำ แม้ว่าปริมาณการค้าระหว่างไทย-ตะวันออกกลาง ตั้งแต่ปี 2533 ถึงปี 2541 ได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่องก็ตาม โดยในปี 2541 การค้าระหว่างประเทศไทยกับตะวันออกกลางมีมูลค่าประมาณ 215.6 พันล้านบาท โดยไทยส่งออกไปยังตะวันออกกลางเป็นมูลค่า 77,539.4 ล้านบาท และนำเข้าเป็นมูลค่า 138,074.3 ล้านบาท สินค้าส่งออกห้าอันดับแรกของไทยคือ ข้าว เสื้อผ้าสำเร็จรูป อัญมณีและเครื่องประดับ ผ้าผืน ยานพาหนะ อุปกรณ์และส่วนประกอบ และเครื่องปรับอากาศและส่วนประกอบ ส่วนสินค้านำเข้าห้าอันดับแรกจากตะวันออกกลางคือ น้ำมันดิบ เคมีภัณฑ์ เครื่องเพชรพลอย น้ำมันหล่อลื่นและน้ำมันเบรก และปุ๋ย ไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบดุลการค้ากับตะวันออกกลางเนื่องจากสินค้านำเข้าอันดับหนึ่งจากภูมิภาคนี้ได้แก่ น้ำมัน ในปี 2541 ไทยนำเข้าน้ำมันจากโอมานมากเป็นอันดับหนึ่งของการนำเข้าทั้งหมดคิดเป็นมูลค่าประมาณ 45.3 พันล้านบาท นำเข้าจากสหรัฐอเมริกาคือเป็นลำดับสอง คิดเป็นมูลค่าประมาณ 27.5 พันล้านบาท และนำเข้าจากเยเมนเป็นลำดับสามคิดเป็นมูลค่าประมาณ 15.8 พันล้านบาท

4) ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศในตะวันออกกลาง : ปัญหาและแนวโน้มในอนาคต

แม้ว่าตะวันออกกลางจะเป็นดินแดนที่ห่างไกลจากไทย แต่เนื่องจากดินแดนนี้มีความสำคัญในทางยุทธศาสตร์ การเมือง และเศรษฐกิจสูง ไทยจึงต้องให้ความสำคัญและติดตามความเคลื่อนไหวต่างๆ อย่างใกล้ชิด ขณะเดียวกันไทยก็ต้องพยายามหลีกเลี่ยงที่จะไม่เข้ายุ่งเกี่ยวโดยตรงกับความขัดแย้งต่าง ๆ ในภูมิภาค ไม่ว่าจะเป็นในกรณีความขัดแย้งระหว่างอิสราเอลกับประเทศอาหรับในตะวันออกกลางที่เกิดขึ้นจนกลายเป็นการสู้รบระหว่างกันหลายครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกิดสงครามครั้งสำคัญระหว่างอิสราเอลกับพันธมิตรอาหรับ ซึ่งประกอบด้วยอิรัก ซีเรีย จอร์แดน และอียิปต์ เมื่อ พ.ศ. 2491 และ พ.ศ. 2510 หรือที่เรียกว่าสงคราม 6 วัน รวมทั้งเมื่อ พ.ศ. 2516 ที่เรียกว่าสงครามยัมคิปปูร์ (Yom Kippur) และในกรณีสงครามระหว่างอิรักกับอิหร่านใน พ.ศ. 2523 และการเกิดสงครามอ่าวเปอร์เซียใน พ.ศ. 2533 - 2534 เป็นต้น แต่การเกิดสงครามเหล่านี้ได้ส่งผลให้โลกประสบกับวิกฤตการณ์

น้ำมันตามมา ซึ่งทำให้ไทยเองก็พลอยได้รับผลพวงดังกล่าวตามไปด้วย เนื่องจากไทยเป็นประเทศที่ต้องพึ่งพาการนำเข้าน้ำมันจากกลุ่มประเทศตะวันออกกลาง

อย่างไรก็ดี โดยภาพรวมแล้วไทยรักษาและส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศต่าง ๆ ในตะวันออกกลางโดยมีนโยบายที่เป็นกลางและหลีกเลี่ยงที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งต่างๆ ดังกล่าวในตะวันออกกลาง

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกลุ่มประเทศตะวันออกกลางในระดับรัฐโดยตรงทั่วไปแทบไม่ปรากฏ จะมีที่เห็นชัดเจนก็เพียงปัญหาเดียว คือ ความตึงเครียดระหว่างไทยกับซาอุดีอาระเบียในกรณีโครงการเพชร คีมาดกรรมนักรทูตซาอุดีอาระเบีย และกรณีนักธุรกิจซาอุดีอาระเบียที่หายตัวไปอย่างลึกลับ ซึ่งทางการไทยเองยังไม่ได้มีการคลี่คลายคดีความต่าง ๆ ให้เป็นที่พอใจต่อซาอุดีอาระเบียส่งผลทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับซาอุดีอาระเบียถูกกระทบกระเทือนอย่างมาก โดยในช่วงแรกได้ส่งผลทำให้ความสัมพันธ์ของสองประเทศที่ดำเนินมายาวนานนับตั้งแต่การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2500 ต้องสั่นคลอนจนนำมาซึ่งผลกระทบทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจต่อไทย โดยเฉพาะในด้านการส่งแรงงานไทยไปยังซาอุดีอาระเบีย กล่าวคือ ทางการซาอุดีอาระเบียได้สั่งระงับการตรวจลงตราให้แรงงานไทย และสั่งห้ามชาวซาอุดีอาระเบียเดินทางมาประเทศไทย ทั้งที่ก่อนหน้านี้ แรงงานไทยนิยมไปทำงานในประเทศซาอุดีอาระเบียอย่างมาก โดยจะเห็นได้ว่าเคยปรากฏจำนวนถึง 130,000 คน และนักท่องเที่ยวชาวซาอุดีอาระเบียก็เดินทางมาท่องเที่ยวประเทศไทยเป็นจำนวนไม่น้อย

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลไทยเองได้พยายามดำเนินการอย่างต่อเนื่องที่จะฟื้นฟูความสัมพันธ์กับซาอุดีอาระเบียให้กระชับแน่นเหมือนเดิม โดยพยายามใช้แนวทางดำเนินการทั้งในทางสังคม วัฒนธรรม สื่อมวลชน ศาสนา และการกีฬา ซึ่งผลตอบกลับที่ได้รับก็เป็นไปในเชิงบวกมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่า ในช่วงระหว่างพ.ศ. 2540 - 2541 รัฐบาลซาอุดีอาระเบียได้เริ่มผ่อนปรนท่าทีบ้าง มีการคลี่คลายความเข้มงวดในข้อคำสั่งต่างๆ ลง โดยมีสิ่งที่ปรากฏชัด คือ การที่นักธุรกิจชาวซาอุดีอาระเบียเดินทางมาประเทศไทยเพื่อนำสินค้าไปยังซาอุดีอาระเบีย และที่สำคัญทางการซาอุดีอาระเบียเองก็ยังอนุญาตให้นักธุรกิจชาวไทย เข้าร่วมงานแสดงสินค้านานาชาติ ซึ่งจัดให้มีขึ้นที่กรุงริยาดและเมืองเจดดาห์อีกด้วย แต่เป็นที่น่าสังเกตได้ว่ากว่าที่ทางการซาอุดีอาระเบียจะผ่อนปรนท่าทีต่อไทยลงบ้าง ก็ถึงช่วงระยะเวลาถึงกว่า 10 ปี นับจากการเกิดเหตุการณ์ต่างๆ ส่วนการจะฟื้นฟูความสัมพันธ์ให้กลับมากระชับแน่นเหมือนเดิมนั้น ที่สำคัญ คือ ฝ่ายไทยจะต้องสร้างความเชื่อมั่น กระชับ และยุติธรรมในการคลี่คลายคดีต่างๆ จนเป็นที่พอใจของซาอุดีอาระเบีย โดยอาศัยแนวทางการดำเนินการทางสังคม วัฒนธรรม สื่อมวลชน ศาสนา และการกีฬา เป็นตัวช่วยอีกทางหนึ่ง

แนวโน้มในอนาคตข้างหน้า ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับตะวันออกกลางทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม จะยังคงเป็นไปในทิศทางที่ดี นั่นคือไทยยังคงรักษา

ความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มประเทศตะวันออกกลางต่อไป และจะมุ่งเน้นกระชับความสัมพันธ์ระหว่างกันมากขึ้นโดยเฉพาะในทางเศรษฐกิจ รวมทั้งในด้านศาสนา สังคม และวัฒนธรรม ทั้งนี้ก็เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย แต่ขณะเดียวกัน ก็มีข้อควรคำนึงถึงในประเด็นทางเศรษฐกิจอันเกี่ยวเนื่องกับกลุ่มประเทศตะวันออกกลาง โดยเฉพาะกลุ่มประเทศที่ร่ำรวยน้ำมัน หรือกลุ่ม GCC ที่ไทยต้องจับตามองเป็นอย่างมากและติดตามความเคลื่อนไหวอย่างใกล้ชิด เพราะจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการค้ากับไทยโดยตรง นั่นคือ การที่กลุ่ม GCC หรือสภาความร่วมมือแห่งอ่าวเปอร์เซีย อันประกอบด้วย กาตาร์ คูเวต บาห์เรน โอมาน ซาอุดีอาระเบีย และสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ได้พยายามดำเนินการที่จะบูรณาการทางเศรษฐกิจให้เหมือนอย่างสหภาพยุโรป ด้วยการเริ่มจัดทำตลาดร่วมทางเศรษฐกิจระหว่างกัน นอกจากนี้ในประเด็นการจัดทำเขตการค้าเสรีกับบาห์เรนในพ.ศ. 2545 ก็จะทำให้ไทยมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการค้ากับบาห์เรนโดยตรงมากขึ้น รวมทั้งโดยอ้อมกับหลายประเทศในตะวันออกกลางมากขึ้นด้วย เพราะบาห์เรนจะเป็นประตูการค้าเชื่อมโยงโยงไปสู่ประเทศในตะวันออกกลางอื่นๆ โดยเฉพาะกลุ่ม GCC ที่มีกำลังซื้อสูง

นอกเหนือไปจากนี้ ไทยยังก็ต้องระมัดระวังท่าที หรือแสดงจุดยืนความเป็นกลางต่อ

ประเด็นปัญหาที่อ่อนไหว ซึ่งอาจเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมในความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศในตะวันออกกลางได้ ควบคู่ไปกับการติดตามความเคลื่อนไหวและทำความเข้าใจในประเด็นปัญหาที่อ่อนไหวอันเกี่ยวเนื่องกับบางประเทศในตะวันออกกลางอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เพื่อนำมาซึ่งความมั่นคงและปลอดภัยของประเทศเป็นสำคัญ โดยประเด็นปัญหาที่อ่อนไหว ได้แก่ กรณีบทบาทของสหรัฐฯ ในตะวันออกกลาง ภายหลังการทำสงครามอิรักในพ.ศ. 2547 โดยเฉพาะการคงกำลังทหารสหรัฐฯ ในอิรัก ประเด็นกระบวนการเจรจาสันติภาพอิสราเอล - ปาเลสไตน์ที่ยังคงมีอุปสรรคขวากหนามอยู่อีกมาก กรณีปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างอิหร่านกับสหรัฐฯ ที่นับวันจะเลื่อมถอยลงทุกที โดยเฉพาะภายหลังจากที่อิหร่านได้ผู้นำใหม่ในพ.ศ. 2548 กรณีปัญหาความขัดแย้งทางชาติพันธุ์และสำนักคิดทางศาสนา เช่น ระหว่างอาหรับกับยิวในดินแดนปาเลสไตน์ และสำนักคิดซุนนี - ชีอะฮ์ในอิรัก รวมทั้งปัญหาชนกลุ่มน้อยในอิหร่าน อิรัก และตุรกี ซึ่งรัฐบาลของประเทศเหล่านี้มักใช้วิธีการแก้ไขปัญหาคับด้วยความรุนแรง นอกจากนี้ในกรณีปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยเองที่ยังปรากฏอยู่อย่างต่อเนื่อง ก็เป็นอีกปัญหาที่มีความอ่อนไหวต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศในตะวันออกกลางมิใช่น้อย ดังจะเห็นได้ว่าองค์กรการประชุมอิสลาม (Organization of Islamic Conference-OIC) ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่มาจากประเทศในตะวันออกกลางได้มีการหยิบยกกรณีปัญหาดังกล่าวเข้าสู่ที่ประชุมเมื่อครั้งการประชุมที่ประเทศมาเลเซีย รวมทั้งยังแสดงความห่วงใยต่อปัญหา ด้วยการส่งคณะผู้แทนมาร่วมสังเกตการณ์และขอรับทราบข้อมูลจากทางการไทยในพ.ศ. 2547 อีกด้วย ดังนั้นไทยควรจะต้องรีบเร่งในการแก้ไขปัญหาคับความไม่สงบที่เกิดขึ้นอย่างสันติวิธี และเป็นไปด้วยความโปร่งใส ยุติธรรม บนพื้นฐานของความเสมอภาคและการทำความเข้าใจในรากเหง้าของปัญหาอย่างแท้จริง เพื่อมิให้กระทบต่อ

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับตะวันออกกลางในอนาคต ทั้งยังรวมถึงกรณีปัญหาที่รัฐบาลอิหร่านสานต่อโครงการพัฒนาพลังงานนิวเคลียร์ โดยไม่สนใจการตรวจสอบขององค์การปรมาณูสากล(IAEA) กรณีปัญหาการก่อความไม่สงบของกลุ่มมุสลิมที่มีแนวคิดดกขอบ (extremist) ในตะวันออกกลางที่กำลังขยายตัวมากขึ้น และที่สำคัญมีการระบุว่ามิเรื่อเชื่อมโยงเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ยังรวมถึงกรณีปัญหาการแพร่ขยายแนวคิดรากฐานนิยม (fundamentalism) ไปยังมุสลิมบางกลุ่มในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก

- **ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศมุสลิมในเอเชียใต้**

แม้ว่าประเทศมุสลิมในเอเชียใต้จะมีเพียงปากีสถาน บังกลาเทศ และมัลดีฟส์เท่านั้น แต่ในรายงานวิจัยเรื่องนี้จะกล่าวถึงอินเดียด้วยเนื่องจากประชากรอินเดียที่เป็นมุสลิมมีร้อยละ 12 หรือประมาณ 100 กว่าล้านคนซึ่งเป็นจำนวนที่มากในจำนวนประชากรทั้งหมดของอินเดียที่มีถึง 1.13 พันล้านคน

ทั้งนี้ จากเอกสารการสอนชุดวิชาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับต่างประเทศ หน่วยที่ 12 (ความสัมพันธ์ไทยกับกลุ่มประเทศในเอเชียใต้) สาขาวิชารัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาธิราช ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 พ.ศ. 2549 ซึ่งเขียนโดย รองศาสตราจารย์ ดร.จรัญ มะลูลีม ได้อธิบายไว่ว่านับตั้งแต่สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ไทยกับอินเดียค่อนข้างจะมีความสัมพันธ์ทางการเมืองที่ห่างเหินและเย็นชาต่อกัน เนื่องจากไทยเป็นสมาชิกซีโต้ (The Southeast Asia Treaty Organization -SEATO) ซึ่งปากีสถานในฐานะคู่พิพาทของอินเดียในกรณีแคชเมียร์ (ประเด็นเกี่ยวกับดินแดนและศาสนา) เป็นสมาชิกอยู่ด้วย ทำให้อินเดียไม่พอใจไทย ประกอบกับไทยได้ให้การสนับสนุนปากีสถานในเวทีการประชุมต่างๆ จึงทำให้อินเดียไม่พอใจขึ้นไปอีก ยิ่งอินเดียมองว่าไทยเป็นประเทศบริวารของสหรัฐ ฯ ขณะที่ไทยเองก็มองว่าอินเดียฝักใฝ่อยู่กับสหภาพโซเวียต ประเทศผู้นำโลกคอมมิวนิสต์ จึงทำให้ทั้งไทยและอินเดียต่างก็หมางเมินต่อกัน กระทั่งเมื่อสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศเปลี่ยนแปลงไป สหภาพโซเวียตล่มสลายลงในปลายทศวรรษที่ 1980 สงครามเย็นสิ้นสุดลงส่งผลให้ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างไทยกับอินเดียเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอินเดียได้หันมาริเริ่มนโยบาย “มองตะวันออก” (Look East Policy) ซึ่งเป็นนโยบายต่างประเทศที่ให้ความสำคัญกับประเทศที่ตั้งอยู่ทางตะวันออกของอินเดียมากขึ้น

ขณะที่ ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างไทยกับปากีสถานช่วงหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 หรือในช่วงสงครามเย็นกลับมีความใกล้ชิดต่อกัน เนื่องจากต่างฝ่ายก็เป็นสมาชิก SEATO ด้วยกัน ยิ่งภายหลังล้มเลิกองค์การ SEATOก็ทำให้ปากีสถานปรับนโยบายต่างประเทศมาสู่การอยู่ร่วมกันกับประเทศต่าง ๆ มากขึ้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ทางการเมืองกับไทยเป็นไปในเชิงบวก แม้ว่าจะไม่สนิทสนมแนบแน่น เนื่องจากปากีสถานเป็นประเทศที่ไม่ได้เป็นเพื่อนบ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกับไทย

อย่างไรก็ตาม เมื่อสงครามเย็นสิ้นสุดลงในพ.ศ. 2533 (ค.ศ.1990) โลกได้เข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นตัวนำสำคัญ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศในเอเชียได้ไม่ว่าจะเป็นอินเดีย ปากีสถาน บังคลาเทศถือว่าเป็นไปด้วยดี ทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และอื่นๆ โดยเฉพาะในทางเศรษฐกิจ¹⁸ จะเห็นได้จากข้อมูลของเว็บไซต์กระทรวงการต่างประเทศโดยกองเอเชียใต้ กรมเอเชียใต้ ตะวันออกกลาง ได้กล่าวว่าในระดับผู้นำระหว่างไทยกับอินเดียมีการเดินทางไปเยือนระหว่างกัน เริ่มจากในระดับพระราชวงศ์ของไทยได้แก่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเยือนอินเดียอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเยือนอินเดียในระหว่างวันที่ 26 - 31 มกราคม และระหว่างวันที่ 27 กุมภาพันธ์ - 10 มีนาคม พ.ศ. 2547 นายสุรเกียรติ์ เสถียรไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เดินทางเยือนอินเดียอย่างเป็นทางการในระหว่างวันที่ 8 - 10 มิถุนายน พ.ศ. 2547 และพันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เดินทางเยือนอินเดีย เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2548 เป็นต้น ฝ่ายอินเดีย ได้แก่ นาย Atal Behari Vajpayee นายกรัฐมนตรีอินเดีย เดินทางแวะผ่านไทยหลังการประชุมสุดยอดอาเซียนที่กัมพูชา และได้หารือข้อราชการกับนายกรัฐมนตรีที่กระทรวงการต่างประเทศ เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 ดร. Anbumani Ramadoss รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขและสวัสดิการครอบครัว เข้าร่วมการประชุม The Second Asia Pacific Ministerial Meeting (APMM-II) ที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 10-12 กรกฎาคม พ.ศ. 2547 นาย Manmohan Singh นายกรัฐมนตรีอินเดียเยือนไทย เพื่อเข้าร่วมการประชุมผู้นำ BIMSTEC ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 30 - 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2547 นาย K. Natwar Singh รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอินเดีย เดินทางแวะผ่านไทย เมื่อวันที่ 15 - 16 ตุลาคม พ.ศ. 2547 เป็นต้น

ส่วนในด้านการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างไทยกับอินเดียในระดับรัฐบาลนั้น เมื่ออินเดียเริ่มดำเนินนโยบายเปิดเสรีทางเศรษฐกิจในปี 2534 และดำเนินนโยบายมองตะวันออก (Look East Policy) ที่ให้ความสำคัญกับประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออกมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายมองตะวันตก (Look West Policy) ของไทยที่ให้ความสำคัญกับภูมิภาคเอเชียใต้ ตะวันออกกลาง และแอฟริกา ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศจึงพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น โดยมีการเปลี่ยนแปลงการเยือนระดับสูงหลายครั้ง ในช่วงพ.ศ. 2544 - 2546 รัฐบาลชุดใหม่ของอินเดียภายใต้การนำของพรรคคอนเกรส ได้แสดงเจตจำนงที่ชัดเจนว่าต้องการกระชับความสัมพันธ์กับไทยให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ส่งผลทำให้เกิดกลไกความร่วมมือทวิภาคีที่สำคัญตามมา นั่นคือคณะกรรมการร่วมเพื่อความร่วมมือทวิภาคี (Joint Commission for Bilateral Cooperation) จัดตั้งเมื่อพ.ศ. 2532 อีกทั้งยังมีกลไกคณะกรรมการร่วม (Joint Working Group) ระดับอธิบดีระหว่างสองฝ่ายเพื่อติดตามและเร่งรัดความสัมพันธ์ระดับทวิภาคีที่ครอบคลุมทุกสาขา และเพื่อเสริมกลไกความร่วมมือคณะกรรมการร่วม (JC) ที่มีอยู่เดิมแล้ว นอกจากนี้

¹⁸ ดูรายละเอียดทั้งหมดในข้อมูลรายประเทศในทวีปเอเชียของกระทรวงการต่างประเทศใน <http://www.mfa.go.th>

ยังมีกลไกด้านเศรษฐกิจระหว่างไทยกับอินเดียที่สำคัญ ได้แก่ คณะกรรมการร่วมทางการค้า (Joint Trade Committee) ระดับเจ้าหน้าที่อาวุโส ซึ่งจัดตั้งเมื่อพ.ศ. 2532 (มีการประชุมครั้งล่าสุดเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2546) อนึ่งเมื่อพิจารณาในด้านการค้าระหว่างไทยกับอินเดียแล้วพบว่าในพ.ศ. 2539 มีมูลค่า 3,406.9 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ คิดเป็นสัดส่วน 1.33 ของมูลค่าการค้าไทยต่อโลก โดยเพิ่มขึ้นร้อยละ 21.43 ทั้งนี้ไทยส่งออก 1,803.6 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ และนำเข้าจากอินเดีย 1,603.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ อินเดียเป็นคู่ค้าลำดับที่ 19 ของไทย และมูลค่าการลงทุนของไทยในอินเดียเป็นลำดับที่ 3 ในกลุ่มอาเซียนรองจากสิงคโปร์และมาเลเซีย ส่วนในด้านการลงทุนในพ.ศ. 2549 ไทยลงทุนในอินเดียมูลค่ารวม 75.6 ล้านบาทโดยในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา โครงการของอินเดียในไทยได้รับการอนุมัติมี 144 โครงการ มีมูลค่า 831.2 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ ส่วนใหญ่เป็นโครงการลงทุนขนาดเล็กและขนาดกลาง นอกจากนั้น มีกลุ่มเครือเจริญโภคภัณฑ์เข้าไปลงทุนในเจนไน บริษัท Delta Electronic, Stanley Electric Company และ Stanley Automotive ในกัวร์กาวัน (Gurgaon) ธานีการกรุงไทยในมุมไบเป็นต้น

ในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไทยและอินเดียได้ร่วมลงนามความตกลงว่าด้วยความร่วมมือว่าด้วยวิทยาศาสตร์ วิชาการและสิ่งแวดล้อม และการถ่ายทอดเทคโนโลยี เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2545 ณ กรุงนิวเดลี และได้จัดการประชุมคณะกรรมการร่วมว่าด้วยความร่วมมือด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ไทย-อินเดีย ครั้งที่ 1 เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2547 ที่กรุงเทพฯ ล่าสุด การประชุมคณะกรรมการร่วมครั้งที่ 2 จัดขึ้นเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2549 ที่กรุงนิวเดลี ภายใต้อาณัติของคณะกรรมาธิการร่วมว่าด้วยความร่วมมือว่าด้วยวิทยาศาสตร์ วิชาการและสิ่งแวดล้อม ไทย-อินเดีย ครั้งที่ 1 ซึ่งได้ความตกลงดังกล่าว ครอบคลุมกิจกรรมส่งเสริมความร่วมมือ เช่น การร่วมวิจัยและพัฒนา การฝึกอบรม และการศึกษาดูงาน ในสาขาต่างๆ เช่น เทคโนโลยีชีวภาพ เทคโนโลยีอวกาศ เทคโนโลยีสารสนเทศ มาตรวิทยาธรรมชาติและผลิตภัณฑ์ทางเป็นต้น ส่วนในด้านการท่องเที่ยว ตลาดนักท่องเที่ยวอินเดียเป็นตลาดที่สำคัญที่สุดในภูมิภาคเอเชียใต้ โดยเป็นตลาดใหญ่อันดับที่ 14 เมื่อเทียบกับตลาดขาเข้าจากประเทศอื่นๆ ของไทย และมีส่วนแบ่งตลาดร้อยละ 3.43 ชาวอินเดียนิยมมาท่องเที่ยวที่ไทยเป็นอันดับ 2 รองจากสิงคโปร์ โดยในปี 2549 มีจำนวน 315,766 คน เพิ่มขึ้นจากช่วงเดียวกันของปี 2548 ร้อยละ 21.20 คิดเป็นร้อยละ 5 ของนักท่องเที่ยวอินเดียทั้งหมด

นอกจากนี้ ในความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอินเดียในด้านสังคม และวัฒนธรรม ไทยยังมีการจัดทำความตกลงว่าด้วยความร่วมมือด้านวัฒนธรรม เมื่อปี 2520 แต่ยังคงขาดการดำเนินการที่ต่อเนื่อง และไม่มีผลเป็นรูปธรรมชัดเจน ดังนั้น ในการประชุมคณะกรรมการร่วมฯ ครั้งที่ 4 เมื่อกุมภาพันธ์ 2546 ฝ่ายไทยจึงได้เสนอให้มีการจัดทำแผนปฏิบัติการ (Plan of Action) เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนกิจกรรมในอันที่จะส่งเสริมความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมและความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนกับประชาชน โดยมีเป้าหมายที่ชัดเจนและมีผลอย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากความร่วมมือทางวัฒนธรรมจะเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้ประชาชนทั้งสองฝ่ายใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่ความร่วมมือในด้านอื่น ๆ ต่อไป ขณะนี้กำลังอยู่ในระหว่างการจัดทำแผนปฏิบัติการดังกล่าว

อนึ่ง ไทยกับอินเดียมีความตกลงที่สำคัญ ได้แก่ ความตกลงทางการค้า พ.ศ. 2511 ความตกลงว่าด้วยการบริการเดินอากาศ พ.ศ. 2512 ความตกลงว่าด้วยความร่วมมือด้านวัฒนธรรม พ.ศ.2520 บันทึกความเข้าใจว่าด้วยความร่วมมือด้านพลังงานหมุนเวียน พ.ศ.2550 แผนปฏิบัติการว่าด้วยการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมพ.ศ.2550 เป็นต้น

ขณะเดียวกันข้อมูลทางเว็บไซต์ของกระทรวงการต่างประเทศโดยกองเอเชียใต้ กรมเอเชียใต้ ตะวันออกกลางและแอฟริกา ยังระบุว่าไทยและปากีสถานเป็นพันธมิตรกันมายาวนาน เคยร่วมเป็นสมาชิกในองค์การสนธิสัญญาป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asian Treaty Organization -SEATO) ซึ่งจัดตั้งขึ้นเมื่อพ.ศ. 2497 แม้ว่าในปัจจุบันการดำเนินงานในกรอบของ SEATO จะยุติลงแล้ว แต่มิติทางประวัติศาสตร์ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างไทยกับปากีสถาน โดยได้มีการแลกเปลี่ยนการเดินทางเยือนระหว่างผู้นำระดับสูงอย่างสม่ำเสมอ เริ่มจากในระดับพระราชวงศ์ ได้แก่ ฝ่ายไทย เมื่อวันที่ 11-22 มีนาคม 2505 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยือนปากีสถานอย่างเป็นทางการ ในสมัยของประธานาธิบดี กอฮาร์ อายูบ ข่าน (Gohar Ayub Khan) วันที่ 9 -14 กรกฎาคม 2534 วันที่ 26-29 มีนาคม พ.ศ. 2541 และ วันที่ 4 - 5 มกราคม พ.ศ. 2549 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินเยือนปากีสถานอย่างเป็นทางการ 3 ครั้ง คือ เสด็จพระราชดำเนินเยือนปากีสถานเพื่อพระราชทานสิ่งของพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแก่ผู้ประสบภัยแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ ส่วนในระดับรัฐบาล ได้แก่ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2526 พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ได้เดินทางเยือนปากีสถานในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2542 ม.ร.ว.สุขุมพันธุ์ บริพัตร รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เดินทางเยือนปากีสถาน และร่วมการประชุมคณะกรรมการร่วมทางเศรษฐกิจ (Joint Economic Commission-JEC) ไทย - ปากีสถานครั้งที่ 1 ที่กรุงอิสลามาบัด และต่อมาในเดือนเมษายน พ.ศ. 2548 นายสุรเกียรติ์ เสถียรไทย รองนายกรัฐมนตรี และ นายกันตธีร์ ศุภมงคลรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเข้าร่วมการประชุมAsia Cooperation Dialogue ครั้งที่ 4 และเมื่อวันที่ 19-23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 พลเอกสนธิ บุญยรัตนกลิน ผู้บัญชาการทหารบก เข้าร่วมงาน International Defence Exhibition and Seminars ครั้งที่ 4 รวมทั้งเมื่อวันที่ 4 - 6 เมษายน พ.ศ. 2550 นายสวนิต คงสิริ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศก็ได้เดินทางเยือนปากีสถานอย่างเป็นทางการ สำหรับฝ่ายปากีสถาน ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2540 นาย กอฮาร์ อายูบ ข่าน (Gohar Ayub Khan) รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศปากีสถานเยือนไทย และได้ลงนามจัดตั้งคณะกรรมการร่วมทางเศรษฐกิจ(JEC)ไทย-ปากีสถาน ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2543 พลเอก เปอร์เวซ มุซาร์ราฟ (Pervez Musharraf) ผู้นำปากีสถานเดินทางเยือนไทย และในระหว่างวันที่ 8-10 พฤษภาคม 2548 นาย ชอกัต อาซิซ (Shaukat Aziz) นายกรัฐมนตรีปากีสถานเดินทางเยือนไทยอย่างเป็นทางการ รวมทั้งเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2549 นาย ชอกัต อาซิซ (Shaukat Aziz) นายกรัฐมนตรีปากีสถาน แวะผ่านไทย และได้พบหารือกับ นายกรัฐมนตรี เป็นต้น

นอกจากนี้ ทั้งสองประเทศมีความร่วมมือด้านความมั่นคงและข่าวกรอง โดยได้จัดทำบันทึกความเข้าใจว่าด้วยการต่อต้านการก่อการร้ายและอาชญากรรมอื่นๆซึ่งช่วยให้การแลกเปลี่ยนข้อมูลทำได้สะดวก และรวดเร็วขึ้นรวมทั้งมีความใกล้ชิดของฝ่ายความมั่นคง นอกจากนี้ ปากีสถานต้องการอาศัยความใกล้ชิดกับไทย เพื่อเป็นช่องทางไปสู่การเพิ่มบทบาทในเอเชีย และกระชับความสัมพันธ์กับกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออก ตามนโยบาย Look East ของปากีสถาน ด้วยเหตุนี้ปากีสถานจึงให้ความร่วมมือกับไทยทั้งระดับทวิภาคีและพหุภาคี เช่น แสดงความกระตือรือร้นในเวที ACD ที่ไทยริเริ่มขึ้น (โดยปากีสถานเป็นเจ้าภาพการประชุม ACD ครั้งที่ 4 ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2548 ณ กรุงอิสลามาบัด ซึ่งสอดคล้องกับความประสงค์ของไทยที่ต้องการเสริมเวทีACDให้แข็งแกร่งขึ้น

ส่วนในด้านเศรษฐกิจไทยกับปากีสถานมีกลไกความร่วมมือทวิภาคีด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ คณะกรรมการความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (Joint Economic Commission - JEC) ซึ่งได้จัดประชุมไปแล้ว 2 ครั้ง ทั้งสองฝ่ายได้แลกเปลี่ยนข้อมูลและติดตามความคืบหน้า เพื่อผลักดันความร่วมมือทางเศรษฐกิจสาขาต่างๆ ทั้งนี้ในปัจจุบันไทยให้ความสำคัญกับปากีสถานในฐานะตลาดส่งออกที่มีศักยภาพ ประกอบกับปากีสถานสนใจที่จะขยายความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับไทย ซึ่งจากการเยือนไทยอย่างเป็นทางการของนายกรัฐมนตรีปากีสถานในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2548 ทั้งสองฝ่ายจึงได้ตกลงที่จะจัดทำความตกลง FTA ขึ้น โดยได้จัดตั้งคณะศึกษาร่วม (Joint Study Group - JSG) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดทำ FTA ทั้งนี้ได้มีการประชุมคณะศึกษาร่วมฯ ไปแล้ว 3 ครั้ง ซึ่งทั้งสองฝ่ายได้แลกเปลี่ยนข้อมูลและศึกษาเกี่ยวกับสถานะและแนวโน้มทางเศรษฐกิจ ระบบภาษี และอัตราค่าธรรมเนียมการค้าในระดับพหุภาคีและทวิภาคี และแลกเปลี่ยนผลการวิเคราะห์ข้อมูลของการค้าทวิภาคีในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา เพื่อคัดเลือกตัวสินค้าที่จะเป็นประโยชน์ร่วมกันและส่งเสริมกันในการเปิดการค้าเสรีระหว่างกัน ได้แก่ สินค้าเกษตร สิ่งทอ เสื้อผ้า อาหาร ประมง เครื่องมือแพทย์ รถยนต์ และเครื่องใช้ไฟฟ้า

ทั้งนี้ในอนาคตไทยอาจใช้ปากีสถานจะเป็นทางผ่านของสินค้าไปสู่อัฟกานิสถานและภูมิภาคเอเชียกลาง ซึ่งมีความต้องการสินค้าบริโภคจำนวนมาก ขณะเดียวกันเศรษฐกิจปากีสถานที่กำลังขยายตัวอย่างมากในด้านอุตสาหกรรมด้านการก่อสร้าง ระบบสาธารณูปโภค โทรคมนาคม ที่อยู่อาศัย ท่าเรือ สนามบิน ซึ่งเป็นผลจากอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่สูงขึ้นติดต่อกันหลายปีก็จะเป็นตลาดที่สำคัญของไทยได้ในอนาคต

นอกจากนี้ไทยกับปากีสถานยังความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม จะเห็นได้จากเหตุการณ์แผ่นดินไหวเมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2548 บริเวณภาคเหนือและภาคตะวันออก เนียงเหนือของปากีสถาน ทำให้มีผู้เสียชีวิตและไร้ที่อยู่อาศัยจำนวนมากทั้งภาครัฐและเอกชนไทยได้ให้ความช่วยเหลือแก่ปากีสถานในรูปของเงินช่วยเหลือและสิ่งของบรรเทาทุกข์คิดเป็นมูลค่า 18 ล้านบาท และที่สำคัญยิ่ง คือ เมื่อวันที่ 4 - 5 มกราคม พ.ศ. 2549 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จพระราชดำเนินไปปากีสถานเพื่อทรงนำสิ่งของพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ไปพระราชทานแก่ผู้ประสบภัยแผ่นดินไหว รวมทั้งการที่พลเอก สนธิ บุญยรัตกลิน ผู้

บัญชาการทหารบกได้รับมอบหมายให้เป็นผู้แทนรัฐบาลไทยมอบเงิน 3 แสนดอลลาร์สหรัฐ (12 ล้านบาท) ให้แก่องค์กรสภาเสี้ยววงเดือนแดงปากีสถานเมื่อเดือนพฤศจิกายนพ.ศ.2549

อนึ่ง ความตกลงสำคัญที่ไทยร่วมลงนามกับปากีสถาน ได้แก่ ความตกลงว่าด้วยบริการเดินอากาศ พ.ศ.2512 อนุสัญญาว่าด้วยการยกเว้นการเก็บภาษีซ้อน พ.ศ. 2523 ความตกลงทางการค้า พ.ศ.2527 บันทึกความเข้าใจว่าด้วยความร่วมมือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี พ.ศ. 2547 บันทึกความเข้าใจว่าด้วยการต่อต้านการก่อการร้ายและอาชญากรรมเฉพาะเรื่องอื่นๆ พ.ศ.2547 และพิธีสารว่าด้วยแผนปฏิบัติการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมไทย-ปากีสถาน พ.ศ. 2548 เป็นต้น

ในกรณีบังกลาเทศนั้น จากข้อมูลทางเว็บไซต์ของกระทรวงการต่างประเทศ โดยกองเอเชียใต้ กรมเอเชียใต้ ตะวันออกกลาง และแอฟริกา ได้ระบุว่าไทยและบังกลาเทศมีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2515 และนับตั้งแต่นั้นมาบังกลาเทศก็มีความสัมพันธ์อันดีกับไทยมาโดยตลอด ทั้งในระดับรัฐบาลและประชาชน

ยิ่งในปัจจุบันภายใต้ยุคโลกาภิวัตน์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและบังกลาเทศก็ยิ่งมีความใกล้ชิดมากขึ้นทั้งในทางการทูต การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จะเห็นได้จากการเดินทางเยือนของผู้นำระดับสูง เริ่มจาก ฝ่ายไทยในระดับพระราชวงศ์ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินเยือนบังกลาเทศอย่างเป็นทางการในระหว่างวันที่ 16 - 21 มกราคม พ.ศ. 2535 ส่วนในระดับรัฐบาล น.ต.ประสงค์ สุ่นศิริ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเยือนบังกลาเทศในระหว่างวันที่ 15 - 19 มิถุนายน พ.ศ. 2537 โดยนำคณะผู้แทนฝ่ายไทยไปร่วมการประชุมคณะกรรมการร่วมว่าด้วยความร่วมมือไทย-บังกลาเทศ ครั้งที่ 5 นายพิทักษ์ อินทรวินัยนันท รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศเยือนบังกลาเทศอย่างเป็นทางการในระหว่างวันที่ 20 - 23 เมษายน พ.ศ. 2540 พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีเดินทางเยือนบังกลาเทศอย่างเป็นทางการตามคำเชิญของนาง Khaleda Zia นายกรัฐมนตรีบังกลาเทศ ในระหว่างวันที่ 8 - 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2545 และในวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2545 ได้เดินทางเยือนจิดตะกอง เพื่อเปิดเที่ยวบินเชิงใหม่ - จิดตะกอง เที่ยวบินปฐมฤกษ์ และนำนาง Khaleda Zia นายกรัฐมนตรีบังกลาเทศเดินทางมาเยือนไทยอย่างเป็นทางการ และต่อมาภายหลัง ศุภมมงคล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในระหว่างวันที่ 6 - 7 สิงหาคม พ.ศ. 2549 ได้เดินทางเยือนบังกลาเทศ ส่วนฝ่ายบังกลาเทศ ได้แก่ นาย Abul Hasan Chowdhury รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศบังกลาเทศ เดินทางเยือนไทยเพื่อร่วมการประชุมลงนามก่อตั้งกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจบังกลาเทศ-อินเดีย-ศรีลังกา-ไทย (BIST-EC) ในระหว่างวันที่ 4 - 6 มิถุนายน พ.ศ. 2540 และในวันที่ 21- 22 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ได้เดินทางเยือนไทยเพื่อประชุมระดับรัฐมนตรีของ BIST-EC นาย Abul Hasan Chowdhury รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศบังกลาเทศ เยือนไทยเพื่อร่วมพิธีการจัดตั้งกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจบังกลาเทศ - อินเดีย - พม่า - ศรีลังกา-ไทย (BIMST-EC) ที่กรุงเทพฯ ในวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2543 นาย Morshed Khan รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศบังกลาเทศเยือนไทยเพื่อเข้าร่วมการประชุม ACD ครั้งที่ 2 ที่เชียงใหม่ ในระหว่างวันที่ 21 - 22 มิถุนายน

พ.ศ. 2546 นาย Morshed Khan รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศบังกลาเทศ เดินทางเยือนไทย ในระหว่างวันที่ 5-9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2547 เพื่อเข้าร่วมประชุม BIMST-EC ที่จังหวัดภูเก็ต นาง Khaleda Zia และนาย Morshed Khan รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศบังกลาเทศ เยือนไทยเพื่อเข้าร่วม การประชุมสุดยอด BIMST-EC ครั้งที่ 1 ที่กรุงเทพฯ ในระหว่างวันที่ 29 - 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2547

นอกจากนี้ ทั้งสองประเทศยังมีความร่วมมือระหว่างกันหลายโครงการ อาทิ การลดภาษีให้สินค้า บังกลาเทศ จำนวน 229 รายการ โครงการเครือข่ายถนนเชื่อม 3 ฝ่ายระหว่างไทย-พม่า-บังกลาเทศ โครงการปลูกมะพร้าว 10 ล้านต้นเป็นกำแพงกันคลื่นตามแนวชายฝั่งบังกลาเทศ รวมทั้งการที่ไทยได้ บริจาคข้าวจำนวน 1,000 ตัน เมื่อเดือนกรกฎาคม 2547 และประกาศจะบริจาคเงินช่วยเหลือ 25,000 เหรียญสหรัฐ ในเดือนสิงหาคม 2550 เพื่อเหตุผลด้านมนุษยธรรมให้แก่บังกลาเทศซึ่งประสบอุทกภัย และแผ่นดินถล่ม นอกจากนี้ในด้านเศรษฐกิจในระดับทวิภาคี ทั้งสองประเทศได้มีการจัดตั้ง คณะกรรมการร่วมว่าด้วยความร่วมมือไทย-บังกลาเทศขึ้นในพ.ศ. 2525 (มีการประชุมมาแล้ว 6 ครั้ง ครั้งที่ 6 จัดขึ้นที่กรุงเทพฯ เมื่อพ.ศ. 2541) และในระดับพหุภาคีไทยกับบังกลาเทศเป็นสมาชิกก่อตั้งกรอบ ความร่วมมือทางเศรษฐกิจบังกลาเทศ อินเดีย ศรีลังกา ไทย (Bangladesh-India-Sri Lanka-Thailand Economic Cooperation - BISTEC) เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2540 ซึ่งต่อมากลายเป็นกรอบความ ร่วมมือทางเศรษฐกิจบังกลาเทศ อินเดีย พม่า ศรีลังกา ไทย (Bangladesh-India-Myanmar-Sri Lanka-Thailand Economic Cooperation - BIMSTEC) ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2540 และในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2546 ได้พัฒนาเป็นกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจบังกลาเทศ อินเดีย พม่า ศรีลังกา ไทย ภูฏาน เนปาล (Bay of Bengal Initiative for Multi - Sectoral Technical and Economic Cooperation BIMSTEC)

อนึ่ง ความตกลงสำคัญที่ไทยลงนามกับบังกลาเทศ ได้แก่ ความตกลงทางการค้า พ.ศ.2520 ความตกลงเพื่อการเว้นการเก็บภาษีซ้อน พ.ศ. 2540 ความตกลงเพื่อการส่งเสริมและคุ้มครองการลงทุน พ.ศ.2545 สหภาพการค้าแห่งประเทศไทยกับ Federation of Bangladesh Chambers of Commerce and Industry ได้ลงนามบันทึกความเข้าใจด้วยการจัดตั้งสภาธุรกิจร่วมไทย – บังกลาเทศ พ.ศ.2545

ส่วนในด้านสังคมและวัฒนธรรม และอื่น ๆ นั้นไทยให้ความสำคัญกับความร่วมมือทางวิชาการ กับบังกลาเทศ โดยเน้นความร่วมมือทางวิชาการในด้านการฝึกอบรมหรือ ทุนเพื่อพัฒนาทรัพยากร มนุษย์ในสาขาที่ไทยมีศักยภาพ เช่น ด้านการศึกษา สาธารณสุข การเกษตร อุตสาหกรรม การบริหาร เป็นต้น โดยให้อยู่ในรูปของความร่วมมือแบบทวิภาคี ความร่วมมือภายใต้ทุนฝึกอบรมประจำปี ความร่วมมือ ภายใต้โครงการฝึกอบรมประเทศที่สาม และความร่วมมือแบบไตรภาคี ทั้งนี้ในพ.ศ. 2547 มี ทุนการศึกษาภายใต้ความร่วมมือแบบต่างๆ รวม 26 ทุน และในพ.ศ. 2548 ไทยได้ให้ทุนการศึกษา ปริมาณโทหลักสูตรนานาชาติโดยเฉพาะสาขาเกษตรกรรมแก่บังกลาเทศอีกด้วย ขณะเดียวกันไทยก็ พยายามส่งเสริมความสัมพันธ์ในด้านนี้อย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่พ.ศ. 2547 สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุง ธากา ได้จัดการแสดงนาฏศิลป์และเทศกาลอาหารขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยในปี 2550 มีการจัดเทศกาล

Thai Bazaar เพื่อส่งเสริมอาหาร วัฒนธรรมและการท่องเที่ยวไทยที่เมืองจัตตะกองในระหว่างวันที่ 27-29 พฤษภาคม พ.ศ. 2550 และที่กรุงเทพฯ ในระหว่างวันที่ 31 พฤษภาคม-6 มิถุนายน พ.ศ. 2550

- **ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศมุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**

ประเทศมุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ มาเลเซีย อินโดนีเซีย และบรูไน ต่างเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดของไทย เนื่องจากเป็นสมาชิกร่วมกันในองค์กรอาเซียน (Association South East Asian Nation - ASEAN) โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาเลเซีย เป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกับไทยทางภาคใต้ทั้งในนับแต่ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ซึ่งยังไม่มีการจัดตั้งเป็นรัฐชาติ ไทยซึ่งอยู่ในฐานะอาณานิคมใหญ่ในดินแดนสุวรรณภูมิ ได้เริ่มความสัมพันธ์กับประเทศมุสลิมเหล่านี้ในฐานะที่เป็นอาณานิคมที่อยู่บนชายฝั่งทะเล หรือหมู่เกาะ โดยปรากฏชัดเจนในความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับชาว (อินโดนีเซียในปัจจุบัน) และไทยกับมลายู (มาเลเซียและบรูไนในปัจจุบัน) ลักษณะของความสัมพันธ์มักเป็นไปด้วยดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับมลายู ซึ่งมุ่งเน้นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก เนื่องจากเป็นอาณานิคมที่อยู่บนชายฝั่งทะเลหรือหมู่เกาะ มีความได้เปรียบในเรื่องที่ตั้งเหมาะสมในการเป็นเมืองท่าค้าขาย ขนถ่ายสินค้า และเป็นเส้นทางเดินเรือที่สำคัญในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้น นับจากสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี ไทยจึงได้เจริญสัมพันธ์ไมตรีกับชาวทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

ส่วนความสัมพันธ์กับมลายู ซึ่งเป็นอาณานิคมที่อ่อนแอกว่านั้น ส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะที่มลายูต้องตกอยู่ภายใต้การครอบครองของไทยมาเกือบตลอด ดังจะเห็นจากในสมัยพ่อขุนรามคำแหงทรงขยายพระราชอาณาเขตไปทางใต้ โดยได้เมืองมะละกา ยะโฮร์ ตลอดจนแหลมมลายู (มาเลเซีย)¹⁹ ไว้ในครอบครอง อันถือเป็นการส่งเสริมความรุ่งเรืองในทางเศรษฐกิจให้กับสุโขทัยจนมาในสมัยอยุธยา ดินแดนทางใต้บริเวณแหลมมลายู ซึ่งเป็นเส้นทางค้าและติดต่อระหว่างอินเดียกับจีน ก็ยังคงอยู่ในสถานะความสัมพันธ์ของการเป็นหัวเมืองประเทศราชของไทยมาตั้งแต่สมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991 - 2031) นอกจากนี้ไทยกับมลายูยังมีความสัมพันธ์ในลักษณะของการเป็นคู่ค้าสำคัญที่ติดต่อค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าที่จำเป็นระหว่างกันอีกด้วย และต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับดินแดนแถบหัวเมืองมลายู ซึ่งประกอบด้วย ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปัตตานี (อันที่จริงในสมัยกรุงธนบุรีไทยได้เริ่มขยายอำนาจเข้าครอบครองเมืองปัตตานีแล้ว) ได้กลับมามีอยู่ในสถานะเมืองขึ้นของไทยอีกครั้ง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2328 โดยเปิดโอกาสให้เจ้าผู้ครองนครที่มีเชื้อสายผู้ปกครองเดิมมีอิสระในการปกครองตนเอง แต่ให้อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (ดูแลไทรบุรีและกลันตัน) และเจ้าเมืองสงขลา (ดูแลปัตตานีและตรังกานู) อย่างไรก็ดี ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นับจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่

¹⁹ พิเศษ นูระสมบัตติ, ประวัติศาสตร์การปกครองของไทย (ตั้งแต่สมัยเริ่มแรกถึงเปลี่ยนเป็นประชาธิปไตย พ.ศ. 2475) (กรุงเทพฯ ๑: บริษัทรวมสาส์น, 1977) , หน้า 31.

3 ได้เกิดปัญหาการแยกตัวเป็นอิสระของเมืองไทรบุรีอยู่หลายครั้ง โดยเจ้าเมืองไทรบุรีได้พยายามอาศัยความช่วยเหลือจากพม่า และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากอังกฤษผ่านบริษัทอินเดียตะวันออกที่พยายามอาศัยโอกาสเข้ามามีอิทธิพลในบริเวณหัวเมืองแถบมลายู อันเนื่องมาจากผลประโยชน์ทางการค้าอยู่แล้ว แต่ในที่สุดไทยก็สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้สำเร็จลุล่วงได้ในเวลาต่อมา โดยใช้ทั้งกำลังในการปราบปรามความไม่สงบที่เกิดขึ้น จัดระเบียบการปกครองหัวเมืองมลายูใหม่ ตลอดจนเปิดเจรจาทางการทูตกับอังกฤษเพื่อไม่ให้เข้ามาแทรกแซงในเรื่องนี้²⁰

อนึ่ง เมื่อเข้าสู่สมัยปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 นั้น พระองค์ท่านได้ทรงกระชับสัมพันธไมตรีกับชาว (อินโดนีเซีย) เมื่อพ.ศ. 2414

อย่างไรก็ดี เมื่อเข้าสู่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2482 ไทยต้องสูญเสียมลายู ซึ่งเป็นดินแดนในครอบครองของไทย ซึ่งประกอบด้วย ไทรบุรี ปะลิส กลันตัน และตรังกานูให้แก่อังกฤษ โดยมีการลงนามในสนธิสัญญาที่กรุงเทพฯ ฯ ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2451 (ค.ศ.1939) กระทั่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง พ.ศ. 2488 (ค.ศ.1945) ไทยเข้าสู่ยุคสงครามเย็น ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอินโดนีเซีย มาเลเซีย และบรูไนในฐานะรัฐชาติ ได้กระชับแน่นผ่านเวทีพหุภาคีของการเป็นสมาชิกองค์การอาเซียนนับตั้งแต่ พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา โดยไทยได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับอินโดนีเซียเมื่อพ.ศ. 2493 กับมาเลเซียในพ.ศ. 2500 และกับบรูไนเมื่อพ.ศ. 2526 และนับตั้งแต่นั้นมา ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับประเทศมุสลิมในฐานะประเทศบ้านใกล้เรือนเคียงในดินแดนเดียวกันดังกล่าวก็เป็นไปอย่างใกล้ชิด อาทิ ความสัมพันธ์ที่มีกับมาเลเซียที่มุ่งเน้นในด้านความมั่นคง ดังจะเห็นได้จากรัฐบาลไทยภายใต้การนำของจอมพลถนอม กิตติขจร สมัยที่ 3 (พ.ศ. 2512 - พ.ศ. 2514) และรัฐบาลมาเลเซียได้ลงนามร่วมกันในความตกลงว่าด้วยความร่วมมือชายแดนระหว่างรัฐบาลไทย กับรัฐบาลมาเลเซียฉบับที่ 2 ลงวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2513 และต่อมาในสมัยรัฐบาลพลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ก็ได้มีการลงนามในความตกลงว่าด้วยความร่วมมือชายแดนระหว่างรัฐบาลไทย กับรัฐบาลมาเลเซียฉบับที่ 3 ลงวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2520 แม้ว่าการก่อนหน้านี้ไทยกับมาเลเซียจะประสบปัญหาชายแดนระหว่างกันในเรื่องที่คนไทยเดินขบวนไล่ทหารมาเลเซีย และมาเลเซียประท้วงคนไทยที่เข้ามาทำกินในดินแดนที่มาเลเซียอ้างว่าเป็นของตน²¹ จนทำให้ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีของไทยเดินทางไปเยือนมาเลเซีย เพื่อพบกับดาโต๊ะ สุสเซน ออน เพื่อหารือในปัญหาดังกล่าว นอกจากนี้ในสมัยรัฐบาลพลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ยังได้ร่วมมือกับมาเลเซียในการแสวงหาประโยชน์จากพื้นที่ทับซ้อนระหว่างกันบริเวณอ่าวไทย (Joint Development Area - JDA)²² ซึ่งมีการค้นพบว่าเป็นแหล่งก๊าซธรรมชาติจำนวน

²⁰ คลยา เทียนทอง, “ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (หน่วยที่ 11 ตอนที่ 11.1),” เอกสารการสอนชุดวิชา ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับต่างประเทศ (หน่วยที่ 11 – 15) สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2549), หน้า 5 - 21.

²¹ สยามจดหมายเหตุ พ.ศ. 2519 , หน้า 617 และ 661.

²² อ่านรายละเอียดใน คลยา เทียนทอง , ความร่วมมือไทย - มาเลเซีย ในการพัฒนาพื้นที่เขตไหล่ทวีปทับซ้อนในอ่าวไทย (Joint Development Area - JDA) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545)

มหาศาล โดยทั้งสองประเทศได้ลงนามร่วมกันในการจัดตั้งองค์การร่วมไทย - มาเลเซียเพื่อพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวร่วมกัน เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2522 รวมทั้งได้พยายามแสวงหาแหล่งเชื้อเพลิงใหม่เพิ่มขึ้นจากอินโดนีเซียด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อโลกเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ภายหลังสงครามเย็นสิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2533 (ค.ศ. 1990) ข้อมูลทางเว็บไซต์ของกระทรวงการต่างประเทศ โดยกองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 4 กรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระบุว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอินโดนีเซียยังคงดำเนินไปอย่างราบรื่นและกระชับแน่นในด้านต่างๆ ดังจะเห็นได้จาก ฝ่ายไทย นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรี ได้เดินทางเยือนอินโดนีเซียอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 26 - 28 เมษายน พ.ศ. 2536 และนำคณะเข้าร่วมการประชุมระดับผู้นำรัฐบาลของประเทศในกลุ่ม APEC ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2537 นายบรรหาร ศิลปอาชา นายกรัฐมนตรี ได้เดินทางเยือนอินโดนีเซียอย่างเป็นทางการในระหว่างวันที่ 24 - 25 เมษายน พ.ศ. 2539 และไปร่วมพิธีสหประชาชาติระดับชาติเมื่อวันจันทร์ที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2539 พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรี ได้เดินทางเยือนอินโดนีเซียระหว่างวันที่ 2 - 3 มกราคม พ.ศ. 2540 นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรี ได้เดินทางเยือนอินโดนีเซียระหว่างวันที่ 1 - 2 มีนาคม พ.ศ. 2541 พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ได้เดินทางเยือนอินโดนีเซียอย่างเป็นทางการในระหว่างวันที่ 17 - 18 มกราคม พ.ศ. 2545 พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เดินทางเยือนเกาะบาหลี ประเทศอินโดนีเซียเพื่อเป็นสักขีพยานการลงนามบันทึกความเข้าใจด้วยความร่วมมือด้านยางพาราระหว่างไทย - อินโดนีเซีย - มาเลเซียในวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2545 และในระหว่างวันที่ 6 - 8 ตุลาคม พ.ศ. 2546 พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีเดินทางเยือนเกาะบาหลีเพื่อเข้าร่วมการประชุม ASEAN Summit และในระหว่างการประชุมดังกล่าวได้เป็นสักขีพยานในพิธีลงนามความตกลงผู้ถือหุ้นของบริษัทร่วมทุน 3 ฝ่าย ไทย - อินโดนีเซีย - มาเลเซียในเรื่องยางพารา พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรี เดินทางเยือนอินโดนีเซียอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2549 โดยได้พบหารือกับประธานาธิบดียูโคโยโนและประธานสภาผู้แทนราษฎรอาณังลักโซโน

ส่วนฝ่ายอินโดนีเซีย ประธานาธิบดีอับดุลเราะห์มาน วาฮิด ได้เดินทางเยือนไทยอย่างเป็นทางการในระหว่างวันที่ 9 - 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2543 โดยได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพบหารือกับนายกรัฐมนตรีของไทย รวมทั้งได้เข้าร่วมงานฉลอง 100 ปีชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส และรับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขานิติศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และในระหว่างวันที่ 14 - 15 ธันวาคม พ.ศ. 2543 ประธานาธิบดีอับดุลเราะห์มาน วาฮิด เดินทางเยือนไทยเพื่อรับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชียและในปีต่อมาในระหว่างวันที่ 14-15 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 ประธานาธิบดี อับดุลเราะห์มาน วาฮิด ได้เดินทางเยือนไทยเพื่อหารือเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทวิภาคีระหว่างไทยและอินโดนีเซียและต่อมาประธานาธิบดีเมฆาวตี ซูการ์โนปุตรี ได้เดินทางมาเยือนไทยในระหว่างวันที่ 24 - 25 สิงหาคม พ.ศ. 2544 เพื่อทำความรู้จักกับผู้นำอาเซียนภายหลังการเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีและในระหว่างวันที่ 29 - 31 สิงหาคม พ.ศ. 2546 ประธานาธิบดีเมฆาวตี ซูการ์โนปุตรีได้

เดินทางเยือนไทยอย่างเป็นทางการโดยได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ และได้พบหารือข้อราชการกับนายกรัฐมนตรี ตลอดจนในระหว่างวันที่ 15 - 17 ธันวาคม พ.ศ.2548 ประธานาธิบดีซูชิโล บัมบัง ยูโดโยโน เยือนไทยอย่างเป็นทางการในโอกาสเข้ารับตำแหน่ง โดยได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและหารือข้อราชการกับนายกรัฐมนตรี รวมทั้งรับปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นอกจากนี้ ทั้งไทยและอินโดนีเซียได้มีประเพณีแลกเปลี่ยนการเยือนของผู้บริหารทหาร โดยผู้นำทางทหารของทั้งสองประเทศจะเดินทางไปทำความรู้จักกันในโอกาสเข้ารับตำแหน่งใหม่ และเยี่ยมอำลาในโอกาสพ้นจากตำแหน่ง นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนความร่วมมือต่างๆ เช่น การฝึกซ้อมหน่วยรบพิเศษของกองทัพบก (Tiger Joint Exercise) ซึ่งเริ่มเมื่อปี 2540 การฝึกซ้อม Elang ของกองทัพอากาศ การแลกเปลี่ยนนักเรียนเสนาธิการทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ การร่วมสังเกตการณ์การซ้อมรบร่วม โดยฝ่ายไทยได้เข้าร่วมสังเกตการณ์การซ้อมรบของกองทัพอินโดนีเซียบริเวณหมู่เกาะนาทูนาตอนเหนือในปี 2539 และฝ่ายอินโดนีเซียได้เข้าร่วมสังเกตการณ์การซ้อมรบระหว่างไทย-สหรัฐ (Cobra Gold) ในปี 2540 นอกจากนี้รัฐบาลไทยส่งคณะนายทหารผู้สังเกตการณ์สันติภาพจำนวน 46 นาย เข้าร่วมสังเกตการณ์สันติภาพในจังหวัดอาเซห์ ในระหว่างวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2545- 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2546 รวมทั้งรัฐบาลไทยยังส่งนายทหารจำนวน 21 นาย เข้าร่วมคณะผู้สังเกตการณ์อาเซห์ (Aceh Monitoring Mission - AMM) ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างสหภาพยุโรปและประเทศสมาชิกอาเซียน 5 ประเทศ คือ ไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ และบรูไน ซึ่งเริ่มปฏิบัติหน้าที่เมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2548 โดยมีพลโท นิพัทธ์ ทองเล็ก ได้รับแต่งตั้งเป็น Principal Deputy Head of Mission

อนึ่งสนธิสัญญาและความตกลงระหว่างไทยและอินโดนีเซียที่น่าสนใจ ได้แก่ สนธิสัญญาทางไมตรีระหว่างไทยกับอินโดนีเซีย พ.ศ.2497 ความตกลงว่าด้วยการบริการทางอากาศ พ.ศ. 2510 ความตกลงว่าด้วยความร่วมมือด้านป่าไม้ พ.ศ.2527 บันทึกความเข้าใจว่าด้วยความร่วมมือด้านถ่านหิน พ.ศ. 2533 ความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจและวิชาการ พ.ศ. 2535 ความตกลงว่าด้วยการส่งเสริมและคุ้มครองการลงทุน พ.ศ. 2541 บันทึกความเข้าใจว่าด้วยความร่วมมือด้านประมงไทย-อินโดนีเซีย พ.ศ. 2545 บันทึกความเข้าใจว่าด้วยความร่วมมือด้านการท่องเที่ยว พ.ศ. 2546 บันทึกความเข้าใจว่าด้วยความร่วมมือด้านการเกษตร พ.ศ. 2548 เป็นต้น

นอกจากนี้ไทยและอินโดนีเซียยังมีกลไกความร่วมมือในรูปแบบของคณะกรรมการร่วมว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจและวิชาการ (JC) และสำหรับภาคเอกชน ได้มีการลงนาม MOU การจัดตั้งสภาธุรกิจไทย-อินโดนีเซีย (Thai-Indonesian Business Council) เมื่อพ.ศ. 2546 และมีการประชุมร่วมระหว่างสภาธุรกิจไทย - อินโดนีเซียและอินโดนีเซีย - ไทยครั้งแรกที่อินโดนีเซีย เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2547 ณ กรุงจาการ์ตา

ทั้งนี้ ข้อมูลทางเว็บไซต์ของกระทรวงการต่างประเทศ โดยกองเอเชียตะวันออก 4 กรมเอเชียตะวันออก ยังได้ระบุอีกด้วยว่าการค้าในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา ไทยเป็นฝ่ายเกินดุลการค้าอินโดนีเซียเป็น

ส่วนใหญ่โดยในปี 2548 ไทยได้ดุล 864.2 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ สินค้าที่ไทยส่งออกป้อนอินโดนีเซียที่สำคัญ ได้แก่ น้ำตาลทราย เคมีภัณฑ์ น้ำมันดิบ ยานพาหนะ อุปกรณ์และส่วนประกอบ เม็ดพลาสติก เครื่องรับวิทยุโทรทัศน์และส่วนประกอบ เส้นใยประดิษฐ์ เครื่องสำอาง สบู่และผลิตภัณฑ์รักษาผิว เหล็ก เหล็กกล้า และผลิตภัณฑ์ และข้าว ส่วนสินค้าที่ไทยนำเข้าจากอินโดนีเซียที่สำคัญ ได้แก่ เคมีภัณฑ์ เครื่องเพชรพลอย อัญมณี เงินแท่งและทองคำ สินแร่และโลหะอื่นๆ เศษโลหะ ถ่านหิน น้ำมันหล่อลื่นและน้ำมันเบรก เครื่องจักรไฟฟ้าและส่วนประกอบ ผลิตภัณฑ์ยาสูบ ผ้าทอผ้าและผ้าเส้นเล็ก เครื่องคอมพิวเตอร์ อุปกรณ์ และส่วนประกอบกระดาษ กระดาษแข็งและผลิตภัณฑ์

ที่น่าสนใจ คือ เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะของการให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม โดยเป็นไปในลักษณะที่ไทยเป็นประเทศผู้ให้และอินโดนีเซียเป็นประเทศผู้รับ อาทิ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540 อินโดนีเซียประสบปัญหาการฉีกไฟไหม้ป่าบนเกาะสุมาตรา และเกาะกาลิมันตัน ไทยได้ให้ความช่วยเหลือโดยส่งเครื่องบินตรวจสภาพอากาศ รวมทั้งผู้เชี่ยวชาญและคณะเจ้าหน้าที่เข้าร่วมปฏิบัติการกับการทางอินโดนีเซียในการดับไฟป่า และเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541 ไทยได้บริจาคเวชภัณฑ์มูลค่า 1 ล้านบาท ให้แก่ชาวอินโดนีเซียของอินโดนีเซีย ซึ่งประสบปัญหาโรคระบาด ความแห้งแล้ง และอดอยาก และในปี 2541 ไทยได้บริจาคข้าวสารจำนวน 5,000 ตัน เพื่อช่วยเหลือชาวอินโดนีเซีย ต่อมาในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2542 ไทยได้บริจาคข้าวสารมูลค่า 2 ล้านบาท เพื่อช่วยเหลือประชาชนชาวติมอร์ตะวันออก และเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2543 ไทยได้มอบเงินช่วยเหลือชาวอินโดนีเซียซึ่งประสบภัยแผ่นดินไหวที่สุลาเวสี และสุมาตราเป็นจำนวน 20,000 เหรียญสหรัฐ ฯ เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2547 รัฐบาลไทยได้มอบเงินช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากแผ่นดินไหว และคลื่นสึนามิจำนวน 250,000 เหรียญสหรัฐ ฯ ให้กับอินโดนีเซีย ในระหว่างการประชุมระดับรัฐมนตรีว่าด้วยความร่วมมือในภูมิภาคเกี่ยวกับการจัดการ เพื่อเตือนภัยล่วงหน้าในกรณีคลื่นยักษ์ที่จังหวัดภูเก็ต และเมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม 2549 ได้เกิดแผ่นดินไหวที่ ย็อกยAKARTA และชวากลาง มีผู้เสียชีวิตเกือบ 6,000 คน และผู้ไร้ที่อยู่ประมาณ 300,000 คน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระราชสาส์นแสดงความเสียพระราชหฤทัยถึงประธานาธิบดีอินโดนีเซีย นอกจากนี้ไทยยังได้มอบเงินช่วยเหลือ 100,000 เหรียญสหรัฐ ฯ ข้าว 1,000 ตัน และส่งคณะแพทย์และพยาบาล 49 คน

ส่วนในกรณีความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมาเลเซียในยุคหลังสงครามเย็น หรือที่เรียกว่ายุคโลกาภิวัตน์นั้น ข้อมูลทางเว็บไซต์ของกระทรวงการต่างประเทศ โดยกองเอเชียตะวันออก 1 กรมเอเชียตะวันออก ได้ระบุว่ามีการพัฒนาไปอย่างแน่นแฟ้นจนมีความสนิทสนมใกล้ชิดกันมากอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้เพราะไทยและมาเลเซียต่างมีผลประโยชน์ร่วมกันหลายประการ การแลกเปลี่ยนการเยือนในระดับต่าง ๆ ทั้งระดับพระราชวงศ์ชั้นสูง รัฐบาล และเจ้าหน้าที่ ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นไปอย่างสม่ำเสมอซึ่งจะเห็นได้จากการเยือนของผู้ในระดับสูง ของทั้งสอง เริ่มจากฝ่ายไทยในระดับพระราชวงศ์ โดยเมื่อวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2544 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์เสด็จพระราชดำเนินเยือนมาเลเซีย และเมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2547 สมเด็จพระ

พระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินเยือนรัฐกลันตันอย่างเป็นทางการ ตามคำกราบบังคมทูลเชิญของสุลต่านแห่งรัฐกลันตัน เพื่อทรงร่วมเสวยพระกระยาหารค่ำในวโรกาสที่สุลต่านแห่งรัฐกลันตันทรงครองราชย์ครบ 25 ปี ต่อมาเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จราชดำเนิน เยือนรัฐกลันตันเพื่อทรงร่วมงานเลี้ยงพระกระยาหารค่ำ ในวโรกาสพิธีอภิเษกสมรสของมกุฎราชกุมารแห่งรัฐกลันตันกับสตรีไทยที่มีภูมิลำเนาในจังหวัดปัตตานี และในระหว่างวันที่ 30 สิงหาคม - 1 กันยายน พ.ศ. 2550 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารเสด็จพระราชดำเนิน แทนพระองค์ พร้อมด้วยพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีรัศมิ์ พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าทีปังกรรัศมีโชติ เยือนมาเลเซียเพื่อทรงร่วมพิธีฉลอง 50 ปี การได้รับเอกราชของมาเลเซีย ส่วนในระดับรัฐบาล ในระหว่างวันที่ 9 - 10 สิงหาคม พ.ศ. 2548 นายสุรเกียรติ์ เสถียรไทย รองนายกรัฐมนตรี ได้เดินทางเยือนมาเลเซียในฐานะผู้แทนพิเศษ (Special Envoy) ของนายกรัฐมนตรีเพื่อหารือเรื่องความร่วมมือด้านความมั่นคง เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2548 พลตำรวจเอกชิตชัย วรรณสถิตย์ รองนายกรัฐมนตรี ได้เดินทางเยือนมาเลเซีย และเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2549 พลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์นายกรัฐมนตรีเยือนมาเลเซียอย่างเป็นทางการเป็นต้น

ทั้งนี้ฝ่ายมาเลเซีย ในระดับพระราชวงศ์ ก็ได้มีการเสด็จพระราชดำเนินเยือนไทย เมื่อวันที่ 27 - 30 มีนาคม พ.ศ. 2543 โดยสมเด็จพระราชาธิบดีและสมเด็จพระราชินีแห่งมาเลเซียเสด็จพระราชดำเนินเยือนไทยอย่างเป็นทางการ ในฐานะพระราชอาคันตุกะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และเมื่อวันที่ 11-14 มิถุนายน พ.ศ. 2549 สมเด็จพระราชาธิบดีและสมเด็จพระราชินีแห่งมาเลเซียเสด็จพระราชดำเนินเยือนไทย เพื่อทรงร่วม งานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนในระดับรัฐบาลนั้น คาโต๊ะ ชรี ดร. มหาธีร์ บิน โมฮัมหมัด นายกรัฐมนตรีมาเลเซีย ได้เดินทางเยือนไทยอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 5 - 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2545 และใน 2 ปีต่อมา เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2547 คาโต๊ะ ชรี อับดุลละห์ อะห์หมัด บาดาวิ นายกรัฐมนตรีมาเลเซียได้เดินทางเยือนไทยอย่างเป็นทางการในโอกาสเข้ารับตำแหน่ง ในปีเดียวกันเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2547 คาโต๊ะ ชรี นาจิบ ราซัค รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมมาเลเซียได้เดินทางเยือนไทย และเมื่อวันที่ 28 - 29 มกราคม พ.ศ. 2548 คาโต๊ะ ชรี ดร. จามาลุดดิน จาร์จิส รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมมาเลเซียเยือนไทย ณ จังหวัดภูเก็ต เพื่อร่วมการประชุมว่าด้วยความร่วมมือในภูมิภาคเกี่ยวกับการจัดการเพื่อเตือนภัยล่วงหน้าในกรณีคลื่นยักษ์ ในปีเดียวกัน คาโต๊ะ ชรี ราฟิดาห์ อาซิช รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการค้าระหว่างประเทศและอุตสาหกรรมมาเลเซียเยือนไทย เพื่อกระชับความสัมพันธ์ด้านการค้าและการลงทุนในระหว่างวันที่ 17 - 19 มีนาคม และเมื่อวันที่ 21 - 22 พฤศจิกายน 2548 คุณ ดร.มหาธีร์ โมฮัมหมัด อดีตนายกรัฐมนตรีมาเลเซียและภริยาเยือนไทยในฐานะแขกของรัฐบาล และในปี 2550 เมื่อวันที่ 11 - 13 กุมภาพันธ์ คาโต๊ะ ชรี อับดุลละห์ อะห์หมัด บาดาวิ นายกรัฐมนตรีมาเลเซียได้เดินทางเยือนไทยอย่างเป็นทางการ ตามมาด้วยเมื่อวันที่ 28 - 29

มิถุนายน 2550 คาโตะ ชรี ไซค์ ฮามิด อัลบารัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศมาเลเซียเยือนไทย เพื่อเป็นประธานร่วมการประชุมคณะกรรมการร่วมว่าด้วยความร่วมมือทวิภาคีไทย - มาเลเซีย ครั้งที่ 10 ซึ่งจัดขึ้นที่กระทรวงการต่างประเทศ

อนึ่ง แม้ว่าไทยและมาเลเซียจะมีความสัมพันธ์ทางการเมืองที่ใกล้ชิดต่อกัน แต่ในท่ามกลาง ความสัมพันธ์ทางการเมืองที่ใกล้ชิดต่อกัน ก็ยังปรากฏประเด็นปัญหาที่อ่อนไหว ซึ่งต้องร่วมมือกันแก้ไข เช่น การปักปันเขตแดนทางบก บุคคลสองสัญชาติ การก่อความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น

ในความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจระหว่างไทยกับมาเลเซีย ก็เป็นไปอย่างน่าสนใจ อาทิในปี 2549 การค้าไทย - มาเลเซียมีมูลค่า 14,962.9 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ โดยไทยขาดดุลการค้า 1,730.1 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ มาเลเซียเป็นคู่ค้าลำดับที่ 4 ของไทย สินค้าส่งออกของไทยที่สำคัญ ได้แก่ เครื่องคอมพิวเตอร์ อุปกรณ์และส่วนประกอบ ยางพารา สินค้านำเข้าจากมาเลเซียที่สำคัญ ได้แก่ น้ำมันดิบ เครื่องคอมพิวเตอร์ อุปกรณ์และส่วนประกอบ

ส่วนความสัมพันธ์ด้านสังคม และวัฒนธรรมระหว่างไทยกับมาเลเซีย นั้น ข้อมูลทางเว็บไซต์ของ กระทรวงการต่างประเทศ โดยกองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 1 กรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังได้ระบุไว้ว่ามีความใกล้ชิด กันในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการไปมาหาสู่ กันในฐานะเครือญาติและเพื่อนฝูง จนนำไปสู่ ความร่วมมือกันทั้งในด้านการค้าและด้านอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นโครงการเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมระหว่าง กัน รวมทั้งความร่วมมือด้านการบริหารจัดการสัญจรข้ามแดนเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนใน พื้นที่ และส่งเสริมการติดต่อด้านการค้าและการท่องเที่ยว นอกจากนี้ ทั้งสองประเทศยังอนุญาตให้คนถือ สัญชาติของอีกฝ่ายหนึ่งที่อยู่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนใช้บัตรผ่านแดนซึ่งออกให้โดยหน่วยงานปกครอง ท้องถิ่นของแต่ละฝ่ายแทนการใช้หนังสือเดินทางเพื่อผ่านด่านพรมแดนระหว่างกันได้

สำหรับความตกลงที่ไทยลงนามกับมาเลเซียนั้นมีหลายฉบับ จะขอยกตัวอย่าง เช่น ความตกลง ว่าด้วยการส่งผู้ร้ายข้ามแดนระหว่างกรุงสยาม-อังกฤษ พ.ศ.2454 ความตกลงว่าด้วยการอำนวยความสะดวกของการเดินรถไฟ พ.ศ.2465 ความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางการประมง พ.ศ. 2514 ความตกลงว่าด้วยการสำรวจและปักปันเขตแดน พ.ศ 2515 ความตกลงว่าด้วยการจัดตั้งองค์กรร่วมมาเลเซีย - ไทย พ.ศ.2522 ความตกลงว่าด้วยการแบ่งเขตทางทะเล / ทะเลอาณาเขต พ.ศ.2522 บันทึกความเข้าใจว่าด้วยความร่วมมือ 3 ฝ่าย ด้านยางพารา อินโดนีเซีย - มาเลเซีย - ไทย พ.ศ. 2545 บันทึกความเข้าใจเพื่ออำนวยความสะดวกด้านพิธีการในการเคลื่อนย้ายสินค้า พ.ศ .2546 บันทึกความเข้าใจว่าด้วยความร่วมมือ ระหว่างตลาดหลักทรัพย์ไทยกับมาเลเซีย พ.ศ. 2546 ความตกลงโครงการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโลก แห่งที่2 เชื่อมบ้านบูเกะตา จังหวัดนราธิวาสกับบ้านบูเกะตุนหงา รัฐกลันตัน พ.ศ.2547 เป็นต้น

ขณะเดียวกันประเทศมุสลิมอย่างบรูไน ก็มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับไทยไม่ต่างจากอินโดนีเซีย และมาเลเซีย แม้ว่าจะมีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันเป็นลำดับท้ายสุดก็ตาม โดย ข้อมูลทางเว็บไซต์ของกระทรวงการต่างประเทศ โดยกองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 1 กรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยัง ระบุว่าไทยและบรูไนไม่เคยมีเรื่องบาดหมางกันมาเลยนับแต่อดีตที่ผ่านมาและมักเป็นพันธมิตรในเรื่อง

ต่าง ๆ ทั้งในกรอบอาเซียนและกรอบสหประชาชาติ โดยทั้งสองประเทศได้มีการเดินทางไปเยือนระหว่างกัน กล่าวคือ มีการแลกเปลี่ยนการเยือนในระดับพระราชวงศ์ เริ่มจาก ฝ่ายไทย เมื่อวันที่ 7 - 14 กันยายน พ.ศ. 2534 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเยือนบรูไน และเมื่อวันที่ 4 - 6 ตุลาคม พ.ศ. 2535 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารเสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์เยือนบรูไนเพื่อทรงร่วมพระราชพิธีรัชดาภิเษกของสมเด็จพระราชาธิบดีแห่งบรูไน ส่วนในระดับรัฐบาล เมื่อวันที่ 19 - 20 มีนาคม พ.ศ. 2540 พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรี ได้เดินทางเยือนบรูไน เมื่อวันที่ 4 - 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2541 ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเดินทางเยือนบรูไน เมื่อวันที่ 16 - 17 สิงหาคม 2544 พ.ศ. พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เดินทางเยือนบรูไนอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 14 - 16 กรกฎาคม 2546 ดร. สุรเกียรติ์ เสถียรไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เดินทางเยือนบรูไนเพื่อเข้าร่วมพระราชพิธีฉลองวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระราชาธิบดีบรูไน เมื่อวันที่ 9 - 10 กันยายน พ.ศ. 2547 นายสุวัจน์ ลิปตพัลลภ รองนายกรัฐมนตรี เดินทางเยือนบรูไนเพื่อเข้าร่วมพระราชพิธีอภิเษกสมรสของมกุฎราชกุมารแห่งบรูไนในฐานะผู้แทนรัฐบาลไทย เมื่อวันที่ 15 - 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2549 พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เดินทางเยือนบรูไนเพื่อเข้าร่วมพระราชพิธีฉลองวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระราชาธิบดีแห่งบรูไน และเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรี เดินทางเยือนบรูไนอย่างเป็นทางการ

ส่วนฝ่ายบรูไน เริ่มจากในระดับพระราชวงศ์ โดยเมื่อวันที่ 1 - 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2531 สมเด็จพระราชาธิบดีได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนไทยอย่างเป็นทางการในฐานะพระราชอาคันตุกะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 15 - 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2541 สมเด็จพระราชาธิบดีเสด็จพระราชดำเนินเยือนไทยอย่างเป็นทางการในลักษณะ Working Visit เมื่อวันที่ 21 - 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2543 มกุฎราชกุมารแห่งบรูไนฯ เสด็จพระราชดำเนินเยือนไทยอย่างเป็นทางการในฐานะพระอาคันตุกะของรัฐบาลไทย และเมื่อวันที่ 11- 14 มิถุนายน พ.ศ. 2549 สมเด็จพระราชาธิบดีและสมเด็จพระราชินีแห่งบรูไนฯ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาร่วมพิธีเฉลิมฉลองการครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนในระดับรัฐบาลนั้น เมื่อวันที่ 11 - 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2543 สมเด็จพระราชาธิบดีเสด็จพระราชดำเนินเยือนไทยอย่างเป็นทางการเพื่อร่วมประชุม ASEAN-UN Summit ซึ่งจัดขึ้นระหว่างการประชุม UNCTAD ต่อมาเมื่อวันที่ 29 มีนาคม - 1 เมษายน พ.ศ. 2546 เจ้าชาย มูฮัมหมัด โบลเกียห์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศบรูไน เสด็จพระราชดำเนินเยือนไทยเพื่อเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการร่วมฯ ไทย-บรูไนฯ ครั้งที่ 1 และสมเด็จพระราชาธิบดีและสมเด็จพระราชินีได้เสด็จพระราชดำเนินมาร่วมพิธีเฉลิมฉลองการครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในระหว่างวันที่ 11 - 14 มิถุนายน พ.ศ. 2549 และพล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรีของไทยได้เดินทางเยือนบรูไนอย่างเป็นทางการ ภายหลังจากเข้ารับตำแหน่งตามธรรมเนียมปฏิบัติของผู้นำอาเซียน เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 นอกจากนี้ในระหว่างวันที่ 13 - 15 มกราคม พ.ศ. 2550

นายกรัฐมนตรีของไทยยังได้เข้าเฝ้า ฯ สมเด็จพระราชาธิบดีในการประชุมผู้นำอาเซียน ครั้งที่ 12 ที่เมืองเซบู

ทั้งนี้ ข้อมูลทางเว็บไซต์ของกระทรวงการต่างประเทศ โดยกองเอเชียตะวันออก 1 กรมเอเชียตะวันออกได้ระบุว่าไทยและบรูไนได้จัดตั้งกลไกความร่วมมือทวิภาคีระหว่างกันขึ้นด้วย นั่นคือคณะกรรมการร่วมว่าด้วยความร่วมมือทวิภาคีไทย-บรูไน ซึ่งมีการประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ 30 - 31 มีนาคม พ.ศ. 2546 ณ กรุงเทพฯ ฯ โดยมีเนื้อหาหรือเกี่ยวกับการส่งเสริมความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างทั้งสองประเทศในด้านต่างๆ ได้แก่ การทหาร การค้า การลงทุน (รวมทั้งการประมง อุตสาหกรรม ธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย) แรงงาน ความร่วมมือด้านวิชาการ การท่องเที่ยว และการสื่อสารและวัฒนธรรม นอกจากนี้ ยังประสบความสำเร็จในการทำให้อบรูไนให้ความสำคัญกับไทยในการลงทุนในอุตสาหกรรมอาหารฮาลาล และร่วมมือกันจัดตั้งธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทยเมื่อวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2546 และในระหว่างการเยือนบรูไน นายกรัฐมนตรีได้เข้าเฝ้า ฯ สมเด็จพระราชาธิบดีแห่งบรูไน ฯ และกล่าวสุนทรพจน์ในการประชุม General Meeting ครั้งที่ 15 ของสภาความร่วมมือทางเศรษฐกิจแปซิฟิก (Pacific Economic Cooperation Council-PECC) โดยได้มีการหารือเกี่ยวกับการจัดตั้งมหาวิทยาลัยอิสลามในไทย ความร่วมมือด้านการท่องเที่ยว การลงทุน โดยเฉพาะการจัดตั้งกองทุนร่วมลงทุน (Matching Fund) “กองทุนไทยทวิทุน” (ระหว่าง Brunei Investment Agency กับกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ) ความร่วมมือระหว่าง Royal Brunei Airlines กับบริษัทการบินไทย จำกัด (มหาชน) และความร่วมมือเอเชีย (ACD) รวมทั้งเรื่องธนาคารอิสลามแห่งบรูไน กับกองทุนไทยทวิทุนที่ได้ตกลงร่วมลงทุนในธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย อีกทั้งไทยและบรูไนยังมีการแลกเปลี่ยนการเยือนระหว่างผู้นำกองทัพของทั้งสองประเทศ

ในด้านความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจนั้นข้อมูลทางเว็บไซต์ของกระทรวงการต่างประเทศ โดยกองเอเชียตะวันออก 1 กรมเอเชียตะวันออกได้ระบุว่าการค้ารวมระหว่างไทยกับบรูไน ในปี 2548 มีมูลค่าการค้ารวม 273 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ คิดเป็นร้อยละ 0.12 ของมูลค่าการค้าระหว่างประเทศของไทย เป็นคู่ค้าลำดับที่ 56 ของไทย ไทยขาดดุลการค้ากับบรูไน 135.6 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ฯ โดยสินค้าส่งออกของไทยคือ รถยนต์ อุปกรณ์และส่วนประกอบ ข้าว เหล็ก เหล็กกล้าและผลิตภัณฑ์ เสื้อผ้าสำเร็จรูป น้ำตาลทราย ปูนซีเมนต์ ผลิตภัณฑ์พลาสติก ผลิตภัณฑ์เซรามิก เครื่องจักรกล และส่วนประกอบเครื่องจักรกล และเครื่องคอมพิวเตอร์ ส่วนสินค้านำเข้าจากบรูไน คือ น้ำมันดิบ สัตว์และผลิตภัณฑ์จากสัตว์ ขนสัตว์พิเศษ สินแร่โลหะอื่นๆ เศษโลหะและผลิตภัณฑ์ เครื่องจักรกล และส่วนประกอบ วัสดุทำจากยาง และสิ่งพิมพ์ ในทางการลงทุนระหว่างไทยกับบรูไนนี้น มีความสำคัญขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากบรูไนมีทุนทรัพย์สูง ดังจะเห็นได้ว่าภาคเอกชนของไทยได้มีการลงนามในบันทึกความเข้าใจกับบรูไน ฯ 3 ฉบับเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2545 ในระหว่างการเสด็จพระราชดำเนินเยือนไทยอย่างเป็นทางการของสมเด็จพระราชาธิบดีในฐานะพระราชอาคันตุกะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น Memorandum of Understanding between the Brunei Investment Agency and the Government Pension Fund of Thailand และเมื่อวันที่

16 มกราคม พ.ศ. 2546 Brunei Investment Agency (BIA) และกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ (กบข.) ได้ร่วมลงนามในสัญญาจัดตั้งกองทุนร่วมลงทุน (Matching Fund) ในชื่อกองทุนไทยทวีทุน (Thailand Prosperity Fund – TPF) โดยมีวงเงิน 200 ล้านดอลลาร์สหรัฐ^๑ และสามารถเพิ่มวงเงินได้ไม่เกิน 500 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ทั้งนี้ กบข. ลงทุนประมาณ 66 ล้านดอลลาร์สหรัฐ^๑ หรือร้อยละ 33 ของวงเงินทั้งหมด และ BIA ลงทุนประมาณ 134 ล้านดอลลาร์สหรัฐ^๑ หรือร้อยละ 67 ของวงเงินทั้งหมด เป็นต้น

ที่น่าสนใจอีกเรื่อง ซึ่งมีความสำคัญต่อภาคเศรษฐกิจไทยไม่น้อย นั่นคือการที่มีแรงงานไทยนิยมไปทำงานในบรูไน โดยข้อมูลทางเว็บไซต์ของกระทรวงการต่างประเทศ โดยกองเอเชียตะวันออก 1 กรมเอเชียตะวันออก ได้ระบุว่า มีแรงงานไทยในบรูไนประมาณ 9,500 คน และส่งรายได้กลับประเทศไทยประมาณปีละ 91,200,000 บาท ส่วนใหญ่เป็นแรงงานไร้ฝีมือ ทำงานในกิจการก่อสร้าง อุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปเพื่อการส่งออก นอกนั้น ทำงานในภาคธุรกิจบริการ เช่น ห้างสรรพสินค้า ร้านอาหาร การตกแต่งดูแลดอกไม้ประดับในวังและสถานที่สำคัญ ช่างซ่อม และงานในภาคเกษตรกรรม ทั้งนี้ แรงงานไทยส่วนใหญ่ได้รับการยอมรับอย่างดีจากนักธุรกิจคนบรูไน เพราะมีความซื่อสัตย์ อดทน ขยัน และมีความรับผิดชอบ นอกจากนี้ยังมีความร่วมมือทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างไทยกับบรูไน โดยที่ประชุมคณะกรรมการร่วมว่าด้วยความร่วมมือทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับบรูไน ครั้งที่ 1 ที่กรุงเทพฯ ในระหว่างวันที่ 30 - 31 มีนาคม พ.ศ.2546 เห็นพ้องในการขยายความร่วมมือทางด้านวัฒนธรรม นอกจากนี้ ในโอกาสฉลองการครบรอบ 20 ปีของการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยและบรูไน^๑ ได้มีการจัดกิจกรรม Thailand Festival 2003 โดยมีการแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรม นำคณะนาฏศิลป์และนักดนตรีไปแสดงวัฒนธรรมที่บรูไน ในระหว่างวันที่ 23 - 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2546

อนึ่ง ไทยและบรูไนมีความตกลงทางกฎหมายที่สำคัญ ได้แก่ ความตกลงทางการบิน พ.ศ. 2530 บันทึกความเข้าใจว่าด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมเพื่อความร่วมมือทวิภาคีไทย-บรูไน พ.ศ.2542 บันทึกความเข้าใจว่าด้วยความร่วมมือทวิภาคีด้านสารสนเทศและการกระจายเสียงและภาพระหว่างไทยและบรูไน พ.ศ. 2544 และพิธีสารว่าด้วยการเปิดเสรีด้านการขนส่งสินค้าทางอากาศ พ.ศ. 2547

- **ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศมุสลิมในบริบทการศึกษา**

ในบรรดาประเทศมุสลิมในเอเชีย ไม่ว่าจะเป็นในตะวันออกกลาง เอเชียใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ล้วนมีความสัมพันธ์ทางการศึกษากับไทยทั้งในภาครัฐบาลและภาคประชาชน จะเห็นได้จากการให้ทุนการศึกษาของรัฐบาลประเทศนั้น เช่น อียิปต์ หรือไม่กี่ในลักษณะของการที่องค์กร มูลนิธิ หรือสถาบันวิชาการเอกชนของไทยได้รับความช่วยเหลือจากประเทศในตะวันออกกลาง เช่น มูลนิธิช่วยเหลือเด็กกำพร้าของสตรีไทยมุสลิมแห่งประเทศไทย เคยได้รับเงินบริจาคจากผู้นำประเทศคูเวต

ลิเบีย อิรัก และอิยิปต์²³ รวมทั้งโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามของเอกชนหลายโรงเรียนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย นอกจากนี้ยังมี สถาบัน ดาร อะห์ลิลบัยต์ เป็นสถาบันทางการศึกษาในการผลิตตำราวิชาการ ซึ่งติดต่อกับประเทศอิหร่าน รวมทั้งกรรมการดำเนินงานของสมาคมกอรีแห่งประเทศไทย ซึ่งติดต่อสัมพันธ์กับอิหร่านโดยรับเชิญในการส่งนักอ่านกอรีจากประเทศไทย ไปร่วมแข่งขันในประเทศอิหร่านเป็นประจำทุกปี ตลอดจนการจัดตั้งสมาคมมิตรภาพไทย - อิหร่าน และสมาคมวัฒนธรรมไทย - อิหร่าน เป็นต้น และที่น่าสนใจ ก็คือ มุสลิมไทยนิยมส่งบุตรหลานของตนไปศึกษาต่อทางศาสนาในประเทศอิยิปต์ (มหาวิทยาลัยอัล-อัซฮัร) ซาอุดีอาระเบีย จอร์แดน อิรัก อิหร่าน ซูดาน อินเดีย (แม้ว่าจะไม่ใช่ประเทศมุสลิม แต่มีสถาบันการศึกษาของมุสลิมที่มีชื่อเสียง ซึ่งเป็นที่นิยมของมุสลิมไทยไม่น้อย เช่นมหาวิทยาลัยอัลฮาร์) ปากีสถาน อินเดียเซีย และมาเลเซีย เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากข้อมูลของรองศาสตราจารย์ ดร. จรัญ มะลูลีม ที่ระบุในหนังสือ “ไทยกับโลกมุสลิม ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม” (2539) ว่า...พ่อแม่ไทยมุสลิมนั้น ส่วนใหญ่อยากให้ลูกชายเรียนศาสนาโดยบอกว่า จบ ป.4 พออ่านออกเขียนได้ก็พอแล้ว แต่ถ้ามีเงินก็จะให้บุตรไปเรียนต่อที่ปอเนาะ ให้เรียนศาสนามากขึ้น และถ้ามีทางที่จะไปเรียนที่ประเทศอาหรับ ได้ก็อยากให้ไป แต่ถ้าไปไม่ได้ก็อยากให้ไปมัคกะฮ์เพราะถือว่าเป็นความต้องการขั้นสูงสุด และอยากให้ลูกได้เป็น โต๊ะครู ทำหน้าที่สอนศาสนาต่อไป ส่วนผู้หญิงพ่อแม่ไม่ได้ใครสนใจให้เรียนหนังสือ ถ้าจะเรียนการตัดเย็บเสื้อผ้าก็ให้เรียน แต่ส่วนมากไม่มีเงินส่งเสียให้ลูกศึกษาต่อขั้นสูงขึ้นไป ทั้งนี้ในบทที่กล่าวถึงการศึกษาของมุสลิม ดร. โมฮัมหมัด อับดุลกาเดร์ ได้กล่าวสรุปไว้บางข้อว่า 1) อิสลามส่งเสริมการศึกษาทุกๆ ด้าน คือ ด้านศาสนา ภาษาต่างๆ และวิทยาศาสตร์ทุกสาขา 2) การเรียนภาษาไทย “ไม่บาป” แต่การที่มุสลิมไม่นิยมเรียนภาษาไทยในสมัยก่อนนั้น เพราะการศึกษาของไทยมุ่งถ่ายทอดวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา หลักสูตร เนื้อหา ภาพประกอบ พิธีกรรม ล้วนแต่เป็นวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งขัดกับวัฒนธรรมทางศาสนาอิสลาม เมื่อรัฐแก้ไขข้อนี้ ปัจจุบันมุสลิมจึงนิยมเข้าเรียนมากขึ้น และ 3) ปัจจุบันโลกอิสลามได้เร่งรัดวิชาสามัญทุกระดับจนถึงขั้นมหาวิทยาลัย ฉะนั้นการปรับปรุงการสอนใน “ปอเนาะ” ให้เป็นโรงเรียนจึงสอดคล้องกับโลกใหม่ของอิสลามของคนยุคใหม่ ที่มีขัดแย้งก็มีพวกเก่าๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าโลกจะเจริญในด้านวัตถุไปไกลจนหลายๆ ประเทศสละทิ้งศาสนาออกจากความเป็นอยู่ของประชาชน โดยถือว่าศาสนาเป็นสิ่งที่ล้าหลัง เป็นเครื่องถ่วงความเจริญก้าวหน้าสมัยใหม่ ความเจริญด้านวัตถุเท่านั้นที่ทุกคนมุ่งหา และละเลืความเจริญด้านจิตใจและความสำนึกในด้านจิตวิญญาณไปก็ตาม แต่โรงเรียนสอนศาสนาต้องการให้ทุกคนต้องรู้เบื้องต้นหรือที่มาของศาสนาเป็นอย่างน้อย (ฟิรฎูฮ์น) ประชาชนมุสลิมส่วนใหญ่นั้นนิยมที่จะส่งบุตรหลานไปเรียนที่โลกอาหรับมากกว่าที่จะส่งไปเรียนที่อเมริกาหรือโลกตะวันตก การที่มุสลิมนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนที่โลกอาหรับหรือตะวันออกกลางนั้นเป็นความรู้สึกทำนองเดียวกับที่คนไทยทั่วไปต้องการให้ลูกหลานเป็นเจ้าคนนายคน ผิดกันตรงที่มุสลิมไม่ต้องการเป็นข้าราชการ แต่ต้องการให้เป็นที่นับถือ ให้ได้ชื่อว่าเป็น

²³ จรัญ มะลูลีม, กิตติมา อมรทัต และพรพิมล ศรีวิจิตร, ไทยกับโลกมุสลิม ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาฯ , 2539, หน้า 123.

ผู้เชี่ยวชาญทางศาสนาอิสลาม ซึ่งถือว่าเป็นที่นิยมกันทั่วไป ทั้งๆ ที่ประเทศในกลุ่มตะวันออกกลางนั้น มีอิยิปต์ประเทศเดียวเท่านั้น ที่เป็นสถาบันการศึกษาที่ได้รับการรับรองจาก ก.พ. นอกจากนั้นไม่มีสถาบันประเทศไหนได้รับการรับรอง แม้กระนั้นก็ดี ก็มิได้ทำให้มุสลิมเหล่านั้นย่อท้อและไม่สนใจกับความเป็นจริงดังกล่าว เพราะน้อยคนนักที่จะคิดกลับมารับราชการ และไม่สนใจว่ากลับมาแล้วจะมีงานทำหรือไม่ ด้วย ในการศึกษาในระดับสูงขึ้นไปนั้น ชาวไทยมุสลิมนิยมส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยในต่างประเทศที่เป็นประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม หรือมีมุสลิมอยู่พอควร เช่น อินเดีย ปากีสถาน มาเลเซีย อินโดนีเซีย และประเทศในตะวันออกกลาง เช่น อิยิปต์ ซาอุดีอาระเบีย ลิเบีย อิรัก อิหร่าน จอร์แดน ซูดาน ซีเรีย มากกว่าจะส่งไปประเทศตะวันตก ทั้งนี้เพื่อให้บุตรหลานได้มีความรู้เกี่ยวกับศาสนาอิสลามสูงขึ้นไป และได้อยู่ท่ามกลางชาวมุสลิมได้ดูดซับเอาความนึกคิดจิตใจแบบมุสลิมไว้ในตน ระดับการศึกษาของมุสลิมในภาคกลางนั้นมีแนวโน้มไปในทางศึกษาวิชาชีพกันมากขึ้น ส่วนทางภาคใต้ยังนิยมศึกษาด้านศาสนากันอยู่มาก

ในกรณีประเทศในตะวันออกกลางทั้งหลายที่มุสลิมไทยนิยมไปศึกษานั้น รองศาสตราจารย์ ดร. จรัญ มะลูลีม กล่าวในหนังสือ “ไทยกับโลกมุสลิม ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม” (2539) ว่า มีสิ่งที่สนใจสำคัญ นั่นคือ ทุนสนับสนุน ซึ่งมีอยู่มากในประเทศเหล่านี้ กล่าวได้ว่ามากกว่าร้อยละ 80 ของนักศึกษาไทยมุสลิมที่ไปศึกษาอยู่ในกลุ่มประเทศตะวันออกกลางนั้นเป็นผู้ที่ได้รับทุนการศึกษา ซึ่งนับว่าเพียงพอแก่ความต้องการ หรือเกินความพอเพียงด้วยซ้ำไป โดยเฉพาะในประเทศอิยิปต์ ลิเบีย ซาอุดีอาระเบีย อิรัก สาเหตุที่ประเทศตะวันออกกลางให้ทุนแก่นักศึกษาไทยมุสลิมนั้น เกิดจากหลายสาเหตุ เช่น ความร่ำรวยของประเทศเหล่านี้ นโยบายสนับสนุนนักศึกษาต่างชาติ เพื่อให้เป็นผู้เผยแพรศาสนาอิสลาม กล่าวได้ว่านักศึกษาไทยมุสลิมที่กำลังศึกษาอยู่ในตะวันออกกลาง ขณะนี้ (โดยเฉพาะก่อนเกิดสงครามอ่าวเปอร์เซีย) เมื่อศึกษาไปนานๆ ก็เลกกลายเป็นประชากรของประเทศนั้นไป เพราะค่าครองชีพและทางทำมาหากินที่นั่นสะดวกสบาย ไม่ต้องดิ้นรนมากเหมือนอยู่ในประเทศไทย จะเห็นได้ว่าในนครมักกะฮ์นั้น ชาวซาอุดีอาระเบียในนครแห่งนี้มีเชื้อสายชาวไทยมุสลิมภาคใต้อยู่เป็นจำนวนไม่น้อย ในบางครั้งการศึกษาก็เป็นเพียงฉากบังหน้า เพื่อหลบทำมาหากินอยู่ต่อไปก็มี ทั้งนี้ความเชื่อฝังใจอีกอย่างหนึ่งของมุสลิมที่นิยมไปศึกษาในประเทศซาอุดีอาระเบีย คือ เป็นประเทศที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ เป็นเมืองของศาสนา ความมีลักษณะพิเศษดังกล่าวนี้อาจเป็นเหตุจูงใจให้มุสลิมเหล่านั้นชวนชวนที่จะไปเรียนที่นั่น สถานที่ดังกล่าวอาจให้ความอบอุ่นได้ดีกว่าประเทศอื่นๆ ที่มีได้นับถือศาสนาอิสลาม ทำนองเดียวกับผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์นิยมไปเรียนทางตะวันตกเพราะถือว่าเป็นแม่ของศาสนา

รองศาสตราจารย์ ดร. จรัญ มะลูลีม ยังกล่าวในหนังสือ “ไทยกับโลกมุสลิม ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม” (2539) อีกด้วยว่าเมื่อมุสลิมส่วนใหญ่ในประเทศไทยให้ความเชื่อถือประเทศกลุ่มอาหรับ (อรับ) หรือตะวันออกกลางค่านิยมดังกล่าวจึงเป็นที่ยอมรับกันมาโดยตลอดเมื่อผู้ที่เดินทางไปศึกษาสำเร็จกลับมาก็ต้องมาสร้างบารมีอะไรอีกมากนัก เพราะความเชื่อถือและค่านิยมของผู้คนที่มีอยู่ก่อนแล้ว เพียงแต่วางตัวให้อยู่ในแบบฉบับ หรือตามครรลองของอิสลามอย่างถูกต้อง ก็จะกลายเป็นที่

ยอมรับของมหาชนไปโดยปริยาย หลายศตวรรษที่ผ่านมา นั้น บรรดาโต๊ะครูหรือผู้มีความรู้ทางศาสนา นับว่าได้รับความยกย่องมากที่สุด ในปัจจุบันนี้การยกย่องนับถืออาจมีน้อยลงไปบ้าง เพราะมีผู้เรียนสำเร็จ กลับมาจำนวนมากขึ้น และต่างคนต่างก็สร้างอาณาจักรของตัวเองขึ้น ลูกศิษย์ ลูกหากระจัดกระจายกัน ออกไปไม่เหนียวแน่นอย่างแต่ก่อน จึงจำกัดตัวเองอยู่ในเขตอิทธิพลหรือเขตที่ตนครอบครองอยู่เท่านั้น และเป็นเขตที่ได้รับการยอมรับในระหว่างลูกศิษย์ของตน ด้วยการให้เกียรติและเป็นที่ยอมรับของสังคม ดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นภาคใต้ ภาคกลาง หรือภาคเหนือก็ดี จึงนิยมส่งลูกหลานไปเรียนในตะวันออกกลาง อยู่เสมอ ในบางประเทศนักศึกษาไทยที่ไปเรียนในกลุ่มประเทศอาหรับนั้น มีความสะดวกสบายมากเมื่อ เรียนสำเร็จแล้วก็หางานทำได้เลย งานที่ว่านี้จะอยู่ในประเทศไทยหรือประเทศไหนก็ได้ตามใจ หรือตาม ความเหมาะสมของแต่ละฝ่าย งานของนักศึกษาเหล่านั้นคือ งานเผยแพร่ศาสนาอิสลาม ซึ่งประเทศ เหล่านั้นจะจ่ายเงินช่วยเหลือเป็นจำนวนที่ค่อนข้างงดงาม คนไทยหลายคนสำเร็จจากประเทศเหล่านั้น หลายคนถูกส่งไปยังประเทศต่างๆ เช่น เกาหลี ญี่ปุ่น ไต้หวัน เพื่อทำการเผยแพร่ศาสนาโดยได้รับ เงินเดือนจากประเทศผู้สนับสนุน ปัจจุบันมีผู้ได้รับทุน และได้รับความช่วยเหลือมากขึ้น ความผูกพัน ดังกล่าวเป็นความผูกพันที่แน่นแฟ้น เป็นความสัมพันธ์ที่ทำให้ตัดจากโลกอาหรับไม่ขาด

อนึ่ง จุดอ่อนประการสำคัญที่รองศาสตราจารย์ ดร. จริญ มะลูลีม กล่าวในหนังสือ “ไทย กับโลกมุสลิม ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม” (2539) เกี่ยวกับการไปศึกษาต่อในประเทศตะวันออก กลาง คือ การที่นักศึกษาไปเรียนในประเทศเหล่านี้ ต้องเรียนภาษาอาหรับซึ่งยากมาก จึงต้องใช้เวลานาน กว่าเรียนที่อื่น การเสียเวลานาน ๆ กว่าเรียนจบ ทำให้ล่วงเข้าสู่วัยผู้ใหญ่เต็มตัว การจะกลับมาทำ ประโยชน์แก่ประเทศชาติก็นับว่าเป็นการสูญเสียเปล่าของทรัพยากรบุคคลเป็นจำนวนมิใช่น้อย

ส่วนในกรณีประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างมาเลเซีย และบรูไนในระดับรัฐบาลได้มี ความร่วมมือทางการศึกษาระหว่างกัน และในระดับประชาชน มุสลิมไทยจำนวนไม่น้อยก็นิยมส่งลูก หลายไปศึกษาต่อ เริ่มจากมาเลเซีย ในด้านศาสนาและวัฒนธรรม จากข้อมูลทางเว็บไซต์ของกระทรวง การต่างประเทศ โดยกองเอเชียตะวันออก 1 กรมเอเชียตะวันออก พบว่ามีการแลกเปลี่ยนการเยือนของ ผู้นำศาสนาอิสลาม ทั้งในระดับจุฬาราชมนตรีและผู้นำศาสนาระหว่างไทยกับมาเลเซีย ทั้งจากส่วนกลาง และในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ และการแลกเปลี่ยนข้อมูลด้านการบริหาร จัดการโรงเรียนสอน ศาสนาอิสลามและวิทยาลัยอิหม่าม เพื่อส่งเสริมความร่วมมือด้านกิจการศาสนาอิสลาม นอกจากนี้ไทย และมาเลเซีย มีการประชุมความร่วมมือทางวิชาการระหว่างกันเพื่อทบทวนและติดตามผลการดำเนินงาน ของทั้ง 2 ประเทศ ซึ่งมีสำนักงานความร่วมมือเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศ และ Economic Planning Unit (EPU) ของมาเลเซียเป็นหน่วยงานหลักในการประสานงาน ความร่วมมือในกรอบทวิภาคีที่ฝ่ายไทย ให้แก่ฝ่ายมาเลเซีย ได้แก่ การจัดหลักสูตรประจำปี (Annual International Training Course - AITC) หลักสูตรศึกษานานาชาติ (Thai International Postgraduate Programme: TIPP) ความร่วมมือทางวิชาการ ระหว่างประเทศกำลังพัฒนา (Technical Cooperation Among Development Country - TCDC) และยัง ร่วมกันจัดการฝึกอบรมให้กับประเทศที่สาม (Third Country Training Programme - TCTP) ส่วนมาเลเซีย

ได้แจ้งรายละเอียดเกี่ยวกับการให้ทุนฝึกอบรมประจำปีภายใต้โครงการ Malaysia Technical Cooperation Programme (MTCP) ในสาขาต่าง ๆ ให้แก่ประเทศไทย เพื่อให้คัดเลือกผู้ไปรับการฝึกอบรมที่มาเลเซีย โดยในช่วงพ.ศ. 2540 - 2548 มีชาวไทยได้รับทุนดังกล่าวรวม 165 ทุน ส่วนบรูไนในปัจจุบันมีนักศึกษาไทยที่มาเรียนในมหาวิทยาลัยบรูไนดารุสซาลาม ทั้งโดยทุนรัฐบาลไทยและบรูไนฯ ประมาณ 50 คน มีนักศึกษามุสลิมที่มาจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ได้รับทุนจากการบรูไนฯ ให้มาเรียนทางด้านรัฐศาสตร์และการศาสนาประมาณ 20 คน ซึ่งมีทั้งหญิงและชาย แต่ก็มีนักศึกษาหลายคนที่เป็นบริษัทเอกชนในประเทศไทย อาทิ การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทยส่งไปเรียนวิชาทั่วไป ซึ่งในปี 2549 ไทยได้ให้ทุนการศึกษาแก่บรูไนฯ 1 ทุน ได้แก่ Thai Language Learning among ASEAN Diplomats และรัฐบาลบรูไนฯ ได้ตกลงจัดสรรทุนการศึกษาให้แก่นักเรียนจากประเทศพม่า 2 ทุน รวม 18 ทุน สำหรับอินโดนีเซียจากข้อมูลทางเว็บไซต์ของการกระทรวงการต่างประเทศ โดยกองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 4 กรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ปรากฏความร่วมมือทางการศึกษาในระดับรัฐบาล แต่ในระดับประชาชนพบว่ามีมากที่มุสลิมไทยบางส่วนนิยมไปศึกษาในอินโดนีเซีย

อย่างไรก็ตาม รองศาสตราจารย์ ดร. จรัญ มะลูลีม กล่าวในหนังสือ “ไทยกับโลกมุสลิม ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม” (2539) ว่าในบรรดาประเทศมุสลิมต่างๆ ในโลกนี้มีความสำคัญลดหลั่นกันไป แม้ชาวมุสลิมโดยปกติจะมีการติดต่อคบหาสมาคมกันอยู่เสมอ แต่ก็มีประเทศที่ถูกถือว่ามีความสำคัญสูงสุด ซึ่งอาจลำดับความสำคัญได้ดังนี้

ซาอุดีอาระเบีย เป็นดินแดนในตะวันออกกลางที่เป็นแหล่งกำเนิดของศาสนาอิสลาม ศาสดามุฮัมมัดของอิสลามก็ถือกำเนิดมา ณ ที่นี้ด้วย จริยวัตรและการอุทิศตนเองเพื่ออิสลามของท่าน และบรรดาสาวกของท่านถูกจารึกไว้ในประวัติศาสตร์ซึ่งมุสลิมที่แท้จริงทุกคนต้องเรียนรู้ เป็นที่เกิดและตายของวีรชนอิสลาม เป็นดินแดนที่เมืองแห่งศาสนาอิสลาม มัคกะฮ์ (Makkah) อันเป็นเมืองที่ท่านศาสดาต้องใช้ความพยายามและความสามารถอย่างสูงร่วมกับบรรดาสาวกและผู้ศรัทธาในศาสนาอิสลามทำการเผยแพร่ศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียวอยู่เป็นเวลานานถึง 13 ปี และเมืองคินะฮ์ (Madinah) ซึ่งท่านได้อพยพไปอยู่พร้อมด้วยสาวกของท่าน โดยได้รับการต้อนรับอย่างดียิ่งจากชาวเมืองนี้ หลังจากศัตวรรษที่นครมัคกะฮ์แสดงความมุ่งร้ายต่อการเผยแพร่ศาสนาของท่านทั้งสองเมืองนี้มีความสำคัญในแง่ที่ว่าทุกๆ ปีชาวมุสลิมจำนวนนับล้านจะมุ่งมาทำฮัจญ์ (Hajj) ตามบัญญัติของอิสลามซึ่งกำหนดไว้ว่าในช่วงชีวิตหนึ่งหากมีเงินทองของตนเอง มีสุขภาพดี ไม่ต้องรบกวนผู้อื่น ชาวมุสลิมต้องมาทำพิธีฮัจญ์ดังกล่าวนี้สักครั้งหนึ่ง ดังนั้นพิธีฮัจญ์จึงเป็นแหล่งรวมของชาวมุสลิมทั่วโลกโดยไม่แบ่งแยกผิวพรรณที่จะมารวมกันเพื่อระลึกถึงพระมหากษัตริย์ของพระผู้เป็นเจ้าที่ทรงมีต่อมนุษย รำลึกถึงอดีตของบรรพชนอิสลามและการมาเยี่ยมเยียนสุสานของท่านศาสดาและสาวกของท่าน รวมทั้งมุ่งหาความสงบทางจิต นอกเหนือจาก ความสำคัญ ดังกล่าวแล้วตามมัสญิดใหญ่ๆ ยังใช้เป็นสถานที่สอนศาสนาที่สำคัญซึ่งชาวมุสลิมมาศึกษาอีกด้วย เวลานี้ซาอุดีอาระเบียมีมหาวิทยาลัยอิสลามตามเมืองต่างๆ หลายแห่ง มีชาวไทยมาศึกษาเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่ได้รับทุนการศึกษา ตามบันทึกของชาวมุสลิมปรากฏว่าชาวไทยมุสลิมได้เดินทางมายัง

แผ่นดินนี้เกือบร้อยปีแล้ว ในราว 70 ปี ที่ผ่านมามุสลิมไทยเดินทางมาทางเรือที่สิงคโปร์ก่อนแล้วก็เดินทางต่อไปยังซาอุดีอาระเบีย ปัจจุบันการเดินทางไปทำฮัจญ์จะไปโดยเครื่องบินซึ่งเข้ามาแทนที่การเดินทางทางเรือได้ราวเกือบ 20 ปี แล้ว แม้ว่าซาอุดีอาระเบียจะมีแหล่งการศึกษาทางศาสนาที่ถือว่าสำคัญ แต่โดยภาพรวมแล้วถือกันว่าการศึกษาด้านศาสนาที่ดีที่สุดก็คือการศึกษาในประเทศอียิปต์

อียิปต์ นักศึกษาชาวไทยที่เดินทางไปเรียนที่อียิปต์สมัยแรกๆ ต่างก็ได้เดินทางโดยทางเรือไปศึกษาที่อียิปต์ ถึงแม้ว่าคนเหล่านี้ต่างก็สิ้นชีพไปหมดแล้ว แต่ก็ได้ปูทางให้คนรุ่นใหม่ไปศึกษาที่อียิปต์ (ในแอฟริกาเหนือ) กันมากขึ้น ในปี ค.ศ. 1990 ปรากฏว่ามีนักศึกษาชาวไทยในอียิปต์ประมาณ 600 คน วิชาต่างๆ ที่คนไทยนิยมไปเรียนได้แก่ กฎหมายอิสลาม ปรัชญาอิสลาม ตรรกวิทยาอิสลาม หลักภาษาอาหรับ ฯลฯ วิชาการเหล่านี้แม้จะอยู่ในสถาบันการศึกษาทุกแห่งในโลกอิสลาม แต่ผู้เรียนมุ่งมาที่อียิปต์กันมาก เพราะเชื่อว่าเป็นแหล่งการศึกษาที่ได้รับการยอมรับมากที่สุด มหาวิทยาลัยที่นักศึกษาจากประเทศไทยและประเทศมุสลิมอื่นๆ ไปศึกษามากที่สุดคือ มหาวิทยาลัยอัล-อัซฮัร (Al-Azhar) ในกรุงไคโร ทั้งนี้ในทัศนะของชาวไทยมุสลิมถือว่านักอ่านคัมภีร์อัล-กุรอาน (กอรี) มักจะถือวิธีอ่านของนักอ่านชาวอียิปต์เป็นต้นแบบ เพราะมีลีลาและท่วงทำนองการอ่านที่ไพเราะลึกซึ้ง ในด้านการเมืองอียิปต์ก็เป็นประเทศหนึ่งในโลกที่มีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอียิปต์มักมีบทบาทในด้านการเป็นผู้นำโลกอาหรับมาเสมอ เช่น ในสมัยของประธานาธิบดีนาซีร (นัสเซอร์) อย่างไรก็ตามการที่อียิปต์กลับไปผูกมิตรกับอิสราเอลในสมัยของประธานาธิบดีซาดัตนั้น ทำให้บทบาทการเป็นผู้นำของอียิปต์ลดความสำคัญลงไปตาม แต่อียิปต์กลับมามีบทบาทอีกครั้งเมื่อโลกอาหรับยอมเจรจาสันติภาพกับอิสราเอล โดยมีอียิปต์คอยเป็นตัวเชื่อม แม้ว่าอียิปต์จะเป็นแหล่งการศึกษาศาสนาอิสลามสำคัญ แต่ก็หาได้ปกครองตามแบบอิสลามอย่างเคร่งครัดเช่นอิหร่านหรือซาอุดีอาระเบียไม่

อิหร่าน สำหรับชาวไทยมุสลิมที่ถือนิกายชีอะฮ์ ส่วนใหญ่จะเดินทางไปศึกษาในประเทศอิหร่าน โดยมีเมืองสำคัญๆ ที่สอนศาสนาอิสลามคือ เมืองกุม (Qum) เมืองมาฮัด (Mashad) และอิสฟาฮาน (Isfahan) การศึกษาศาสนาในอิหร่านนั้นอาศัยพระคัมภีร์กูรอานเช่นเดียวกับที่การศึกษาในยุโรปอาศัยคัมภีร์ไบเบิล วิชาที่สอนในโรงเรียนสอนศาสนาได้แก่ กฎหมายอิสลาม หลักภาษาอาหรับ ปรัชญา ตรรกวิทยา และภูมิศาสตร์ ระบบการศึกษาในสถาบันการสอนอิสลาม (Madrassa System) นั้นมีมาตรฐานตามแบบของอิหร่านเอง นอกจากชาวชีอะฮ์ในประเทศไทยจะเดินทางไปเรียนในประเทศอิหร่าน เพราะเป็นแหล่งทางการศึกษาแล้ว พวกเขายังมีวัตถุประสงค์ไปเยือนสถานที่สำคัญๆ ทางศาสนาอีกด้วย เช่นการเดินทางไปเยี่ยมเยียนสุสานของอิมาม (ผู้นำศาสนา) ในเมืองมาฮัด เป็นต้น

สำหรับประเทศอิรักนั้นก็ประเทศหนึ่งที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาทั้งของฝ่ายชีอะฮ์ และซุนนี เช่นกัน

มาเลเซีย มีสถาบันอิสลามตามรัฐต่างๆ ของมาเลเซียอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย และชาวไทยมุสลิมก็แยกย้ายกันไปศึกษาวิชาการศาสนาตามที่ตนชอบ นักศึกษามุสลิมที่ต้องการศึกษาทางโลกก็จะติดต่อเข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยมลายา ในกรุงกัวลาลัมเปอร์ การศึกษาในมาเลเซียนั้นไม่ได้ดึงดูดใจเฉพาะ